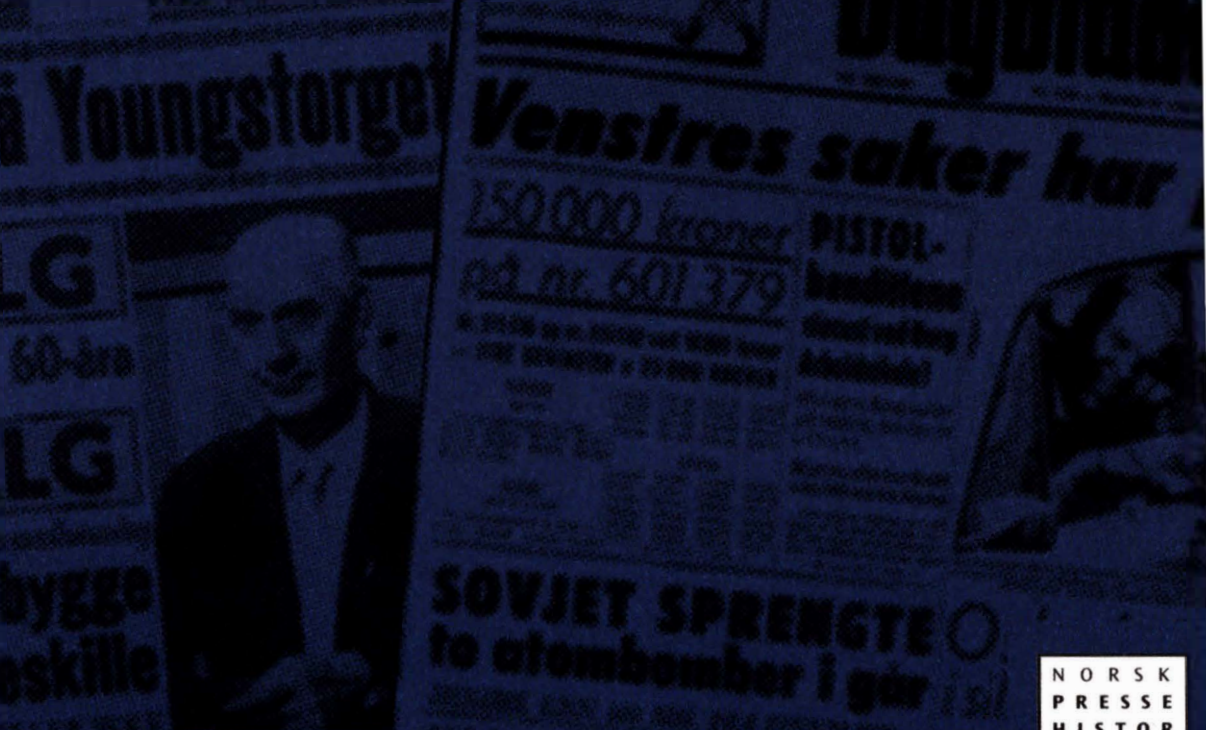

NORSK
PRESSE
HISTORISK
FOR
ENING

Arnhild Skre

I DAG MÅ INGEN SITTE HJEMME

Presse og partiloyalitet 1957 - 1973

Pressehistoriske skrifter nr. 1 2004

Arnhild Skre

”I dag må ingen sitte hjemme”

**En undersøkelse av tre Oslo-avisers partiloyalitet foran
stortingsvalgene 1957 – 1973**

Presseminner

Redaksjon for Pressehistorisk skrifter:
Hans Fredrik Dahl
Martin Eide
Guri Hjeltnes
Rune Ottosen
Idar Flo (redaksjonssekretær)

□ Forfatterne 2004

Trykk: Lobo Media AS
Omslagsutforming: Thomas Lewé

ISSN 1503-9161
ISBN 82-92587-00-4

Utgitt av Norsk pressehistorisk forening
med støtte fra Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFF)
Abonnement er gratis

Pressehistoriske skrifter
IMK
Universitetet i Oslo
Postboks 1093 Blindern
0317 Oslo

Tlf: (+47) 70 07 52 22
Faks: (+47) 70 07 52 01
E-post: idar.flo@hivolda.no
Internett: www.pressehistorisk.no

Forord

"Om formiddagen den 20. ble jeg i tur og orden oppsøkt av to av mine bekjente fra Stortingets presselosje. De kunne fortelle at Tønseth-kommisjonen hadde levert sin innstilling til kommunalminister Skogly den 13. juni. Sent den 19. juni hadde avisene fått sendt stensilerte eksemplarer fra departementet, men med sperrefrist den 21. Altså akkurat den dagen da Stortinget skulle innstille sin virksomhet for tre måneder fremover." (Lyng 1973:135)

Sommeren 1993 ble jeg fanget inn av dette avsnittet i boken "Vaktskifte", andre del av tidligere Høyre-leder John Lyngs memoarer. 30 år var gått siden Kings Bay-krisen. Dette ville vi markere med en sak i avisen Dag og Tid der jeg var redaktør. Resultatet ble artikkelen "Den heite avisommaren 1963" der temaet var hendelsenes betydning for norsk politisk journalistikk (Skre 1993). Arbeidet med saken sådde det første frøet til denne hovedoppgaven.

De to som informerte Lyng om det politiske sprengstoffet i Tønseth-kommisjonens innstilling var trolig Thor Knudsen og Kjell Hansen¹. Begge arbeidet ved Høyres Pressekontor. Andre opposisjonspolitikere må på lignende vis ha blitt informert av "sine" journalister, og disse "lekkasjene" 20. juni fikk høyst sannsynlig betydning for Kings Bay-sakens videre forløp. Stortinget ble nemlig ikke oppløst 21. juni 1963. Dermed kunne innstillingen behandles så snart stortingskomitéene var ferdige med sitt arbeid. Saken måtte ikke vente til opphisselsen hadde lagt seg langt utpå høsten (Lyng 1973:139). Temperaturen var svært høy da Stortinget begynte debatten 20. august. Den resulterte i at Arbeiderpartiets 25-årige "regjeringsmonopol" ble brutt. Norge fikk sin første borgerlige regjering i etterkrigstiden, om enn bare for noen uker.

Hvordan kunne Lyng-sitatet vekke så sterk interesse hos et presse menneske i 1993? For det første fordi pressefolkene informasjon til opposisjonspolitikere må ha fått betydning for sakens forløp. Disse setningene ga også et sjeldent innblikk i en annen pressehverdag, i partipressen tenkemåte og dens klima. Pressefolkene hadde fått en stor nyhet i fanget – med sperrefrist. Denne sperrefristen må ha blitt respektert i avisene, men ikke overfor partifellene på Stortinget. Den politiske lojaliteten ser ut til å ha styrt over den journalistiske. Viktig ble det også at flere pressefolk som deltok i dekningen av Kings Bay-saken sommeren 1963, 30 år senere vurderte den som avgjørende for viktige endringer i norsk politisk journalistikk. Fra å være passive referenter av begivenheter, mente flere at de politiske journalistene denne sommeren for første gang begynte å foreta egne kritiske vurderinger og aktivt å grave fram stoff.

Ideen om at avisenes partiloyalitet kunne gi stoff til en hovedoppgave ble første gang luftet vinteren 1994 i samtale med professor Hans Fredrik Dahl ved Institutt for medier og kommunikasjon (IMK), Universitetet i Oslo (UiO). Fra hans kontor gikk veien til mikrofilmapparatene i gamle UB på Solli Plass. Jeg liker mikrofilm av aviser bedre enn klipparkiv fordi de i tillegg til teksten i enkeltsaker, gir et bilde av hvordan sakene ble prioritert og hvordan avisen ble komponert og redigert.

Flere år og mange økter foran ulike mikrofilmlesere har gått fra den samtalen og til den foreliggende oppgaven. Emnet har hele tiden vært utviklingen i pressens

¹ Samtale med Thor Knudsen på telefon 3.8.1993.

partiloyalitet i etterkrigstiden, men hvordan skulle saken undersøkes? Lederjobb i Aftenpostens Kulturreportasjeredaksjon satte fra vinteren 1995 en stopper for studiene før jeg i 2000 igjen ble skrivende journalist, fikk tilbake fritiden og kunne gjenoppta lesingen. Gjennom et hovedfagskurs og en semesteroppgave ved Journalistutdanningen ved Høyskolen i Oslo (HiO) høsten 2001 (Skre 2001) fikk hovedoppgavens design en form som virket både fruktbar og overkommelig. De siste årene ble de teoretiske rammene utviklet med inspirasjon fra forelesninger i litteraturvitenskap, hospitering ved det nye retorikkstudiet, samt hovedfagskurs ved IMK og Historisk institutt, alt ved UiO. Våren 2003 har permisjon med støtte fra Pressens Studiepermisjonsordning muliggjort det som skulle til for å fullføre.

Den som først og fremst fortjener takk for tålmodighet og gode råd under denne oppgavens lange fødsel er veileder Hans Fredrik Dahl som også har inspirert gjennom sin produksjon innen teori, metode og sine mediehistoriske arbeider. Takk også til professor Svennik Høyer ved IMK for råd og entusiastisk oppildning til å underlegge hans postulat en kritisk undersøkelse. Til professor Rune Ottosen ved HiO for hjelp i oppgavedesignets tidlige fase. Til professor Øyvind Andersen ved retorikkstudiet ved UiO for forsøk på å lære meg retorikkteori og til professor Knut Heidar ved Institutt for statsvitenskap ved UiO for tips om litteratur på partiutvikling. Ingen av professorene kan imidlertid lastes for upresisheter og mangel på kunnskap som avslører seg i oppgaven.

Takk til pressefolkene med fartstid fra oppgavens periode for at de delte sine erfaringer og vurderinger med meg, av dem en særlig takk til Andreas Norland og Arve Solstad. Takknemlige tanker går også til Reidar Hirsti som med mild tålmodighet svarte på mine mange spørsmål en høstdag i 1994, og til Herbjørn Sørebo som generøst ga respons fra arbeidets begynnelse og nesten helt til slutt. Han er sakna.

Takk også til Dokumentasjonssenteret i Aftenposten, Dagbladets arkiv, Vivi Aaslund som passer Arbeiderbladets gamle arkiver i Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, til Kjetil Kjenseth som hjalp meg å finne fram i Venstres arkiver, til Ski bibliotek, Deichmanske bibliotek og til de utrolig serviceinnstilte bibliotekarene i det vakre nye Universitetsbiblioteket på Blindern. Det er en fryd bare å være der!

Takk også til sjefene mine i Aftenposten for støtte. Til Liv Ødegård, Britt Schuman, Idar Karevold, Guri Hjeltnes, Ingun Bruskeland Amundsen, Faith Guss og andre kolleger og venner for spark bak og annen inspirasjon. Rådet for anvendt medieforskning og Pressens studiepermisjonsordning skal ha stor takk for stipender. Siden jeg ikke vinner i Lotto, ville dette arbeidet neppe blitt noe av uten dem.

Sist og aller mest: En stor takk til Alf, Johan og Therese for et godt, fredelig og morsomt familieliv. Og en ekstra varm en til Nils for kompetent respons, stor hensynsfullhet, kreativ oppmuntring og mye oppbyggelig hygge.

I løpet av arbeidet med oppgaven ble jeg ansatt i en av de tre avisene jeg hadde valgt å hente materiale fra. Mellom 1968 og 1971 var jeg aktivt medlem i Unge Venstre. Jeg har unnlatt å intervju noen av de mulige kildene som er kolleger i dag eller var samarbeidspartnere da. Slik, og på andre måter, har jeg forsøkt å balansere mellom fordelene ved å ha kjennskap til et emne og den skjevheten som lett følger hvis en kjenner noe mer enn noe annet. Andre må vurdere om balanseakten har vært vellykket.

Arnild Skre

Ytre Enebakk 24.4.2003

"I have long been interested in what goes on between the time an historian says to himself: "Well, I guess I understand this matter about as well as I ever will, so I might as well start writing," and the time he lays down his pen ruefully beside a stack of scrawled pages and says: "Well, it's a damned bad job, but it's about as good as I can do, so that's that."

*Den amerikanske historikeren J. H. Hexter
i artikkelen "The Rhetoric of History"
(Hexter 1998:59)*

ARNHILD SKRE

"I DAG MÅ INGEN SITTE HJEMME"

FORORD.....	3
1. INNLEDNING.....	7
1.1. Problemstilling og avgrensninger.....	7
1.2. Litteratur om "avpartifiseringen".....	11
1.3. Utgangshypotese.....	13
1.4. Teori, metode og kildeutvalg.....	14
1.5. Disposisjon.....	19
2. HISTORISK BAKTEPPE.....	21
2.1. Hovedlinjer i perioden 1957-1973.....	22
2.2. Journalistikk- og medieutvikling 1957-1973.....	38
2.3. Trekk ved de tre avisenes historie 1957-1973.....	40
3. LEDERMATERIALET.....	46
3.1. Ledernes miljø.....	46
3.2. Ledernes antall og lengder.....	48
3.3. Ledernes kilder.....	50
3.4. Ledernes emner.....	55
3.5. Oppsummering.....	66
4. ÅPENBARE UTTRYKK FOR PARTILOJALITET.....	67
4.1. Stemmeanbefalinger.....	67
4.2. "Politiske ledere" – agitasjon og angrep.....	71
4.3. Oppsummering – åpenbare lojalitetsuttrykk.....	84
5. IMPLISITTE UTTRYKK FOR PARTILOJALITET.....	86
5.1. Hvem er "vi" og hva vet "vi" om partiet?.....	87
5.2. Leserhenvendelse.....	94
5.3. Retoriske virkemidler.....	99
6. FORTSATT PARTIPRESSE?.....	117
6.1. Revitalisering eller feildagnostisering?.....	117
6.2. Når begynner "avpartifiseringen"?.....	119
6.3. Når kan vi si at "avpartifiseringen" er over?.....	121
English Summary.....	123
"TODAY, NOBODY SHOULD ABSTAIN." Party loyalty as expressed in editorials in three Oslo newspapers during parliamentary election campaigns 1957-1973.....	125
LEDERTEKSTENE SOM ER ANALYSERT.....	129
KILDER.....	129
Aviskilder.....	129
Arkivalia.....	129
Partiprogrammer.....	129
MUNTlige KILDER.....	129
LITTERATUR.....	130
PRESSEKLIPPET: ARBEIDERBLADET 21. MARS 1935.....	136
PRESSEMINNER.....	137
37 ÅR I TRØNDESK PRESSE.....	137
av Andor Opdal.....	141
"REPORTASJEN ER VED VÅR KVINNELIGE JOURNALIST...".....	141
av Bjørg Kolltveit.....	145
GUTTEDRØMMEN BLE OPPFYLT!.....	145
av Reidar Venbergeret.....	

1. Innledning

Statsrådstrid, arbeiderreisning, unionsoppløsning – regimer skulle veltes i Norge i årene da pressen vokste seg sterk. Den politiske polariseringen skapte behov for nye aviser som kunne bære utfordrernes budskap fram, og den tvang de etablerte til å ta parti. Ved tidsskillet 1884 hadde 90 prosent av alle norske aviser valgt politisk side (Høyer 1998). Partipressens epoke var innledet. Samtidig begynte avismediets storhetstid i Norge.

Vi vet en del om når og hvordan partipressen oppsto. Vi mener også å vite at dens tid var over sist på 1900-tallet. Allerede rundt 1960 kunne den tidlige norske presseforskningen spore det som blir tolket som begynnelsen på slutten, en nedtoning av politisk konfliktstoff i avisenes lederspalter (Høyer 1959). En gang i 1963 skifter Aftenposten ut H-en for Høyre og fikk "Uav. kons." etter navnet sitt i Norsk Aviskatalog (Norsk Aviskatalog 1963/64). I Arbeiderbladet vekker sjefredaktøren stigende irritasjon på partikontoret fordi han slipper til for mye USA-kritisk Vietnam-debatt i spaltene. På valgdagen i 1969 troner ikke lenger en smilende Venstre-formann øverst på Dagbladets førsteside. Noe skjer åpenbart i de største partiavisene på 1960-tallet, men i 1972 får fortsatt forholdet mellom partier og presse følgende karakteristikk i en avhandling: "...så sammenfiltret at de ikke lar seg adskille uten ved sterk bruk av formelle kriterier" (Wale 1972). I 1977 fristilte Dagbladet seg – som den første av storavisene – i forhold til "sitt" parti.

Hvordan forløp den tidlige avviklingen av regimet som hadde dominert norsk presse i nærmere 100 år? Hva skjedde mellom de siste 1950-årene og de første uttrykte bruddene mellom avis og parti nesten 20 år senere? Emnet er lite utforsket. Denne oppgaven kan forhåpentlig gi noen biter til bildet.

Tema for oppgaven er partiloyaliteten i Norges tre største aviser i perioden 1957 til 1973. Alle tre hadde støttet "sitt" parti siden partipressens framvekst. Et proklamert lojalitetsskifte fra ett parti til et annet eller et brudd i støtten til partiet ville høyst sannsynlig vært en sak for eierne. Slike brudd i partiloyaliteten skjer ikke i noen av disse tre avisene i perioden. Likevel regnes denne tiden som begynnelsen på slutten for partiloyaliteten i de store avisene. Er det en riktig antagelse? Og hvordan kom dette i så fall til uttrykk i spaltene? Kildene som kan gi svar, er rike, men uoversiktlige. Forsøk på å svare krever presiseringer, definisjoner, avgrensninger, valg av teoretisk tilnærming og metodegrep.

1.1. Problemstilling og avgrensninger

Gjennom tekstanalyser av Aftenpostens, Arbeiderbladets og Dagbladets lederartikler i valgkampinnspurten foran de fem stortingsvalgene 1957 - 1973 vil jeg i denne oppgaven undersøke om de viser endringer i avisens partiloyalitet forstått som lederskribentenes tolkning av og uttrykk for denne – og i tilfelle hvilke.

Med *leder* menes her en usignert meningsytring som på fast plass uttrykker avisens politiske syn. I denne oppgaven regnes ledere som en sjanger innen avisens politiske journalistikk.

Med *partiloyalitet* menes her den partibindingen som kommer til uttrykk ved at avisen over tid støtter et bestemt parti og forfekter dette partiets politiske synspunkter.

Jeg ser altså bort fra de økonomiske eller formelle partibindingene som i første rekke innebærer eierskap, men som også kom til uttrykk gjennom pengestøtte eller andre økonomiske bånd.

Partipressen vokste i Norge fram i andre del av 1800-tallet. I partiavisene var den politiske journalistikken på 1950-tallet fremdeles styrt av hensynet til at avisen var en del av det apparatet partiet hadde til rådighet for å komme ut til allmennheten med sine synspunkter og med sin politikk. Politiske journalister i partiavisene var i stor grad også aktive politikere (Ottosen 1996:243). Partipressen var i sin rendyrkede form en kommunikasjonskanal for partiet. Graden av "lydighet" i partiavisene ser i noen grad ut til å ha variert med graden av sentralistisk meningskontroll i partiet (Høyer 1992:373 ;Ottosen 1996:103-106).

Begrepet "partipressen" brukes imidlertid om mer enn et partis presse. Det blir også brukt om et sett konvensjoner. I det følgende har jeg funnet det fruktbart å skille mellom *partipressen*, som her skal bety aviser med en *partiloyalitet*, og det jeg vil kalle *partipressens orden*² som betegner konvensjoner rundt den politiske journalistikken.

I etterkrigstiden synes denne *partipressens orden* å ha bestått av to elementer: På den ene siden et sett *konvensjoner* for hva politiske journalister kunne og skulle gjøre, hva de kunne spørre om, hvilke av politikernes ytringer og handlinger det skulle skrives om og hvordan det ble skrevet. Felles for disse konvensjonene ser ut til å være at den politiske journalistikken ble styrt av partiene og de regler partipolitikkerne satte.

Det andre elementet var *partiloyaliteten*, det at enkelte aviser støttet et bestemt politisk parti og at avisen skulle forfekte dets politiske synspunkter og slik fremme dets politikk. Denne lojaliteten dominerte pressemiljøet. I 1965 var 73 prosent av landets aviser partiaviser (Høyer 1992:333).

Referatet og lederen ser ut til å ha vært de sjangrene som ble viktigst da partipressen vokste fram fra 1870-årene. Omfattende bruk av møterefater kjennetegnet partipressens orden. Politiske *møter* og *pressekonferanser* ser ut til å ha vært de viktigste arbeidsarenaene (Roksvold 1997:52 og 69). Men ikke alt som ble sagt på et møte eller en pressekonferanse kunne trykkes i avisen. Under statsrådenes pressekonferanser i etterkrigstiden var det for eksempel en uuttalt regel at et spørsmål som ikke ble besvart, skulle regnes som ikke stilt og at det ikke kunne stilles oppfølgingsspørsmål (Ottosen 1996:330). Det ser også ut til å være en alminnelig oppfatning i alle partier at partipressen skulle omtale "sine" arrangementer og politikere i tråd med den leveregelen Arbeiderbladets mangeårig utenriksredaktør, arbeiderpartipolitikeren Finn Moe skal ha uttrykt slik: "Overalt offentlig skal vårt parti og dets menn omtales med den største begeistring." (Willoch 2002:31).

Det må ha vært følger av disse konvensjonene historikeren Jens Arup Seip siktet til da han i foredraget "Fra embetsmannsstat til ettpartistat" i 1963 kritiserte den ellers "utmerkede" norske pressen: "Det er én ting jeg ikke får vite noe om: Hvorledes foregår den politiske prosess i Norge, hvem bestemmer, og hvorledes?" (Seip

² Begrepet er inspirert av Berge Furres *den sosialdemokratiske orden* som han bruker om det politiske klimaet i Norge 1952-1973, den perioden sosialdemokratiet preger samfunnet og det politiske miljøet med sitt politiske prosjekt og sin tenkning (Furre 1999:217). På lignende måte ser partipressen i 1957 ut til å prege tenkningen i det politisk-journalistiske miljøet med sin rasjonale, også i aviser utenfor partipressen.

1987:26). Innen partipressens orden var det ikke den politiske journalistikkens oppgave å avsløre prosesser, men å formidle de politiske budskapene som politikerne ønsket å få spredt.

Hvorfor avgrense studien til *lederne* når utvikling i partiloyaliteten er emnet? I det store flertallet av aviser som bekjente seg til et parti, styrte jo partiloyaliteten og partipressens orden all politisk journalistikk. Når jeg har valgt å bare studere lederne for å få et bilde av hvordan avisens håndtering av partiloyaliteten utvikler seg, har det flere årsaker. Den viktigste er at det er i lederne avisens politiske syn skal uttrykkes. Man kan derfor anta at lederne er den delen av journalistikken der partier omtales og politisk syn eventuelt endres på den mest bevisste måten.

Allerede en overfladisk sammenlignende lesning av de tre avisene i perioden 1957 - 1973 forteller at det skjer vesentlige endringer i måten redaksjonen behandler partiannonser og ulike typer reportasjestoff om valgkampen og de politiske partiene, og hvordan denne politiske journalistikken utenfor lederplass skrives³. Den mest åpenbare endringen er at flere partiers synspunkter blir synlige både i annonser og i redaksjonelt stoff. Dette kan tolkes som nedtoning av partiloyalitet, men det kan også sees som uttrykk for at konvensjonene som hadde omgitt hele den politiske journalistikken - partipressens orden - svekkes. De to henger tilsynelatende sammen, men man kan også tenke seg at konvensjonene og arbeidsmåtene i den politiske journalistikken endres uten at avisen toner ned sitt politiske syn. Loyaliteten til ett parti kan fortsatt uttrykkes sterkt på lederplass selv om det skjer endringer i redigering av nyhetssider, i politiske reportasjer og i behandling av partiannonser.

I lederspaltene er det ikke like lett å se noen forandring i løpet av denne oppgavens periode. Det kan hevdes at dette ikke er viktig for vurdering av styrken i avisens uttrykk for partiloyalitet all den tid partiloyaliteten ser ut til å sette svakere merker i andre deler av den politiske journalistikken. Lederspaltene er imidlertid det stedet der avisens politiske syn tydeligst og mest utvetydig kommer til uttrykk. Et studium av lederne alene synes dermed å være det mest fruktbare for å spore eventuelle endringer i hvordan avisen uttrykker sin partiloyalitet.

To sentrale studier av nordiske avisers partiloyalitet i etterkrigstiden har hatt ledere som materiale. I den pressehistoriske klassikeren "Pressens økonomiske og politiske struktur" beskrev Svennik Høyer i 1964 den tendensen til demping av partiengasjement som han fant i lederne foran stortingsvalgene i perioden 1949-1961. Han predikerte at denne nedtoningen av "forsvar og protest" kom til å fortsette i store aviser i årene etter at hans tekststudier ble avsluttet med materiale fra 1961. (Høyer 1964:235). Høyer ser ambisjoner om å øke leserkretsen og avisøkonomisk rasjonalitet som drivkreftene bak denne utviklingen mot en "lavere frekvens av partistandpunkt" (ibid.:223). Prediksjonene bygget på hans magistergradsavhandling der nedtoningen av politisk konfliktstoff på lederplass – det han der kaller synkende *kampanjeintensitet* – tolkes som tegn på synkende partipolitisk engasjement (Høyer 1959:33).

Den andre studien er Lars Nords doktorgradsavhandling "Vår tids ledere" der han på grunnlag av ledermateriale foran valgene studerer partiloyalitet i en del svenske aviser fram til riksdagsvalget i 1998 (Nord 2001). Disse to studiene gir både diakront sammenligningsgrunnlag, metodiske grep som virket fruktbare og resultater å drøfte og gå i dialog med.

³ Se avsnitt 3.1.

En tredje årsak til en avgrensning til lederspaltene er den praktiske: Pressehistorisk materiale fra denne tiden er stort og må avgrenses (Dahl 2000:62). En avgrensning til ledermaterialet foran stortingsvalgene synes å gi et fruktbart utvalg ved at det gjør det mulig å analysere avisens håndtering av lojaliteten over en lengre periode i et materiale som ikke er større enn at det kan arbeides med i en hovedoppgave.

Svennik Høyers studie er også den viktigste årsaken til at denne oppgavens periode begynner i 1957. Jeg var nysgjerrig etter å se om han fikk rett i sine prediksjoner, og 1957-valgkampen er den siste i hans magistergradsstudie der grunnlaget for de senere hypotesene blir lagt (Høyer 1959). 1957-valget er også det første valget etter at striden rundt fullmaktslovene hadde lagt seg i 1953, innledningen på det Berge Furre kaller *den sosialdemokratiske orden* (Furre 1999:217). Denne orden rokkes endelig under de politiske jordskjevne rundt folkeavstemningen i 1972. Da begynner også gamle og etablerte partiloyaliteter å slå lett synlige sprekker: Venstres presse "fristilles" gjennom lojalitetskonfliktene etter partisplittelsen på Røros senhøsten 1972. Oppgavens periode avgrenses med andre ord av det Høyer mener å se som begynnende tegn til nedtoning av partibindinger i lederne, til de første åpenbare tegnene på at aviser endret lojalitet. Det første uttalte skrittet ut av partiloyaliteten kom først foran valget i 1977 da Dagbladets redaktør Arve Solstad skrev: "Foran årets valg vil vi ikke anbefale våre lesere å stemme på ett bestemt parti, slik avisen har gjort siden 1869." (Dagbladet 23.8.1977:2).

Når de siste sju avisdagene foran stortingsvalgene er valgt som tidsavgrensning for denne oppgaven, har dette sin årsak i Nords konklusjoner om at partiloyaliteten mobiliseres rene i politiske krisetider og foran valg (Nord 2001:174). Hvis lojalitetsuttrykkene endrer seg grunnleggende i denne perioden, skulle man ut fra dette kunne anta at eventuelle endringer vil komme tydeligst og mest systematisk fram gjennom en sammenligning av lederne i valgkampinnsputen.

Dette resonnementet baserer seg på en stillingstagen til hva som kan oppfattes som innholdsendring i en avis. Tidspress, lav tekstkompetanse hos skribentene og andre knapphetssituasjoner må være vesentlige feilkilder i tolkning av avistekster. Her oppfattes det derfor ikke som endring at enkelttilfeller av endrede uttrykk forekommer i løpet av et avisår. Da partiloyaliteten må antas å bli uttrykt mest bevisst i valgkampinnsputen, synes dette å være det beste utvalget for å finne eventuelle systematiske endringer i lojalitetsuttrykket.

De tre avisene Aftenposten, Arbeiderbladet og Dagbladet er valgt fordi de var landets tre største i 1957 og de største innen hver sin partipressegruppe. Hvis prediksjonen om at store aviser kommer til å dempe sin politiske agitasjon og polemikk på lederplass oppfylles, skulle det med andre ord vise igjen i disse avisene. Disse avisene er også med i Høyers materiale fra 1959 (Høyer 1959).

Jeg skal i det følgende verken påstå noe om utviklingen i andre aviser i perioden eller om utviklingen av lojalitetsuttrykk i Aftenpostens, Arbeiderbladets eller Dagbladets lederspalter etter september 1973. Man kan tro at landets tre største aviser hadde påvirkningskraft innen sine pressegrupper og i resten av det politisk-journalistiske miljøet. Endringer i måten Aftenposten, Arbeiderbladet og Dagbladet uttrykte sin partiloyalitet kan slik ha fått virkning i partipressen generelt. Dette vet vi

imidlertid lite om. Både her og i undersøkelser av uttrykk for partiloyalitet i de tre avisenes øvrige innhold i perioden, ligger spennende muligheter for videre forskning.

1.2. Litteratur om "avpartifiseringen"

Proessen som førte norsk presse ut av partipolitisk dominans er lite utforsket, til tross for at den henvises til i så å si alle framstillinger av norsk journalistikk- og presseutvikling i etterkrigstiden.

Denne oversikten over trekk ved eksisterende litteratur, dens tilnærminger og konklusjoner er avgrenset til større pressehistoriske arbeider. Idar Flos forslag til struktur for verket "Norsk pressehistorie" med de fire overordnede temaene teknologi, samfunnsrolle, journalistikk og marked (Flo 2002) og Åsle Rollands skille mellom pressen som avhengig og uavhengig variabel i presseforskningen (Rolland 2002:32-33) er brukt som strukturerende prinsipper i denne litteraturgjennomgangen.

"Avpartifiseringen" i norsk presse behandles oftest som et trekk ved pressens samfunnsrolle, men de fleste årsaksforklaringene som finnes i forskningslitteraturen legger vekt på forhold ved utviklingen innen medieteknologi, mediemarked og ved endringer i journalistikkfaget. Det vanligste ser ut til å være at pressen i betydningen mediene, framstilles som uavhengig variabel, det vil si at endringene i hovedsak forklares med forhold innenfor *medielandskapet*. Med utvikling i *medielandskapet* eller *mediesystemet* menes her det Dahl definerer som mediehistoriens emne, utviklingen innen et samfunns samlede kommunikasjonsmedier og samspillet mellom dem (Dahl 2001:19 og 23).

Høyers magistergradsstudie i statsvitenskap fra 1959 og hans artikkel fra 1964 som setter funnene inn i en noe videre analyseramme (Høyer 1959 og 1964), er trolig de første vitenskapelige arbeidene som identifiserte den prosessen som gjerne kalles "avpartifiseringen" i norsk presse. Høyers kilder og de statistiske funnene er gjort greie for tidligere, sammen med de prediksjonene som han gjorde på grunnlag av innholdsanalyser av ledere og statistiske arbeider⁴. Høyer er opptatt både av pressens samfunnsrolle, dens teknologi og dens marked. Hovedkonklusjon i disse tidlige arbeidene baserer seg på en analyse av samspillet mellom avisenes innhold og deres økonomi der han spår en utvikling i uttrykkene for partiloyalitet på lederplass som begrunnes med det rasjonelle ut fra utviklingen i avismarkedet.

Høyers arbeider har hatt stor betydning for senere framstillinger av de siste tiårene i norsk partipresses historie, ikke minst som kilde i sekundærframstillinger (f. eks. Bjørklund 1991:285; Allern 2001:17; Ottosen, Røssland og Østbye 2002:232).

Thorbjørn Wales hovedoppgave "Fjerde statsmakt eller den annen partimakt?" studerer utviklingen av partinærheten i norsk presse med pressestøtte-saken 1966-1969 som case. Hans konklusjon er at pressen fortsatt i 1972 er sterkt "sammenfiltret" med partiene, men han ser en "stillferdig" løsning av partibåndene trass i at de aller fleste partitilknytningene opprettholdes. Årsaken til denne prosessen finner Wale dels innen mediene selv, i det han kaller "den profesjonaliseringsprosess presseyrket er inne i", dels i krav fra leserne om en mer uavhengig informasjonsformidling (Wale:1972:2).

⁴ Se 1.1.

I sin bok om Norsk Journalistlags historie legger Rune Ottosen fram et omfattende materiale – i hovedsak basert på intervjuer, foreningsdokumenter og tekster om journalistikk – som også omfatter utviklingen av den politiske journalistikken i etterkrigstiden. Også hos Ottosen studeres endringene i avisers partiloyalitet som avhengig av andre faktorer i medielandskapet. Flere faktorer trekkes inn i årsaksforklaringene, men hovedårsaken til oppløsningen av partibåndene finner også Ottosen i den profesjonsoppbygningen, inkludert utviklingen av uavhengighetsidealer, som skjedde innen journalistfaget og redaktørstanden i etterkrigstiden (Ottosen 1996: 221).

Journalistikk-utvikling og markedskonkurranse er de hovedfaktorene også Dahl legger sterkest vekt på når han i verket "Det moderne Norge" finner årsaker til løsning av partibåndene i pressen. Kildene han baserer konklusjonene på er analyser av opplagsutvikling og av sjangerutviklingen fra tiden rundt 1900. Utviklingen han sikter til er endringen av norsk presse fra en meningspresse til en nyhetspresse, en lang prosess som Dahl ser som "et produkt av avisenes innbyrdes konkurranse, økonomisk og innholdsmessig" (Dahl 1982:206). I boken "Mediene og det moderne" peker han også på innføringen av fjernsynet fra 1960 som en viktig faktor bak utviklingen bort fra partistyrte medier, fra beslutningsdemokratisk fokusering til deltagerfokusering i mediene (Dahl 1995:62-3).

Jens O. Simensens bok "Meningsbærer eller meningsløs?" er en framstillingen av avpartifiseringen og hvilke nye samfunnsroller norsk presse ser ut til å ville fylle. Kildene er mediehistoriske framstillinger og intervjuer med sentrale pressefolk og forfattere. Også Simensen legger størst vekt på profesjonalisering og tilspasning til mediemarkedet når han beskriver og forklarer skandinavisk presses utskifting av partipolitiske formål med det han beskriver som "videre politiske grunnsyn" (Simensen 1999:96-7).

I "Den redigerende makt" som ble utgitt til Norsk Redaktørforenings 50-årsjubileum, skriver Martin Eide: "Løsrivelsen av bånd mellom presse og partier ble drevet fram av avisene, ikke partiene" (Eide 2000:221). Han finner årsaker flere steder, men ikke minst i en sterkere forankring av redaktørrollen i presseideologi slik den kommer til uttrykk i Redaktørplakaten fra 1953.

Lesermarkedets betydning er også en viktig forklaringsfaktor Paul Bjerke legger til grunn i studien "Fortsatt partipresse?". Han ser svekket partioppslutning og dermed svikt i lesermarkedet som den grunnleggende årsaken bak eieres ønske om å løsrive avisene (Bjerke 2001:8). Med utgangspunkt i tekstanalyse av mediedekningen av regjeringskrisen i mars 2000 mener han å vise at tidligere partiaviser ikke var riktig så partiuavhengige ved tusenårsskiftet som vi har antatt (Bjerke 2001: 106-7). Forklaringen ser han i tregheten i avisens kultur, men også i hensynet til at politisk holdning er del av avisens gjenkjennelighet som "merkevare", en forse i markedet (Bjerke 2001:99-107).

Vi har sett at forhold i medielandskapet holdes fram som de viktigste forklaringsfaktorene i studier som omhandler partipressens uttrykk for lojalitet i etterkrigstiden. Denne utviklingen i medielandskapet studeres med andre ord ikke i avgjørende grad som avhengig av faktorer utenfor medielandskapet selv.

I flere av de nevnte studiene er hendelser i partienes historie og den politiske utviklingen nevnt blant medvirkende faktorer til "avpartifiseringen", særlig nevnes den økte politiske spenningen rundt Kings Bay-saken og regjeringsskiftet i 1965 og splittelsen av Venstre høsten 1972 som medvirkende til at den politiske journalistikken tok nye retninger. Noen studier innen statsvitenskap og historie legger i større grad enn de nevnte arbeidene, inn slike faktorer utenfor medielandskapet som avgjørende for utviklingen i avisers partiloyalitet.

I Ragnar Andersens hovedoppgave "Høyrepressen 1945-70. En analyse av forholdet mellom parti og partipresse i etterkrigstida" regnes partiets informasjonsstrategi og økonomiske prioriteringer som avgjørende for opprettholdelse av partiloyale Høyre-aviser. Da partiet skiftet informasjonstenkning mot slutten av 1960-tallet, ble antallet Høyre-aviser redusert. Andersens kilder er i første rekke partiprotokoller og andre dokumenter fra Høyres Hovedorganisasjon (Andersen 1981). Også Francis Sejersted legger vekt på denne strategiendringen når han i "Høyres historie" beskriver hvordan partiet så en mer uavhengig politisk journalistikk som en fordel for spredningen av Høyres budskap (Sejersted 1984:324)

I Anne-Lise Mørch von der Fehrs hovedoppgave i statsvitenskap „Arbeiderbladets vei til Dagsavisen“ ligger hovedvekten på en utforskning av avisens politiske ytringer som styrt av partiets forventninger og behov, særlig i valgkampen. Hun mener disse forventningene fortsatt eksisterte i 1999 og van der Fehr ser preg av avisens partipolitiske historie i avisens meningsstoff også etter at Arbeiderpartiet avvirket sitt eierskap i avisen i 1991 (van der Fehr 1999).

Det finnes ikke noen rik forskningslitteratur om den store endringen i norsk pressehistorie som "avpartifiseringen" i avisene må sies å være. Framstillinger av forløpet i prosessens tidlige fase ser i all hovedsak ut til å bygge på Høyers, Ottensens og Simensens arbeider. Bare Høyers har avistekster, det som faktisk sto i avisene, som det bærende kildematerialet.

Den eksisterende litteraturen ser i hovedsak mediene som uavhengige av andre samfunnsområder i den forstand at de vesentligste årsakene til løsning av partibåndene regnes å være faktorer innen medielandskapet selv. Når det i oppgavens presentasjon av historisk kontekst for utviklingen i lederspaltene legges størst vekt på politisk historie og på standpunktene og strategiene i partienes valgkamper i perioden, har dette ikke sin årsak i nedvurdering av medie-interne årsaksforklaringer, men i at den politiske konteksten synes å være noe underbelyst i forskningslitteraturen om emnet.

1.3. Utgangshypotese

"Sannsynligheten taler for at de store avisene som dominerer opplagstallet etter hvert blir tvunget bort fra rollen som typiske partiaviser, og at vi her finner spiren til en gradvis avvikling av den politiske pressen slik vi har lært å kjenne den til nå. Vi skulle derfor tro at pressen som helhet mer enn før vil bidra til å begrense konfliktstoffet i politikken." (Høyer 1964:235).

Høyers prediksjon om at de store avisene etter 1957 ville komme til å dempe sine politiske angrep og agitasjon på lederplass, er denne oppgavens utgangshypotese.

Dette er påstanden som i første omgang skal bekreftes eller avkreftes. Stemmer denne prediksjonen med utviklingen i materialet, eller vil forekomsten av det Høyer kaller "politiske ledere"⁵ holde seg stabil eller øke i perioden fram til 1973?

Hvorfor velge en så gammel påstand som hypotese når vi i dag mener å vite "hvordan det gikk"? For det første er Høyers studie av etterkrigsvalgene fram til 1957 den eneste jeg har funnet som er gjort i Norge av innholdet i flere partiavisers lederartikler i tiden før vi ser de første proklamerte bruddene aviser og partier. Som vist i forrige avsnitt refereres både disse funnene og prediksjonene i mange andre framstillinger av emnet.

Studien ble så vidt jeg har brakt på det rene, ikke fulgt opp ved de følgende valgene ut over en viss utvidelse rundt valget i 1961. Vi vet med andre ord lite om hvordan forløpet artet seg i den prosessen Høyer identifiserte begynnelsen av. Tatt i betraktning at partipressens avvikling regnes som den store pressehistoriske begivenheten i norsk etterkrigstid, ser jeg det å framskaffe et bilde av og utfylle det videre forløpet som pressehistorisk interessant.

Den fallende tendensen i partiagitoriske og politisk angripende ledere Høyer legger til grunn for prediksjonen bygger på hans magistergradsstudie av lederne i 9 norske aviser i valgårene 1949, 1953 og 1957 (Høyer 1959). Aftenposten, Arbeiderbladet og Dagbladet er med i utvalget og Høyer konkluderte med at deres partipolitiske engasjement i løpet av de tre valgkampene utviklet seg henholdsvis "stabil", "sterkt fallende" og "labilt" (ibid.:34).

Min oppgave dekker et lengre tidsrom enn Høyers undersøkelse, men både avistallet og antall avisutgaver er skillig mindre. Til gjengjeld skal det her gjøres en dypere tekststudie av hvordan partiloyaliteten kommer til uttrykk i de tre avisenes ledere. Årsaken til dette ligger i det Dahl kaller historikerens "interesse for forandringer" (Dahl 2000:68). For å tegne bildet av et forløp vil jeg forsøke å identifisere flere forandringer i lojalitetsinntrykkene enn det ene vi i ettertid har konsentrert oppmerksomheten om, nemlig i hvilken grad avisen eksplisitt fortsatt støtter eller slutter å støtte "sitt" parti.

Metoden i Høyers studie er tekstanalyse og kvantitativ telling av bestemte typer pro/contra-utsagn i ledertekstene. I et forsøk på å utdype hvordan partiloyaliteten ytrer seg i partipressen vil jeg som nevnt, studere ledertekstene på bakgrunn av den samtidige partipolitiske konteksten og for det andre studere andre trekk ved lederne som også kan uttrykke partiloyalitet. Et slikt trekk er det åpenbare tegnet på partiloyalitet, stemmeanbefalinger. Ledertekstene vil også bli analysert med hensyn på de mer skjulte lojalitetsuttrykkene som ligger i måten pronomenet "vi" brukes, hvordan fortellerstemmen i lederne framstår i omtalen av partiet og hvilke retoriske virkemidler lederskribenten ellers benytter seg av.

1.4. Teori, metode og kildeutvalg

Denne oppgaven er et forsøk på å bidra til norsk teksthistorie fra et historisk perspektiv. Dette forutsetter en grunnleggende teoretisk stillingstaking til forholdet mellom tekst og menneskelig virke. Tilnærmingen innebærer samtidig stor teoretisk frihet all den tid teksthistoriske studier i Norge er et felt som er under opparbeidelse og

⁵ Se definisjon under pkt 4.2.

preges av mange metodiske og teoretiske tilnæringsmåter (Berge 2002:6-11). Her skal jeg kort gjøre greie for valg av teori og metodetilnæringer som er brukt. I kapitlene 4 og 5 blir det gjort mer utfyllende greie for metodebruk og -drøftinger.

1.4.1. Teori, kvantitative og kvalitative metoder

"For the purpose of the following argument, we will therefore hold that, however inadequate our utterances may be for capturing the ontological reality of the world, they have the definite connection with it, because whenever we speak we presuppose a world to refer to." (Rüppel 2002:74).

Sitatet fra Inez Rüppels artikkel om teksthistorieskriving med et historiefaglig perspektiv – i motsetning til for eksempel et lingvistisk eller litteraturvitenskapelig – formulerer et grunnleggende teoretisk premiss for denne oppgaven: En historiker som studerer utviklingen i fortidige tekster med det formål å finne ut noe om den menneskelige sammenhengen der disse tekstene ble skapt, må i dobbel forstand ta stilling til den postmoderne utfordringen i historiefaget.

Den postmoderne utfordringen – gjerne kalt den språklige vendingen – i historiefaget springer ut av franske strukturalisters påstander om at det ikke finnes noen betydningssammenheng mellom tekst og virkelighet. Hvis dette synet følges slavisk, vil man ikke kunne slutte fra de fortidige tekstene til de forholdene i fortiden som skapte dem. Det vil heller ikke være mulig å tro at man i en historiefaglig tekst kan formidle noe pålitelig om dette fortidige livet. Den doble stillingstakingen i denne oppgaven blir da at det *finnes* en betydningsforbindelse *både* mellom de historiske kildetekstene og den menneskelige verden i tekstenes samtid, *og* mellom disse og den teksten historikeren skaper om dem i nåtid (ibid.:73-4). Også etter et slikt valg av teoretisk tilnærming kan det diskuteres i hvilken *grad* man via tekstkilder kan nå fram til "sannhet" om fortiden, eller om man skal nøye seg med å si at ens framstilling er én av mange mulige framstillinger av den.

Denne diskusjonen skal ikke føres her ut over å si at jeg mener det er mulig å få tilgang til aspekter ved det fortidige samfunnet via dets tekster, og at man kan se verdien i den språklige vendingen i historiefaget uten å kaste vrak på denne oppfatningen. Historiefaglige tekster kan sees som det Håkon With Andersen kaller en slags *oversettervirksomhet* fordi både fortidens språk og nåtidens er tids- og kulturavhengige (Andersen 1996:68). Man kan, som Paul Knutsen, se følgene av dette som en kvalitet i stedet for et problem: "et spenningsforhold som i stedet for å gjøre historikerne forlegne, snarere bør framheves som et særlig kjennetegn ved de humanistiske disipliner, de såkalte "menneskevitenskapene". " (Knutsen 2002:68).

Ut over dette grunnleggende teorivalget er oppgaven preget av et eklektisk forhold til teori. Her er brukt ulike teoretiske tilnæringer alt etter hva som synes fruktbart for å spore og belyse ulike aspekter ved og uttrykk for utvikling i nærheten mellom avis og parti. Den analytiske helheten og dybden som kan prege arbeider med én bestemt teoretisk tilnærming, finnes ikke her. Derimot håper jeg at den mer pragmatiske tilnærmingen vitner om at modellene og begrepsbruken her underordnes empirien, ikke omvendt.

De ulike teoretiske tilnærmingene gjenspeiler også det metodeutprøvende i oppgaven. Studier av tekster i norsk medieforskning skjer i dag fra ulike teoretiske

ståsteder og med ulike metoder, noe teorimangfoldet i flere ferske antologier demonstrerer (Bastiansen og Meland (red.) 2001; Eide og Ottosen (red.) 2002; Berge (red.) 2002; Tønnesson (red.) 2002). Behovet for å utvide teorigrunnlaget for de endringsstudiene mediehistorisk tekstanalyse består av, regnes fortsatt som stort (Dahl 2000:68).

”Å skille ut slike endringer, identifisere forandringene, krever noe midt imellom en kvalitativ og en kvantitativ analyse”, skriver Dahl om den mediehistoriske metoden (ibid.). I denne oppgaven er begge tilnærminger brukt.

Det kvantitative elementet består av enkel statistikk basert på registrering av bestemte innholdselementer i ledertekstene. Formålet med tellingene er nettopp å lokalisere endringer i frekvens av ulike lojalitetsuttrykk.

Det kvalitative innslaget består av ulike metoder for tekstanalyse fra de helt enkle til mer utbygde systemer basert på klassisk retorikkteori og narrativ teori.

Den enkleste tekstanalytiske tilnærmingen er benyttet for å lokalisere stemmeanbefalinger: anbefaler avisen at det stemmes på et bestemt vis? Finnes eller finnes ikke et fenomen i tekstene? Dette kan selvsagt også by på tolkningsproblemer, noe jeg kommer tilbake til under pkt 4.1.

Spørsmålet om forekomsten av partiløje pro/contra-utsagn som benyttes i avsnitt 4.2. for å lokalisere annen agitasjon for et parti eller angrep på et partis politiske motstandere er noe mer komplisert. Denne metodiske tilnærmingen er direkte inspirert av Høyers og Nords studier.⁶ I utgangspunktet kan man definere bestemte aktører, institusjoner og synspunkter som det kreves utsagn for eller mot, slik Høyer og Nord gjør. Identifiseringen vil imidlertid ofte kreve at utsagnet tolkes i en videre kontekst. For eksempel må man vite hvilke saker Venstre prioriterte foran valget eller hvilken strategi Arbeiderpartiet hadde lagt opp for valgkampen for å identifisere agitasjonen i Dagbladets og Arbeiderbladets ledere i anledning Kong Haakons begravelse like før valget i 1957.

Bruk av narrativ teori for å identifisere endringer i partiløjalitet er inspirert av denne teoriens fortellerbegrep slik dette er beskrevet av Jakob Lothe på grunnlag av Genettes arbeider (Lothe 1964:28-38) og av Liv Hausken på grunnlag av Chatmans videreutvikling av Genettes teorier (Hausken 1999). Ledertekstene kan betraktes som faktatekster, men de skaper også en fiksjon. Fiksjonen er at avisen har et politisk syn og at lederen er uttrykk for dette. Det tydeligste uttrykket for denne fiksjonen er den konvensjonelle bruken av pronomenet ”vi” i lederteksten. ”Vi” er den som mener i teksten. Men ”vi” kan ved siden av avisen også være partiet, det kan være folket, nasjonen, arbeiderbevegelsen. Det redaksjonelle ”vi”s nærhet eller distanse til partiet og dets grader av identifisering med partiets mål er interessante for vurdering av hvordan avisens lojaliteter uttrykkes og endrer seg. I analysen av hva fortellergrepet uttrykker av nærhet eller distanse i ledertekstene benyttes også begrepene *den allvitende fortelleren* og *autoral forteller* hentet fra narrativ teori (ibid.).

Forekomsten av ”vi”-former analyseres også med utgangspunkt i Westins ledertekstanalyser som et kjennetegn ved personlig engasjement i tekstene (Westin 2002:14-15 og 43).

Klassisk retorikkteori er det siste analyseverktøyet som brukes på ledermaterialet. Også her er formålet å identifisere eventuelle endringer i tekstene med

⁶ Se avsnitt 1.1.

særlig henblikk på den nærheten som uttrykkes i forhold til partiet, men her vil dette skje gjennom en analyse av hvilke klassiske retoriske virkemidler lederskribentene bruker for å overbevise. Analysen er basert på retorikkteori slik denne er framstilt av Øivind Andersen på grunnlag av teori fra den greske og romerske antikken (Andersen 1995), og slik Ottar Grepstad og Anders Johansen har utviklet denne tilnærmingen gjennom studier av norske tekster og talekunst (Grepstad 1997; Johansen 2002). I denne delen av oppgaven vil spørsmålet bli om engasjement og temperatur i argumentasjonen endres, om bevegelse mot en mer fornuftspreget og mindre pathosfylt argumentasjon kan spores. Dette kan for eksempel være tilfelle hvis en mer akademisk skrivemåte overtar etter en sterkt agitatorisk, eller når lederskribentene slutter å mane fram minnene om mellomkrigstidens massearbeidsløshet i sin argumentasjon for en bestemt økonomisk politikk.

1.4.2. Kildeutvalg

Oppgavens primære kildemateriale er lederne i avisene Aftenposten, Arbeiderbladet og Dagbladet de syv siste avisdagene før stortingsvalgene fra 1957 til 1973, regnet fra og med mandag før valgdagen. Aftenpostens to utgaver i døgnet blir til sammen regnet som én avisdag. Korpus består av til sammen 214 ledertekster, av disse sto 85 i Aftenposten, 81 i Arbeiderbladet og 48 i Dagbladet.

Når det gjelder ikke-akademiske kilder finnes det mange selvframstillinger av pressens praksis i forhold til partiene i partipressens tid. Minner og anekdoter er skrevet ned og trolig kan og bør enda flere fortelles om hvordan journalister og redaktører i perioden tenkte rundt og handlet i forhold til partiene. En del samtidige erfaringskilder er også skrevet ned i intervjuer som forteller om holdninger i pressen i perioden. Aftenposten-redaktør Einar Diesen uttalte følgende omtrent på den tiden da H-en etter avisnavnet ble erstattet med "Uav. kons." i Norsk Aviskatalog:

"Politiske hensyn tar vi overhode ikke. Vi er ubundet av høyre. Jeg vil nesten si det slik at så lenge høyre deler vårt livssyn er vi høyre-avis." Diesen til Dag og Tid nr. 31-32/1964

Fremdeles lever mange som arbeidet i de tre redaksjonene og i partisammenheng på denne tiden. De kan ikke minst gi verdifull informasjon om holdningene i samtiden. Jeg har i denne oppgaven brukt slike muntlige kilder for å supplere memoarlitteraturen og få innsikt i hvordan det ble tenkt i partiene og i avisene, som støtte der jeg har støtt på trekk i spaltene som var vanskelig å forstå, men ikke minst for å få innblikk i arbeidsmåten, prioriteringene og personsammensetningen i redaksjonene i perioden⁷.

I kapittel 3, om den politiske utviklingen i perioden, har jeg benyttet memoarer og andre typer selvframstillinger som kilde uten å underlegge dem annen kritisk vurdering enn å forsøke å unngå passasjer der innholdet er sterkt polemisk, å påpeke det subjektive i de vurderingene som gjengis og sammenholde inntrykket disse kildene gir med mer akademisk historieskrivning. Dette mener jeg kan forsvares kildekritisk siden dette kapitlet ikke gjelder denne oppgavens hovedemne, pressens lojalitet. En

⁷ Oversikt over muntlige kilder finnes sist i oppgaven. Partiet Venstre og avisen Aftenposten er i perioden dårligst dekket i memoar- og forskningslitteraturen og i annen historiografi på parti og presse. Jeg har derfor brukt noen flere muntlige kilder derfra enn fra de andre avisene og partiene. Arbeiderpartiets historie i perioden er så grundig dekket at her ikke var behov for supplering.

kan likevel ikke se bort fra at særlig bildet av de fem valgkampene har tatt farge av selvsisenesettelse, for eksempel ved at Haakon Lie trolig ønsket å skyve skylden for tapet av regjeringsmakten i 1965 over på Einar Gerhardsen (se 2.1.2.3.).

Den viktigste kilden til denne studien av partiloyaliteten i de tre avisene er altså det som faktisk *sto* i lederspaltene. Det kan stilles spørsmål ved om ikke denne kildeavgrensningen i for stor grad begrenser hva jeg kan finne ut om forholdet avisene hadde til "sine" partier. Partiloyaliteten og eventuelle endringer i den kom høyst sannsynlig til uttrykk på mange andre måter enn hva man faktisk skrev på lederplass. Dessuten er lojalitet subjektiv. Den fantes i tankene hos menneskene og det kan derfor hevdes at den må studeres i det disse menneskene eksplisitt forteller om sin lojalitet, ikke i tekstene de skrev.

Når jeg likevel gir hovedrollen til de tekstene som i samtiden skulle uttrykke avisens politiske syn, er dette valget i første rekke gjort ut fra ønsket om i størst mulig grad å studere partiloyaliteten gjennom de teksthandlingene og -strategiene som den genererte i samtiden, mest mulig uavhengig av de fortellingene som i samtiden og i ettertid kan ha blitt konstruert om den. En annen årsak er som nevnt, ønsket om å knytte an til Høyers tidlige studier som også har ledere foran valget som kilder.

1.4.3. Problemer ved kildeutvalget

Det største problemet ved valget av disse avisukene er de endringene som skjedde i lederspaltene på grunn av kong Haakons død midt i valgkampinnspurten og kongebegravelsen tirsdag før valgdagen i 1957. Etter dødsfallet tidlig om morgenen 21. september ble alle valgmøter og valgssendinger i radioen innstilt til etter begravelsen. Partiene ble enige om en avtale som åpnet for det man kalte "interne informasjonsmøter", men åpne møter skulle ikke holdes i disse dagene og "informasjonsmøtene" skulle åpenbart ikke refereres i partipressen (Dagbladet 30.9.1957). Bare i avisenes lederspalter fortsatte valgkampen, men der fikk man mindre å skrive om siden referater fra valgmøter og radioens "spørretimer" var blant lederspaltenes viktigste kommentarråstoff⁸. Dette kan ha dempet tonen i lederspaltene.

Det kan se ut til at den mer lavmælte tonen i 1957-valgkampen førte til at antallet ledere ble redusert.⁹ Dessuten har til sammen fem ledere på selve begravelsesdagen og dagen etter, kongebegravelsen og den nye kongen som tema. En kunne derfor tenke seg at forekomsten av politiske pro/contra-utsagn i 1957-lederne gir et lite representativt bilde av måten avisene på denne tiden uttrykte sin partiloyalitet og forekomsten av politisk konfliktstoff i lederne. Dette gjelder i så fall bare for Aftenposten, siden både Arbeiderbladet og Dagbladet bruker sine "begravelsesledere" til å agitere for sine partiers valgsaker.

Det er altså grunn til å tro at utvalget i 1957 har en kilde til skeivhet knyttet til kongebegravelsen siden den kan ha ført til demping i den politiske konflikttonen på lederplass, til færre ledere og til mindre politisk konfliktstoff å debattere. Høyer har tatt hensyn til denne feilkilden ved å vekte sitt materiale (Høyer 1959:98). Her er ikke gjort lignende statistiske grep.

⁸ Se 3.3.1.

⁹ Se avsnitt 3.2. om ledernes antall og lengder.

En mangel i kildematerialet må også påpekes. En undersøkelse av de tre avisenes ledere opp mot ledertekstene som ble sendt ut fra de politiske pressebyråene i de femten utvalgsukene ville trolig kunne gi et nyttig bidrag til bildet av hvordan partiloyaliteten utvikler seg i lederspaltene. Særlig ville det være interessant å vite om avisene "lystret" byråene når ledere ble sendt ut med en eller annen form for pålegg om at de skulle brukes.

Byråledere blir sagt å være brukt i mindre grad i store aviser enn i de små partiavisene. De ble trolig mer brukt som inspirasjonskilde for lederskribentene enn som ferdig tekster¹⁰. Idealet har vært at avisens meninger skal være "suget av eget redaktørbryst" (Eide 2000:197). I store aviser kan det derfor være grunn til å tro at bruken av byråledere vil være vanskelig å vurdere ut fra muntlige kilder. Et pålitelig inntrykk av bruken av byråledere ville trolig kreve gjennomgang av det som er bevart fra pressebyråenes arkiver.

Det finnes lite forskningslitteratur om pressebyråene¹¹ og det er uklart om det finnes bevart byråledertekster fra valgkampinnspurtene i perioden. En slik undersøkelse alene kunne raskt fått et omfang på linje med et hovedoppgavearbeid og det ville være høyst usikkert om bidraget til denne oppgavens teksanalytiske orientering ville stå i forhold til innsatsen.

Her er det avisens egne valg av tekstlige lojalitetsuttrykk på lederplass som skal undersøkes. Disse valgene må antas å være bevisste også i de tilfellene der teksten kom fra partiets pressebyrå. Man kan ikke si at uttrykket for lojalitet i avisen teller mer eller mindre avhengig av om lederen er egenprodusert eller er et byråprodukt. Jeg har derfor valgt å se bort fra denne kilden. En undersøkelse av overlappingsgraden mellom lederspalter og pressebyråutsendelser måtte imidlertid være et verdifullt bidrag til studiet av hvordan partiloyaliteten ble praktisert i pressen.

1.5. Disposisjon

Opgaven består av fem kapitler ut over dette første. Kapittel 2, Det historiske bakteppet, beskriver i grove trekk den politiske utviklingen i perioden, medieutviklingen og trekk fra de tre avisenes historie. Den politiske historien gjengis med hovedvekt på den parlamentariske utviklingen og partienes utvikling. Hovedpunktene i noen historiske analyser av periodens politiske historie presenteres før en mer detaljert oversikt over de ulike partienes hovedsaker og strategi i de fem valgkampene oppgaven omfatter. Hovedvekten i dette kapittelet er lagt på denne første delen, men en framstilling av medielandskapets utvikling i perioden og noen trekk av de tre avisenes historie er også med i den konteksten som synes nødvendig for å kunne forstå og tolke innholdet i ledertekstene.

I kapittel 3 presenteres de store linjene i utviklingen av ledermaterialets ytre trekk, plassering, miljø, omfang og antall. Ved å studere hvilke kilder som er sitert i lederne skal vi her også peile inn hvilken offentlighet lederne er en del av før kapitlet avsluttes med en oversikt over hvilke emner lederne tar opp.

¹⁰ Samtale med Gunnar Stavseth 15.4.2003.

¹¹ Rolf A. Amdahls hovedoppgave fra 1976 undersøker bruk av stoff fra Arbeidernes Pressekontor i 17 A-presseaviser i 1973 og finner at vel 70 prosent av det rikspolitiske stoffet er byråstoff (referert fra Simensen 1999:43). Simensens bok inneholder også en del informantopplysninger om pressebyråene (s 43-66).

Kapittel 4 er viet tekstanalyse med formål å identifisere de åpenbare tegnene på partiloyalitet: Stemmeanbefalinger, politisk agitasjon og angrep på partiets motstandere. Gjennom enkel statistikk over frekvens oppsummeres om det skjer en neddemping av avisenes eksplisitte partiloyalitet i lederspaltene i perioden.

Kapittel 5 presenterer utvikling i mer implisitte uttrykk for partinærhet og -lojalitet. Først ved analyse av hvordan lederskribentene uttrykker forholdet mellom partiet og det redaksjonelle "vi". Dernest gjennom en analyse av retorikken i lederne med hensyn på eventuelle endringer i stil og nærhet og distanse til partiet.

I kapittel 6 oppsummeres funnene som er gjort gjennom de ulike analysemetodene, i en drøfting av når løsningen av partibåndene i de tre avisene begynte og hvordan man skal kunne vite når en slik prosess er slutført.

2. Historisk bakteppe

"Pressen er ofte blitt kalt 'den fjerde statsmakt'. I denne betegnelse ligger et ideal; en fri og uavhengig presse som i sin informasjonsvirksomhet søker sannheten, en vakthund for demokratiet og for den enkelte borger, en makt som brukes for å sørge for at myndighetene tjener rettferdighetens og folkets interesser. Passer denne betegnelsen for en presse som er i allianse med de politiske partier – og derigjennom med de politiske styringsorganer i staten? Ville ikke 'den annen partimakt' være en mer treffende betegnelse?" (Wale 1972:2)

I dette kapitlet er framstillingen først konsentrert om trekk ved den parlamentariske historien som regnes å ha påvirket det politiske klimaet foran de ulike valgene i perioden 1957-1973. Dermed presenteres analyser av partiutviklingen i perioden og en beskrivelse av partienes strategier og sentrale temaer i de fem stortingsvalgkampene. Etter at det politisk-historiske bakteppet er tegnet, følger en kort framstilling av hovedtrekk i medieutviklingen og de tre avisenes historie i perioden.

Studier av utviklingen i norske avisers partiloyalitet regnes som en del av norsk mediehistorie. Mediehistorie blir i dag definert som *medielandskapets* historie, det vil si utviklingen innen et samfunns samlede kommunikasjonsmedier og samspillet mellom dem (Dahl 2001:19 og 23). Når det historiske bakteppet for utviklingen i tre Oslo-avisers partiloyalitet på lederplass fra 1957 til 1973 skal tegnes, kunne en derfor forvente at beskrivelse av disse og andre mediers utvikling i perioden ble viet mest oppmerksomhet.

For å kunne identifisere partipolitisk lojalitet og eventuell distansering fra partiene i de tre avisenes politiske ytringer på lederplass i valgkampene, er det imidlertid nødvendig å klargjøre utviklingen i den politiske historien og i de tre partienes politiske strategier i valgkampene. Vendingene i valgkampstrategiene og valgprogrammene kan ikke forutsettes kjent og framstillingen av dem vil derfor vies relativt mye plass i dette kapitlet.

Hvis henvendelse til et breiere publikum enn tradisjonelle partifeller skal regnes som et tegn på at avisen beveger seg bort fra en partiloyalitet, forutsetter dette at partiet ikke gjør den samme bevegelsen. Her er derfor forsøkt å spore de endringene i partienes velgerhenvendelse som kan ha skjedd i perioden.

Selv om denne studiens problemstilling er innrettet på å identifisere – ikke på å forklare – partiloyaliteter og eventuelle endringer i dem, vil det i avslutningskapitlet bli forsøkt skissert opp mulige årsaker til det forløpet som er funnet. Den norske pressen var i det minste i begynnelsen av perioden "i allianse med de politiske partier", som Wale uttrykte det i sitatet som innleder dette kapitlet. Det er et spørsmål om utviklingen i en presse som var så "sammenfiltret" med partivesenet som norske aviser synes å ha vært (Wale 1972:6), vil kunne belyses eller forklares uten at faktorer fra den politiske historien trekkes inn ved siden av trekk fra medieutviklingen. Som nevnt i avsnitt 1.2., kan det virke som slike politiske årsaksfaktorer er noe underbelyst i den eksisterende litteraturen om "avpartifisering". Dette er en viktig årsak til at politisk historie har fått størst plass i dette historiske bakteppet.

2.1. Hovedlinjer i perioden 1957-1973

Denne oppgavens periode åpnes og avsluttes i kjølvannet av to store strider i norsk etterkrigshistorie: Striden om fullmaktslovene som kulminerte i 1953 og debatten om norsk EF-medlemskap fram til folkeavstemningen i 1972.

Den siste striden ble etterfulgt av mye uro og store endringer i det politiske bildet. Det kan man ikke si om den første. Da de borgerlige partiene på grunn av helt andre forhold, reiste felles mistillitsforslag mot forsvarsminister Nils Handal våren 1959 var dette i følge Francis Sejersted "den eneste virkelig dramatiske saken" i Stortinget på mange år (Sejersted 1984:193). Arbeiderpartiet hadde absolutt flertall i Stortinget og hadde i 1953 gjort sitt sterkeste valg noensinne målt i andel av stemmene. Høyre hadde gått svakt fram ved 1953-valget, men Venstre haddé gått kraftig tilbake.

Denne oppgavens ledermateriale fra 1957 ble med andre ord skrevet i et politisk klima der opposisjonen hadde liten grunn til å tro at flertallet kunne vinnes og der det som var av stridsspørsmål bare vekket krusninger sammenlignet med stridene som bølget i årene før og etter. Den mest dramatiske hendelsen før valget i 1957 var kong Haakons død tidlig om morgenen 21.9.1957, vel to uker før valget, og en landesorg som førte til at partiene avtalte å avlyse alle valg møter til etter begravelsen om formiddagen 1.10.1957. To måneder etter valget talte statsminister Gerhardsen mot utplassering av atomvåpen på norsk jord under NATOs toppmøte i Paris, en sak som skulle få avgjørende betydning for utfallet av neste stortingsvalg, men som ikke var tema under valgkampen 1957.

"Opposisjonell avmakt" er ordene Høyre-historiker Francis Sejersted bruker om stemningen i de borgerlige partiene i perioden fram til 1961 (Sejersted 1984:116). Berge Furre kaller denne tiden "dei stille år" (Furre 1999:288). "Ingen trodde at Arbeiderpartiet kunne rokkes," sier Ole N. Hoemsnes som da var ansatt i Unge Høyre¹².

Forholdsvis raskt etter valget i 1957 skulle det likevel skje ting som bar i seg kimen til dramatiske endringer, men de kom ikke fra borgerlig side. Saken var spørsmålet om utplassering av atomvåpen på norsk jord der det hersket stor uenighet innad i regjeringspartiet. Under *Påskeopprøret* i 1958 synliggjorde en gruppe av Arbeiderpartiets studenter en sterk sikkerhets- og rustningspolitisk opposisjon i partiet. Aksjonen ble sentralt i partiet oppfattet som fraksjonsvirksomhet. I 1959 ble personene bak Påskeopprøret ekskludert og sluttet seg til kretsen rundt avisen Orientering. Våren 1961 stiftet Orienteringskretsen Sosialistisk Folkeparti som ved stortingsvalget i 1961 fikk to mandater samtidig som Arbeiderpartiet fikk 74 og tapte det absolutte flertallet for første gang etter 1945.

Utenriks nådde spenningsnivået i den kalde krigen en topp da USA og Sovjetunionen sto på kanten av krig under Cuba-krisen høsten 1962. "Lukten av brann hang i luften," skal Khrustsjov ha sagt om årene etter (Lundestad 2000:79). Krigsfaren satte en støkk i folk og ble også i det norske politiske miljøet opplevd som reell utover på 1960-tallet. Blant NATO-tilhengerne ble ikke dette sett som tiden å kritisere eller løsne på lojaliteten til USA¹³.

¹² Intervju med Hoemsnes 5.2.2002.

¹³ Intervju med Reidar Hirsti 10.10.1994 og med Andreas Norland 5.3.2003.

Også den hjemlige arenaen bød på dramatikk. Den parlamentariske situasjonen etter valget i 1961 ga sommeren 1963 Kings Bay-krisen dens dramatiske utfall da SFs to representanter stemte for de borgerliges mistillitsforslag mot regjeringen Gerhardsen. Den "hønsvaldske parlamentarismen" som hadde utfoldet seg rundt mistillitsforslaget mot forsvarsministeren under Cuba-saken fire år tidligere, var ikke lenger mulig. I 1963 kunne ikke Arbeiderpartiet møte et mistillitsforslag med å si at man der "foretrekker andre fremgangsmåter" når statsråder skulle skiftes ut.

Historikere har diskutert i hvilken grad Kings Bay-krisen som førte til den første borgerlige samlingsregjeringen etter 1945, handlet om regjeringsmakten eller om industripolitikk. Også i samtiden drøftet man om regjeringen Gerhardsen falt fordi de borgerlige var ute etter taburettene, på grunn av gruveulykken i 1962 eller om den falt på grunn av regjeringens behandling av Stortinget. I Arbeiderpartiet holdt man i 1963 på det første. Det ble sagt at de borgerlige brukte tap av liv i Kings Bay-gruven som en unnskyldning. I de borgerlige partiene hevdet man at de to siste forholdene var avgjørende.

Historikeren Tore Grønli mener den konstitusjonelle siden av saken var avgjørende. Koksverksaken og den mangelfulle informasjonen om Tønseth-utvalgets innstilling i juni 1963 hadde ført opposisjonens tillit til regjeringen ned på et minimum. At det ikke fantes noe regjeringalternativ klart før mistillitsforslaget i august 1963 og at det var de borgerliges mest samarbeidsskeptiske parti, Venstre, som kom først på banen med forslag om mistillit, fører ham til den konklusjonen at det borgerlige samarbeidet om regjeringen Lyng var situasjonsbestemt og at Kings Bay-krisen var en prinsipiell strid om regjeringens plikter overfor Stortinget mer enn den handlet om sviktende sikkerhet og dødsulykken i Svalbard-gruven som ga saken navn (Grønli 1977:165). Hvis man legger Grønlis syn til grunn, er det altså først etter begivenhetene sommeren 1963 at borgerlig samling blir et regjeringalternativ. Høsten 1963 hadde vist at de fire borgerlige partiene kunne bli enige om en regjeringserklæring.

Francis Sejersted legger også vekt på at borgerlig samling ble mulig gjort av mer eller mindre situasjonsbestemte faktorer som "komplekset av industrisaker" og at fellesmarkedsforhandlingene var avbrutt (Sejersted 1984:224) etter de Gaulles første blokkering av britisk EF-medlemsskap og dermed også av norsk (Bjørklund 1982:52).

Striden skapte vondt blod i et ellers kollegialt politisk miljø. Herbjørn Sørebø forteller at Kings Bay-sommeren var en av to perioder da han observerte at representanter fra borgerlige partier og Arbeiderpartiet ikke kunne sitte ved samme bord i Stortingsrestauranten. Den andre perioden var under EF-striden i 1972 (Sørebø 2003:53).

Samlingen om regjeringen Lyng i 1963 regnes av historikere og politiske memoarforfattere som avgjørende for at også de to mest skeptiske partiene, Venstre og Kristelig Folkeparti, sluttet seg til et borgerlig regjeringalternativ foran stortingsvalget i 1965 (bl.a. Sejersted 1984:221, Lie 1975:318). Valget endte med 80 mandater til de borgerlige etter at samlingspartiene – bortsett fra Kristelig Folkeparti – hadde vunnet mandater. Det er usikkert om mistillit til Arbeiderpartiet etter industriskandalene, eller de tydeligere utsiktene til en borgerlig regjering var

avgjørende for utfallet. Noe felles program eller noen regjeringsliste kom heller ikke fra de fire partiene før valget.

Valgutvalget var omfattet med stor usikkerhet og stemmeforskyvningene ble små selv om den parlamentariske vekten skiftet. Det var med andre ord ingen sterk borgerlig ideologisk samling som lå til grunn for dannelsen av regjeringen Borten, og fellesmarkedsspørsmålets sprengkraft lå under fra begynnelsen. Den bygget heller ikke på noen sterk valgseier. Flertallet av velgerne stemte fortsatt sosialistisk (Sejersted 1984:224).

Vedtaket om folketrygden våren 1966 ble trolig den viktigste saken Borten-regjeringen gjennomførte, en sak det var full politisk enighet om selv om noen ideologiske skillelinjer kunne spores i synet på finansieringen all den tid Høyres syn lenge var dominert av frykt for store fondsoppsamlinger på statens hender.

Skattereformen i 1969 skulle gjennom innføring av momsen føre større del av beskatningen over fra direkte til indirekte skatt. Forslaget bar Borten-regjeringens navn, men bygget på et skattesyn det var brei politisk enighet om (Furre 1999:299). Mindre enighet var det innad i regjeringen om at den direkte skattleggingen ikke ble redusert tilsvarende. Egil Sundar ser en direkte linje fra misnøyen dette skapte på høyresiden til dannelsen av Anders Langes Parti foran valget fire år etter (Sundar 1993:99).

Få mener at regjeringsskiftet i 1965 også ble et systemskifte. Før EF-saken meldte seg på nytt i desember 1969 sto striden i og rundt regjeringen først og fremst på kulturfeltet (Furre 1999:300) med utgangspunkt i den kulturkonserverende kirke- og undervisningsministeren Kjell Bondevik.

Stort sett kan man si at ideologiske forskjeller snarere ble tonet ned enn spilt opp i samarbeidets navn. Nedtoning av partiindividualitet i regjeringens politikk skapte ganske raskt slitasje i partiene (Moe 1984:261-262; Sejersted 1984:246-247).

Om de ideologiske stridene ikke var framtreddende i regjeringen mot slutten av 1960-tallet, gjorde politiske ungdomsgrupper både uten- og innenlands påstanden om "ideologiernes død" til skamme. Etter nærmere to tiår med politisk samling rundt vekstpolitiske målsettinger, vokste vekstkritikken fram utover på 1960-tallet. Også antiimperialismen dukket sterkere opp som sak med krav om solidaritet med "den 3. verden" og motstand mot USAs krigføring i Vietnam. Radikaliseringen i de politiske ungdomsorganisasjonene ga seg også uttrykk i en ny kvinnebevegelse og krav om en mer liberal abortlov ble reist. Til sammen førte disse strømningene til ny kritikk mot partiene og flere av de politiske ungdomsorganisasjonene kom på kollisjonskurs med moderpartiene i flere saker. I Sosialistisk Folkeparti gikk flertallet i ungdomsorganisasjonen Sosialistisk Ungdomsfylking (SUF) ut av partiet og dannet grunnlaget for partiet AKP(m.l.). I Venstre kom tillitsmenn i Unge Venstre med oppfordringer til medlemmene om å velge SF-liste (Garbo 1997:138-139).

Så gikk de Gaulle av sommeren 1969. I stortingsvalget i september tapte samarbeidspartiene fire mandater til Arbeiderpartiet som også fikk SFs to. Regjeringen beholdt flertallet, men med bare to stemmers overvekt. I desember åpnet Haag-møtet døra for britisk medlemskap i EF og dermed kom EF-saken med full sprengkraft inn i norsk politikk.

Her skal ikke gåes i detalj om Bortens fall i 1971, 3-partiregjeringen Korvald, AIKs sprengkraft innen arbeiderbevegelsen eller om selve folkeavstemningen 25.

september 1972 som ga nederlag for begge de største partiene. Noen måneder etter ble Venstre splittet under landsmøtet på Røros og mindretallet med partiformannen i spissen dannet Det Nye Folkepartiet. I kjølvannet av EF-avstemningen oppsto også Sosialistisk Valgforbund av gamle og nye avskallingene fra Arbeiderpartiet, av SF, NKP og deler av AIK. Og inn fra høyre kom det mest overraskende, Anders Langes Parti til sterk nedsettelse av skatter og avgifter som utfordret det meste som var av politisk konsensus.

Under valgkampen 1973 stilte fire nye partier til valg og de etablerte partiene måtte slåss på nye fronter i et politisk landskap der både det ideologiske klimaet og partimiljøet var under full omdanning. Høyre-venstre-aksen var blitt revitalisert, en grønn vekstkritisk sentrum-periferi-akse var styrket og skulle gjøre seg sterkt gjeldende ved starten på den norske oljealderen.

2.1.1. Syn på den partipolitiske utviklingen

Flere historikere har de siste tiårene levert analyser av etterkrigstidens politiske utvikling. De som ser ut til å ha fått størst gjennomslag er Geir Lundestad, Francis Sejersted, Trond Bergh og Berge Furre. I tillegg ser Stein Rokkans konklusjoner fra 1964 om at "stemmer teller, ressurser avgjør" i Etterkrigs-Norge (Rokkan 1987:206), ut til å stå seg godt. Alle fem legger vekt på den graden av konsensus som utviklet seg i norsk politikk i perioden, men er noe uenige om hvor tyngdepunktet i denne tilnærmingen befant seg.

Etterkrigstidens gjenoppbygging hadde startet på Fellesprogrammets grunn og med enighet om på kort sikt å prioritere industrivekst framfor privat forbruk, innføre statlige reguleringer av økonomien, arbeide for full sysselsetting og, ikke minst, enighet om utenriks- og alliansepolitikken.

Trass i striden om reguleringslovene rundt 1950 er den lange linjen i etterkrigstidens politiske utvikling at partiene også i langsiktig politikk nærmet seg hverandre i støtte til det politiske prosjektet Berge Furre kaller "Den sosialdemokratiske orden" (Furre 1991:248-252). Furre ser hele denne oppgavens periode som en tid der denne ideologien har hegemoni i det politiske feltet gjennom et vidtgående verdifellesskap mellom partiene rundt opprinnelig sosialdemokratiske ideer om en sterk stat, sosial rettferdighet, geografisk og sosial utjevning og et nettverk av velferdsinstitusjoner. Et viktig element i Gerhardsen-regimets "orden" var styrkingen av den korporative maktkanalen som Rokkan og hans elever beskriver som sterkere enn Stortinget og som Gerhardsen skal ha hatt som et ideologisk begrunnet prosjekt (Olstad 1999:312). Parlamentarikerne laget mye lyd, men de vesentlige avgjørelsene ble i følge disse analysene tatt i det stille av eliten innen politikk, næringsliv og fagbevegelse.

I denne "orden" var full sysselsetting, pris- og rentestabilitet og økonomisk vekst omforente mål i den økonomiske politikken. Offentlig helsestell hørte også hjemme i dette prosjektet sammen med et offentlig utdanningssystem og statlig ansvar også for en utjevning i tilgang til kulturgoder ved at nasjonale kulturinstitusjoner som NRK, Riksteateret, Riksgalleriet og Kulturfondet ble bygget ut.

Arbeiderbevegelsens historiker konkluderte fire år før Furre på lignende måte. I Arbeiderbevegelsens historie hevder Bergh at det er de borgerlige partiene som har bidratt mest til konsensus, ved at de har nærmet seg Arbeiderpartiet (Bergh 1987:561).

Dette synet deler Even Lange som mener at de borgerlige partiene nærmet seg Arbeiderpartiet i en slik grad at Arbeiderpartiets styringsmodell var blitt felleseie i 1965. Borten-regjeringen markerte ikke noe systemskifte, men førte videre de sosialdemokratiske hovedlinjene. Det var denne enigheten som ble brutt av vekstkritikk mot slutten av 1960-tallet (Lange 1998:242-243).

Lundestad lanserte allerede i 1977 en lignende konklusjon om at det gjennom hele etterkrigstiden oppsto en større politisk enighet skapt ved en tilnærming mellom partiene. Mens Bergh, Furre og Lange legger vekt på at det er Arbeiderpartiets orden som får hegemoni, hevdet Lundestad at tilnærmingen skjedde fra begge sider, både ved Arbeiderpartiets avradikalisering gjennom tilpasning til de ikke-sosialistiske partiene, og gjennom at de ikke-sosialistiske partiene nærmet seg Arbeiderpartiets standpunkter og hverandres (Lundestad 1977:483-496).

I bind 3 av Høyres historie konkluderer Sejersted på lignende vis som Lundestad når det gjelder Arbeiderpartiet og Høyres politikk. "Tilnærmingen hadde foregått fra begge kanter", "Noe fullstendig sammenfall var det naturligvis ikke, men konvergensen var klar nok til å skape strategiske problemer." (Sejersted 1984:208).

De samme "strategiske problemene" mener Bergh ble et dilemma også på den andre siden. De borgerlige nærmet seg etter hans mening Arbeiderpartiet, men det var Arbeiderpartiet som tapte på tilnærmingen. Mindre forskjeller i politikk gjorde at det å skifte parti krevde mindre overvinnsel. Om det var Arbeiderpartiets politikk som etter Berghs mening vant fram, så hevder han at de borgerlige i lengden høstet stemmegevinsten av tilnærmingen "fordi de kunne argumentere for at de ville realisere de felles målene på en bedre måte enn et nedslitt og regjeringstrett arbeiderparti" (Bergh 1987:561-562). Partiagitasjonen vil etter dette synet dreie mer og mer fra syn på saker til løfter om gjennomføringsevne og andre styringstekniske argumenter.

Når de politiske målsettingene lignet hverandre mer og mer, er det sannsynlig at andre sider ved måten å presentere seg på blir stadig viktigere i partienes konkurranse om opinionen og velgerne. En slik effekt er også sentral i Sejersteds analyse av hvilke følger tilnærmingen mellom partiene får på 1960-tallet.

I sin oppsummering av de seks årene med borgerlig regjering kommer Sejersted til at Norge ved Borten-regjeringens fall i 1971 viste få merker av Høyres politiske syn. Opposisjonen som kom i posisjon, utfordret samfunnsutbyggeren og statsutvideren Arbeiderpartiet på hjemmebane og endte i de gode økonomiske tidene med større stat, økt skattetrykk og dårligere ballanse i offentlige budsjetter. Helhetstenkning vek for fristelsen til overbudspolitik. Høyrepolitikken "ble borte".

Forklaringen finner Sejersted skarpt formulert i Erling Pettersens replikk på et av Høyres strategimøter før regjeringsskiftet i 1965: "Det politiske stridsfelt vil ikke bli en idékamp, men en kamp om de gode idéer." (Sejersted 1984:256). "Det synes som det har skjedd en forskyvning i politikernes oppmerksomhet fra det overordnede ideologiske perspektiv og til den konkrete problemløsning," skriver Sejersted etter å ha "ment å påvise hvordan kampen om initiativet i politikken ble forsterket i perioden" (Sejersted 1984:256).

Den tyske statsviteren Otto Kirchheimer beskrev i 1966 tendensen i partiutviklingen i Europa med begrepet *catch-all parties*. På norsk er dette gjerne oversatt med *folkepartier* (Heidar og Saglie (red.) 2002:43), et begrep som her brukes i fortsettelsen.

Analysen baserte Kirchheimer på observasjoner av at partier som tidligere hadde bygget på en ideologisk eller moralsk kader-modell, skiftet strategi og gikk inn for å appellere til bredere velgergrupper. Målet for folkepartiet er mindre omfattende og mer kortsiktig enn kaderpartiets, det skal vinne velgere og valg. Ideologien endrer rolle i en slik partiomformingsprosess fra å være den avgjørende faktoren for utforming av politikken til en potensielt *medvirkende* faktor til velgerappell. I følge Kirchheimer har den generelle avideologiseringen i Europa i etterkrigstiden bidratt vesentlig til at folkepartimodellen oppsto og spredte seg (Kirchheimer 1966:187).

Folkepartimodellens økte fokus på partikonkurranse gjør at folkepartier i følge Kirchheimers teori er tilbøyelig til å tilpasse seg det i konkurrentenes politikk som lykkes. Samtidig skal partiet bygges som merkevare for – på linje med andre varer – å være lett gjenkjennelig for velgerne på den "markedsplassen" som valgene blir i denne partimodellen (ibid.: 188-189).

Så vidt jeg kan se har partiutviklingen i Norge på 1960-tallet mange likhetstrekk med den utviklingen Kirchheimer beskriver. Samtidig som man forsøker å ivareta sine tradisjonelle velgergrupper, samles partiene om saker som alle antar gir sterkest velgerappell. Hovedsakene i partienes programmer blir dermed vanskeligere å skille fra hverandre. Riktignok peker Edgeir Benum på at Arbeiderpartiets og Høyres program fra valget i 1973 tydet på at partiene gikk noen skritt henholdsvis til venstre og høyre, men han mener også det er riktig å si at de to partiene fortsatte å slutte opp om den samme vekstpolitikken (Benum 1998:44).

Henry Valens analyser viser at ikke bare partiene, men også velgerne endret innstilling i perioden. Velgerstabiliteten og partiloyaliteten hadde vært stor i etterkrigstiden. Få velgere endret stemmegivning fra valg til valg. Bevegelsene som skjedde, var det i stor grad demografiske og sosiale endringer som sto for ved at unge velgere kom til og at økningen i funksjonærgruppen skapte noen forskyvninger.

EF-avstemningen og dens konsekvenser for partilandskapet, for tilliten til partiene og politikerne endret dette. Velgerne var kommet på vandring (Valen 1981), de krysset også grensen mellom borgerlig og sosialistisk blokk lettere enn før. Furre legger i den forbindelse særlig vekt på at Venstre var "borte som politisk kraft": "Tomrommet etter Venstre endra det politiske klimaet og sende veljarar ut på vandring." (Furre 1999:311).

Tor Bjørklund ser medienes bruk av politiske meningsmålinger og partienes bruk av profesjonell markedsføring som sentrale faktorer i en utvikling av valgkampene til markedsplasser der velgernes valg av parti kan betraktes som en handling på linje med å velge varer (Bjørklund 1991:298). I Norge benyttet partiene reklamebyråer fra midten på 1960-tallet (Moe 1984:258). Bruk av meningsmålinger i norske medier hadde sitt gjennombrudd under valgkampen i 1973 (Bjørklund 1991:288).

I denne oppgavens sammenheng er det i første omgang viktig å se hvilke uttrykk dette som vel må kunne kalles en hardere konkurranse på det samme politiske markedet, en utvikling fra ideologi i retning av styringsteknisk kortsiktighet i den politiske agitasjonen, fikk i partienes valgkamper. I neste kapittel skal dette sammenholdes med utviklingen i lederspaltene.

2.1.2. Stortingsvalgkampene

Hvilke kilder kan i denne oppgaven brukes for å beskrive partienes valgkampagitasjon og kampanjestrategi? Partipressens lederspalter er naturlig nok en mye brukt kilde når man skal studere et partis valgkamp. Det samme gjelder den politiske journalistikken. Siden denne oppgavens problemstilling ikke tar for gitt at det er sammenfall mellom avisenes og partienes strategier og meninger, men nettopp har som mål å lete etter eventuelle avvik mellom partiets opplegg og avisens linje under valgkampen, kan lederspaltene ikke brukes her.

I dette kapitlet skal jeg forsøke å spore de tre partienes valgkampstrategi, deres valg av hovedsaker og agitasjon så uavhengig av lederkildene som mulig siden denne beskrivelsen også blir del av grunnlaget for å vurdere graden av sammenfall mellom avisens og partiets vektlegging og argumentasjon.

Siden heller ikke motpartens presse kan sees som en troverdig kilde, har jeg av avisstoff i liten grad brukt annet enn partiannonser, saker som er skrevet ved partienes pressekontorer og appeller eller intervjuutsagn som åpenbart er formulert av ledende partimedlemmer.

En fyldig kilde er partienes valgprogrammer. De sier mye om argumentasjon og tenkning, men lite om konkrete valgkamp saker og strategi. I tillegg har sentrale politikeres memoarlitteratur vært viktige kilder. Særlig regnes memoarene til to av partienes generalsekretærer – og valgkampansvarlige – i perioden, Haakon Lie og Kåre Willoch, og til Høyre-formann Sjur Lindebrække, som gode kilder. Sistnevnte må ha vært en politiker og partiformann med stor interesse for partibygging, programarbeid og strategi. Partihistoriene er også brukt flittig der den ikke baserer seg på stoff fra partipressen.

For stoff om Arbeiderpartiets og Høyres valgkamper er dette rike kilder, men Venstres historie i disse årene finnes bare beskrevet i artikler og noen få hovedoppgaver. Gunnar Garbo ser ut til å være den eneste av Venstres sentrale politikere som har skrevet memoarer eller vært biografert. Her finnes med andre ord en skjevhet i kildematerialet. Arkiv- og aviskilder er derfor i noe større grad brukt for å få opplysninger om Venstres valgkamper.

Siden partienes valgkamper ikke er denne oppgavens hovedemne, har jeg ut over partiprogrammene, Venstres arkiv og memoarbøkene ikke funnet fram primærkilder som kan fylle ut bildet, men basert framstillingen på sekundærlitteratur.

2.1.2.1. 1957 – Den rolige og avdempede tonen

Valget i 1957 regnes ikke av noen kilder som annet enn et "mellomvalg". Bare i Venstre ser det ut til å ha vært lagt opp til konfrontasjon i valgagitasjonen ved at det høyt opp i valgprogrammet slås fast at "Venstre tar avstand fra" både sosialistisk samfunnsomforming og "konservativ treghet", kort sagt "fra en partipolitikk som ensidig tilgodeser spesielle gruppers særinteresser." (Venstre 1957:1). Generalsekretær Per Bergsvendsen går i et valgkampintervju med Venstres Pressekontor sterkt ut mot Arbeiderpartiet som "har stivnet og svikter store sosiale oppgaver" (Dagbladet 27.9.1957:6), men dette kan ikke regnes som svært sterke uttrykk fra en valgkampleder i en valgkampinnspurt.

I Arbeiderpartiets historie nevnes "den rolige og avdempede tonen" som preget valgkampen (Bergh 1987:321). En rekke næringslivsledere hadde etter valget i 1954

laget et strateginotat om hvordan de borgerlige kunne arbeide for seier i 1957-valget (Venstres arkiv 1954), men dette skal ikke ha blitt fulgt opp. I Høyres historie skriver Sejersted at partiet blir kritisert for å ha fulgt den "rolige, ikke-angrepslinje" (Sejersted 1984:164).

Valgkampen fikk likevel et dramatisk forløp da kong Haakon døde 21.9., like etter valgkampstart. Etter avtale mellom partilederne ble alle valgmøter innstilt til etter begravelsen tirsdag 1.10.1957, en knapp uke før valgdagen 7. oktober. "Jeg var livende redd for at avbrekket etter Kongens død skulle gi oss et tilbakeslag, men det virket visst omvendt," skriver partisekretær og valgkampgeneral Haakon Lie i sine memoarer (Lie 1975:78).

Hans redsel må ha vært delt av flere partifeller. I følge Dagbladets lederskribent har Arbeiderbladet flere ganger måttet korrigere annonser fra "valgmøter" til såkalte "interne informasjonsmøter" i arbeiderbevegelsen. "Informasjonsmøter" var det rom for innenfor avtalen partiene hadde gjort om stans i valgkampen til Kongens begravelse. Et grovere brudd ser ut til å ha skjedd på Romerike der Romerikes Blad brakte referat fra et slikt møte og skal ha hevdet at stortingsmann Arne Strøm "tok kong Haakons arbeid til inntekt for Det Norske Arbeiderparti" (Dagbladet 3.10.1957). Referatet førte til sterk reaksjon i Dagbladet både på reportasje- og lederplass, selv om avisen måtte korrigere sine påstander til at det var avisen og ikke Strøm som hadde brukt Kongen på denne måten. Likevel påpeker Dagbladet at slike møter ikke skal refereres fra i pressen og at "vi" ikke kan "se at noen andre partier har hatt vansker med å respektere eller tolke denne avtalen." (ibid.).

"For de borgerlige partiene er det et hovedmål å få en ny regjering. For Arbeiderpartiet er det et hovedmål å sikre den fulle sysselsetting." Slik skal statsminister Einar Gerhardsen ha avsluttet valgdebatten i radioen 2.10.1957 (Arbeiderbladet 3.10.1957: 1). I Arbeiderpartiet så man økningen i antall funksjonærer som den største utfordringen etter valget i 1953, men et godt kommunevalg i tettbygde strøk i 1955 og en strategi for å trekke til seg funksjonærstemmer bidro til optimisme foran stortingsvalget som ble ført under slagordet "nye gode år". Splittelsen på borgerlig side ser også ut til å ha bidratt til optimismen, sammen med en analyse av at man heller ikke i politisk sak så noen alvorlig utfordring fra borgerlig side (Bergh 1987:319).

Trass i Gerhardsens påstand i sitatet over – også i hans parti ble valget gjort til et regjeringsvalg og valgprogrammet bærer preg av en strategi der man minnet om partiets bragder: "Oppgaven er nå å føre utbyggingen av landet videre." (Arbeiderpartiet 1957:1).

Høyre la opp til at skattespørsmålet skulle bli viktigste valgkamptema, en ballong som mistet luft da Haakon Lie været faren og regjeringen sendte skatteordningen til utredning like før valget. For å hindre indre opposisjon og misnøye i fagbevegelsen ble det også satt inn subsidier for å hindre prisstigning sommeren før valget. "1957 var et lykkelig øyeblikk av enhet i og mellom parti og fagbevegelse," skriver Trond Bergh i arbeiderbevegelsens historie (Bergh 1987:322).

I Høyre holdt man likevel fast ved pris- og skattepolitikk som valgkampens hovedsaker, slik det kommer til uttrykk over hele Aftenpostens førsteside lørdag før valget: "Prisstigningen kan stanses/ Skattene kan senkes/ Det kan bygges flere boliger/ HØYRE vil gjøre det/ Ta HØYRE på ordet!" (Aftenposten 5.10.1957).

Som parti var Høyre i 1957 i en svak mellomfase noe som ikke minst vises ved at Sjur Lindebrække takket nei til førsteplassen på partiets liste i Oslo og prioriterte arbeidet gjennom "den korporative kanal" som formann i Bankforeningen. (Lindebrække 1983:142-144). Den nokså anonyme Alv Kjøs satt som formann i det partihistoriker Sejersted kaller "en død tid for Høyre". "Ingen tro og ingen begeistring" skriver den unge stortingsmannen Ole Bergesen i dagboken (Sejersted 1984:159). Høyre med Hambro som spydspiss, hadde ennå ikke tatt det endelige oppgjøret med Libertas som stadig mer pågående forsøkte å styre partiet mot en sterkere næringsliberalisme. Partiet var i tiden rundt valget 1957 preget av indre splittelse som særlig ser ut til å ha bunnet i næringslivsmisnøye med partiets valgprogram (Sejersted 1984:163).

I Venstre satset man derimot på skarp kritikk av Arbeiderpartiregjeringen. Både i valgprogrammet og intervjuet generalsekretæren sendte ut via Venstres Pressekontor er denne kritikken prioritert høyt. Generalsekretæren åpner med å angripe regjeringspartiet for å undergrave Stortinget som demokratisk institusjon. Venstre "ser det ved dette valget som en hovedoppgave at Arbeiderpartiet blir brakt i mindretall slik at partiet blir nødt til å ta omsyn også til andres syn og meninger" (Dagbladet 27.9.1957:6).

Under slagordene "Vi vil Venstre" og "Mennesket i sentrum" ville Venstre ha økt satsing innen utdanningspolitikken, boligpolitikken og sosialpolitikken, i tillegg til at partiet prioriterte handelspolitikken og støttet norsk tilslutning til et europeisk frihandelsområde med tilpasning av nordisk samarbeid. (Venstre 1957:1-2; Dagbladet 27.9.1957:6; Venstres arkiv 1957).

2.2.1.2. 1961 – Sosialistisk splittelse

Den siste uka før valgdagen i 1961 konkurrerte valgkamputspillene med prøvesprengningene i Sovjet om toppen på avisenes førstesider. Inntrengende henstillinger fra USAs president John F. Kennedy og Storbritannias statsminister Harold Macmillan om at Sovjet skulle forby atomsprengninger i atmosfæren dannet et tankevekkende preludium til det første valget der de ekskluderte atomvåpenmotstanderne i Arbeiderpartiet for første gang stilte til valg under navnet Sosialistisk Folkeparti.

Valget i 1957 hadde økt Arbeiderpartiets flertall med ett mandat, men ga samtidig partiledelsen årsak til uro. Partiet tapte terreng i sine tradisjonelt sterke områder. Partisekretæren mente det kom av økning i funksjonærgruppen og satset på sterkere frieri til denne gruppen samtidig som man utredet måter å nå den sterkt voksende gruppen ungdomsvelgere.

"Vi førte vår valgkamp på våre "gode gjerninger", skriver Haakon Lie (Lie 1975:203). "Det er neppe noen valgkamp som Arbeiderpartiet har forberedt bedre enn valgkampen 1961." (ibid:198). Trass i eksklusjoner, atomvåpenprotester og dannelsen av Sosialistisk Folkeparti, er optimismen stor i partiet, noe som ikke minst ser ut til å ha kommet til uttrykk på landsmøtet i april der statsministeren holdt hovedtalen: "Men vi må ha lov til å si at det ikke er noe som tyder på at vi står overfor et politisk omslag... I det store og hele må vi kunne se tillitsfullt på framtida." (ibid:197)

Fra samme landsmøte referer Lie også Trygve Brattelis "mektige foredrag" om valgprogrammet som han summerte opp i de seks hovedpunktene som ble gjentatt i

valgprogrammet og i flere valgkampanjoner i Arbeiderbladet under tittelen "Oppgavene i tiden framover": "1. Fortsatt planmessig utbygging av landet for å sikre full sysselsetting, økonomisk vekst og rettferdig fordeling." "2. En sterk utbygging av undervisning og forskning", "3. Økt innsats for å bygge ut veier og andre samferdselsmidler", "4. Planmessig arbeid for å sette i gang ny virksomhet i de økonomisk svake områder i landet." "5. Nye tiltak for å styrke de eldres økonomi og trivsel." og "6. En vesentlig økt innsats for å gi bistand til utviklingslandene, så deres folk kan reise seg fra sult og nød til trygge levevilkår." (Arbeiderpartiet 1961:1)

Her satser Arbeiderpartiet på omtrent samme hovedstrategi som sist, nemlig å minne om at de hadde bygget landet og at de ville være best til å trygge framgangen. Men trass i tryggheten og optimismen som Lie gir uttrykk for går man også til angrep på de ekskluderte som stiller til valg. I intervju med Dagbladet forteller Venstre-representanten Gunnar Garbo: "Jeg er nettopp kommet fra Bergen og Jakob Pettersen fra Arbeiderpartiet hadde opptrådt på et valgmøte, der han angrep Sosialistisk Folkeparti." Garbo er ikke imponert over nivået i agitasjonen der Pettersen sammenlignet SF med mannen som bøyde seg god og mett og "skjøt med den gale enden". "Det var det Sosialistisk Folkeparti gjorde, sa han, fordi partiet skjøt på Arbeiderpartiet." (Dagbladet 9.9.1961:6).

Venstre, Garbos eget parti, hadde i 1957 ikke klart å vinne tilbake noen av de seks mandatene de tapte i 1953. I 1961 var partiet preget av strid rundt borgerlig samling. "Venstre gikk til stortingsvalget fylt av indre splittelse om sentrumssamarbeidet", heter det i partiets valgevaluering (Venstres arkiv 1961). Striden i partiet bunnet ikke i at partiet manglet standpunkter, "men i at striden om standpunktene ikke tar slutt" (ibid.).

Noen standpunkter hadde partiet likevel klart å samle seg om. Hovedslagordene er i 1961 "Mennesket i sentrum/Folkepensjon til alle/Det skal lønne seg å arbeide/Vegavgiftene i sin helhet til vegformål/For frihet og framsteg/ - Stem Venstre" (Dagbladet 9.9.1961:2). På en helside for Oslo Venstre agiterer fylkeslistens toppkandidater med den grafiske motens sans for mange titler: "Vi trenger uredde, handle-/kraftige folk på Tinget/ Oslo Venstre satser på dristighet og selvstendighet/ Mandag velger vi radikalt!"¹⁴

I oppslagens brødtekst argumenteres det: "Mandag kan unge og gamle avgjøre om de vil ha talsmenn for spesielle gruppeinteresser inn på Stortinget, eller om de foretrekker uavhengige og uredde talsmenn for alle samfunnsgrupper." "Venstre har ved dette valget lagt fram et program med en rekke konkrete og aktuelle saker som partiet vil gå inn for å løse. En av de viktigste sakene er folkepensjonen." Deretter kommer andre konkrete saker i prioritert rekkefølge: utvidet boligbygging, "skikkelig utbygging av byens kommunikasjoner", "langt raskere utbygging av telefonen i Oslo-området". (ibid.). I en serie Venstre-annonser om partiprogrammet bærer nr X tittelen "Venstre – folkepartiet". Der understrekes det at "Venstre er et moderne folkeparti"; "det eneste folkeparti i vårt land" (Dagbladet 8.9.1961:7).

Høyre hadde i 1957 holdt stillingen tross mangelen på entusiasme. Ved valget i 1961 stilte partiet med et rensende oppgjør med den næringsliberale opplysningsorganisasjonen Libertas bak seg. Oppgjøret gjorde det også mer "spiselig"

¹⁴ Linjeskift er markert med "/".

som samarbeidspartner på borgerlig side uten at noen avtale om dette var gjort før valget (Furre 1999:239).

Høyre kunne i 1961 ta mål av seg til å framstå som et parti med større distanse til snevre næringsinteresser, det moderne konservative folkepartiet yngre krefter i partiet hadde arbeidet for (Lindebrække 1983:142).

„Høyre for fremskritt – trivsel – trygghet” lød valg mottoet, men partiet hadde lite å kritisere Arbeiderpartiet for. ”Grunnlaget for å reise opposisjon var spinkelt”, er Høyre-historikerens diagnose av tilstanden rundt 1960 (Sejersted 1984:208). Poenget illustreres av partiannonse for Høyres arbeidsprogram der overskrifter som ”Frihet og fred”, ”Rikere kulturliv”, ”Sterkere økonomisk vekst – velstand for alle” og ”Sterkere sosial trygghet” like gjerne kunne stått i Arbeiderpartiets agitasjon. Bare ”Borgerlig samarbeid” er et valg motto ingen andre enn Høyre kunne stått bak i 1961 (Aftenposten mg.nr. 9.9.1961:2).

Trass i tilnærmingen makte partiet fram sosialiseringsspøkelset og mer ideologisk kritikk i annonser for Hovedprogrammet med tittelen ”Tiden krever Høyre-politikk”:

”Tiden har løpt fra sosialismens idéer. Få mennesker tror ennu på statsmonopoler og reguleringspolitikk. Ingen mener lenger at kapitalen er en fiende, eller at konkurranse betyr sløseri. I dag trenger friskere ideer igjennom. Det blir stadig klarere at tiden krever en frigjøring av byggende krefter, under en våken og ansvarsbevisst samfunnsledelse.” (Aftenposten mg. nr. 7.9.1961).

I annonser for ”arbeidsprogrammet” er man atskillig mer konkret. Etter de generelle vendingene listes det opp prioriterte saker: 1. Utbygging av skole, høyskoler og forskning. 2. Økt utbygging av samferdselen. 3. Spareordninger til næringslivets kapitalbehov. 4. Skatteletter for næringsliv. 5. Næringslivsutbygging i distriktene. 6. Større kommunal frihet. 7. Utbygging av sosiale institusjoner. 8. Bedre trygdeordninger. 9. Oppmuntring av boligsparing og utvidelse av husbankordningen (Aftenpostens morgenummer 9.9.1961:2).

I valgkampen 1961 er tilnærmingen mellom partiene tydelig. Bevegelser i retning catch-all-partier er også lette å spore i program, agitasjon og strategi.

2.2.1.3. 1965 – Mobiliseringsvalget

”Tvil rår på begge sider av frontlinjen. Vi kan vinne, men er ikke overbevist om det. De borgerlige *kan* vinne, men tror innerst inne ikke på det.” Slik beskrev Arbeiderpartiets generalsekretær førvalgsstemningen under partilandsmøtet i april 1965 (Bergh 1987:528). Høyre-historikeren er i ettertid ikke enig: ”Stemningen var optimistisk. Man ventet borgerlig valgseier i 1965.” (Sejersted 1987:221). Uansett tolkning skapte utsiktene til et regjeringsskifte høy temperatur i valgkampen.

Arbeiderpartiet ser ut til å ha vært preget av slitasje og indre strid i enda større grad enn før. Tapet av flertallet i 1961, av regjeringsmakten noen uker i 1963, dårlige resultater ved det ekstraordinære kommunevalget i 1964, enda flere industriskandaler i månedene etterpå og galluptall som viste dalende støtte, alt dette bidro til indre kritikk og usikker stemning. Til alt overmål falt valginnspurten sammen med rettssaken Industridepartementets departementsråd Karl Skjerdal anla etter at han var blitt suspendert i kjølvannet av en av de mange industrisakene. ”Nei, perioden oktober 1963 til september 1965 hører ikke til de kapitlene i Arbeiderpartiets historie som vi

kan være stolte av”, skriver Haakon Lie med en dårlig skjult brodd mot statsministeren og hans takling av situasjonen (Lie 1975:308).

Arbeidsprogrammet for valgperioden bar preg av debatten og fornyelsesprosessen som var satt i gang etter valgnederlaget i 1961, ikke minst hadde det siden landsmøtet i 1963 foregått utredning på høyt plan for å modernisere partiets kvinnepolitikk og slik mobilisere yrkesaktive kvinnelige velgere (Hagemann 2003:150 og Lie 1975:312).

Høyest prioriterte sak var utbygging av arbeidsplasser og boliger i ”vekstkraftige sentra” i distriktene. Innsats for ”rasjonell produksjon” bygget på ”faglig dyktighet”, utdanning og forskning. Folkepensjon med fond forvaltet av ”samfunnet”. Økt satsing på grunnskole, høyere utdanning og forskning. ”Vesentlig” økt boligbygging. Satsing på veiutbygging og ”rasjonell” transportsamordning. Offentlig sikring av naturområder ”For å gi folket bedre muligheter i ferier og fritid”. Fem dagers arbeidsuke. ”Demokrati i arbeidslivet”, ”om nødvendig gjennom de politiske organer”. ”Nye tiltak for å gjennomføre kvinnes likestilling i samfunnet”. Målet er ”et samfunn uten klasser” (Arbeiderpartiet 1965:1).

Dette var for det aller meste saker de borgerlige støttet. Støtte til folketrygden, økt satsing på undervisning og forskning, distriktutbygging, økt satsing på samferdsel og boligbygging var programposter som gikk igjen på borgerlig side. I tillegg lovet både Høyre og Venstre å stanse prisstigningen, Høyre å lette skattetrykket (Høyres hovedprogram 1965:17) og Venstre å ”yte alt vi evner for å stanse spredningen av ødeleggelsesvåpen” (Venstre 1965:1).

Partiene som nå ville samarbeide kunne også love skifte av regjering etter det vendepunktet Kings Bay-saken hadde vært for borgerlig samarbeid. Her var Høyre den aktive parten. Som nevnt sluttet nå også Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Venstre opp om regjeringsamarbeidet. Av redsel for å tape velgere ønsket mellompartiene imidlertid ikke at det skulle legges fram en regjeringsliste eller andre konkretiseringer av hvordan samarbeidet skulle arte seg. ”Vi fant derfor ikke grunn til å belaste samarbeidsforholdet ved å presse på i slike spørsmål”, skriver daværende generalsekretær i Høyre, Kåre Willoch, i sine memoarer, men fortsetter:

”Og efter hvert ble det overflødig. Arbeiderpartiet hjalp godt til ved å understreke at alternativene ved det forestående valg enten var en arbeiderpartiregjering eller en regjering av de fire borgerlige partier. Dette ble innarbeidet i opinionen som en selvfølge, som efter hvert ble stadfestet i uttalelser fra ledende hold i alle de fire partier.” (Willoch 2002:66)

Et valgbrev til alle landets eldre fra sosialminister Olav Gjærevoll ”hjalp” sent i valgkampen ekstra godt til med å konkretisere det borgerlige alternativet. Gjærevoll lovet her at folketrygden skulle bli vedtatt hvis Arbeiderpartiet fikk fortsette i regjering. Brevet provoserte de fire borgerlige partiene til en felles moterklæring der de presiserte at akkurat det samme hadde de lovet (Sejersted 1984:270).

Valgkampen ble slik i stor grad preget av agitasjon for og polemikk mot de ulike partenes evne til å regjere. Og det ble et mobiliseringsvalg der Arbeiderpartiet slo an tonen ved å åpne valgkampen i stor stil med nordisk arbeiderkongress under mottoet ”Nye djerve mål” (Lie 1975:313).

I Venstre hadde man også satt seg nye, djerpe mål siden valget i 1961. Partiet hadde fram mot 1965-valget gått gjennom en opprustning og fornyelse både

organisatorisk og politisk. Prinsippprogrammet "Vårt valg" som ble vedtatt i 1964 ble regnet som en radikaliserings med en vekt på offentlig styring som lå nær Arbeiderpartiet, men også med en tidlig kritikk av problemene ved den veksten og teknologiske utviklingen som Arbeiderpartiet fortsatt la sterk vekt på (Angelshaug 1984:243-245). Den nye politikkens posisjon i partiet ble styrket av at Gunnar Garbo, som hadde ledet programarbeidet, samme år ble partiets nye formann.

"Samspill mellom medmennesker – en framtid med VENSTRE" lød overskriften på årets valgbrosjyre der velgerne fikk regnet opp "5 gode grunner for å velge Venstre": "Vi vil – trygge arbeidsplasser – bygge 160 000 leiligheter de neste 4 år – bygge ut levedyktige og allsidige bygde- og bysamfunn over hele landet – bedre utdanningsforholdene – sikre de handicappede bedre behandlingsmuligheter" (Venstres arkiv 1965a).

Partiet moderniserte også valgkampmetodene og fikk for første gang et reklamebyrå til å utforme valgkampannonsene (Moe 1984:258). I valgkampmateriellet fanget foto av kandidatene blikket og denne personfokuseringen skal ha vakt en viss kritikk internt. Den sterkeste personfokuseringen sto partiets førstekandidat i Oslo for. Dagblad-redaktør Helge Seip skrev valgdagbok i sin avis og fikk mye publisitet rundt løftet om å sørge for at det ble bygget 160 000 nye boliger i kommende fireårsperiode.

Valgkampen i 1965 ble en mobiliseringskamp preget av kritikk mot Arbeiderpartiet, stort sammenfall i partenes politiske programmer og av høy temperatur rundt regjeringsspørsmålet.

2.2.1.4. 1969 – Politiske realiteter og nye utfordringer

Ved valget i 1969 hadde 300 000 nye velgere fått stemmerett etter at stemmerettsalderen var senket til 20 år. Ungdommen satte også sitt preg på partienes valgkamp.

Også under denne valgkampen sto regjeringsspørsmålet i fokus. Arbeiderpartiet lanserte et 100-dagersprogram for å dokumentere at det ikke ville oppstå noe styringsvakuum hvis man etter valget fikk regjeringsskifte. "Igjen ble både prinsipp-program og arbeidsprogram glemt i en storoffensiv mot regjeringen Borten", skriver Haakon Lie (Lie 1975:370).

Mobiliseringen foran valget i 1965 hadde gitt resultater, men ikke for Arbeiderpartiet. Valgdeltagelsen steg med 6 prosent og det var de borgerlige som tjente på det. Arbeiderpartiet økte sitt stemmetall, men de borgerlige økte sine mer (Rokkan, Valen og Amundsen 1966:156). "Dette valget ble et vendepunkt i norsk politikk," skriver Trond Bergh i Arbeiderbevegelsens historie (Bergh 1987:528). "For første gang på en hel generasjon var Arbeiderpartiet i opposisjon." Arbeiderpartiet tapte ved valget i 1965, men ikke alene. Av de borgerlige partiene hadde bare tre vunnet mandater. Kristelig Folkeparti tapte to.

Skiftet fra opposisjon til tilpasset posisjon og en dårlig samkjøring av de fire partiene i Stortinget hadde etter utenriksministerens mening allerede foran kommunevalget 1967 skapt behov for egenmarkering også hos de andre tre. Til sammen førte dette til at "de rent partipolitiske instinkter fikk et nokså fritt spillerom under valgkampen" (Lyng 1976:326).

Det manglet heller ikke andre grunner til at egenmarkeringene økte fram mot stortingsvalget. Kulturminister Kjell Bondevik og justisminister Elisabeth

Schweigaard Selmer hadde i de fire årene stått for politiske standpunkter kulturradikalerne og militærnektene i Dagblad-Venstre hadde vanskelig for å svelge og Venstre hadde vanskelig for å "selge" hvis troverdigheten i partiets "nye" radikale profil fra 1964 skulle holdes oppe.

I Stortinget stemte Garbo i 1967 for et Arbeiderpartiforslag med kritikk av USAs opptrapping i Vietnam. Året etter hadde Unge Venstre gått mot fornyelse av NATO-medlemsskapet og Garbo hadde opptrådt slik at det kunne oppfattes som støtte. Splittelse begynte å utvikle seg både i Venstres stortingsgruppe og i partiledelsen (Moe 1984:260-263).

I valgkampen lanserte partiet et eget kulturprogram med forslag om et kulturdepartement uten kirkesaker. Samtidig gikk Oslo-partiets førstekandidat fullt og helt inn for regjeringens politikk. Hans fremste valgkampsaker var "en landsplan for eldreomsorgen og en sterkere innsats for de handicappede" (Venstres arkiv 1969). Ellers fremmet partiet de lavtløntes sak, u-hjelp og miljøsaker i sin agitasjon.

I Høyre hadde økning av den indirekte beskatningen i form av merverdiavgift skapt debatt fram til stortingsvedtaket i juni i valgåret. Reformen var lansert av den borgerlige regjeringen, men ansvaret for økt beskatning var ingen god sak for Høyre i valgkampen (Sejersted 1984:240-241).

EF-spørsmålet var en ikke-sak all den tid de Gaulles nei sto ved lag noen måneder til, men spørsmålet om en mer liberal abortlov kom via et benkeforslag på landsmøtet inn i Arbeiderpartiets valgprogram og ble en god sak for Kristelig Folkeparti. Kåre Willoch mener Arbeiderpartiet i 1969 tapte regjeringsmakten på det benkeforslaget (Willoch 2002:272). Haakon Lie går langt i retning av samme konklusjon (Lie 1975:369).

Indre rivalisering, uenighet og knirk i regjeringsamarbeidet til tross, de fire partiene stilte samlet også i valgkampen 1969 og satset på "velgernes generelle inntrykk av koalisjonens handlekraft og styringsdyktighet" (Willoch 2002:266).

Selve valgkampen bød imidlertid på enda mer sprengstoff. Arbeidernes Pressekontor hevet temperaturen mange hakk da de rett før valget formidlet "lekkasjer" fra finansdepartementet som skulle belegge at Borten-regjeringen ville foreslå ytterligere skatteøkning i statsbudsjettet for 1970.

At flere av ungdomspartiene i den første valgkampen etter 1968 kritiserte moderpartienes agitasjon for å være uengasjerende, bidrog også til opphetning av valgkampen. Ledende Unge Høyre-medlemmer skrev foran valget i 1969 brev til sine statsråder og forlangte handling i stedet for ord i miljøsaker (Sejersted 1984:346). I Unge Venstre gikk enkelte så langt at de oppfordret velgerne til å stemme på Sosialistisk Folkeparti (Garbo 1997:138).

Filologisk sett kunne en være fristet til å kalle 1960-talets siste valg for "det store sam-valget". Høyre gikk til valg under slagordet "Et samfunn i samarbeid". Arbeiderpartiet ville arbeide for et samfunn "bygd på samarbeid og solidaritet" under slagordet "Politikk for en ny tid". I Venstre prioriterte man "fred og internasjonalt samarbeid" høyest (Venstre 1979:1), men det var alt annet enn samarbeid og samkjensle som preget valgkampen.

Arbeiderpartiet gjorde mest mulig ut av uenighetene i borgerlig leir. De kjørte fram Trygve Bratteli som trygg statsministerkandidat og spilte som sagt på sin dokumenterte styringsevne. I partiets "100-dagersprogram" var høyest prioritet gitt til

en ny skatteordning ”med sikte på å få et mer rettferdig skatte- og avgiftssystem enn det Borten-regjeringen foreslo og det borgerlige stortingsflertallet vedtok”. Deretter vil partiet ”Sette en stopper for urimelige tomtegevinster”, ny boligfinansieringsordning ”for å få innskudd og husleie ned”. Videre satses det på eget departement for bolig-, miljø- og kulturspørsmål, på ny fjellplanlov og strandlov, forbedring av folketrygden for pensjonister med ”mindre tilleggsinntekter”, reduksjon av arbeidstiden for skiftarbeidere, senking av pensjonsalderen og bedriftdemokrati. Dessuten ville Arbeiderpartiet i løpet av sine 100 første dager i regjeringskontorene ”Føre en aktiv industripolitikk”.

På borgerlig side gjorde man ikke statsministerspørsmålet til noen valgkampsak, selv om utskifting av Borten hadde vært diskutert i krokene. Høyre la vekt på å møte Arbeiderpartiets agitasjon ved å vise til positive resultater i regjeringens økonomiske politikk: Folketrygden, god utvikling i sysselsetting og levestandard, og skattereformen. ”Det ble et skattevalg, og trolig det eneste skattevalg et arbeiderparti har vunnet”, oppsummerer Haakon Lie (Lie 1975:370), men det holdt ikke til å vinne tilbake regjeringsmakten.

2.2.1.5. 1973 – Etter jordskjelvet

”Politiske observatører som er kommet til sjels år og alder, glemmer ikke så lett den stemning av mistro og mistillit partier og politikere imellom som EF-kampen og Borten-regjeringens sammenbrudd hadde etterlatt seg”, skriver daværende leder av Aftenpostens politiske avdeling, Egil Sundar, i sine memoarer (Sundar 1993:99). Ved valget i 1969 hadde Arbeiderpartiet, Senterpartiet og Kristelig Folkeparti gått fram, Høyre og Venstre tilbake, men det var politisk sett lenge siden. I 1973 styrte utfallet av folkeavstemningen over det meste.

EF-saken hadde splittet de tidligere samarbeidspartnerne i borgerlig leir med Høyre på den ene siden og Senterpartiet og Kristelig Folkeparti på den andre. Venstre bli delt i to noen måneder etter avstemningen. I tillegg hadde nå også Høyre fått en tofrontskrig å kjempe. Skattesaken dukket opp igjen med det nystiftede *Anders Langes Parti til sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep*.

Den eggelikørdrikkende partilederen Anders Lange klarte unektelig å sette preg både på valgkampen generelt og på Høyres såkalte ”handlingsprogram” spesielt. Partiet forsøkte iherdig å gjenvinne tilliten etter at det i Borten-regjeringen hadde bidratt til å øke skattleggingen. Av de 20 punktene der ”Høyre forplikter seg til å fremme forslag” ”så tidlig som mulig i det nye storting”, lovet de første skatteletter og de neste å begrense det offentliges rett til inngrep i privat eiendom. Ellers inneholdt programmet både løfter om kamp mot trygdemisbruk og styrking av politiet (Aftenposten 27.8.1973).

”Den kom til å dreie seg om priser og skatter,” skriver Haakon Lie om valgkampen 1969, hans siste som partisekretær. Også etter 1970-tallets første valgkamp var han svært kritisk til partitoppenes strategi og manglende vekt på partiets program: ”Reiulf Steen lanserte slagordet ”Fienden er Høyre”. SV som angrep og angrep gikk fri for skudd”, oppsummerer den gamle partisekretæren (Lie 1975:403).

Partiets valgkampslagord var ”Vekst og vern, demokrati og likestilling”. Det skjulte godt den radikaliseringen som hadde skjedd i valgprogrammet.

For første gang i denne oppgavens periode ser det ut til at de politiske forskjellene mellom Høyre og Arbeiderpartiet var blitt større. I Høyres program hadde den økonomiske politikken fått en klarere utgiftsreduserende profil. I Arbeiderpartiet hadde Reiulf Steen ledet programarbeidet mot venstre.

"Det norske Arbeiderpartis mål er et sosialistisk samfunn". Slik åpnet valgprogrammet som også bød på løfter om "Skritt for å gjøre forretningsbanker og forsikringsselskaper til samfunnsinstitusjoner. Videreutvikle bedriftsdemokrati." (Arbeiderpartiet 1973:2). Partiet lovet også å arbeide for mindre kløft mellom fattige og rike land, trygge arbeidsplasser, priskontroll, økte ansatterettigheter, lov om arbeidsmiljø, femdagersuke, statlig kontrollert distriktsutbygging og økt statlig innsats for industrireiseing, vern om natur og miljø og 50 000 nye daghjemsplasser (ibid). Men det ble løftet om "å dempe progresjonen i den direkte skattlegging av vanlige lønnsinntekter" (ibid:29) som ble en av de mest diskuterte sakene og gjenstand for krangel med Høyre. Trass i gjenoppvåknet sosialisme, i skattesaken var det Arbeiderpartiet som hadde nærmet seg Høyre.

Også i 1973 hadde Arbeiderpartiet laget et "start-program" som skulle trå i kraft hvis de fikk regjeringsmakt. Både postene om endringene i bank og forsikring, og økt bedriftsdemokrati er med, men høyest oppe loves det redusert prisstigning og skatt.

Forslaget om å gjøre bankene og forsikringsselskapene til "samfunnsinstitusjoner" virket "mer mobiliserende på borgerlig side enn blant Arbeiderpartiets egne", mener Kåre Willoch (Willoch 2002:479).

Høyre-veteranen Sjur Lindebrække forsøkte også å mobilisere til borgerlig samling over de skillene som folkeavstemningen hadde skapt. I et følelsesladet innlegg på Aftenpostens lederside ba han en uke før valget "ledelsen i alle borgerlige partier forsikre om at de klart tar sikte på et regjeringsdyktig samarbeide og at de setter ulike synspunkter i annen rekke." Han oppfordret også borgerlige partier til å trekke lister i fylker der de ikke hadde "reell chance til mandat, og hvor i tilfelle et annet borgerlig mandat kan sikres" (Aftenposten mg.nr. 3.9.1973:2).

I "Rest-Venstre" var det liten stemning for samarbeid med Det Nye Folkeparti eller andre på JA-siden. Partiet satt i 1973 i Lars Korvalds sentrumsregjering. På Aftenpostens spørsmål om hva valget gjelder, svarer partiformann Helge Rognlien: "Å beholde regjeringen". Han avgrenser seg klart mot et breiere samarbeid og presenterer "et styrket Venstre" som en garanti for at folkeavstemningsresultatet blir respektert (Aftenposten mg.nr. 6.9.73:4). I partiprogrammet kan man foran valget i 1973 se en begynnende satsing på den grønne profilen partiet forsøkte å vinne velgere på gjennom 1970-tallet. 3.verdenproblematikk er også høyt prioritert (Venstre 1973:1) i valgkampen der partiet satset på "enkle og økonomisk rimelige valgkamptiltak". Personlig kontakt framfor "stort opplagte møter". Aviser og løpesedler framfor "kostbare brosjyrer i farger og dyptrykk". Partiøkonomien var hovedgrunnen bak opplegget, men partiet gjorde også en dyd av nødvendigheten ved å hevde at slike enkle virkemidler trolig appellerte mer til velgerne (Venstres arkiv 1973:1).

Alle partiene bortsett fra ALP hadde i 1973 likestillingspolitikk på programmet, men ingen av dem kjørte slike spørsmål fram som kampsaker og det ble reist kritikk mot at partiene i liten grad fulgte opp programmene ved å nominere kvinnelige kandidater. Her ser Venstre i Oslo og SV i Oslo og Akershus ut til å ha vært unntakene med politikere som Eva Kolstad, Torill Skard og Berit Ås på de første plassene.

SV ble den store vinneren i valget, tett etterfulgt av Kristelig Folkeparti og Anders Langes Parti. Også Senterpartiet gikk noe fram. De to JA-partiene Høyre og Arbeiderpartiet tapte velgere, selv om Høyre beholdt sine mandater. Men de partiene som før hadde vært Venstre, tapte mest. Velgerflokkene ble nesten halvert og mandattallet gikk fra 13 til totalt 3.

Valgkampen 1973 foregikk i et politisk jordskjelvområde og med skarpere ideologiske programmerklæringer. Mellom de to største partiene dreiet den mest høylytte debatten seg om "gamle" saker: Regjeringsevne, "priser og skatter", og det tapte de på mot en nykommer som brøt omtrent de konvensjoner som var på den politiske arenaen. Enkelte nye saker som miljøspørsmål og løfter om likestilling var kommet inn på partiprogrammene, men det var få som agiterte ihuga for dem, og ennå ingen strid. Abortsaken, som det *var* strid om, vant Kristelig Folkeparti trolig på også ved dette valget. Begynnende uenighet kunne også merkes i spørsmålet om kontroll over oljen.

Dette skulle bli sentrale saker på den politiske markedsplassen i 1900-tallets siste tiår, og velgerne var allerede begynt å shoppe rundt. Et skifte hadde skjedd. Ei ny tid var åpenbart i emning.

2.2. Journalistikk- og medieutvikling 1957-1973

Markeds- og opplagsutvikling, profesjonsoppbygging og innføringen av fjernsynet er de faktorene i medielandskapet som oftest trekkes inn når "avpartifiseringen" i pressen skal forklares¹⁵. Det følgende er en presentasjon av hvordan disse delene av mediebildet utvikler seg i perioden.

Opplagsutviklingen i perioden er kartlagt og analysert av Sigurd Høst i artikkelen "Avisene i fjernsynsalderen" (Høst 2003:9-38). Den viser en svakt stigende tendens for storbyenes abonnementsaviser fra 1955 til 1961 og nedgang fra 1965 til 1970. Løssalgsavisenes opplag viser også en svak stigning fra 1955 til 1961 før det synker noe, men fra 1970 stiger det bratt (ibid.:37). Løssalgsoplagets økning fra slutten av 1960-tallet kommer trolig av opplagssuksessen i Verdens Gang. Den sterkt borgerlige, men ellers politisk uavhengige løssalgsavisen som etter flere år med underskudd gjennomførte en rask omlegging til tabloid i 1963, ble overtatt av Schibsted-familien i 1966. Da begynte "eventyret i norsk presse" (Eide 1995:212) som gjorde avisen til Norges nest største etter at den uventet gikk forbi løssalgslederen Dagbladet i 1972. Av de tre avisene denne oppgaven tar for seg, var det bare Aftenposten som ikke ble utkonkurrert av Verdens Gang i perioden.

Samtidig med utflåting og nedgang i det totale norske avisopplaget (Høst 2003:37), skjer det en konsentrasjon i avismarkedet i perioden. Særlig synes flere Høyre-aviser å ha problemer. Etter hvert som partiet innstiller sin pressestøtte utover på 1960-tallet går flere Høyre-aviser inn (Høyer 1995:343). Høyre-avisene utgjør i 1965 32 prosent av det totale antallet partiaviser og er forbigått av Arbeiderpartipressen som har 34 prosent av alle partiaviser. Antallet Arbeiderpartiaviser holder seg i jevnt rundt 40 i perioden og de hadde et stigende totalopplag (Høyer 1995:347). Mens Arbeiderpartipressens andel av partipressen vokste på 1900-tallet, delte Venstre-pressen skjebne med Høyre-avisene. Den gikk

¹⁵ Se 1.2.

tilbake og utgjorde i 1965 23 prosent av partipressen, nærmere en halvering i antall aviser siden 1939.¹⁶ "Våre" tre aviser har imidlertid en god utvikling i perioden. Alle tre øker opplaget og holder posisjonen som landets tre største aviser til to av dem detroneres av Verdens Gang.

Mens veksten i det totale avisopplaget flater ut, får Norge en redaktørforening, en redaktørplakat som begrenser eiernes styring av avisinnholdet og det redaksjonelle arbeidet, og sin første journalistutdanning. Norsk Redaktørforening ble stiftet i 1950 og hadde medlemmer fra aviser av alle partifarger. Redaktørplakaten ble vedtatt i 1953. I 1951 fikk Norge sin første profesjonsutdanning i journalistikk da Norsk Journalistakademi ble etablert med Carl Just som rektor. Det ble avløst av Norsk Journalisthøyskole i 1965. Utdannelsen regnes sammen med organisasjonsoppbyggingen som sentral i profesjonaliseringen av norske journalister. Den politiske avisjournalistikken var likevel i begynnelsen av perioden preget av partipressens orden med hang til referater og annen passiv registrering og referering etter retningslinjer styrt av politikerne.¹⁷

I løpet av perioden sees imidlertid tilfeller av aktiv undersøkende politisk journalistikk. Det første var trolig da Arbeidernes Pressekontor under Kings Bay-krisen i 1963 aktivt forsøkte å grave fram alternativ informasjon til Tønseth-rapporten som hadde konkludert med sterk kritikk mot regjeringen (Skre 1993). Etter regjeringsskiftet i 1965 ble politiske "lekkasjer" hyppigere. Foran valget i 1969 ble for eksempel innholdet i et internt notat fra Finansdepartementet spredt for angivelig å vise at Borten-regjeringen i tillegg til momsen som ble vedtatt juni 1969, planla ytterligere økt beskatning i statsbudsjettet for 1970.

I begge de nevnte tilfellene ble det journalistiske arbeidet ledet av redaktør Olav Brunvand ved Arbeidernes Pressekontor og disse bruddene på partipressens orden ble styrt av partiloyalitet. De ble gjort for å styrke "eget" partis posisjon og var ikke uttrykk for svekket partiloyalitet. Brudd på partipressens orden der konvensjonen var passivt registrerende politisk journalistikk, var det likevel.

Sammenligner man de politiske reportasjene og redigeringen av det politiske reportasjestoffet i 1957 og 1973, har det åpenbart skjedd en endring til atskillig åpnere behandling av saker og politikere fra andre partier enn avisens "eget". Mot slutten av perioden ser man også annonser for andre partier på forsiden og på andre attraktive plasser i avisen. Samtidig ser det ut til at forsiden under valginnspurten 1973 ikke i samme grad preges av partiagitatoriske toppoppslag som de gjør tidlig i perioden.¹⁸

Radioen hadde siden 1949 hatt valgprogrammer som ble sett på som opplysnings-, ikke nyhetsprogrammer. De var blitt til etter avtale med partiene, de var styrt av partiene og drevet helt i tråd med partipressens orden, bortsett fra "spørretimene" som inneholdt noe helt nytt da de ble innført i 1949: Politikerne ble i mediesammenheng stilt i det NRK-historikerne kaller "uforbereidte politiske situasjoner". Den ene sorten valgprogrammer ble kalt "Politisk spørretime" og besto av at politikere fra ett parti blir spurt ut av politikere fra de andre partiene eller journalister fra de andres partipresse,

¹⁶ Utregning basert på Høyer 1995:333.

¹⁷ Se 1.1.

¹⁸ Se mer om dette under pkt. 3.4.

trolig på en måte som er styrt mest av behovet for å eksponere spørrerens egen politikk. Den andre typen valgprogram var programforedrag der partiformennene talte etter tur i to og en halv time. Tre dager før valget sendte NRK så programlederdebatten med ordskifte mellom politikere fra alle partier og en ekstra fra regjeringspartiet. (Dahl og Bastiansen 1999:91-96).

Fjernsynet startet regulære sendinger i august 1960. Året etter var det stortingsvalg og valgdekning etter vanlig NRK-opplegg. Men allerede etter dette valget viste det nye mediet uvante tilnærmingmåter i den politiske journalistikken. Per Øyvind Heradstveit nevnes som en som brøt konvensjonene ved å forsøke å få politikerne – inkludert statsminister Gerhardsen – til å si mer enn de hadde planlagt (ibid.:301). I 1961 avviker Aftenposten "det store ytre apparat fra tidligere valg". Begrunnelsen er at radio og fjernsyn nå har en så god og rask resultatservice til "nær sagt hvert eneste hjem" at avisens blir overflødig. "Det blir følgelig ingen høytalertjeneste i gatene og heller ingen oppslagstjeneste slik som før." (Aftenposten af. 11.9.1961).

Under kommunevalget 1963 ble NRK-valgsendingene endret noe. Blant annet sendte fjernsynet flere fjernsynsdebatter i forkant og økte omfanget av det politiske stoffet, noe som i følge valgforskerne Henry Valen og Per Torsviks analyser medvirket til den høye valgdeltagelsen (Dahl og Bastiansen 1999:340).

I 1965 er fjernsynsdekningen oppe i 40 prosent av husstandene og stortingsvalget dette året blir gjerne kalt det første fjernsynsvalget. Hvordan valgte NRK å drive sin politiske journalistikk? Tor Bjørklund deler utviklingen i NRKs valgsendinger inn i tre faser. I den første er NRK-sendingene en kanal kontrollert av partiene, fra 1961 ser han sendingene som en arena der politikerne strides mens NRK-journalistene sitter som årvåke observatører. Fram mot valget i 1973 mener Bjørklund at NRKs valgsendinger i stadig større grad viser mediene, særlig fjernsynsmediet, som en aktør i valgkampen med journalistene som stadig mer aktive utspørrere (Bjørklund 1991:283-286).

NRKs valgsendinger både i radio og fjernsyn ble bredt dekket i papirmediene og debattene i etermediene ble som oftest oppsummert og ført videre i lederspaltene i dagene etterpå. Partienes pressebyråer sendte dessuten ut løpesedler med sine tolkninger av debattene eller de fulgte opp egne politikeres argumenter fra NRK. Opplegget for fjernsynets valgsendinger blir fra 1969 et debatttema også i lederspaltene.¹⁹ I medieforskningen regnes fjernsynets politiske dekning som en viktig årsak til endring i den politiske avisjournalistikken på 1960-tallet.²⁰

2.3. Trekk ved de tre avisenes historie 1957-1973

De tre avisene denne oppgaven henter sitt materiale fra var i 1957 de tre største avisene i landet. De beholdt sine posisjoner i perioden til Verdens Gangs opplag passerte Arbeiderbladets på slutten av 1960-tallet og i 1972 passerte Dagbladets. Dette risset av de tre avisenes historie i perioden vil imidlertid ikke handle så mye om opplagsutvikling som om avisens parti- og redaktørhistorie. Hovedvekten ligger her på dem som var ansvarlig for avisens politiske syn, enten vedkommende bar tittelen

¹⁹ Med om dette under pkt 3.2. og 3.3.

²⁰ Se 1.2.

politiske redaktør eller sjefredaktør. I motsetning til i dag hadde både Aftenposten og Dagbladet i flere av disse årene en politisk sjefredaktør ved siden av en sjefredaktør som styrte det øvrige journalistiske arbeidet.

I alle de tre avisene valgte eierne i begynnelsen av perioden politiske sjefredaktører med solid forankring og erfaring fra høye verv i det partiet avisen støttet. I Arbeiderbladet var redaktøren valgt av landsmøtet, men også i Dagbladet og Aftenposten ser det ut til at eierne i etterkrigstiden ønsket å knytte avisen tett til partiene gjennom sjefredaktøransettelsene fram til 1970-tallet. Ved Aftenpostens ansettelse av Hans Vatne i 1970, Dagbladets ansettelse av Arve Solstad i 1973 og Arbeiderbladets ansettelse av Per Brunvand i 1974 kommer det imidlertid inn sjefredaktører som ikke hadde bakgrunn fra høye partiverv, men alle var forbundet med avisenes partier ved medlemskap og flere års fartstid i partipressen. De to første kom også fra lederstillinger i de to avisenes politiske avdelinger.

Et annet trekk som viser de tre avisenes sterke forankring som partiaviser i første del av perioden, er at det fram til valgene i 1965 eller 1969 ble holdt kontaktmøter om valgkampstrategi mellom ledere av politisk redaksjon og partirepresentanter i alle tre aviser.²¹ Slike strategimøter kan ha funnet sted senere også, men etter den tid er det ikke belegg for at andre enn Arbeiderbladets redaktør deltok i slike strategimøter (van der Fehr 1999:118). Arbeiderbladets journalister hjalp til med å trene Arbeiderpartiets deltagere i fjernsynets valgdebatter i Ronald Byes tid som partisekretær (ibid.:58). I Dagbladet var det tett kontakt mellom avisens politiske journalister og Venstres lokalpolitikere i Oslo i det minste til 1970.²² I Aftenposten skrev politiske journalister taler for Høyre-statsråder i Borten-regjeringen på fritiden og det ble etter beskjed fra sjefredaktøren plassert valgkampintervjuer med Høyre-kandidater i avisen også i Vatnes tid.²³

2.3.1. Aftenposten

Aftenposten ble i motsetning til de to andre avisene, ikke startet som meningsavis, men begynte som de fleste "gamle" aviser å støtte høyresiden da statsrådstriden skapte en stadig mer polarisert offentlighet i årene fram mot 1884 (Høyer 1998:526). Avisen ble startet av boktrykker Christian Schibsted i 1860 og var i hele denne oppgavens periode fortsatt eiet av Schibsted-familien.

Også i 1957 var Aftenposten i hovedsak en abonnementsavis. Den hadde et opplag på 155 134, i underkant av 20 prosent mer enn i 1947²⁴ og gjennomgikk ingen dramatisk opplagsendring i denne oppgavens periode.

Aftenpostens politiske sjefredaktør satt i Høyres arbeidsutvalg, men det representerte ingen utskiftning da Høyre- og pressemannen Herman Smitt Ingebretsen ble ansatt som sjefredaktør i 1949. Smitt Ingebretsen satt i arbeidsutvalget fra før. Han var stortingsrepresentant for Høyre fra 1945 til 1957. Han hadde vært generalsekretær i Høyre og hatt mange andre verv i partiet. I 1949 hadde han i flere år sittet både som viseformann i partiet og viseformann i stortingsgruppa, men ba om avløsning da han tiltrådte sjefredaktørstillingen (Sejersted 1984:157). I begge verv var han

²¹ Opplysninger fra Viking Mestad, Arve Solstad, Andreas Norland og fra van der Fehr (1999).

²² Opplysninger fra Viking Mestad og Arve Solstad.

²³ Opplysninger fra Andreas Norland.

²⁴ Utrekning basert på Høyer 1959:124

nestkommanderende under C. J. Hambro som ofte var bortreist, men Sejersted skriver ikke om ønsket om avløsning bunnet i for stor arbeidsbelastning eller i et ønske om ikke å bære for mange hatter.

Smitt Engebretsen var Høyres representant i det tverrpolitiske utvalget som skrev Fellesprogrammet i 1945, og ledet arbeidet. Han hadde vært aktivt med i utarbeidelse av det nye Høyre-programmet som ble vedtatt i 1949. Der programfestet Høyre for første gang målet om full sysselsetting og sosial og økonomisk trygghet under overskriften "Frihet fra nød" (Lindebrække 1983:141). Han var regnet som en ivrig forkjemper for borgerlig samarbeid. Sist på 1950-tallet satt han sammen med Sjur Lindebrække og Rolf Stranger i Høyre-utvalget som utredet spørsmålet om borgerlig regjeringssamarbeid (Lindebrække 1983:123-125).

Smitt Engebretsen falt for aldersgrensen i 1961 og ble avløst som sjefredaktør av Torolv Kandahl, jurist og pressemann med mange års fartstid som politisk medarbeider og redaktør i ulike høyreaviser. Både Smitt Engebretsen og Kandahl satt som formenn i Den konservative presses forening (DKPF) mens de var sjefredaktører i Aftenposten. DKPF organiserte politiske journalister og redaktører i Høyre-avisene. Kandahl var i flere år formann i Norsk Presseforbund og han var Norsk Redaktørforenings første formann. Han var stortingsmann for Høyre 1950-53 og ble medlem i Høyres arbeidsutvalg fra 1961 da han ble sjefredaktør i Aftenposten. I 1963, trolig i første halvår, endret Kandahl Aftenpostens partifarge i Norsk Aviskatalog fra "H" for Høyre til "Uav. kons." (Norsk Aviskatalog 1962/63 og 1963/64).

Kandahl falt for aldersgrensen i 1969 og i 1970 overtok politisk redaktør Hans Vatne sjefredaktørstolen. Vatne hadde siden 1946 vært journalist i Morgenbladet og i Aftenposten. I 1953 ble han redaksjonssekretær, siden redaksjonssjef i Morgenbladet før han i 1964 kom tilbake til Aftenposten. Vatne ønsket ikke å bli medlem av Høyres arbeidsutvalg da han tiltrådte som sjefredaktør.

De politiske journalistene i Aftenposten sluttet midt på 1960-tallet å gå på møter i Høyres stortingsgruppe. Dette er blitt tolket som et uttrykk for at de ikke ønsket den lojalitetsbindingen møtedeltagelsen ga (Ottosen 1996:335). Andreas Norland sier imidlertid at årsaken var rent praktisk. Etter regjeringsskiftet i 1965 ble det umulig for gruppen å ha andre enn representantene til stede, fordi Høyres statsråder ellers ikke kunne drøfte fritt eller orientere gruppen om følsomme saker. Årsaken var praktisk, "men som en følge av tingenes tilstand, ble vi i neste instans mer "profesjonelle" når tiden ellers var moden for det," sier Norland i dag.²⁵

Under EF-striden oppsto det en konflikt mellom sjefredaktør Vatne og journalistene i politisk avdeling. Vatne hadde i intervju med Orientering uttalt at Aftenposten hadde blandet reportasje og kommentar i EF-striden og at avisen dermed hadde blitt brukt på en kritikkverdig måte i Ja-kampanjen. De politiske journalistene sa opp sine stillinger i protest, men striden la seg da Vatne bøyde av.²⁶

2.3.2. Arbeiderbladet

Arbeiderbladet ble startet i 1884 under navnet Vort Arbeide, fra 1886 omdøpt til Social-Demokraten. Avisen ble sentrum for dannelsen av den moderne politiske arbeiderbevegelsen i Norge.

²⁵ Intervju med Norland 5.3.2003.

²⁶ Intervju med Gunnar Stavseth 15.4.2003.

I 1957 sto Det Norske Arbeiderparti som eier. Avisen var en typisk abonnementsavis og hadde i 1957 et opplag på 71 299, 25 prosent mer enn i 1947.²⁷ Arbeiderbladets sjefredaktør var i 1957 fast medlem av sentralstyret i sitt parti og den tredje i partihierarkiet etter partiformann og nestformann. Olav Larssen, som ble sjefredaktør etter Martin Tranmæl i 1949, var typografutdannet og hadde gått gradene i arbeiderpressen før han kom til Arbeiderbladet i 1935 først som journalist, siden som nyhetsredaktør. Etter at Arbeiderbladet gikk inn, arbeidet Larssen i den illegale pressen under okkupasjonen. Han ble fengslet i 1942, og satt blant annet som fange i Sachsenhausen. Etter frigjøringen ble han igjen nyhetsredaktør i avisen. Larssen hadde også flere verv i presseorganisasjonene.

1963 ble Reidar Hirsti etter hard strid i partiledelsen, ansatt som Larssens etterfølger. Striden regnes å ha hatt utgangspunkt i den sterke uenigheten om utenriks- og sikkerhetspolitikk som blant annet gikk mellom partiformannen og partisekretæren. Denne striden gjorde at det som i utgangspunktet var strid rundt redaktøransettelsen, i 1963 hadde utviklet seg til en strid om hele partiledelsen der Gerhardsen mer eller mindre uttalt satte sin stilling inn på valget av Hirsti (Bergh 1987:544-548; Olsen 1991:434). Hirsti var journalist i Arbeiderbladet, tidligere formann i AUF og var under studieopphold i USA blitt inspirert av den amerikanske politiske journalistikken som han oppfattet som åpnere enn den norske.²⁸ Han tiltrådte redaktørstillingen i juni 1963. Lie-fløyens kandidat, Per Monsen, fortsatte som politisk redaktør i Arbeiderbladet.

Hirsti hadde som målsetting å åpne avisen for debatt og et mangfold av meninger, også de som avvek fra Arbeiderpartiets linje. Han engasjerte nye skribenter, innførte nye debatt- og meningsspalter og ansatte unge journalister som riktignok stort sett hadde partiboka i orden, men som også kom med radikale synspunkter. Ikke minst skal åpenheten internt i redaksjonen og debattene om Vietnam-krigen og EF-spørsmålet i avisen ha ført til skarpe reaksjoner fra partikontoret og Folkets Hus (Hirsti 1988:36-40). Under EF-kampen skal det ha blitt stiftet "lokallag" av AIK i redaksjonen uten at Hirsti protesterte (Calmeyer 1993:105).

I 1974 ble Hirsti presset ut av sjefredaktørstillingen med den begrunnelse at avisen tapte abonnenter og gikk for dårlig økonomisk. Det hersker ulike oppfatninger av årsaken til Hirstis avgang, men det synes i dag godt dokumentert at misnøye med avisens innhold på toppen i fagbevegelsen og i partiledelsen veide like tungt eller tyngre enn avisøkonomien da hans avskjedssøknad ble presset fram (von der Fehr 1999:55-63). Reidar Hirsti satt da som formann i Norsk Redaktørforening. Saken vakte stor oppsikt i presseekretser og ble oppfattet som et angrep på ytringsfriheten og Redaktørplakaten.

Året etter vedtok partilandsmøtet at Arbeiderbladets redaktør ikke lenger skulle være landsmøtevalgt, men ansettes av avisens styre (Nyhamar 1990:302-304). Dette er av de fleste tolket som et skritt i retning av større redaksjonell frihet. Avisens mangeårige kulturredaktør Bengt Calmeyer hevder imidlertid i sin bok "Forsinket oppgjør" at endringen i første rekke var et ledd i Steen-fløyens strategi for å få Per Brunvand ansatt som Hirstis etterfølger. Brunvands politiske standing og hans redaksjonelle kompetanse var i følge Calmeyer ikke sterk nok til at han ville ha fått støtte av landsmøteflertallet (Calmeyer 1993:95-96).

²⁷ Utregning basert på Høyer 1959:124.

²⁸ Intervju med Reidar Hirsti 10.10.1994.

2.3.3. *Dagbladet*

Dagbladet ble startet i 1869 med det klare politiske formålet å være en opposisjonsavis for sosialradikale kretser i hovedstaden. Fra 1880-årene ble avisen hovedorgan for venstreopposisjonen på Stortinget (Høyer 1995:277). Under Venstre-regjeringene fra 1884 ble Dagbladet regnet som det uoffisielle regjeringsorganet (Nærbøvik 1973:178). Den ideologiske splittelsen i partiet mellom Vestland og Østland gjorde at de store regionavisene i Venstre-pressen etter hvert målbar den kulturkonervative politikken i "Bonde-Venstre", mens Dagbladets synspunkter representerte den mer urbane, radikale og kulturliberale fløyen i partiet som gjerne ble kalt Dagblad-Venstre. På 1950-tallet hadde avisen – i likhet med Dagblad-Venstre – i flere store saker stått på samme side som Arbeiderpartiet.

I mellomkrigstiden utviklet Dagbladet seg til en moderne nyhetsavis. Dagbladet var den gang som nå, eid av et aksjeselskap. I 1957 var aksjene fremdeles eid av gamle Venstre-familier. Ved salg av aksjer var det et krav at kjøperen var riktig sort Venstre-tilhenger²⁹. I 1957 var prisdirektør og Venstre-mann Wilhelm Thaagaard fortsatt styreformann. Avisen var også den gang en løssalgsavis. Den hadde i 1957 et opplag på 100 931, nesten dobbelt så mye som ti år før (Høyer 1959:124). Da Verdens Gang gikk forbi Dagbladet i 1972 var opplaget økt til vel 155 000.

I 1954 døde Dagbladets legendariske sjefredaktør Einar Skavlan og den unge økonomen, juristen og Venstre-politikeren Helge Seip ble noe overraskende ansatt som sjefredaktør sammen med avisens mangeårige nyhetsredaktør Gunnar Larsen.

Seip var elev av Ragnar Frisch og hadde arbeidet med landets første nasjonalbudsjetter under finansminister Erik Brofoss (Slagstad 1998:280). Han hadde riktignok vært økonomisk medarbeider i avisen siden 1945 ved siden av arbeid i Handelsdepartementet, OEEC og Statistisk sentralbyrå, men kjente lite til avisdrift. Årsaken til at Dagbladet fikk en sjefredaktør med relativt liten aviserfaring skal ha vært at sentrale Venstre-folk, blant dem avisens mangeårige styreformann, prisdirektør Wilhelm Thagaard, ikke regnet Larsen som et sikkert kort rent politisk (Størmer 2001:386-387). Seip ble valgt inn på Stortinget for Oslo Venstre omtrent samtidig med at han tiltrådte som sjefredaktør. Han satt som stortingsrepresentant i to perioder, 1954-1961 og 1965 til 1973.

Etter Larsens død i 1958 ble den erfarne presse mannen Roald Storsletten sjefredaktør ved siden av Seip. Seip søkte permisjon fra sjefredaktørstillingen da han ble kommunal- og arbeidsminister i Borten-regjeringen og satte ikke sin fot i Dagbladets redaksjon etter dette.³⁰ Han sa opp stillingen i 1973. Storsletten fungerte alene som sjefredaktør fra 1965 til Arve Solstad ble ansatt ved siden av ham i januar 1973.

I 1970 overlot Thaagaard plassen til sin nestleder, Venstre-mannen sentralbanksjef Knut Getz Wold. Da ny sjefredaktør skulle ansettes i 1973 ønsket styret åpenbart å dele sjefredaktørstillingen mellom Arve Solstad og lederen av Dagsrevyens stortingsredaksjon Herbjørn Sørebo som sto nærmere Seip politisk. Getz Wold tilbød Sørebo stillingen. Sørebo takket imidlertid nei til tilbudet (Sørebo 2003:152-157; Arve Solstad til Dagbladet 30.3.2003:58).

²⁹ Intervju med Arve Solstad 9.4.2003.

³⁰ Intervju med Helge Seip 31.10.1994. Opplysningen er bekreftet av Arve Solstad senest 9.4.2003.

Solstad begynte som journalistvikar i Dagbladet tidlig på 1960-tallet, ble fast ansatt journalist i 1965 og leder av en nyopprettet politisk avdeling fra 1969. Han var magister i statsvitenskap og var redaktør av Venstre-avisen Akershus Folkeblad fra 1958.³¹ Han hadde fra ungdommen av vært medlem av Venstre, men hadde ikke hatt framtreddende verv i partiet. Inspirert av Jens Arup Seip innførte Solstad utover på 1960-tallet en analyserende politisk kommentar i Dagbladet (Eide 1993:472-3). Han rekrutterte unge Venstre-folk med akademisk bakgrunn (Skouen 1996:251) som Gudleiv Forr og Arne Finborud til politisk redaksjon og bygget opp lederavdelingen der også juristen og journalisten Gerd Benneche som hadde representert Venstre i Stavanger bystyre (Pressefolk 1990:24), og Per Vassbotn som kom fra organisasjonsekretærstillingen i Venstres Landsorganisasjon, tok plass (ibid.:294).

Etter partisplittelsen på Røros høsten 1972 besluttet avisen at Dagbladets journalister ikke lenger skulle være til stede på møtene i Venstres stortingsgruppe (Simensen 1999:64).

³¹ Intervju med Arve Solstad 9.4.2003.

3. Ledermaterialet

I dette kapitlet skal først noen ytre trekk ved ledermaterialet og dets omgivelser i avisen presenteres. Deretter beskrives ledernes kilder og den offentligheten lederne er en del av. Til slutt foretas en gjennomgang av hvilke emner lederskribentene tok opp i uka foran de fem stortingsvalgene.

3.1. Ledernes miljø

Navnet "leder", på engelsk "leading article", skal sjangeren ha fått fordi den tidlig i avishistorien var plassert først av det redaksjonelle stoffet, øverst til venstre på første tekstsida (Nord 2001:54). I utvalget, som i de fleste andre aviser, gjenkjennes lederne enkelt fordi de er plassert på fast plass i avisen, den såkalte "ledersiden" som tradisjonelt ligger langt framme (Wennevold 2001:4).

I Arbeiderbladet er lederne i materialet plassert på side 4, i Dagbladet på side 3, og i Aftenposten finner man både morgen- og aftennummerets leder på side 2 bortsett fra i 1973 da aftennummerlederen er flyttet til side 4. I alle aviser begynner lederne under lederhodet øverst til venstre og i to av dem – Arbeiderbladet og Dagbladet – ligger kronikken på ledersiden. Men ellers har ledersidene i de tre avisene i perioden 1957 til 1973 hver sin spesielle kultur selv om design og konsept endres noe i løpet av perioden.

I 1957-Aftenposten er morgennummerlederne i valgkampen omgitt av klippspalte, kronikk, valuttakurser, ymse nyhetsnotiser fra inn- og utland, annonser, enkelte dager spalten "Nytt fra Høyre" og de siste dagene før valget trykkes appeller fra Høyres formann Alv Kjøs. I aftennummeret står lederen omgitt av mange slags nyhetssaker, notiser, meldinger og annonser.

De mest karakteristiske endringene i Aftenposten i løpet av perioden er at morgennummerets lederside i 1961 er blitt en side der politisk journalistikk, partinotiser og meldinger fra Høyrelag utgjør en enda større del av stoffet. Dette konseptet holder seg til 1969, men nå er debattspalten "Brev til redaksjonen" kommet til, en spalte som åpenbart er åpen for innsendere med mange partifarger. I 1973 er også aftennummerlederen omgitt av debattinnlegg fra lesere med ulike meninger. Onsdag før valget i 1973 får lederne i alle partiene som stiller til valg presentere sine partiers syn ved siden av lederspaltens under samletittelen "Det er dette valget gjelder".

Arbeiderbladets lederside gjennomgår både visuelle og innholdsmessige forandringer i perioden. Her er siden allerede i 1957 preget av politisk stoff i form av nyhetssaker, partinotiser og -meldinger, og av klipp fra egen partipresse og andres. I 1961 har siden fått en fast kommentartegning til høyre for lederen, etter hvert blir klippspalten ved siden av lederen livligere. I 1973 har ledersiden fått strammere design.

I Dagbladet er leder- og kronikk-siden også "Bysiden" med Byen-spaltens hyggelige og kuriøse småstoff, dikt, velskrevne petiter, prosaiske notiser om tilstelninger, med Dusteforbundet og dagens Hammarlund-tegning. Bysiden var et konsept med ambisjoner. "Dette var den siden erfarne Dagbladvenner leste først, og for nye medarbeidere etter krigen var det en prestisjesak å skrive der", forteller avisens tidligere kulturredaktør i festskriftet til avisens 125-årsjubileum. Slik delte Dagbladets

lederspalte hus med stedet der avisens beste penner opprettholdt avisens selvbilde som "avisen med de mest velskrevne, treffende og omtalte petitene i norsk presse." (Dahl 1993:397). Innholdet endres lite selv om siden i 1973 har fått et nytt, stramt design.

Om ledersidene endres noe i perioden, skjer det større forandringer på førstesider, i politiske reportasjer, debattspalter og i utvalget av politiske annonser i de tre avisene. I alle de tre avisene er 1957-innspurten preget av mobiliserende reportasjestoff, annonser for "eget" parti, av notiser om politiske møter som skal holdes eller om "et meget godt besøkt" valgmøte som er holdt. Her annonseres etter folk som vil bære partilister på valgdagen og her offentliggjøres telefonnummer velgere kan ringe hvis de trenger skyss til valglokalet. Lørdag før valget og valgdagen domineres førstesidene av partiappeller. I Aftenposten er for eksempel hele førstesiden i begge lørdagsutgavene formet som valgplakater for Høyre med Aftenpostens avishode over (mg.nr. og af.nr. 5.10.1957).

I 1969 er det ingen kunstferdige Høyre-plakater på Aftenposten-forsidene opp mot valgdagen, men en "drager" over hele førstesidetoppen sier klart fra om avisens holdning: "Gi samarbeidsregjeringen en ny fullmakt!" (mg.nr. 8.9.1969). I 1973 er flere partiers syn dekket både i valgreportasjene og på annonseplass. De fleste annonsene og appellene kommer fortsatt fra Høyre-lag og Høyre-folk, men ser vi på de siste avisdagene før valget finner vi valgannonser både for Senterpartiet (mg.nr. 8.9.1973:2), Venstre (mg.nr. 10.9.1973:2) og SV (mg.nr. 5.9.1973:2). Onsdag før valget får lederne i alle partiene som stiller til valg fortelle Aftenposten-leserne hva de mener valget gjelder (mg.nr. 5.9.1973:2).

Også i Dagbladet er annonsemangfoldet blitt større når vi kommer til 1973. Her finnes fortsatt flest annonser for Venstre, men ellers annonseres det de siste dagene før valget for de fleste politiske fløyer, fra RV (bl.a. 8.9.1973:2), via SV (bl.a. 8.9.1973:1) til Senterpartiet (8.9.1973:5) og kristne abortmotstandere (7.9.1973:15). Lørdag før valget kommenterer og vurderer avisens politiske avdeling de fleste partiers valgkamp under samletittelen "Valg-73: kampen om grasrota", men på valgdagen er det igjen en "Optimistisk Venstre-formann" som troner over halve førstesidetoppen.

Arbeiderbladet har i 1973 tatt inn annonser både for Anders Langes Parti (6.9.1973:3) og SV (5.9.1973:5) i uka før valget. Klippspaltene og debattinnlegg viser et større politisk mangfold, men den samme åpenheten synes lite på reportasjeplass. Mer enn halve førstesiden valgdagen er formet som en valgplakat med Arbeiderpartiets valgprogram og en Graff-tegning av Bratteli som står rolig og ser på at de andre partilederne slåss. Tittelen er "Velgerne kan selv rydde opp i rotet". Fredag før valget får også sportsheltene Odd Iversen og Harald Sunde i intervju oppfordre leserne til å stemme Arbeiderpartiet (7.9.1973:2).

Som en oppsummering kan vi si om lederartiklenes omgivelser at flere av konvensjonene innen partipressens orden ser ut til å være kraftig oppmyket i de tre avisene mellom 1957 og 1973. Oppmykingen ser ut til å ha skjedd i debattspaltene, i annonsepolitikken og i den politiske reportasjen der flere syn får slippe til ukommentert. Fortsatt trenger ingen som ser de tre avisene være i tvil om hvilken del av partipressen de har foran seg, men der partiet i 1957 så ut til å ha monopol i spaltene, ser det nå mer ut til å være snakk om dominans.

3.2. Ledernes antall og lengder³²

Onsdag før stortingsvalget i 1965 har Arbeiderbladet ledere om freden i arbeidslivet, SFs valgkamp, meierinedleggelsene og boligspekulantene (Arb.bl. 8.9.1965). Fire ledere i én avis er et unntak i utvalget. Det forekommer bare én annen avisdag, på valgdagen samme år.

I ledertitlene 13.9.1965 gjør redaktør Hirsti og hans lederskribenter leseren oppmerksom på at "Reservene avgjør valget", at de lever "I en urolig verden", de går igjen løs på SFs valgagitasjon, nå under tittelen "Hvem er SFs hovedfiende?", og avlegger partiet enda en visitt i lederen "Skinnhellig advarsel" som i tillegg retter kritikk mot NKP (Arb.bl. 13.9.1965). Totalt inneholder Arbeiderbladet 20 ledere de sju avisdagene i 1965 som er med i utvalget (Tabell 3.2.1.). I de to foregående stortingsvalgkampene har avisen den siste uka hatt i snitt to ledere pr dag. I 1973 er avisen tilbake på det siste nivået.

Tabell 3.2.1. Antall ledere de sju siste avisdagene³³ før stortingsvalget

	1957	1961	1965	1969	1973	Sum
Aftenposten	19	16	19	16	15	85
Arbeiderbladet	14	14	20	18	15	81
Dagbladet	9	10	8	7	14	48
Sum	42	40	47	41	44	214

Utviklingen i Aftenpostens ledertall foran de fem valgene følger omtrent samme mønster som Arbeiderbladets bortsett fra et høyere nivå i 1957. Dagbladets tall er høyest i 1961 og 1969.

Tabell 3.2.2. Gjennomsnittslengde³⁴ pr. leder de sju avisdagene³⁵ før stortingsvalget

	1957	1961	1965	1969	1973
Aftenposten	99	108	105	99	95
Arbeiderbladet	65	77	74	85	93
Dagbladet	111	112	111	146	58

Selv om *antall* ledere reduseres noe, øker den gjennomsnittlige *lengden* av hver Arbeiderblad-leder temmelig jevnt gjennom hele utvalget. En gjennomsnittlig leder i Arbeiderbladet foran valget 1973 er 43 prosent lengre enn en gjennomsnittlig 1957-leder. I 1973 har ledersiden fått enda fastere designrammer, men den maksimale plassen for lederstoffet er romslig i forhold til avisens gjennomsnittlige mengde lederstoff. Bare to av dagene i 1973-utvalget utnyttes dette rommet maksimalt. Valgdagen 1973 er ikke en av dem. Da har man blant annet lagt inn en uddramatisk

³² Lengden på lederne er her målt i linjer. De fire første årene er gjennomsnittslinjelengde 29 tegn i alle de tre avisene. I 1973 har Dagbladet lagt om designet på ledersiden og økt spaltebredden i lederspaltene til 1,7 ganger tidligere bredde. Lengdene på Dagblad-lederne i 1973 er her regnet om til 1957-linjer.

³³ En avisdag regnes her som et døgn med avisutgave. For Aftenposten regnes de to utgavene per døgn som én avisdag.

³⁴ Se fotnote 31.

³⁵ Se note til tabell 3.2.1.

notis om utsiktene for korn-, gras-, bær- og frukt-høsten for å fylle plassen (Arb.bl. 10.9.1973).

Også i de to andre avisene øker lederens lengder på 1960-tallet, men Dagbladets blir vesentlige kortere i gjennomsnitt i 1973.

Tabell 3.2.3. Gjennomsnittlig tekstmengde³⁶ pr. dag på lederplass de sju siste dagene³⁷ før stortingsvalget

	1957	1961	1965	1969	1973
Aftenposten	170	249	284	268	216
Arbeiderbladet	130	154	210	218	200
Dagbladet	143	160	127	146	115

Også *tekstmengden* i Arbeiderbladets lederspalte øker fra 1957. I 1965 fyller det samlede lederstoffet gjennomsnittlig 62 prosent mer enn i 1957. I ledersidens layout er lederne disse årene plassert under kolofonen i de to spaltene til venstre med utvidelsesmulighet mot høyre. Fra 1961 ligger klippspalten fast under lederen og ser ut til å gi lederne en fast avgrenset spaltehøyde, og til høyre ligger en fast kommentartegning som etter hvert tegnes av Finn Graff. Lederspalten kan fortsatt gå inn i spaltene under tegningen. Den siste uka før stortingsvalget i 1965 går lederne over 3-4 spalter, mens man i Arbeiderbladet de to foregående utvalgsukene bare helt unntaksvis gikk med noen få linjer inn i 3. og 4. spalte i valgkampinnspurten. Målt i linjer holdes mengden lederstoff i Arbeiderbladet temmelig jevnt på 1965-nivået i resten av utvalget.

Aftenposten har - som Arbeiderbladet - *mer* lederstoff i 1973 enn i 1957. Også i Aftenposten øker mengden av lederstoff i valgkampinnspurten fra 1957 til 1965. I 1973 er mengden redusert i forhold til valgene på 1960-tallet, men den ligger fortsatt over 1957-nivået. Den lengste Aftenposten-lederen i utvalget, "Regjeringens stabile priser", står på trykk i aftennummeret 6.9. 1961, noe som er betegnende for nivået det året. Gjennomsnittslengden pr leder holder seg temmelig jevnt gjennom hele Aftenposten-utvalget, selv om man kan se en svakt fallende tendens fra toppnivået i 1961 og 1965. Aftenposten har heller ikke store variasjoner i antall ledere per avisdag.

I Aftenposten og Arbeiderbladet har den totale mengden lederstoff per dag økt fra 1957, den holder seg høy gjennom 1960-tallet for å synke i 1973. Men i begge aviser er mengden lederstoff høyere i 1973 enn i 1957. I Dagbladet er mengden lederstoff klart redusert fra 1957 til 1973, selv om man også i den avisen ser en økning i 1961. Mens gjennomsnittslengden på lederne i de to andre avisene i 1973 ligger over eller på samme nivå som foran de foregående valgene, er gjennomsnittslengden på lederne i Dagbladet *kraftig* redusert. I 1973 har avisen innført et design på ledersiden som setter en klar grense for mengden lederstoff og denne grensen ligger godt under snitttallene per dag for alle de andre årene. *Antall* Dagblad-ledere per dag er derimot økt, i og med at man i den nye malen har innført en hoved- og en underleder som fast format. Dagbladet er altså avvikerer når det gjelder utviklingen i lederlengder, lederantall og -mengde i utvalget. I de to andre avisene er utviklingen nokså parallell, selv om Arbeiderbladet "øker mest".

³⁶ Stoffmengden er lik sammenlagt lengde på avisdagens ledere. Lengden er målt som i tabell 3.2.2.

³⁷ Se note til tabell 3.2.1.

3.3. Ledernes kilder

Ikke alle ytringer eller nyheter blir ledertema. De fleste hendelser passerer ukommentert. De fleste aktører overhøres. Hva initierer lederen? Hvilke kilder henter lederskribentene sitt stoff fra? Hvor befinner informatene og debattantene seg? Er de tre avisenes lederspalter del av én stor offentlighet eller av hver sin liten? Den offentligheten lederne er en del av har grenser, men hvor går de?

En måte å innringe ledernes arena på er å registrere hvilke kilder som oppgis for de hendelser, holdninger og ytringer som omtales i lederen. Her er tatt med alle kilder som er nevnt i lederne. Etter en første undersøkelse er de gruppert i partipolitiske kilder, pressekilder, etermedier og andre. Det siste er en svært liten gruppe som består av en OECD-rapport, et nordisk seminar om handicappet ungdom og lignende.

Referat fra politiske møter var en avissjanger som oppsto med partipressen (Roksvold 1997:69) og bredte seg i partipressens tid (ibid:52). Dette avspeiles også i lederutvalget både ved at møtereferater nevnes som lederkilder og ved at ledere antar referatform. I Aftenpostens hovedleder siste onsdag før 1961-valget kan man under tittelen "En god spørretime" lese en vurderende og sterkt rosende oppsummering av "gårsdagens spørretime i kringkastingen med Høyres representanter på "anklagebenken" " (Aftenposten mg.nr. 6.9.1961). Slike vurderende referater fra "eget" partis valgkampopptreden i kringkastingen blir her registrert med etermediene som kilde.

Vanskeligere er det når samme avis i aftennummeret 7.9.1961 under ledertittelen "Ingen skandaler..." forteller at industriminister "Trasti har vært på Husnes og talt." Her er kilden høyst sannsynlig partipressens referater siden Aftenpostens lederskribent neppe selv reiste til Husnes for å overvære Ap-møtet. Lignende tilfeller av urefererte kilder finnes det flere av i materialet og det er grunn til å regne med at partipressen er kilde i langt flere ledere enn der den er eksplisitt nevnt.

Her er imidlertid valgt å bare registrere de kilder som er nevnt i lederne, selv der det er svært gode grunner til å anta at partipressen er den egentlige kilden. Det er altså grunn til å tro at partipressen som kilde er noe underrepresentert i tabellen nedenfor, men det er det all grunn til å tro at også samtalene på Oslos skjenkesteder er, eller nabosladderer eller partisekretærens/generalsekretærens valgkampstrategi. Det ligger utenfor lederkonvensjonene å skrive "som vi hørte over en øl på Tostrupkjelleren i går", eller "som en hissig telefon fra partikontoret ba oss legge vekt" på.

Det interessante her er altså hvilken offentlighet lederskribentene iscenesetter i sine ledertekster. Hvem kan man referere til og hvordan endrer denne iscenesatte offentligheten seg i den perioden som her skal undersøkes?

De kildene som oftest oppgis, er partienes programmer, valgkamp inkludert valgkampmateriell, og valgmøter av ulike slag. Dette er kilder det ofte siteres fra i lederspaltene, enten valgmøtenes innhold benevnes med det vanlige ordet "tale" eller det kalles "valgforedrag" (Aftenpostens af.nr. 5.9.1973), enten valgkampen kalles "valgkampen" eller "valgslaget" (Arbeiderbladet 11.9.1961).

Tabell 3.3. Kilder som nevnes i lederne

	1957	1961	1965	1969	1973	Sum
Valgkampen generelt	13	18	20	21	20	92
Valgmøter	5	7	14	5	4	35
Partiprogram og politiske handlinger	17	19	33	25	22	116
Egen avis	8	6	10	6	6	36
Annen partipresse	6	15	18	13	3	55
Annen presse	5	2	1	4	5	17
Radio	4	3	0	3	1	11
Radio og TV	0	11	7	3	3	24
TV	0	0	2	2	5	9
Meningsmålinger	0	0	2	1	9	11
Andre	7	5	1	13	5	31
Sum	65	86	108	96	83	437

Pressen er også en stor kildegruppe. Her er skilt mellom referanser til saker i egen avis, i annen partipresse og i annen presse som også omfatter utenlandske aviser. Henvisningene til kringkastingen er den tredje av de store gruppene, først radio, fra vår første TV-valgkamp i 1961 med samsending i begge etermedier kommer "kringkastingen" eller "radio og fjernsyn" inn som fellesbegrep før TV fra 1965 dukker opp som egen kilde.

Valgstrategiske beregninger er et hyppig brukt lederemne før alle de fem valgene. Fra 1966 ble gallup-målingene offentlige. De dukker i 1973 opp som kilde i lederartikler i alle de tre avisene den siste uka før valget.

I tabell 3.3. er kildehenvisningene sortert etter år. Partiprogrammer og partipolitiske handlinger som for eksempel forslag i Stortinget, er slått sammen fordi disse kildene i de fleste tilfeller refereres til samtidig eller som likeverdige dokumentasjoner på hva et parti står for.

Galluptall og valgkalkyler er her kalt meningsmålinger, en populær kilde i alle år, men ikke nevnt eksplisitt før i 1965 og ikke i noe omfang før 1973. Valgkalkylene som ligger til grunn for lederens valgberegninger før den tid baserer seg på meningsmålingstall fra Norsk Gallup som ble overlevert partiene. Etter avtale mellom AP, Høyre og Gallup i 1953 skulle tallene ikke offentliggjøres, men bare gjøres kjent for en liten krets av sentrale politikere. Under valgkampen 1965 presset en ny ordning seg fram etter at noen aviser offentliggjorde at tallene helt fra 1964 hadde vist tilbakegang for Arbeiderpartiet (Hellevik 1972:14). Fra 1966 ble tallene fra Gallup offentliggjort månedlig og flere meningsmålingsfirmaer kom til.

3.3.1. Partipolitiske kilder

Tabellen viser at valgmøter, valgkampen ellers, og partiets program og handlinger foran alle de fem valgene er de mest siterte kildene med totalt 35 sitater i 1957, 44 i 1961, 67 i 1965, 51 i 1969 og 42 i 1973. Andelen henvisninger til valgkampen, til partiprogrammer og partipolitikeres handlinger øker til 1965, toppåret for partipolitiske kilder.

Referanser til valgmøtene er også høyest i 1965, men deretter skjer det et markant fall i referansene til valgmøter i alle tre avisenes ledere, til tross for at lederne står på trykk i den perioden der valgmøteaktiviteten trolig har vært høyest.

De relativt mange henvisningene til valgmøter i 1965 er mest påfallende her. Tallet på mennesker som sier de har deltatt i valgmøter foran valgene i perioden holder seg jevnt rundt 10 prosent når vi ser bort fra den spesielle 1957-valgkampen der møtene ble innstilt på grunn av kongens død (Bjørklund 1991:282). Variasjonen i henvisninger kommer derfor neppe av at det ble holdt flere møter foran valget i 1965.

3.3.2. *Pressen som kilde*

"Ingen skal kunne beskyldte sosialistpressen for å ligge på latsiden nu for tiden. Der er det i hvert fall full sysselsetting." (Af.p.m.nr. 10.9.1965).

Partipressens journalister og lederskribenter ser ikke bare ut til å ha vært sysselsatt med "eget" valgstoff i valgkampene, de holdt også hverandre forsynt med noe å skrive om. Annen partipresse enn ens egen er en av de mest siterte kildetypene i lederne.

"Av artikler vi leser i høyrepressen får vi inntrykk av at veksten i næringslivet vil stige i samme takt som skattene vil bli redusert." Slik åpner hovedlederen i Arbeiderbladet siste fredag før valget i 1961 under tittelen "Så enkelt er det" (Arbeiderbladet 8.9.1961). Åpningsordenes kildehenvisning til "artikler" i annen partipresse er typisk, og det er heller ikke uvanlig at henvisningen plasseres i lederens første setning eller avsnitt.

Det er også svært vanlig at kommentar til det som har stått i andre partiers presse er hovedpoenget med lederen. I lederen "Så enkelt er det" åpner andre avsnitt slik: "Så enkelt er det slett ikke. Det som avgjør veksten er hele det økonomiske klima bedriftene arbeider i." Deretter utvikles denne påstanden med eksempler fra utlandet før siste avsnitt konkluderer med "at både skattene og samfunnsmessige initiativ og ledelse er en forutsetning for veksten i næringslivet – ikke en hindring." (ibid.).

Pressehenvisninger kan også være mindre sentralt plassert, som når Dagbladet i en leder om pensjonssaken (8.9.1961) i sjette avsnitt siterer bladet Farmand for å belegge et av sine poenger: "Det bør vel også virke som en påminnelse for folk flest at det mest høyrekapitalistiske organ vi har her i landet, forretningsbladet Farmand, nærmerst trykker Høyre og Arbeiderpartiet til sitt bryst for partienes holdning til pensjonsspørsmålet."

Henvisning til annen partipresse er helt til 1973 den største gruppen der pressen er angitt som kilde, men det kan også vises til andre trykte kilder, først og fremst egen avis. De få uavhengige avisene, som VG, blir bare helt unntaksvis sitert. Henvisninger til pressekilder utgjør rundt en firedel av alle kildehenvisningene i ledermaterialet fram til 1973 da mengden faller sterkt. Det er den største undergruppen, referansene til annen partipresse, som da reduseres. Fallet skjer i alle aviser, men er mest markert i Dagbladet der det dette året overhode ikke henvises til resten av partipressen i lederne den siste uka før valget.

"Og at det utmerket lar seg gjøre å bygge de 160 000 boligene på fire år, det har vi nå også ingeniør Olav Selvaags ord for. – Selvfølgelig lar det seg gjøre, som han sa

i en samtale med Helge Seip, gjengitt i Dagbladet lørdag.³⁸ (Dagbladet 6.9.1965). Ledere som denne, med henvisning til valgkampsaker i egen avis skaper et sterkt inntrykk av at avisen er del av et valgkampapparat. Dette er også hovedinntrykket 1973 der Aftenposten intervjuer Høyres Rolf Presthus om rensing av Oslofjorden (m.nr. 9.9.1973) for så å henvise til intervjuet i lederen i samme dags aftennummer under tittelen "Miljøvern".

En åpning for flere politiske stemmer i avisene utenfor lederspaltene gjør at pressehenvisningene i 1969 og 1973 også kan være utgangspunkt for politisk angrep selv om kilden er egen avis: "Finn Gustavsen, Sosialistisk Folkepartis formann, skrev i Aftenposten onsdag at det er hans og hans meningsfellers mål å få et helt annet samfunn, et sosialistisk samfunn. Slike har vi en del av rundt omkring, og selv om man ikke kjenner dem ved selvsyn, kan man i dag via massemedier danne seg et inntrykk av dem." (Aftenposten mg.nr. 7.9.1973).

Henvisninger til pressen forekommer også i "politisk nøytrale" ledere, men de få gangene dette skjer, henvises det oftest til utenlandske aviser.

3.3.3. Kringkastingen som kilde

Bruken av kringkastingen som kilde når også en topp i første halvdel av 1960-tallet når fjernsynsmediet er nytt, for så å avta etter 1965. De fleste lederne der kringkastingen nevnes er referat fra "spørretimer" der avisen framhever innsatsen fra sine "partifeller". Her brukes titler som "En god spørretime" (Aftenposten mg.nr. 6.9.1961) og "Opposisjonens debatt i radio" (Aftenposten af.nr. 9.9.1961). Innholdet i lederen kan være referat fra sendingen, videre debatt eller kommentarer til deltagernes prestasjoner. Som når Dagbladet i en underleder skriver om den daværende AUF-lederens opptreden i en radiodebatt om ungdom i politikken. Reidar Hirsti hadde avvist et av Venstres hovedspørsmål før valget med henvisning til knapp taletid og Dagbladet kommenterer syrlig: "Hr. Hirsti har vår dypeste medfølelse. Det verste er at han neppe ville klart seg med tre timer heller" (Dagbladet 4.10.1957).

Fire av de totalt 33 henvisningene til fjernsynet er ledere der valgsendingene er emne. Tre av dem står i Arbeiderbladet og er sterkt kritiske (7.9.1965, 2.9.1969 og 8.9.1969). "Komisk i radio og fjernsyn" er tittelen på den første der skribenten kritiserer NRK fordi Arbeiderpartiet ikke får mer taletid enn hvert av de fire partiene bak det borgerlige regjeringsalternativet. "Under mange av debattene har de spilt intimt sammen, og det har haglet med angrep mot Arbeiderpartiet som ikke har hatt noen mulighet til å svare for seg." I noen programmer har Regjeringen fått egen tidskvote, "Men enda hadde den borgelige "koalisjonen" dobbelt så lang taletid som Arbeiderpartiet og Regjeringen til sammen." Dette blir med datidens partistyrte valgprogrammer³⁹, framstilt som en del av striden mellom partiene og kritikken i denne lederen rettes mot partiene, ikke mot NRK. Arbeiderbladets lederskribent kritiserer særlig de borgerlige som "snakker mye om saklighet og rettferdighet. Men hvorfor går de da sammen med SF og dikterer et opplegg og en tidsfordeling som gjør valgkampen i radio og fjernsyn til litt av en komedie?" (Arb.bl. 7.9.1965). I 1969 har

³⁸ Helge Seip var i september 1965 Dagbladets sjefredaktør og førstekandidat for Venstre i Oslo. Han hadde boligreisning som en av sine hovedsaker i valgkampen.

³⁹Se pkt. 2.2.

kritikken skiftet adresse. I lederne "Valget i TV" (Arb.bl. 2.9.1969) og "Fjernsynet og valgkampen" (Arb.bl. 8.9.1969) er det NRK som kritiseres for å underdekke det største partiets valgkamp og for å fordele taletiden likt mellom partiene og ikke mellom de politiske blokkene.

I valgkampinnspurten fire år senere har også Dagbladet (8.9.1973) en leder om NRKs valgsendinger. Tittelen er "Honnør til NRK" og her roses valgdekningen i etermediene. "I motsetning til det som var tilfelle under EF-kampanjen, har man i år maktet å gjenspeile det som skjer på grunnplanet i det politiske liv." Riktignok mener lederskribenten at NRK nå må "innskjerpe reglene for hvilke partier som skal få slippe til i framtida. Samtidig må NRKs rett til selvstendig reportasjevirkksomhet gis enda større plass i framtidige valgopplegg." I denne lederen synes den journalistiske vurderingen å overstyre den partipolitiske.

3.3.4. Oppsummering

Under tittelen "Skal forskjellen få fortsette?" åpner skribenten den over nevnte Dagblad-lederen om pensjonsspørsmålet (8.9.1961) med henvisning til Venstres valgmøter: "Det er ikke underlig at pensjonssaken blir tatt opp av folk på nesten hvert eneste spørremøte Venstre arrangerer eller er med i." Deretter er lederen innom dagens pensjonsordning og Arbeiderpartiets program. Godt nede i teksten kommer den ovenfor siterte pressehenvisningen til Farmand som skal belegge analysen av Arbeiderpartiets og Høyres standpunkt i saken. Deretter er lederen innom Høyres valgmøter, uttalelser fra næringsorganisasjoner, Arbeiderpartiets opptreden i Stortinget og en Høyre-representants uttalelser i kringkastingen.

Ledertekstene kan henvise til én type kilder, med dette skjer stort sett bare ved ren agitasjon for partiprogrammet eller ved sterk polemikk rundt en helt aktuell hendelse. Det vanligste er at skribentene, som denne i Dagbladet, henviser til flere kilder og kilder av ulike slag. De ulike kildegruppene framstår i lederne som deler av én politiske offentlighet. Nyhetsformidling, kommentarer og agitasjon foregår slik på en mangfoldig arena og gir materiale til polemikken som går på kryss og tvers i en offentlighet samenvet av ytringer i avisreferater, lederspalter, kringkastingsopptredener, andre mediearrangementer, valgmøter, valgprogrammer og valgkampmateriell.

De tydeligste endringene i materialet er økningen i partipolitiske kilder foran valgene på 1960-tallet, at meningsmålingene er blitt en stor kildegruppe i 1973 og at henvisningene til annen partipresse samme år er gått kraftig tilbake. Antallet henvisninger til partikilder øker i perioden sett under ett når man ser bort fra valgmøtene. De relativt mange henvisningene til valgmøter, partiprogrammer og - handlinger i 1965 er mest påfallende her.

Fallet i antall sitater fra annen partipresse enn ens egen i 1973 kan komme av at avisene i større grad har åpnet spaltene for flere politiske syn foran dette valget og de kan derfor polemisere med henvisning til stoff i egen presse. En medvirkende årsak kan også være at det siteres fra færre valgmøter. Økt sitering fra fjernsynsdebattene kunne også tenkes å være en årsak, men henvisningene til denne kilden øker ikke så mye at det er en rimelig forklaring.

3.4. Ledernes emner

"Vi kan legge vekt på mange enkeltsaker, men regjerings-spørsmålet overskygger dem alle." Sitatet fra Arbeiderbladets hovedleder 11.9.1965 er også betegnende for emneutvalget i lederne i de fem valgkampinnsputene. "Regjerings-spørsmålet" er det hyppigst berørte emnet og det hyppigste hovedemnet i lederne i de fem valgkampinnsputene. På andre plass kommer økonomisk politikk med skatte- og avgiftsspørsmål som den største gruppen. Det tredje mest populære hovedemne i ledere er valgkalkyler, mandatberegninger og drøfting av galluptall. På fjerdeplass blant ledernes hovedtemaer kommer boligpolitikken.

Bare 17 av de i alt 214 lederne har hovedtemaer som ikke primært berører valget eller noen av partienes hovedsaker i valgkampen. De 17 er ledere som kommenterer internasjonale nyheter, for eksempel FNs generalsekretær U Thants reise til Asia under konflikten mellom Pakistan og India i september 1965 (Dagbladet 8.9.1965) og ledere omkring undertrykkelse av opposisjonelle i Øst-Europa (Arbeiderbladet 7.10.1957, 1.9.1969 og 7.9.1973; Aftenposten mg.nr. 4.9. og af.nr. 8.9.1973 og Dagbladet 7.9.1973).

Innenrikssaker uten relasjon til valget som "når opp" midt i valgkampinnsputen, er først og fremst kong Haakons begravelse (Arbeiderbladet 1.10.1957; Dagbladet 2.10.1957 og Aftenposten mg.nr og af.nr. 1.10.1957 og mg.nr. 2.10.1957). Samme uke hadde Aftenposten også en leder om ferieavviklingen i Oslo-skolen (Aftenposten af.nr. 30.9.1957) som ser ut til å være "valgfri". Dagbladet protesterte under tittelen "Spar oss for Speidel!" heftig mot militærbesøk av en NATO-topp med nazifortid (4.10.1957). I 1969 protesterte Aftenposten mot at Oslo bystyre så ut til å ville overstyre Oslo Kinematografer og forby visning av den amerikanske krigsfilmen "The Green Berets" (Aftenpostens af.nr. 4.9.1969). Dagen etter uttalte avisen seg nedlatende om postkortaksjonen som ville få utøvere som var tatt ut til friidretts-EM i Athen, fra å reise (Aftenpostens af.nr. 5.9.1969).

Ti av disse ikkevalgrelaterte lederne er hovedledere, av dem står fire i Aftenpostens aftenummer. Valgrelaterte emner er med andre ord høyest prioritert i lederspaltene på 99 av de 105 avisdagene i utvalget.⁴⁰

I det følgende skal de største gruppene av lederemner gjennomgås. Deretter gjøres det rede for hvordan saker forsvinner fra eller dukker opp i lederspaltene i perioden. Til slutt sees lederemnene i forhold til de tre partienes valgprogrammer, strategier og prioriterte saker i valgkampene.

3.4.1. Regjerings-spørsmålet

Rundt halvparten av lederne berører på en eller annen måte spørsmålet om hva slags regjering Norge får eller bør få etter valget. 54 av de totalt 214 lederne i utvalget har regjerings-spørsmålet som hovedemne. Antallet ledere som vil dokumentere det "egne" partiets styringsevne er betraktelig større i perioden 1965-1973 enn det var foran de to tidligere valgene, en utvikling som samsvarer med Kirchheimers teori om en utvikling i retning av folkepartimodellen. Når partiene nærmer seg hverandre politisk og konkurrerer hardere om å lansere de mest populære sakene enn om å markere en egen ideologisk profil, flyttes vekten i valgkampene over mot styringstekniske

⁴⁰ En "avisdag" regnes her som et døgn med avisutgave. Aftenpostens to utgaver i døgnet regnes da som én avisdag med morgenutgavens lederspalte som den høyest prioriterte.

argumenter.⁴¹ Økningen i antall ledere om mulige og umulige regjeringer etter valget kan imidlertid også forklares med at regjeringsskifter var regnet som mer sannsynlige etter de tre siste valgene i perioden.

De aller fleste lederne som berører regjeringsspørsmålet er hovedledere. De bærer titler som "Valgets store mål" (Aftenposten mg.nr. 9.9.1961), "Nye tider, nye menn" (Dagbladet 13.9.1965), "Valgets hovedspørsmål" (Arbeiderbladet 6.9.1969) eller de mer harselerende "Gerhardsens redsel" (Aftenposten mg.nr. 9.9.1965) og "Sprikende staur" (Arbeiderbladet 7.9.1973).

I tillegg til lederne der regjeringsspørsmålet er hovedtema, kommer nesten like mange ledere der regjeringsspørsmålet bringes opp under drøftelsen av andre saker. Det berøres etter valgtekniske beregninger i håpefulle, men kanskje ikke så realistiske visjoner, som i Aftenposten en uke før 1957-valget: "Og her i landet ligger mulighetene til rette for en ren borgerlig regjering." (mg.nr. 30.10.1957).

Regjeringsspørsmålet kan komme som oppfordrende avslutning på en polemisk orientering om sprikene mellom koalisjonspartnerne: "For dem som vet hva en sterk og samlet arbeiderbevegelse i regjeringstilling har betydd og vil bety i vårt nordiske demokrati, skulle valget være enkelt." (Arbeiderbladets hovedleder 8.9.1969). Eller som en nøktern konstatering i en analyserende leder om Venstres opptreden i valgkampen: "Venstre avviser et bredt borgerlig samarbeid fordi en slik konstruksjon rommer for store politiske motsetninger til at det kan bli en handlekraftig regjering." (Dagbladets hovedleder 7.9.1973).

Tonen og iveren rundt regjeringsspørsmålet er ulik fra avis til avis. I Dagbladet kritiseres Gerhardsen-regjeringen både i 1957 og i 1961, men først i 1965 reises det spørsmål om ikke partiet som er "trett av makten og beruset av sin egen ufeilbarlighet" bør få avløsning (13.9.1965). I 1965, 1969 og 1973 drøftes spørsmålet om hvilken regjering landet bør ha, de ulike partenes regjeringsevne og Venstres holdning i regjeringsspørsmålet relativt ofte på lederplass i Dagbladet, men iveren er aldri svært stor og ligger langt under den i de to andre avisene. Bare fire Dagblad-ledere har regjeringsspørsmålet som hovedtema.

Arbeiderbladet er avisen der lederskribentene hyppigst setter regjeringsspørsmålet som hovedsak i lederen. 28 av totalt 81 Arbeiderblad-ledere har regjeringsspørsmålet som hovedtema. Spørsmålet drøftes ivrigst i denne avisen i 1965 da 12 av 20 ledere har regjeringsspørsmålet som hovedtema. Også i 1973 er regjeringsspørsmålet det hovedtemaet som forekommer hyppigst. I begge disse valgkampene er hovedargumentet at velgerne vet hva de får hvis de stemmer fram en Arbeiderpartiregjering, i motsetning til en borgerlig som er uforutsigelig på grunn av kompliserte regjeringsforhandlinger og som vil mangle handlekraft og "legge på is" saker der partiene ikke kan bli enige. "Det er nok mange store og viktige saker som vil havne i fryseboks om de borgerlige skulle få regjeringsmakt." (Arbeiderbladet 10.9.1965). I 1973 slås det på enda mer dramatiske strenger: "Det ville bli litt av en ulykke om valget ikke ga oss en politisk sanering, men sendte oss inn i en ny og usikker fireårsperiode, preget av vaklende regjeringer og larmende hundeslagsmål på Løvebakken." (Arbeiderbladet 6.9.1973). Denne lederen knytter an til den gruppen arbeiderbladledere der brodden vendes mot SV, SF og NKP. De beskyldes for å bringe en borgerlig regjering til makten: "Det er falsk propaganda når SF påstår at det kan

⁴¹ Se pkt. 2.1.1.

redde arbeiderflertallet. SF-listene er splittelseslister, som for arbeiderbevegelsen betyr bortkastede stemmer.” (Arbeiderbladet 8.9.1965).

Regjeringsspørsmålet bringes også relativt ofte fram i Arbeiderbladets lederdrøfting av andre emner, som når avisen under tittelen ”Freden i vårt arbeidsliv” skriver om de økonomiske fordelene det har vært for landet at det ”har hatt en politisk ledelse som hadde tillit i de store organisasjonene i vårt arbeidsliv” (Arbeiderbladet 8.9.1965). Denne tilliten er utenkelig mellom fagbevegelsen og en borgerlig regjering, slås det fast.

I Aftenposten agiteres det fra 1957 jevnt og håpefullt for borgerlig samlingsregjering og behovet for å gi Arbeiderpartiet avløsning. Ivrigst er avisen i 1965 da 8 av 19 ledere har regjeringsspørsmålet som hovedtema, men regjeringsspørsmålet er et hyppig forekommende ledertema også i resten av perioden. Hele 22 av de totalt 85 Aftenposten-lederne i utvalget har regjeringsspørsmålet som hovedtema.

Aftenposten-lederne som tar for seg regjeringsspørsmålet kan bestå av ren argumentasjon for at en borgerlig regjering kan få flertall ved valget, som i den siterte lederen ”Det lar seg gjøre” (Aftenposten mg.nr. 30.9.1957). Spørsmålet luftes også svært ofte som svar på arbeiderpartipåstander om manglende borgerlig samling eller skrantende regjeringsevne. Et eksempel er lederen ”Dialog og samarbeide” som åpner slik ”Selvros skal man lytte til, for den kommer som kjent fra hjertet. Og Arbeiderpartiets hjerte er stort for tiden.” (Aftenposten mg.nr. 3.9.1973).

Regjeringsspørsmålet er også utgangspunkt for rene angrep på Arbeiderpartiet som i lederen ””Samfunn i samarbeide”” der det under dette Høyre-slagordet påstås om Arbeiderpartiet at ”det ledelsesprinsipp partiet vil anvende på samfunnet er det autoritære, det eldste og mest primitive av alle.” Mot dette står det borgerlige samarbeidet og forskjellen mellom de to ”ligger først og fremst i forskjellig utviklet evne til å tre inn i et reelt samarbeidsforhold, et ekte partnerskap i full gjensidighet.” (Aftenposten mg.nr. 2.9.1969).

3.4.2. Økonomisk politikk

Skatte- og avgiftspolitik, lønsspørsmål, subsidier og priser er hovedtema i 27 av de 214 lederne. Alle tre aviser vier plass til disse spørsmålene på lederplass og særlig antallet ledere om skatter og avgifter øker foran hvert valg fram til 1969. I 1957 og 1961 er alle de tre avisene innom temaene priser, pengepolitikk, subsidier og rentenivå. Fra valgkampen 1965 dominerer skatte- og avgiftspolitikken lederdebatten om den økonomiske politikken.

Emnet skattlegging er mest populært i Aftenposten og Arbeiderbladet. I 1969 har hver fjerde Aftenposten-leder skatter og avgifter som hovedemne. Utvider vi begrepet til det som i Arbeiderbladet kalles ”fordelingspolitikk”, er skatter og avgifter hovedtema i fem av Arbeiderbladets 17 ledere i 1969. I 1973 er begge aviser innom skattespørsmål i to av lederne. I Dagbladet er man innom skattesaker i to av de sju 1969-lederne.

Argumentene som brukes i ”skattelederne” er i de to første valgårene svært ulike. Arbeiderbladet argumenterer for det eksisterende skattenivået fordi staten må ha økte inntekter til å løse fellesoppgavene. Aftenposten vil ha skattelette fordi personlig initiativ skal lønne seg både for enkeltpersoner og næringsliv. Staten vil på den måten

få større inntekter om skattetrykket lettes. Dagbladets argumenter ligger midt i mellom, noe som for eksempel kommer klart fram i lederen "To skatteforslag og to grunnsyn":

"Det er karakteristisk at Arbeiderpartiet i det hele tatt ikke har villet diskutere Venstres skatteforslag under valgkampen, verken i radioordskiftet om skatten eller i pressen. Venstres forslag er nemlig langt på vei i samsvar med det Arbeiderpartiet selv har lovet i programmet sitt, men ikke stemt for i Stortinget. / I stedet går Arbeiderpartiet løs på Høyres skatteforslag. Det skjer med god grunn, fordi Høyre ensidig vil la folk med store inntekter få fordelene." (Dagbladet 2.10.1957).⁴²

I valgkampen 1965 endrer Arbeiderbladet sin argumentasjon, tydeliggjort i lederen "Lettelser i statsskatten". Der vises det til Arbeiderpartiets valgprogram – "Hele vårt skatte- og avgiftssystem vil bli vurdert på ny" – og til finansminister Andreas Cappelens ferske løfter om skattelette på lave inntekter (Arbeiderbladet 6.9.1965).

Cappelens foredrag helgen før 1965-valget virket åpenbart som en rød klut på opposisjonspressen. Både Aftenposten og Dagbladet omtaler foredraget på lederplass tirsdag 7.9.1965, sistnevnte under tittelen "Saltomortale av Cappelen i Hønefoss". I Aftenposten, som redegjorde for Høyres skattepolitikk i aftennummerlederen dagen før, åpner lederen syrlig: "Selv de strieste sosialistiske politikere blir medgjørliche og henimot forståelsesfulle når det nærmer seg valgdagen." Konklusjonen er likevel at avisen håper Cappelen får avløsning etter valget "av en representant for de partier som alltid har hevdet at vår skattepolitikk må til enhver tid være i pakt med inntektsforhold og pengeverdi."

Foran valget i 1969 er temperaturen i skattespørsmålet steget ytterligere. Arbeidernes pressebyrå har fått tak i et notat fra finansdepartementet som redaktør Brunvand og Arbeiderpartiet bruker i valgkampen som bevis på at Borten-regjeringen og Venstre-mann og finansminister Ole Myrvoll planlegger ytterligere heving av skattenivået etter at innføring av "momsen" var vedtatt i vårsesjonen. Aftenposten vier dagen før valget hele lederspaltene til lekkasjesaken med følgende fyndord mot redaktør Brunvand til slutt: "Men vi begriper ikke hva slags samvittighet det skal til for å kunne fortsette denne trafikken når det nu er på det rene at dokumentet er aldeles verdiløst som underlag for spekulasjonene om hva neste statsbudsjett inneholder på avgiftssiden." (Aftenposten mg.nr. 1.9.1969) To dager senere fortsetter Arbeiderbladet under tittelen "Myrvolls skatter og avgifter" insinuasjonene om at regjeringen planlegger økt skattlegging og slutter slik: "Vi er enig med Odvar Nordli i at Regjeringen nå må legge alle skattekort på bordet." (Arbeiderbladet 3.9.1969).

Dagen etter bruker Aftenposten begge lederne i morgenummeret på tilsvar. I hovedlederen åpnes det slik under tittelen "Sjokkbehandling": "Fordi et diskresjonsbrudd er blitt utnyttet av opposisjonspressen til omfattende spredning av falske rykter om avgiftsforhøyelser på neste statsbudsjett." Dette er begrunnelsen avisen gir leseren for at regjeringen en måned før tiden har opplyst at det ikke vil ligge forslag om økte skatter og avgifter i statsbudsjettet for 1970. Deretter argumenteres det for troverdigheten i dette gjennom en vurdering av den økonomiske situasjonen som konkluderer med at det ikke er noe som skulle tilsi et behov for økte statsinntekter. I underlederen "Hensikten og middelet", får Brunvand det glatte lag: "Hr. Brunvand hadde intet respektabelt motiv for sin handling, og resultatet ble derefter. Hensikten

⁴² Avsnitt i teksten er markert med "7".

helliger ikke ethvert middel." Konklusjonen er at Myrvoll bør sette i gang rettslig etterforskning av saken (Aftenposten 4.9.1969).

Dagbladets lederskribent er i like klar forsvarsposisjon, men med noe svakere uttrykk innom både budsjettprosessen og Brunvands begrunnelse for lekkasjen. Her forklares tålmodig for leseren hvordan en budsjettprosess foregår og hva de ulike partene har forklart om saken. "Av dette kan man slutte at finansministerens notat er blitt direkte misbrukt av opposisjonen." (Dagbladet 2.9.1969). Til tross for dette konkluderer Dagbladet noen dager senere med at "De fleste mener årets valgkamp har vært kjedelig" fordi den har dreiet seg om "de nære ting" og det ikke er blitt noen "avklarende grenseoppgang mellom de forskjellige partier og alternativer" (Dagbladet 8.9.1969).

I valgkampen 1973 fikk skatte- og avgiftsspørsmålene sin egen talsmann i Anders Lange og flere lederskribenter går til angrep på ham, men det er i første rekke hans stil og troverdighet som angripes, ikke skattekritikken. Arbeiderbladet har fortsatt Høyre som viktigste målskive i skattespørsmålet. "Av alle partier har Høyre den mørkeste skattepolitiske fortid," heter det i åpningssetningen på Arbeiderbladets leder 5.9.1973. Deretter argumenteres det for den sosiale profilen i Arbeiderpartiets skatteforslag mens avisen kritiserer Høyre for å være mest "interessert i å gi direktører i 100 000-kroner klassen skattelettelse." Lederskribenten understreker at "Mens Høyres skatteforslag i høyden kan betraktes som et forhandlingsgrunnlag, hvis en ny borgerlig regjering skal dannes, er Arbeiderpartiets skatteforslag et forpliktende regjeringsprogram."

I Aftenposten ser lederskribenten ut til å gjøre sitt beste for å rense Høyres skatteprofil mot påstander om at Borten-regjeringen økte skattetrykket gjennom skattereformen i 1969, og forsvare skatteopplegget i valgprogrammet: "Høyres skatteprogram sikter på å bringe inntektsbeskatningen i overensstemmelse med hva den ville vært, om skattereformens forutsetninger var blitt oppfylt." (Aftenposten mg.nr. 6.9.1973.). Dagbladet har ingen leder om skattepolitikk i 1973.

3.4.3. Mandatberegninger og Gallup

"Om igjen og om igjen har borgerlige aviser under valgkampen reist spørsmålet. Er det mulig å rokke Arbeiderparti-flertallet i Norge? Og hver gang svarer de selv: Jo, det er mulig, bare fire mandater skal svinge fra Arbeiderpartiet til den borgerlige fløy, så er det skapt en ny politisk situasjon." (Arbeiderbladets hovedleder 9.9.1961).

Mandatberegning og valgkalkyler er et ledertema som går igjen til den første henvisningen til Gallup-tall dukker opp i materialet i Arbeiderbladet 8.9.1965.

Lørdag 9.9.1961 har begge Arbeiderbladets ledere valgberegninger som utgangspunkt. Sitatet over er hentet fra hovedlederen "Profetier om valget" som går over til å ta for seg regjeringsspørsmålet. Underlederen samme dag, "Spennende i Oslo", er derimot en typisk "kalkyleleder" som først oppsummerer hvilke mandater rundt i landet som kan vinnes ved økt mobilisering og hvilke man står i fare for å tape. Det pekes på at frammøtet i mange typiske arbeiderpartikretser ligger under gjennomsnittet. "Kan Arbeiderpartiet i år mobilisere 10 000 nye stemmer i tillegg til de 129 000 vi fikk ved siste stortingsvalg, vil det sjuende mandatet i Oslo være sikret." Lederen munner ut i en kraftig velgerappell: "Oslo kan greie det, hvis alle

Arbeiderpartiets velgere mobiliserer for å sikre en fortsatt regjering av Arbeiderpartiet.” (Arbeiderbladet 9.9.1961).

I 1957 brøt det ut kranjel om Aftenpostens beregninger etter følgende påstand på lederplass: ”En samlet borgerlig gevinst på bare tre mandater på bekostning av Arbeiderpartiet er nok til å skape en helt ny situasjon i norsk politikk.” ”Og her i landet ligger forholdene til rette for en ren borgerlig regjering.” (Aftenposten mg.nr. 30.9.1957). Allerede samme ettermiddag korrigerer avisen beregningene i en underleder med tittelen ”Det store mål”. Der presiseres det at et rent borgerlig flertall også krever at NKP taper sine tre mandater:

”Og det er heldigvis grunn til å vente at kommunistpartiet vil komme sterkt redusert ut av valget./ Men tre mandater tatt fra Arbeiderpartiet er altså nok til å velte sosialistregjeringen og snu den politiske utvikling. Alle krefter må settes inn på å nå dette mål.” (Aftenposten af.nr. 30.9.1957).⁴³

To dager senere har redaktøren i Arbeidernes Presskontor fått et innlegg på trykk i Aftenposten med den samme korrigeringen og innlegget kommenteres for sikkerhets skyld på lederplass i samme avis. Der gjentas korrigeringen fra aftennummeret 30.9. (Aftenposten mg.nr. 2.10.1957).

Partimålingene fra Norsk Gallup lå høyst sannsynlig til grunn for tendensbeskrivelsene i disse lederne. Tallene hadde vært hemmelige fra 1953, men hemmeligholdet sprakk under 1965-valgkampen. Fra 1966 ble tallene offentliggjort (se 3.3.). Den første henvisningen til Gallup-tall i utvalget sto på trykk i Arbeiderbladets andreleder 8.9.1965 under tittelen ”Falsk SF-propaganda”: ”I SF-propagandaen blir det framstilt som om partiet ifølge Gallup-undersøkelsene har hatt en ”veldig framgang” siden forrige stortingsvalg.”

I 1969 og 1973 supplerer Gallup-tallene stemmetallene ved forrige valg når mobiliseringslederne med analyse av mandatsjanser eller trussel om mandattap skal skrives: ”Legger vi kommunevalg-resultatet og seinere gallup-målinger til grunn, har Arbeiderpartiet god margin foran Kristelig Folkeparti når det gjelder det 13. mandatet i Oslo.” Derimot ”viser” kommunevalgresultatet ”at Venstres mandat er i faresonen” og kan vinnes. ”Oslo-valget kan bli uhyre spennende – og resultatet kan bli avgjørende for hvem som skal ha regjeringsmakten.” (Arbeiderbladets underleder 6.9.1969).

I 1973 er tidligere valgresultater borte fra mandatberegningss lederne. At de siste Gallup-tallene kommenteres i hovedlederne i alle tre aviser tirsdag før valget er tegn på det gjennombruddet meningsmålingene har ved dette valget (Bjørklund 1991:288). Aftenpostens tittel er ”Siste Gallup”, Arbeiderbladets ”Gallup – fare og håp” og Dagbladet driver folkeopplysning under tittelen ”Gallup ikke valg”: ”Det som foreligger er en måling av stemningen på det tidspunkt målingen er foretatt./ Altfor ofte har politikere og kommentatorer en tendens til å feste seg for mye ved tiendedels endringer fra måned til måned.” (Dagbladet 4.9.1973).

Foran dette valget er hele tre meningsmålingsfirmaer i sving. Fredagen før valget offentliggjør Dagbladet sine tall fra FAKTA, men uten lederkommentar.

I ”Gallup-lederne” 4.9. tolker alle tre aviser valgutfallet som usikkert, men Arbeiderbladet er mest optimistisk i usikkerheten: ”Bevegelsene på gallup-barometeret øker spenningen og skulle stimulere til ekstra innsats i avslutningen – og til godt

⁴³ Avsnitt i teksten er markert med ”/”.

fram møte.” Også i underlederen samme dag kommenteres Gallup-tallene, nå under tittelen ”Et avgjørende Oslo-valg” og med følgende punchline: ”Det er viktig at de fagorganiserte i Oslo er klar over at de i realiteten kan avgjøre valgets hovedspørsmål og gi landet en arbeiderregjering. Mulighetene er der.” (Arbeiderbladet 4.9.1973).

3.4.4. Boligbyggingen

”Men selv om rekvireringsloven nå endelig snart kan falle bort, er bolignøden ikke overvunnet”, heter det i Dagbladet en uke før stortingsvalget i 1957. ”De oppgavene som Dagbladet offentliggjør i dag taler sitt tydelige språk.”

”Innsats mot bolignøden” er lederens tittel og her sparkes både mot Høyre som ville avskaffe rekvireringslovene før det etter avisens syn var tid for det, og venstresiden som er mot at boligbyggingen skal ”få sin del av produksjonsøkningen og den stigende velstand”: ”At Arbeiderpartiet og kommunistene i dag holder på den kunstige og overflødige ordningen med byggerestriksjoner på boligbygg når leilighetene er over 80 kvadratmeter, er nærmest ubegripelig.” (Dagbladet 30.9.1957).

Boligpolitikk er en av valgkampens hovedsaker på lederplass i de borgerlige avisene Dagbladet og Aftenposten til og med 1965. I 1969 er boligpolitikk et bitema i valgkampinnspurten. Emnet omtales hyppigst foran valget i 1965 da Aftenposten i den siste uka før valget har hele tre ledere med boligpolitikk som hovedemne: en hovedleder i morgennummeret og to i aftenutgavene (mg.nr. 6.9., af.nr. 8.9. og af.nr. 10.9.1965). Dagbladet vier saken en hovedleder (6.9.1965). Ved dette valget har også Arbeiderbladet boligspørsmål som hovedtema i en liten leder med tittelen ”Stopp spekulantene” (Arbeiderbladets fjerdeleder 8.9.1965).

”Arbeiderpartiets valgkamp har vært beskjeden når det gjelder boligsaken”, heter det under tittelen ”Hvis vi vil” i Aftenpostens høyest prioriterte boligleder i 1965. Der beskrives først Arbeiderpartiets boligpolitikk som å bestå hovedsakelig av angrep på Venstres og Høyres utspill. Deretter vises det til avisens eget intervju med Høyre-politikeren Berte Rognerud to dager tidligere. Det refereres at hun ser bolignøden som ”en av de fremste årsaker til menneskelige tragedier, og boligen som en nødvendig forutsetning for menneskelig lykke og trivsel”. Og lederskribenten følger opp: ”Nu må tafattheten bli avløst av folk med dristighet og vilje, av folk som vil skaffe seg et mål. Det mål snarest å skaffe de hussøkende en bolig – et hjem. / Det ser samarbeidspartiene som en maktpåliggende oppgave.” (Aftenposten mg.nr. 6.9.1965).

I aftennummerlederne er emnet å ”hjelp de enslige til en bedre boligtilværelse” (Aftenposten af.nr. 8.9.1965), et tema avisen også behandlet i sine boligledere foran valgene i 1957 og 1961 under titlene ”Husleiereguleringen” (Aftenposten mg.nr. 2.10.1957) og ”Rumnormen og de enslige” (Aftenposten af.nr. 7.9.1961). Den andre aftennummerlederen i 1965 har tittelen ”Boligkø og tomter” og konkludere: ”Skal boligproduksjonen økes må man satse på stimulerende virkemidler. Det er samarbeidspartiene villig til å gjøre. Lempeligere skatteregler vil etter alt å dømme være et utmerket virkemiddel.” (Aftenposten af.nr. 10.9.1965).

Dagbladets boligledere argumenterer både i 1957 og 1965 for økt boligbygging. I begge vises det til utviklingen i boligbyggingen etter Arbeiderpartiets løfter om å avskaffe boligkøene i fireårsperioden 1953-1957. Begge lederne er koblet opp mot

ferskt reportasjestoff. I 1957 argumenteres det som nevnt, med støtte i boligstatistikk for å oppheve restriksjonene på boligbygg:

"Alle må vel nå være interessert i at det bygges. Skrekken for om det også skulle bli bygd en og annen skipsrederbolig, kan da ikke være grunn nok til å hindre folk som kan reise nye hus fra å gjøre det med egne midler. For bygningsarbeidere og håndverkere må frigivning av boligbygging, skoler og sykehus fra byggeløyveordningen være en stor fordel. Det er Venstres linje." (Dagbladet 30.9.1957).

Mens Aftenposten trykket boligintervjuet med Berte Rognerud lørdag 28.9.1965, slår Dagbladet samme dag opp en samtale mellom avisens redaktør, Venstres førstekandidat i Oslo, Helge Seip, og "ingeniør Olav Selvaag". Den er utgangspunktet for lederen to dager senere under tittelen "Selvfølgelig, sier Selvaag". Det Selvaag sier "selvfølgelig" til er at Seips valgløfte om å bygge 160 000 nye boliger i kommende fireårsperiode er realistisk: "Boligeksperten Selvaag mener programmet selvfølgelig kan gjennomføres. Han har tidligere fått mer rett enn myndighetene når det gjelder boligsaken her i landet." (Dagbladet 6.9.1965).

Som bitema er Dagbladet såvidt innom boligspørsmål på lederplass også i 1969-utvalget, i en leder med tittelen "Nytt utspill i kulturpolitikken" der hovedemnet er kulturprogrammet Venstre lanserte under valgkampen. Avisen argumenterer for Venstre-forslaget om et eget departement for kunst-, kultur-, miljø-, natur- og idrettssaker og ungdomsarbeid, men mot Arbeiderpartiets valgkampforslag om at bolig- og bomiljøsaker også skal plasseres inn under samme statsråd (Dagbladet 3.9.1969).

Arbeiderbladet nevner dette forslaget i lederen "De unge velgerne" i 1969, men der nevnes også boligspørsmålet blant mange "store uløste oppgaver å ta fatt på ved inngangen til 1970-åra": "En av dem er å sørge for et raskere tempo i byggingen av boliger som ungdom – og andre lønnsstakere med vanlige inntekter – har råd til å bo i." (Arbeiderbladet 5.9.1969). I 1973 er ikke boligspørsmål nevnt i utvalget.

3.4.5. Emner som forsvinner og nye som kommer til

I løpet av perioden forsvinner enkelte temaer fra lederne i valgkampinnspurten og nye kommer til. Særlig ser 1969-valget ut til å markere et skifte mellom gamle og nye saker, selv om mange emner holder seg jevnt aktuelle.

Boligspørsmål er blant de emner som i løpet av perioden forsvinner fra lederne i valgkampinnspurten. Det samme gjelder *sysselsettingen* som særlig var et hyppig tilbakevendende hoved- og bitema på lederplass i Arbeiderbladet i 1957 med mange henvisninger til massearbeidsledigheten i mellomkrigstiden og faren for at landet igjen skal rammes av en lignende situasjoner. Etter valget i 1961 ser slike referanser ut til å ha tappt aktualitet.

Behovet for satsing på utdanning og forskning er et gjennomgående bitema i alle tre aviser når de skal presentere "valgets hovedsaker", men *utdanningskøene* er et fenomen som forsvinner etter å ha vært omtalt som hovedsak på lederplass i Aftenposten foran valgene i 1961 og 1965 under titlene "Fornem nød" (af.nr. 5.9.1961) og "Stengte skoleporter" (af.nr.9.9.1965).

Fra 1957 er *kvinnens likestilling* et tema i Dagbladet med henvisning både til Venstres program og innsats for kvinnelige prester, frivillig svangerskapspermisjon og fjerning av samskatten for mann og kone som arbeider i samme firma (Dagbladet

5.10.1957). I de to andre avisene omtales kvinner helst som husmødre på lederplass dette året.

I Aftenposten samme år skrives det under tittelen "Kvinnene og valget" at kvinnene "er kanskje ikke selv oppmerksom på hvilken makt de utgjør. Vanligvis er de så sterkt opptatt med huslige gjøremål at de har liten tid til overs for andre tanker. – Vi forstår oss ikke på politikk, sier mange husmødre." Lederens hovedpoeng er at nettopp husmødrene har greie på pris-, skatte- og boligpolitikk, men også "yrkeskvinnene" blir nevnt mot slutten av lederen: "Ved at landets husmødre og yrkeskvinner møter fulltallig frem til valglokalene og sier nei til sosialismen og den evneløse politikken som Arbeiderpartiet har ført når det gjelder pris- og skatte- og boligpolitikken, kan de avgjøre Gerhardsen-regjeringens skjebne." (hovedleder i mg.nr. 5.10.1957).

I 1965 blir "kvinnenes likestilling i samfunnet" nevnt også i en Arbeiderbladet-leader under tittelen "Vårt program" (hovedleder 7.9.1965). Abortsaken som Arbeiderpartiet har på valgprogrammet fra 1969, nevnes imidlertid ikke på avisens lederplass i valgkampinnsprettene verken i 1969 eller i 1973. En Dagbladet-leader fra 1973 med tittel "Kristelig maktpolitikk" er eneste gang dette hete stridstemaet nevnes i utvalget. Der heter det om Kristelig Folkeparti: "I årets valgkamp har partiet hemningsløst utnyttet anti-abort-hysteriet i den kristelige grasrota."

Dagbladet leverer også den sterkeste likestillingskommentaren i utvalget i underlederen "Kvinnene og valget" på valgdagen 1973. Etter å ha slått fast at "Ingen partier har glemt kvinnene i sine valgprogrammer" og "Det skulle bare mangle at ikke velgerflertallet ble tilgodesett med de mest utmerkede løfter i programmet", skriver avisen: "Brutalt sagt er kvinnenes innsats i partienes nominasjoner å sitte hjemme med barna mens mennene går på nominasjonsmøtene for å plassere menn på Stortinget." (10.9.1973).

I 1969 dukker *medbestemmelse, miljøspørsmål, utviklingshjelp og internasjonal solidaritet* opp som emner i alle de tre avisenes ledere. Sakene omtales fortrinnsvis i ledere rettet til unge velgere. Her omtales også ungdomsorganisasjonenes kritikk av moderpartiene og valgkampen dette året.

I Aftenposten-lederen "Velgerens dilemma" belæres førstegangsvelgerne om hvor ufullkomment demokratiet er siden det er vanskelig å finne et program man er hundre prosent enig i. "Noen er skuffet over forsvarsbudsjettets størrelse, andre over at det ikke bevilges mer til U-hjelpen.". Konklusjonen er at samarbeidsregjeringen bygger på det bredeste spekteret av programposter (Aftenposten af.nr. 3.9.1969). Noen dager senere argumenteres det mot Arbeiderpartiets "overbudspolitik" som "faller usmakelig" blant annet "fordi det i de senere år har meldt seg påtrengende oppgaver som snarere kaller på offermentalitet enn på kravmentalitet. Vi tenker i første rekke på eldreomsorgen, U-hjelpen og forurensningsproblemene." (Aftenposten af.nr. 6.9.1969).

I Arbeiderbladet kalles fredagslederen før valgdagen "De unge velgerne". Den retter seg til de mange nye velgerne. Her omtales de unges globale perspektiv som støtte til partiets politikk. "Målet må være – som det heter i Arbeiderpartiets program – "et internasjonalt velferdssamfunn der også klasses skillet mellom nasjonene er revet ned." " Lenger nede i samme leder nevnes miljø- og forurensningsproblemene og partiets "nye framstøt for å fremme demokratiet i arbeidslivet" før det slås fast at

"Arbeiderpartiet står for det radikale regjeringalternativ" (Arbeiderbladet hovedleder 5.9.1969)

Dagbladet skriver under tittelen "De unge og valget" om "en stor og kanskje voksende avstand mellom partiene og de unge". Lederen omtaler den kritikken mot valgkampkulturen som er kommet fra Unge Venstre og Unge Høyre og sier seg langt på vei enig, men "Vi vil ikke si at Unge Venstres kritiske aktivitet innefor partiet ikke har vært uten resultater denne gang. I utenrikspolitikken har Venstres talere prioritert utviklingshjelpen, også de handelspolitiske tiltak." Det minnes også om Venstre-agitasjon for reformer i retning av mer demokrati på arbeidsplasser og ved undervisningsinstitusjoner. "Men framfor noe har ungdommen påvirket partiet til å gå inn for sterkere virkemidler for å opprettholde en variert bosetting, vern om vår natur og vårt livsmiljø og vilje til å føre en større del av ressursene over til nødvendige fellestiltak." (Dagbladet 5.9.1969).

Foran valget i 1973 er *oljepolitikk* og videre behandling av *forholdet til EF* de nye temaene på lederplass i de tre avisene. I diskusjonen som er oppstått mellom den Arbeiderparti-tunge Statoil-ledelsen og Venstres industriminister Ola Skjåk Bræk, forsvarer Dagbladet regjeringens rett til å trekke opp linjene i oljepolitikken og minner om at "Venstre har reist krav om at vi må få en egen statsråd for oljesaker, som står direkte parlamentarisk ansvarlig for statens oljepolitikk." (Dagbladet 4.9.1973). Arbeiderbladet forsvarer "statsoljeselskapet" i striden, kobler Skjåk Bræks "negative holdning til statsoljeselskapet" til Høyres syn i saken og minner på og mellom linjene om den borgerlige motstanden mot opprettelsen av statsbedrifter, før lojaliteten gjøres klar: "Arbeiderpartiet var den drivende kraften i etableringen av Statoil." Avisen forsikrer om at det i selskapets grunnlag "aldri er noen tvil til stede om at det er regjering og storting som legger opp norsk oljepolitikk." (Arbeiderbladets hovedleder 6.9.1973).

3.4.6. *De tre avisenes emneprofiler*

Vi har sett i denne oversikten over ledernes emner at den politiske tilnærmingen mellom partiene og forskyvningen av argumentasjonen over på styringstekniske spørsmål avspeiler seg i den endringen som skjer i avisenes valg av lederemner i perioden.

Hvordan fordeler så de øvrige lederemnene seg mellom de tre avisene? Kan man si at de tre avisene hver for seg har en emneprofil som samsvarer med de tre partienes, eller er de friere og mer selvstendige i hva de tar opp den siste uka før valgdagene? Her skal det gjøres et forsøk på å sammenligne partienes og avisenes emneprofiler med all respekt for at en slik sammenligning mer vil kunne antyde enn slå fast likheter eller forskjeller.

Vi har sett at de tre partiene i løpet av perioden synes å nærme seg hverandre med hensyn til hvilke standpunkter de prioriterer høyest i valgkampen. Bare foran valgkampen i 1973 øker forskjellene. Arbeiderpartiet ser dette året ut til å ha reideologisert sitt valgprogram og kjører samfunnsøvertagelse av bank og forsikring, og ansattrepresentasjon i bedriftsstyrer opp som viktige valgkampsaker. Høyre ser ut til å ha gått mot høyre gjennom enda flere punkter om skattelette, beskyttelse mot offentlige inngrep og lov-og-orden-argumenter. Venstre satser i 1973 på NEI-sidens

holdninger med grønn profil, internasjonal solidaritet og likestilling som høyest prioriterte mål.

De sakene der partiene nærmer seg hverandre i perioden – det skjer allerede fra 1961-valgkampen – ser ut til å være programposter for skattelette; bedre trygdeordninger; økt samferdselsutbygging; økt distriktsutbygging og likestilling mellom kjønnene. Alle partiene setter også miljøvern på programmet fra valget i 1969. Ser vi på de partisakene i de fem valgkampene under ett og ser bort fra de mange diskusjonene om regjeringsspørsmålet og kommentarene til valgkampene, finner vi en "emneprofil" der Arbeiderpartiet særlig ser ut til å legge vekt på "samfunnsmessig styring" til et felles beste, på sysselsetting og vern av arbeidstakernes interesser. Høyre er særlig opptatt av å verne privateiendom og fremme næringslivets interesser. Venstre minner stadig om de svake gruppene i samfunnet, men ser også ut til å være ivrigere enn de to andre til å ta opp vekstkritikk og "grønne" verdier.

Hvordan skal man så tegne de tre avisenes emneprofiler? Lederne i de 15 utvalgsukene omtaler svært mange ulike saker. Ser man på hver leders hovedemner og ser bort fra valgrelaterte emner som regjeringsspørsmål, valgkampen og mandatberegningsledere, kan imidlertid tre profiler skimtes.

Tabell 3.4.6. Emneprofil etter hovedemner i stortingsvalgkampene 1957-1973

	Aftenposten	Arbeiderbladet	Dagbladet
1.	Skatte- og avgiftslette	Pengepolitikk, rente-, lønns- og prisstabilitet	Skatte- og avgiftslette
2.	Skole- og utdanningsutb. Økt boligbygging	Økt arbeidstakerinnflytelse Skatte- og avgiftslette	Trygdespørsmål og "svake grupper"
3.	Pengepolitikk, rentefrihet og prisstabilitet	Sysselsetting Utvidet velferdssamfunn	Kritikk av justispolitikken
4.	Handelspolitikk Industri- og prod.vekst Trygdespørsmål	Ind.- og prod.vekst Kulturpolitikk	Samferdselsutbygging Boligbygging

I tabell 3.4.6. er de tre avisenes lederemner rangert etter antall ledere der de er hovedemne i perioden. Vi ser altså bort fra ledere om regjeringsspørsmålet og ser da et tre emneprofiler avtegner seg i de tre avisene når man ser perioden under ett.

I Aftenposten agiterer lederne oftest for skatte- og avgiftslette og det skjer foran alle de fem valgene. Lederne for bedre skole- og utdanning og økt boligbygging er de nest største gruppene. Ledere om utdanningspolitikk er jevnt fordelt i perioden. På tredjeplass kommer penge-, pris- og rentepolitikk. Fjerdeplassen på listen over Aftenpostens hyppigst forekommende lederemner deles av industri-, handels- og trygdepolitikk. Vi ser at økonomisk politikk til fordel for skatteyttere og næringsdrivende er mest framtrepende i Aftenpostens emneprofil, men sosiale spørsmål blir mye omtalt foran de to siste valgene.

Arbeiderbladets profil er klart forskjellig fra Aftenpostens ved at arbeidstakerinteressene dominerer blant lederemnene. Også her er agitasjon for industriutbygging og produksjonsvekst et hyppig forekommende emne. Skatte- og avgiftslette kommer inn som et stort emne fra valgkampen i 1965. Kulturspørsmål dukker opp i flere ledere i Arbeiderbladet foran de to siste valgene i utvalget.

Dagbladets emneprofil viser at også der er skatte- og avgiftslette hyppigst omtalt. Det er hovedemne i ledere foran alle de fire første valgene i perioden, men ikke foran det siste. Ledere om trygdespørsmål og forsvar for "svake grupper" forekommer imidlertid foran alle valgene og er det hovedemnet som omtales nest hyppigst i Dagbladet. Kritik av justispolitikken finner en også hyppig som lederemne i denne avisen i valgkampen, mest oppsiktsvekkende i 1969. Boligutbygging er emne i begynnelsen av perioden, mens samferdselslederne står i 1961 og 1973.

Med all respekt for usikkerheten i denne sammenligningen, må det kunne sies å være relativt stort sammenfall mellom partienes emne- og sakprofil i valgkampen og den som avtegner seg i ledernes hovedemner i valgkampinnspurten.

3.5. Oppsummering

Økningen i ledernes antall og lengder foran de fleste valgkampene i perioden peker i retning av økt satsing på lederstoffet i de tre avisene foran de fleste valgene. I 1973 ser en imidlertid noe redusert samlet stoffmengde på lederplass i alle de tre avisene. Reduksjonen er størst i Dagbladet. I Arbeiderbladet øker gjennomsnittslengden pr leder i hele perioden.

Oversikten over ledernes kilder tegner et bilde av avisenes lederspalter som del i en sammenvevd politisk offentlighet. Ser en bort fra valgmøtene, øker henvisningene til partipolitiske kilder i perioden. Antall henvisninger til annen partipresse øker fram til valget i 1965, men går deretter tilbake. Forklaringen på dette kan være at avisene gradvis åpner spaltene for flere politiske syn og derfor kan debattere med henvisning til uttalelser i egen avis.

Til tross for at vi opererer med små tall og romslige emnebetegnelser, er det i tabell 3.4.6. mulig å se tendenser i ledernes emnefordeling som langt på vei samsvarer med partienes valgkampstrategier og -program. Samtidig ser vi at utviklingen i antall ledere som fokuserer på styringstekniske spørsmål, ser ut til å følge økningen i slik fokusering i partienes valgkamper. Ut fra dette må en kunne konkludere med at avisenes valg av lederemner tyder på et tett forhold mellom avisene og partiene og at det er partiene som er de ledende i forholdet all den tid deres valgkamper er lagt opp lang tid på forhånd og at det i liten grad ser ut til å være selvstendige avisutspill som påvirker debattene.

I neste kapittel skal vi gå nærmere inn på spørsmålet om nærhet og lojalitet ved å studere stemmeanbefalinger og i hvilken grad avisene agiterer for det "egne" partiets politikk og/eller angriper dets motstandere.

4. Åpenbare uttrykk for partiloyalitet

"Til valg med Venstre" lød tittelen på Dagbladets leder 6.9.1969, dagen før valglokalene åpnet for det sjette stortingsvalget i etterkrigstiden. Dette kapitlet skal omhandle slike åpenbare uttrykk for partiloyalitet på lederplass i avisene Aftenposten, Arbeiderbladet og Dagbladet de sju siste avisdagene før stortingsvalgene fra 1957 til 1973. Ikke alle uttrykkene er like åpenbare som dette i Dagbladet.

Med åpenbare uttrykk for partiloyalitet menes her stabile og eksplisitte uttrykk for støtte til ett parti eller en politisk fløy, og angrep på deres motstandere. De åpenbare uttrykkene for denne partiloyaliteten står "på linjene". Mer skjulte uttrykk for slik loyalitet - nærhet og distanse til politiske partier og fløyer - er gjenstand for narrativ analyse og retorikkanalyse i kapittel 5.

Stemmeanbefalinger, annen politisk agitasjon og angrep på "egen" parts motstandere er de tydeligste formene for lojalitetsuttrykk i ledermaterialet. De to siste uttrykkskategoriene er i forskningslitteraturen regnet som kjennetegn ved "politiske ledere". I det følgende skal disse begrepene defineres og forsøkes kategorisert og kvantifisert før funnene drøftes i forhold til spørsmålet i oppgavens utgangshypotese: Tones avisens partiloyalitet ned i løpet av perioden?

4.1. Stemmeanbefalinger

Stabilitet i stemmeanbefaling på lederplass ses gjerne som det tydeligste uttrykket for partiloyalitet i en avis. Med stemmeanbefaling menes her en eksplisitt tilråding til å stemme på et parti eller i samsvar med dette partiets program.

Slike råd om hvilken stemmeseddel leseren bør bruke, kan ta flere former. De kan være anbefalinger direkte henvendt til leseren slik det for eksempel gjøres i Aftenpostens morgenummer 5.10.57: "Bruk Høyres liste 7. oktober". Noe mer indirekte uttrykkes stemmeanbefalingen i Dagbladet 11.9.65: "Venstre ber om velgernes tillit. Vi vet at partiet vil vise seg tilliten verdig". Når leseren vet at Aftenposten har anbefalt Høyre og Dagbladet har anbefalt Venstre i mange tiår, er lojaliteten tydelig og hensikten klar enten rådet formuleres direkte eller indirekte.

Selv om formuleringene og direkteheten varierer noe, er alle formuleringer som uttrykker hvilken velgeradferd lederskribenten appellerer om, uttrykkelig anbefaler og omtaler som ønskelig, her regnet som stemmeanbefalinger.

Det kan diskuteres at her er tatt med de lederne der Aftenpostens lederskribent ikke anbefaler en stemme til Høyre, men anbefaler å stemme borgelig. På valgdagen i 1961 lyder en av stemmeanbefalingene i Aftenposten slik: "... vår appell er: Gi opposisjonen et regjeringsflertall." (Aftenposten mg.nr. 11.9.61). Kan ikke denne og lignende formuleringer nettopp sees som en oppløsning av lojaliteten til Høyre? Mot dette må innvendes at borgerlig samarbeid er en lang linje i Høyres historie (Rovde 1977, Kaartvedt 1984) og at en borgerlig regjering ble et uttrykt mål for Høyres politikk fra 1957/58 av (Sejersted 1984:191-197; Langslet 1989:136-141). Partiet er sett som den drivende kraften i de borgerlige samlingsbestrebelsene i perioden (Rovde 1977:425). Jeg har derfor valgt å se formuleringer som appellene om å bidra til at "regjeringen Borten får sin fullmakt forlenget" (Aftenposten mg.nr. 8.9.69), som uttrykk for lojalitet til Høyres program og at avisen ble gjort til et ledd i Høyres

valgkamp. anbefalinger av stemmestøtte til de borgerlige samarbeidspartiene sees dermed som uttrykk for en kontinuitet i avisens partiloyalitet, ikke som uttrykk for en oppløsning eller et brudd i denne.

I Høyers arbeider (Høyer 1964 og 1959) sees fallende frekvens i åpenbare lojalitetsuttrykk som tegn på løsere partibånd og nedtoning av politiske forskjeller mellom avisene. Dersom hans prediksjoner for tiden etter stortingsvalget i 1957 er riktig, burde dermed antall stemmeanbefalinger bli færre i løpet av perioden som er undersøkt her.

Tabell 4.1.1. Ledere med stemmeanbefalinger de sju siste avisdagene⁴⁴ før valget

	1957	1961	1965	1969	1973	Sum
Aftenposten	42 %	19 %	11 %	25 %	20 %	24 %
N =	8 av 19	3 av 16	2 av 19	4 av 16	3 av 15	20 av 85
Arbeiderbladet	29 %	29 %	25 %	28 %	33 %	28 %
N =	4 av 14	4 av 14	5 av 20	5 av 18	5 av 15	23 av 81
Dagbladet	33 %	20 %	50 %	43 %	14 %	29 %
N =	3 av 9	2 av 10	4 av 8	3 av 7	2 av 14	14 av 48
Sum	36 %	23 %	23 %	29 %	23 %	27 %
N =	15 av 42	9 av 40	11 av 47	12 av 41	10 av 44	57 av 214

Tabell 4.1.1. viser forekomsten av stemmeanbefalinger i forhold til det totale antallet ledere. I følge de definisjonene som er brukt her, inneholder mer enn hver fjerde leder i materialet en eller flere stemmeanbefalinger.

Målt i antall ledere med stemmeanbefaling, tones disse mest åpenbare tegnene på partiloyalitet mest ned i Aftenposten. I Arbeiderbladet øker forekomsten i perioden. I Dagbladet er nivået høyest i 1965 og 1969 før andelen ledere med stemmeanbefaling når et lavmål foran valget i 1973.

Avisene ser ut til å ha ulike konvensjoner med hensyn til grensen for antall ledere og flere ledere samme dag kan ha stemmeanbefalinger. Den siste uka før valgkampen i 1957 hadde alle de tre avisene stemmeanbefalinger på 3-4 avisdager, Aftenposten til og med to ganger i hver av de fire utgavene med stemmeanbefaling. Ble forekomstene færre eller flere før de fire stortingsvalgene som fulgte? Tabell 4.1.2. viser hvor mange av de sju siste dagene før valget lederspaltene inneholder stemmeanbefalinger.

Tabell 4.1.2. Antall avisdager med stemmeanbefalinger av de sju siste avisdagene⁴⁵ før valget

	1957	1961	1965	1969	1973	Sum
Aftenposten	4	3	1	3	2	13 av 35
Arbeiderbladet	4	2	5	5	5	21 av 35
Dagbladet	3	2	4	3	2	14 av 35
	11 av 21	7 av 21	10 av 21	11 av 21	9 av 21	48

⁴⁴ En avisdag er et døgn med avisutgave. Aftenpostens to utgaver i døgnet regnes til sammen som en avisdag.

⁴⁵ Se note til tabell 4.1.1.

La oss først se på ytterpunktene i de to tabellene. For Arbeiderbladets vedkommende tenderer utviklingen i stemmeanbefalinger til å gå motsatt vei av den Høyer spådde. Mens det i 1957 fantes stemmeanbefaling på 4 av 7 avisdager i Arbeiderbladet, er tallet økt noe, til 5 av 7 i 1973. Målt i andel av antall ledere totalt, er forekomsten omtrent den samme i begge årene. Både i 1957 og i 1973 anbefaler omtrent hver tredje leder i Arbeiderbladet at leseren går og stemmer på Arbeiderpartiet.

I Aftenposten finner man stemmeanbefalinger 2 av 7 avisdager i 1973 mot 4 i 1957, en nedgang, men andelen ledere med stemmeanbefaling målt av det totale antall ledere er enda sterkere redusert, fra 8 av 19 i 1957 til 3 av 15 i 1973.

Det er likevel i Dagbladet den største forskjellen mellom 1957 og 1973 finnes, selv om endringen fra 3 til 2 anbefalinger av Venstres liste, kan virke liten. Det som forsterker inntrykket av endring er at den ene anbefalingen i 1973 er svak og muligens diskutabel: "Valgets tid er inne. La det bli til større gagn for vårt demokrati enn den valgkamp som nå avsluttes." heter det i siste setning i hovedlederen lørdag før valget (Dagbladet 8.9.1973). Det eneste som gjør dette til en anbefaling av Venstres stemmeseddel er setningen i de avsnittene over som kritiserer partienes valgprogrammer og der Venstres er det eneste som får positiv omtale: "Venstres klare profil danner et unntak i så måte."

Det bidrar også til inntrykket av redusert stemmeanbefaling at Dagbladet i valgdagens hovedleder i 1973 ikke anbefaler noen bestemt liste, men derimot argumenterer for at en høy hjemmesitterprosent vil være høyst forklarlig ut fra den valgkampen man har sett. Det mønstres heller ikke nevneverdig støtte til Venstre når regjeringene partiet har deltatt i vurderes på denne måten: "Voksne velgere som har levd under Gerhardsen/Bratteli så vel som under Borten/Korvald, vil ha vanskelig for å øyne noen særlig dyp kløft gjennom den politiske hverdag." (Dagbladet 10.9.73). Den smule skepsis som i denne valgdagslederen uttrykkes mot at velgerne blir sittende hjemme, grunngis ikke med hensynet til noe bestemt partis interesser, men med hensynet til demokratiet generelt. I andrelederen nøyer man seg samme dag med å oppfordre til å stemme på partier som har "satset på kvinnelige kandidater", noe Venstre gjorde, men også SV.

Denne sammenligningen av yttertidspunktene, 1957- og 1973-nivåene, gir best bilde av utviklingen i Arbeiderbladet. Den betyr som nevnt, ikke at man på 1960-tallet kan finne en stabil nedgang i det totale antallet ledere med stemmeanbefalinger eller i avisdager med stemmeanbefalinger på lederplass i de to borgerlige avisene.

Tar vi Aftenpostens 1957-nivå (4 av 7) som utgangspunkt, synker antallet avisdager med stemmeanbefaling i Aftenposten både i 1961 (3) og i 1965 (1). Det samme gjelder for andelen av alle lederne, fra 8 av 19 i 1957 via 3 av 16 i 1961 til 2 av 19 i 1965. Nivået foran stortingsvalget i 1965 er utvalgets laveste for Aftenpostens vedkommende. Overraskende nok, siden Høyre foran dette mobiliseringsvalget var det partiet som sterkest kjempet for det borgerlige samlingsalternativet. Før valget 1969 er nivået imidlertid økt både med hensyn til antall ledere og til antall avisdager med anbefaling. I 1973 er nivået igjen sunket litt.

En lignende bølgebevegelse kan sees i Arbeiderbladets stemmeanbefalinger. Frekvensen synker fra 1957 til 1961, men på Youngstorget kommer økningen allerede foran valget i 1965. Derfra holder den seg jevnt høyt til 1973.

Forekomsten av stemmeanbefalinger i Dagbladet følger det samme mønsteret som Arbeiderbladet fram til 1969, men foran valget i 1973 finner vi som nevnt, Dagbladets laveste nivå.

Hovedinntrykket når man studerer stemmeanbefalingene i disse tre avisene mellom 1957 og 1972 er at det anbefales å stemme i samsvar med det "egne" partiets program i alle tre aviser foran alle de fem valgene, men at hyppigheten endrer seg. Vi ser ikke en jevn nedgang i uttrykket for partiengasjementet, men en bølgebevegelse med en gradvis reduksjon av partianbefalingene før en revitalisering skjer rundt valgene i 1965 og 1969. For Aftenposten og – i noe større grad – Arbeiderbladet holder denne temperaturen seg i 1973, mens Dagbladets forhold til partiet ser - vurdert ut fra denne dimensjonen - ut til å ha blitt mer lunkent når vi kommer til det siste valget i denne undersøkelsen. Hovedinntrykket er relativ stabilitet med to unntak: Endringen i Aftenposten fra 1957 til 1961 og endringen i Dagbladet fra 1969 til 1973.

I hvilke ledere plasseres så stemmeanbefalingene? Den sterkeste konvensjonen i partipressens lederskriveri ser ut til å være at lederen på valgdagen skal inneholde en stemmeanbefaling, og da er rådet og alvoret i situasjonen oftest tydelig markert fra titlene av: "Ennu er det tid!" (Aftenposten af.nr. 7.10.1957), "Til valg" (Dagbladet 11.9.1961), "I dag" (Aftenposten 11.9.1961 og Arbeiderbladet 10.9.1973), "Vi vet hva vi har" (Aftenposten 8.9.1969).

Også lenger nede i teksten uttrykker man seg på valgdagen mindre omsvøpsfullt enn i andre dagers stemmeanbefalinger. "det er din stemme som kan være avgjørende", heter det i Aftenpostens aftennummer på valgdagen i 1969. Slik avslutter Arbeiderbladet valgdagslederen foran neste valg: "I dag er parolen: Flertallet og makten til Arbeiderpartiet" (Arbeiderbladet 10.9.1973). I Dagbladet finnes ingen stemmeanbefaling den dagen, men på valgdagen i 1965 er det ingenting å si på partiloyaliteten: "La oss likevel i den ellefte time få uttrykke vår faste overbevisning om den betydning det nettopp i år har å styrke Venstre." (Dagbladet 13.9.1965).

Som nevnt over er bare én av de 15 valgdagsutgavene (Dagbladet 10.9.1973) uten stemmeanbefaling på selve valgdagen. Gjennom sitt brudd på en konvensjon som åpenbart er sterk, blir innholdet i denne ene valgdagslederen et høylytt avvik. Stemmeanbefalingene har også en sterk tendens til å være plassert på de siste tre avisdagene i uka før valget.

I perioden øker antall ledere i alle aviser. Arbeiderbladet får i enkelte utgaver opp til fire ledere. En avis som ønsker å tone ned sin partibinding kunne tenkes å gjøre dette ved å plassere stemmeanbefalingen i andre ledere enn førstelederen. Er det i materialet noen tendens til at lederen med stemmeanbefaling nedprioriteres på denne måten?

47 av de 58 anbefalingene står i førsteledere. Arbeiderbladet har i 1965 overvekten av stemmeanbefalingene i 2. og 3.ledere, men dette er et unntak i materialet som helhet. Det er ellers ingen tendens til at lederne med stemmeanbefalinger nedprioriteres når de er der. Når man anbefaler leserne å stemme på bestemte måter, ser det ut til at dette regnes i dominerende grad og i hele perioden som det viktigste stoffet på lederplass.

Plasseringen av ledere med stemmeanbefalinger de tre siste dagene av valgkampen med særlig sterk tendens til plassering på selve valgdagen, skaper et klart

inntrykk av de tre avisene som mobiliseringsmidler i de tre partienes valgkamper. De siste valgmøtene ble gjerne holdt lørdag før valgdagen. Husbesøk var ingen vanlig valgkampmetode i Norge i etterkrigstiden, selv om Halvdan Hegtun (V) og noen få andre politikere forsøkte å praktisere den på 1960-tallet. Ved siden av den direkte velgerkontakten rundt valglokalene var avisenes lederspalter de fleste steder og foran de fleste valgene den eneste kanalen som kunne nå fram med valgappeller etter at valgmøtene og kringkastingsdebattene var avsluttet. Avisen kom hjem til folk og ga dermed en enestående mulighet til å mobilisere velgere for partiet – når avisen lot seg bruke. Det gjorde de tre avisene i hele perioden 1957 til 1973, bare Dagbladet viser på slutten tegn til å tone ned denne typen partiloyalitet.

4.2. "Politiske ledere" – agitasjon og angrep

Eventuelle endringer i den åpenbare partibindingen kan ikke vurderes kun ut fra forekomsten av stemmeanbefalinger. Tydelige lojalitetsuttrykk som også må spores, er andre typer agitasjon for "eget" parti, og angrep på dets politiske motstandere. Med *agitasjon* menes her politiske pro-utsagn. Med *angrep* menes politiske contra-utsagn. Vi skal i det følgende se hvordan forekomsten av disse tydelige lojalitetsuttrykkene utvikler seg i perioden.

Det var ved hjelp av et samlet bilde av agitasjon og angrep Høyer rundt 1960 målte utviklingen av uttalt politisk lojalitet i norske aviser i etterkrigstiden. Sentralt hos Høyer er begrepet "politisk leder" som han definerer som en leder som inneholder:

"pro/contra-utsagn om : a) norske politiske partier, b) regjeringen, c) personer med tillitsverv i et parti, d) LO og NAF, e) partipressen, f) referanser til partipolitiske retninger i norsk politisk liv og g) ideologiske referanser med pendent i norsk partiliv." (Høyer 1964:237)

Høyer kvantifiserte forekomsten av "politiske ledere" med utgangspunkt i den siterte definisjonen og fikk et bilde som viste nedtoning av politisk stillingstagen i norske aviser foran de tre stortingsvalgene i 1949, 1953 og 1957.

Nord bruker et noe enklere skjema når han skal undersøke partiloyalitet i svenske dagsavisledere i politiske kriser og valgkamper på 1990-tallet. Forskjellen mellom Høyer og Nord er at Nord undersøker stillingstagen til færre kategorier politiske aktører, men i motsetning til Høyer inkluderer Nord holdninger til partiers *synspunkter* som kjennetegn på partiloyalitet.

Nords tilnærming går grovt sett ut på å sortere ledere etter spørsmålet "I vilken utsträckning är ledarna lojala mot det närtstående partiet inom olika partipressgrupper och under olika tidsperioder?" (Nord 2001:43). Han sorterer lederne etter støtte til "nærtstående parti" og / eller dets linje, kritikk av disse, støtte til "andra partier" og deres linje, eller kritikk av disse. Nord er med andre ord ikke så spesifikk med hensyn til hva det "nærtstående" og de "andra" omfatter, men han nevner altså mer eksplisitt at han også tar støtte eller kritikk av partiers *standpunkter* med i vurderingen når han skal undersøke avisenes politiske lojalitet.

Nords tilnærming fanger dermed også opp de tilfellene der lederne agiterer eller angriper politiske standpunkter og synspunkter uten eksplisitt å nevne politiske aktører

eller komme med ideologiske referanser.⁴⁶ Dette synes som en fruktbar utvidelse av Høyers liste a) til g) i hans definisjon av hva som kan kalles en "politisk leder".

Siden denne undersøkelsen forsøker å knytte an til Høyers forskning omkring partiloyaliteten i norske avisledere fram til slutten av 1950-tallet, er Høyers definisjon brukt, men den er utvidet slik at også agitasjon for eller angrep på partiers standpunkter regnes med til de "politiske" utsegnene selv om ikke de politiske aktørene eller ideologiene er nevnt. Denne undersøkelsen er så forskjellig fra Høyers med hensyn til dataunderlag og utvalgsperioder at *nivåene* som her kommer fram etter kvantifiseringen av "politiske ledere", ikke skal sammenlignes med hans data, men *utviklingstendensene* i materialet burde kunne være sammenlignbare med dem han fant i perioden før 1957 og med den tendensen han predikerte for 1960- og 1970-tallet.

Høyer fant altså i perioden 1949 til 1957 en tendens til demping av politisk agitasjonen og angrep på lederplass og predikerte at denne tendensen kom til å fortsette på 1960- og 1970-tallet. (Høyer 1964:235). Dette er denne oppgavens utgangshypotese.⁴⁷ Stemmer dette for lederne i valgkampinnspurten foran stortingsvalgene 1957-1973? Følger man Nords konklusjon om at lederartiklene foran valgene er avisenes mest konservative del med hensyn til partiloyalitet (Nord 2001:136), er det vanskelig å tenke seg at en endring i uttrykkene for partiloyalitet i disse lederne vil være tilfeldig. Slike endringer betyr etter all sannsynlighet at det har foregått en bevisst endring i avisens lojalitet. Her skal dette undersøkes ved å undersøke om man i perioden kan se en reduksjon i frekvensen av "politiske ledere".

Hvordan skal så politiske angrep eller politisk agitasjon i lederne identifiseres og kategoriseres? Pro/contra-utsagn om politiske aktører og synspunkter i lederartikler kan jo ta mange former, være mer eller mindre åpenbare og dominere teksten i ulik grad.

*Agitasjon*⁴⁸ betegner her spredning og forsvar av politiske budskap, det Høyer kaller politiske pro-utsagn. Agitasjon kan ved siden av stemmeanbefalinger som ble behandlet i avsnitt 4.1., ta form av referering av valgløfter eller sitater fra det "egne" partiets partiprogram. Agitasjonen kan også bestå av mer selvstendige analyser av et sakskompleks med en konklusjon der partiets standpunkt vurderes som den beste løsningen. Ros av partiets eller søsterpartiers politikere og deres innsats er også en form for politisk agitasjon som utøves i lederne. Dessuten kan lederskribenten ta opp en debatt fra andre fora, ikke minst fra kringkastingens valgsendinger, og fortsette agitasjonen for partiets politikk der partiets representanter i programmet slapp.

Lederskribentenes oppfølging av kringkastingsdebatter eller politiske diskusjoner i andre fora kan også ha form av *angrep* som her skal betegne det Høyer kaller contra-utsagn, og utdypet kritikk av de politiske motstandernes innlegg. Politiske angrep tar generelt form av kritiske og – ikke sjelden – fordømmende,

⁴⁶ Bjerke kaller det å ta stilling til synspunkter uten at aktøren er nevnt "latente standpunkter" i avistekster, mens Høyers definisjon over ser ut til å omfatte det Bjerke kaller "manifeste standpunkter" (Bjerke 2001:10). Her skal ikke opereres med et slikt skille så lenge det dreier seg om synspunkter som partiene offentliggjør.

⁴⁷ Se avsnitt 1.3..

⁴⁸ Begrepet *agitasjon* er bevisst brukt i stedet for *propaganda*. Dette valget er gjort fordi denne oppgaven ikke knytter an til de faglige tradisjonene det propaganda er et begrep, som i tradisjonelle massesamfunnsstudier eller til den nye orienteringen mot propagandastudier i medieforskningen (Norstedt & Ottosen (eds.):19-22). De få gangene ordet propaganda brukes her, er det med betydning som i dagligtalen, ikke som fagterminologi.

kommentarer mot den politikken andre partier står for, mot deres søsterpartier i andre land, mot de andre partienes grunnsyn eller mot deres politikere.

Angrepene kan framstå som del av større debatter, men de kan også se ut til å være initiert i avisen ved at det uten henvisning til tidligere meningsutveksling reises kritikk av andre partiers politikk, eller mot politiske motstanderes ytringer eller oppførsel i valgkampen. Lederskribentene kan åpenbart også se det som sin oppgave å gå til motangrep hvis det "egne" partiet er angrepet.

Oftest veksles det mellom flere former for både agitasjon og angrep i samme leder, som når Aftenposten i morgennummeret 3.10.1957 under tittelen "Vaktholdet" åpner lederen med sitat fra kapitlet "stat og samfunn" i Høyres valgprogram: "Vårt folkestyre er bygget på den grunnsetning at ingen offentlig myndighet skal kunne gripe inn i de enkelte menneskers personlige eller økonomiske frihet uten at inngrepet har klar hjemmel i norsk lov."

Etter sitatet går skribenten over i angrep på Arbeiderpartiet ved å forklare leseren at en "selvfølgelighet" som den i programsitatet er blitt nødvendig å påpeke i etterkrigstiden fordi "vi her i landet opplever eksempler på at deler av Stortingets myndighet gjennom fullmaktslover er blitt ført over fra Regjeringen til administrasjonen". Lederen går så over i en hyllest av "odelstingspresident C. J. Hambro" som man "sterkt" vil "savne" i det nye Stortinget fordi han ikke tar gjenvalg. Deretter følger nye angrep på Arbeiderpartiet som topper seg i setningen: "Man har hørt uttalt i Stortinget "at Grunnloven ikke må stå i veien for praktiske løsninger" ". Så avlegges C. J. Hambro en ny visitt med forsikringer om at "den nye Høyre-gruppe vil føre videre hans og partiets tradisjoner når det gjelder vaktholdet over Grunnloven og konstitusjonen" før siste avsnitt innledes agitatorisk med "Høyre sier at den fullmaktslovgivning som har ført store deler av Stortingets myndighet over til regjering og administrasjon, må begrenses eller avikles" og munner ut i beskt angrep med "Det samme gjelder det nettverk av reguleringer og restriksjoner som gir administrasjonen adgang til å foreta unødige eller vilkårlige inngrep overfor den enkelte."

Agitasjon og angrep kan være *enkeltstående tilfeller* eller de kan være del av *debatter* som dominerer valgkampen i en slik grad at de dukker opp i lederspaltene i alle de tre avisene. Eksempel på dette har vi når Arbeiderbladet i andrelederen 3.10.57 under tittelen "Vi må ikke regne" avlegger "Høyres stortingskandidat i Oslo Kaare Willoch"⁴⁹ en svært syrlig visitt på 23 linjer der 15 av linjene fylles av et Willoch-sitat fra Aftenposten i liten skrift.

Willoch polemiserer i sitatet sterkt mot dem som "har regnet og regnet" på Høyres skatteforslag for å finne ut "hvor meget de enkelte grupper vil tjene på det, hvilken del av befolkningen som blir tilgodesett osv.", og ikke vurderer det etter hvordan forslaget "samfunnsøkonomisk sett" vil stimulere produksjonen.

Blant Willochs adressater er Arbeiderbladets leder 30.9.1957 der det hevdes at formannen i Høyre som styrer "mot systemskifte i den økonomiske politikken", lover at "Skatten vil bli senket (men altså ikke for de små inntekter)". Lederskribentens parering 3.10. er kortfattet etter det lange Willoch-sitatet: "Vi skjønner at en helst ikke skal regne på Høyres skatteforslag. Ikke de som har små inntekter i hvert fall."

⁴⁹ Arbeiderbladets lederskribenter feilstaver nesten konsekvent Willochs fornavn på denne tiden. I avisens reportasjer og notiser får han oftest hete Kåre.

2.10.1957 var det samme temaet emne for Dagbladets leder "To skatteforslag og to grunnsyn" der lederskribenten åpner med agitasjon for Venstres skatteforslag, deretter angripes Arbeiderpartiet for å ikke ville diskutere dette forslaget, men bare gå løs på Høyres forslag. Så går Dagbladets lederskribent løs på Høyres forslag "fordi Høyre ensidig vil la folk med store inntekter få fordelene", og belegger påstanden med regneeksempler. I avslutningen slås det fast at det er viktig med skattelettelser, men at det ikke er likegyldig hvordan det gjøres. "Venstre bygger på et sosialt syn og gir samtidig stimulerings tillegg til folk med noe høyere arbeidsinntekter for å dempe progresjonen. Høyres opplegg er i sin tendens et rikmannsopplegg, eller iallfall et forslag som i meget stor grad er til fordel for de få." I den avsluttende setningen slår Dagbladets lederskribent fast at skatteforslagene viser hvordan "grunnsynet hos Venstre og Høyre er forskjellig i dag som det alltid har vært."

De formene for agitasjon og angrep som er nevnt over byr oftest ikke på større kategoriseringsproblemer enn at man må kunne vurdere hvor standpunkter hører hjemme når ikke politiske aktører er nevnt. En gruppe ledere som kan by på større kategoriseringsproblemer er de som tar opp *utenrikspolitiske emner* midt i den norske valgkampinnspurten. Når disse lederne kommenterer hendelser utenfor norsk rikspolitikk med åpenbart adresse til hjemlige partier, er de forholdsvis uproblematisk: Hovedlederen i Arbeiderbladet 3.10.1957 tar opp den økonomiske politikken i Storbritannia der "den konservative regjeringen er innstilt på å ofre den fulle sysselsetting for å holde pundkursen". Konklusjonen presenteres her klart for "velgerne":

"I virkeligheten er det bare to alternativer å velge mellom. På den ene siden en konservativ politikk etter britisk mønster – og på den andre siden den arbeiderparti-politikken som har gitt gode resultater gjennom en årrekke." (Arbeiderbladet 3.10.1957).

Denne lederen er med andre ord en "politisk" leder etter vår definisjon. Mer tvil oppstår ved vurderingen av underlederen 7.9.1973 i samme avis. Under tittelen "Wickman sier fra", karakteriserer lederskribenten "De siste ukers og måneders stadig skjerpede aksjoner i Sovjetunionen mot opposisjonelle kritikere som våger å tale frihetens sak" som "ytterst nedslående å være vitne til". Avisen slutter seg til Sveriges sosialdemokratiske utenriksminister Krister Wickman som på denne bakgrunnen "har gitt uttrykk for sterk bekymring for sjansene til en virkelig avspenning i verden". Dernest argumenteres det for viktigheten av fri og åpen kontakt mellom øst og vest, men også for å ikke bryte det praktiske samarbeidet med østblokkland selv om opposisjonen undertrykkes.

Hvorfor får denne lederen plass i Arbeiderbladet to dager før stortingsvalget? Har Arbeiderbladets ledervinkling en sammenheng med de politiske retningene og aktørene som deltar i valgkampen, slik at teksten kan kalles en "politisk" leder slik vi definerer begrepet, eller er den *uten* en slik forbindelse?

Årsaken til at Arbeiderbladet bruker av lederspaltene på dette emnet, kan selvsagt være at nyheten om Wickmans kritikk regnes som viktig nok til å bryte gjennom valgkampinnspurtens dominans i lederspaltene. Følger man dette resonnementet, har lederen ikke noe med norsk partipolitikk å gjøre. Den må i så fall defineres som "upolitisk". Det var stor interesse for de sovjetiske dissenter-sakene i Norge på denne tiden. Prosessene i Moskva var da også emne på lederplass i alle de tre

avisene uka før valget i 1973 og nyhetene derfra var førstesideoppslag. Dette kan være et ytterligere argument for at emnet står på egne ben og har presset seg fram uten at det har noen relevans for valgkampen.

På den andre siden brukte Arbeiderpartiet i 1973-valgkampen mye energi på å hindre stemmelekkasje til det nystiftede Sosialistisk Valgforbund der NKP var med. Appeller til velgerne på venstresiden om å stemme Arbeiderpartiet for å hindre mandattap til de borgerlige var også en gjenganger i valgkampene etter at partiet tapte flertallet i 1961 og SF bidro til å felle Gerhardsen-regjeringen under Kings Bay-krisen i 1963. En påpeking av Sovjet-kommunismens undertrykkelse kan sees som et ledd i denne valgkampstrategien. Det avgjørende for kategoriseringen her er likevel at sosialdemokraten Wickmans uttalelser brukes til å fronte saken på lederplass. Denne lederen er her kategorisert som "politisk". Aftenpostens leder om saken noen dager tidligere (4.9.1973) og Dagbladets leder samme dag (7.9.1973) inneholder ikke slik henvisning til aktører som knytter an til norsk politisk liv. De er her ikke kategorisert som "politiske". Aftenposten-lederen 8.9.1973 som også tar for seg prosessen, er imidlertid kategorisert som "politisk" fordi den slutter med kritikk av Korvald-regjeringens taushet om saken.

Tabell 4.2. Andel "politiske ledere" de sju siste avisdagene⁵⁰ før stortingsvalget

	1957	1961	1965	1969	1973	Sum
Aftenposten	79 %	94 %	100 %	100 %	93 %	93 %
N =	15 av 19	15 av 16	19 av 19	16 av 16	14 av 15	79 av 85
Arbeiderbladet	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
N =	14 av 14	14 av 14	20 av 20	18 av 18	15 av 15	81 av 81
Dagbladet	100 %	90 %	88 %	100 %	64 %	85 %
N =	9 av 9	9 av 10	7 av 8	7 av 7	9 av 14	41 av 48
Sum	91 %	95 %	98 %	100 %	86 %	94 %
N =	38 av 42	38 av 40	46 av 47	41 av 41	38 av 44	201 av 214

Hvordan er så forekomsten av "politiske ledere", av ledere med angrep og/eller agitasjon, i de sju siste dagene før stortingsvalgene 1957-1973?

I følge tekstanalysene og kvantifiseringen i tabell 4.2. inneholder 201, 94 prosent, av de totalt 214 lederne i stortingsvalgkampenes siste sju dager pro/contrautsagn. De kan dermed defineres som "politiske" etter Høyers definisjon (tabell 4.2.). 79 av disse sto i Aftenposten, 81 i Arbeiderbladet og 41 i Dagbladet. Regnet av det totale antall ledere i avisen har Arbeiderbladet den høyeste prosentandelen "politiske" ledere med 100 prosent. Andelen "politiske ledere" i Aftenposten og Dagbladet ligger noe under, henholdsvis 93 og 85 prosent, men også dette tegner et bilde av sterkt politisk engasjement.

I utgangsåret 1957 er 38 av de 42 lederne "politiske", noe som gir et samlet nivå på 91 prosent. Tross valgkamppausen rundt Kongens begravelse inneholder alle 1957-lederne i Arbeiderbladet og Dagbladet ytringer av den typen som her kalles "politiske", altså agitasjon for eget parti og/eller angrep på politiske motstandere. I

⁵⁰ Se note til tabell 4.1.1.

Aftenposten inneholder 15 av de 19 lederne slike ytringer dette året. De fire "upolitiske" er tre ledere omkring kongebegravelsen og en om behovet for å koordinere ferieavviklingen i Oslo-skolene.

Fire år senere er forekomsten økt i den sistnevnte avisen. I Arbeiderbladet kan alle lederne i Arbeiderbladet fortsatt kategoriseres som "politiske". Dagbladets frekvens har gått en smule tilbake, men Aftenpostens økning gjør at samlet prosentandel er økt. Den samlede andelen er ytterligere hevet foran 1969-valgkampen som markerer toppen i materialet med 100 prosent "politiske ledere" i alle tre aviser. Det vil si at alle de 41 lederne dette året inneholder ett eller flere pro/contra-utsagn om politiske standpunkter, politiske aktører som spilte en rolle i valgkampen eller om deres paralleller i andre land. Bunnivået ble nådd foran neste valg med 38 "politiske ledere" av totalt 44. Her er det Dagbladets fall til 64 prosent som drar ned. I de to andre avisene ligger 1973-nivået likt med eller over 1957-nivået.

Dermed kan ikke utgangshypotesen⁵¹ i denne oppgaven bekreftes. Forekomsten av "politiske ledere" er ikke redusert. Den øker tvert imot jevnt foran alle valgene på 1960-tallet. Det er derfor ikke grunnlag for å si at landets tre største aviser tonet ned det politiske konfliktstoffet - og dermed sin partiloyalitet - på lederplass foran disse stortingsvalgene.

Først i 1973 skjer det en åpenbar endring, men bare i Dagbladet. I Aftenposten skjer det bare små forandringer og hovedtendensen er en økning slik at "politiske ledere" forekommer oftere i Aftenposten i 1973 enn i 1957. I Arbeiderbladet har det ikke skjedd noen endring. Der er alle lederne i de sju dagene foran alle de fem stortingsvalgene 1957-1973 preget av politisk agitasjon eller angrep på politiske motstandere.

I undersøkelsen av hvordan utviklingen i lederspaltene arter seg fra valgkampen i 1957 vil jeg i det følgende skille mellom politiske agitasjon og politiske angrep i lederne. Selv om begge typer utsagn ofte forkommer i samme leder, skal det først undersøkes om her kan spores spesielle utviklingstrekk i *hvor hyppig* og *hvordan* det agiteres eller angripes før de to argumentasjonsutsagnene til slutt studeres samlet i et forsøk på å se om balansen mellom pro- og contra-utsagn i materialet forskyves.

4.2.1. Agitasjon

Forekomsten av ledere som inneholder politisk agitasjon, viser et noe annet bilde enn forekomsten av "politiske ledere" totalt. Dette kommer naturligvis av at noen "politiske ledere" inneholder bare agitasjon eller bare angrep. Tabell 4.2.1. viser antall ledere med partiagitasjon i lederspaltene foran stortingsvalgene 1957-1973 og prosentandelen av det totale antall ledere hvert år. Kolonnen til venstre viser summen for hver avis fra alle årene. Den underste spalten viser summen for alle aviser foran hvert valg.

⁵¹ Se avsnitt 1.3.

Tabell 4.2.1. Ledere med agitasjon de siste sju avisdagene⁵² før stortingsvalget

	1957	1961	1965	1969	1973	Sum
Aftenposten	79 %	88 %	95 %	100 %	87 %	89 %
N =	15 av 19	14 av 16	18 av 19	16 av 16	13 av 15	76 av 85
Arbeiderbladet	64 %	86 %	60 %	94 %	93 %	79 %
N =	9 av 14	12 av 14	12 av 20	17 av 18	14 av 15	64 av 81
Dagbladet	67 %	80 %	63 %	100 %	43 %	67 %
N =	6 av 9	8 av 10	5 av 8	7 av 7	6 av 14	32 av 48
Sum	71 %	85 %	75 %	98 %	75 %	80 %
N =	30 av 42	34 av 40	35 av 47	40 av 41	33 av 44	172 av 214

Av tabell 4.2. har vi sett at forekomsten av "politiske ledere" i Arbeiderbladet var 100 prosent foran alle de fem valgene. I de to andre avisene sett samlet øker andelen "politiske ledere" jevnt fra et forholdsvis høyt 1957-nivå og når et toppunkt foran valget i 1969. Ved valget i 1973 var antall "politiske ledere" klart redusert i Dagbladet, mens de to andre avisene holdt omtrent samme nivå som i 1969-utvalget.

Forekomsten av ledere som i 1957 inneholder agitasjon, ligger som vist i tabell 4.2.1., på 71 prosent av de til sammen 42 lederne som dette året inneholder agitasjon for eget partis politikk, politikere eller deres panderter i andre land. Forekomsten av agitasjon i lederne er økt foran valget i 1961 og når et toppunkt i 1969 når 98 prosent av lederne inneholder slike utsagn. I 1965 er andelen imidlertid redusert i Dagbladet og Arbeiderbladet, et avvik fra tabell 4.2. som betyr at disse to avisenes lederskribenter dette året legger relativt større vekt på angrep enn på agitasjon. I 1973 ligger forekomsten av agitasjon i Dagbladet-lederne godt under de fire tidligere årene. Denne reduksjonen rimer med den nedgangen vi så for "politiske ledere" totalt i Dagbladet dette året.

Ser vi bort fra 1965, viser forekomsten av agitasjon i lederne omtrent samme mønster som forekomsten av "politiske ledere" totalt. Antall ledere med agitasjon ligger på et noe lavere nivå, men følger en utvikling som er omtrent parallell med utviklingen i antall "politiske ledere". Bortsett fra 1973-uka i Dagbladet, er forekomsten av agitasjon fortsatt så høy i hele utvalget at inntrykket av partilojalitet er sterkt.

Hvordan utvikler lederne seg med hensyn til bruk av de ulike typene agitasjon? Ut fra den rollen lederen får ved de ulike formene for agitasjon i materialet, vil jeg dele agitasjonen inn i fire hovedgrupper: Agitasjon der lederen er *mobiliseringsredskap*, agitasjon der lederen er *talerør* for et politisk budskap, agitasjon der lederen *legitimerer* politiske aktører og ledere som er politisk *vennlighetsinnede kommentarer*. I det følgende skal de ulike agitasjonsformene beskrives og illustreres med eksempler før jeg ser om forekomsten av dem endrer seg fra valg til valg.

Stemmeanbefalingene som ble behandlet i avsnitt 4.1. er den tydeligste formen for partiagitasjon i lederne. De gir inntrykk av avisen som *mobiliseringsredskap* for partiet ved at stemmeanbefalingene formuleres som oppildning ikke bare til å bruke stemmeretten, men også til å bruke den til fordel for et bestemt parti eller en bestemt blokk. I noen ledere oppildnes leseren også til å mobilisere andre velgere for partiet,

⁵² Se note til tabell 4.1.1.

slik det gjøres i Arbeiderbladet 13.9.1965 under tittelen "Reservene avgjøre valget": "Det er mot denne usikre bakgrunn hele arbeiderbevegelsen må ta ut reservene. Dersom vi greier å samle og mobilisere alle kreftene, kan ingen slå oss". Inntrykket av lederen, og dermed av avisen, som mobiliseringsredskap styrkes ved tendensen til å plassere stemmeanbefalingene i lederne de tre siste dagene før valglokalene stenges.⁵³

Lederne kan også inneholde agitasjon i form av mer eller mindre passiv referering av partiets valgagitasjon eller direkte sitater fra partiets valgprogram. Aftenpostens underleder "Husleiereguleringen" 3.10.1957 gir eksempel på den mest passive formen. Etter en innledning om "Arbeiderpartiets agitasjon" med angrep på Høyre fortsettes det: "Det gir oss anledning til å henvise til boligposten i Høyres program, hvori det heter: ". Deretter følger et programsitat som fyller nær en firedel av lederen. En noe mindre passiv variant har vi når lederne refererer "eget" partis valgprogram med egne ord, men uten drøfting, slik det gjøres hyppig i alle tre aviser de siste dagene av valgkampen. Gjennom disse formene for passivt agiterende ledere framstår avisen som et *talerør* for partiets budskap i valgkampen.

Agiterende ledere kan også fortelle om tillitsmenns vellykkede innsats for ulike saker, som når Arbeiderbladet i underlederen på valgdagen i 1973 skriver sterkt rosende om innvielsen av det nye Ibsen-huset i Skien under tittelen "Skien viser vei": "Og med stolthet kunne ordfører Namløs⁵⁴ konstatere at man hadde holdt seg innenfor den økonomiske rammen uten overskridelser." (Arbeiderbladet 10.9.1973). Dagbladets leder 2.10.1957 byr på en annen variant av denne formen når den under tittelen "To skatteforslag og to grunnsyn" åpner slik: "Det forslaget som Venstres medlem av finanskomiteen, Paul Ingebretsen, la fram for Stortinget i vår, gikk ut på å senke statsskatten for alle personlige skatteyttere." Gjennom slike henvisninger fungerer avisens ledere som *legitimering* av partiets politikere og valgløfter ved å dokumentere partiets og egne politikeres gjennomføringsevne og -vilje.

Den fjerde formen for lederagitasjon, *de vennligsinne kommentarene*, skiller seg fra de foregående ved at avisen framstår med mer selvstendige vurderinger av partiets politikk, vurderinger som likefullt ender med den stabile konklusjonen at det egne partiets politikk er den beste. Når avisen framstår som vennligsinnet kommentator på denne måten kan uttrykket for lojalitet bestå av lengre analyser. Men kommentaren kan også ta form av én positiv setning i en leder der tommele vender ned både for valgkampen generelt og de fleste partienes innsats spesielt, slik det gjøres i Dagbladets hovedleder 8.9.1973: "Venstres klare profil danner et unntak i så måte."

Tendensen i ledermaterialet samlet er ikke entydig med hensyn til hvordan disse fire agitasjonsformene brukes foran de fem valgene. Her ser hver avis ut til å ha sin stil og sin utvikling.

Vi har sett av tabell 4.1. at stemmeanbefalinger brukes flittig i alle tre aviser og finnes foran alle de fem valgene. Inntrykket av disse tre avisene som *mobiliseringsredskap* er derfor tydelig. Forekomsten av stemmeanbefalinger er imidlertid lavere i Aftenposten og Dagbladet og synker noe i disse to avisene i perioden sett under ett. I Arbeiderbladet er tendensen motsatt med økt antall

⁵³ Se tabell 4.1.2.

⁵⁴ Sigurd Namløs var ordfører i Skien for Arbeiderpartiet fra 1967 til 1980 (Kilder: Skien ordførerkontor og Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek).

stemmeanbefalinger foran de tre siste valgene i perioden. Inntrykket av Arbeiderbladet som det sterkest mobiliseringsredskapet av de tre, styrkes av at en i denne avisen også finner flest oppfordringer til å mobilisere andre. Slike oppfordringer finner en noen få av i Aftenposten, men ingen i Dagbladet.

Inntrykket av avisene som *talerør* for partiets budskap er også gjennomgående i hele materialet. Tendensen til å sitere mer eller mindre passivt fra partiprogrammet er klarest i Aftenposten. I Arbeiderbladets og Dagbladets ledere finner en ikke slike fyldige sitater. Der finner man i stedet en tendens til tett oppunder valget å oppsummere partiets valgprogram i ledere med titler som "Noe å satse på" (Dagbladet 5.10.1957), "Valgets hovedspørsmål" (Arbeiderbladet 6.9.1969) og "Venstre garanterer" (Dagbladet 11.9.1965). Slike gjennomganger av valgloftene kan være omgitt av mer eller mindre oppildnende formuleringer, men er uten kritiske drøftinger av noe alvorlig slag.

Mot slutten av perioden kan en se en endring i hvordan de tre avisene praktiserer denne talerør-funksjonen. I Arbeiderbladet får formidlingen av partiets program mer og mer preg av salgsframstøt ved at det sjeldnere agiteres med henvisninger til helhetstenkning. I stedet reklameres det for enkeltposter på programmet med språk som ligner reklamespråket.⁵⁵ Et godt eksempel på Arbeiderbladets 1973-agitasjon er lederen "To skatteforslag" der lederskribenten i to tredeler av lederen beskriver stadig flere fordeler velgerne kan få ved "Arbeiderpartiets skatteforslag": "Arbeiderpartiets skatteforslag er spesielt utformet for å få ned marginalsatten eller "overtidsskatten" for lønnstakere med gjennomsnittlige inntekter." (Arbeiderbladet 5.9.1973). I Aftenposten endres inntrykket av avisen som passiv kanal først og fremst ved at direktesitatene blir borte. Her argumenteres det etter hvert mer og mer sammensatt for Høyre-standpunktene. I Dagbladet er talerør-funksjonen tydelig fram til valget i 1969, men avisen agiterer ikke like passivt som Aftenposten. Også i 1973 framstår Dagbladet i en av lederne – "Ansaret for oljen" (Dagbladet 4.9.1973) – som ren kanal for Venstres budskap.

Legitimering av de "egne" partienes politikk og politikere ser ut til å være den mest stabile formen for agitasjon i lederne foran valget. I de tre avisene minnes leserne foran alle de tre valgene om "eget" partis bragder knyttet til dets edle motiver og til dets handlekraftige, gode og dyktige politikere.

Fra å ha framstått som talerør for Venstres budskap til og med valget i 1969 begynner Dagbladet å innta en ny avisrolle foran 1973-valget. I de seks lederne som omtaler Venstre eller Venstre-politikk opptrer lederskribenten oftere som en *vennlighetsinnset kommentator* enn som en kanal for partiets budskap. Lederen "Venstre foran valget" (Dagbladet 7.9.1973) åpner riktignok med hylles av partiets evne til å reise seg etter splittelsen på Røros og teksten avsluttes med stemmeanbefaling, men mellom disse drøftes Venstres muligheter ved valget mer nøkternt enn foran de tidligere valgene. I lederen "Valgkampen er over" (Dagbladet 8.9.1973) er denne vennlighetsinnset, men mer selvstendige kommentatorrollen enda tydeligere. Her analyserer lederskribenten valgkampen i tilnærmet akademisk stil. Bare den korte, vennlige visitten til Venstre som er nevnt over og avslutningens ønske om at valget "må bli til større gagn for vårt samfunn enn den valgkamp som nå avsluttes", minner om valgkampretorikk.

⁵⁵ Se mer om dette i avsnitt 5.3.2.

Selv om Aftenpostens stil er blitt mer argumenterende i 1973, er det ikke grunnlag for å kalle avisens lederskribenter vennligsinne kommentatorer. De framstår som politiske aktører også i 1973, slik Arbeiderbladets lederskribenter også gjør det.

Vi har sett at lederne i Arbeiderbladet i hele perioden skaper inntrykk av avisen som mobiliseringsredskap og talerør for Arbeiderpartiet i tillegg til at argumentasjonen på lederplass i stor grad søker å gi legitimitet til partiets valgprogram og –løfter.

Også Aftenpostens og Dagbladets ledere inneholder legitimering av "sine" partiers valgløfter. De to borgerlige avisene framstår også som mobiliseringsredskaper og talerør for "sine" partiers politikk i hele perioden, men inntrykket svekkes noe foran de siste valgene. Mengden av agitasjon gjør at alle de tre avisene framstår som politiske aktører i perioden.

I Dagbladet kan man foran valget i 1973 se en mer distansert kommentatorstemme, men også den er utpreget vennligsinnet i omtalen av Venstre. De to andre avisene tenderer ikke til å tre ut av den politiske aktørrollen på denne måten i 1973.

4.2.2. Angrep

Som vi ser i tabell 4.2.2. utvikler forekomsten av politiske angrep i lederne seg omtrent i takt med forekomsten av "politiske ledere", noe som er en naturlig følge av at de fleste lederne inneholder både pro- og contra-utsagn. Lederne med bare politiske angrep er imidlertid noe flere enn lederne som bare inneholder agitasjon. Prosentandelen "politiske ledere" foran hvert valg blir dermed i stor grad bestemt av andelen ledere som inneholder politiske angrep.

Tabell 4.2.2. Ledere med angrep

	1957	1961	1965	1969	1973	Sum
Aftenposten	79 %	94 %	100 %	94 %	93 %	92 %
N =	15 av 19	15 av 16	19 av 19	15 av 16	14 av 15	78 av 85
Arbeiderbladet	93 %	79 %	90 %	100 %	80 %	89 %
N =	13 av 14	11 av 14	18 av 20	18 av 18	12 av 15	72 av 81
Dagbladet	89 %	90 %	88 %	100 %	64 %	83 %
N =	8 av 9	9 av 10	7 av 8	7 av 7	9 av 14	40 av 48
Sum	86 %	88 %	94 %	98 %	80 %	89 %
N =	36 av 42	35 av 40	44 av 47	40 av 41	35 av 44	190 av 214

Også andelen ledere som inneholder politiske angrep når et toppunkt foran valget i 1969 da 98 prosent av lederne innholder slike angrep på "eget" partis politiske motstandere og deres politikk. Forekomsten av angrep er imidlertid også høy foran de fire andre valgene. Ser vi på hver avis for seg, ligger Aftenpostens nivå høyest med et toppunkt foran valget i 1965 og med politiske angrep i 92 prosent av alle lederne i utvalget. Forekomstene av angrep er imidlertid høye også i Dagbladet og Arbeiderbladet. Også i denne tabellen ser vi et fall i Dagbladets tall i 1973.

De politiske angrepene i lederne tar mange former. Her skal det fokuseres på hvilke roller avisene tar i forhold til partiet gjennom de ulike formene for angrep. Også gjennom politiske angrep kan avisen framstå som et *mobiliseringsredskap* for sitt eget parti. "Det er falsk propaganda når SF påstår at det kan redde arbeiderflertallet. SF-listene er splittelseslister, som for arbeiderbevegelsen betyr bortkastede stemmer," heter det under tittelen "Falsk SF-propaganda" i Arbeiderbladet 8.9.1965. I flere Arbeiderbladet-ledere fra 1965 rettes det politiske angrep mot SF og NKP eller deres pendanter i andre land, med mer eller mindre klar henvisning til at en stemme til ytterste venstre vil svekke den sosialistiske leiren. I 1973 retter Arbeiderbladet tilsvarende mobiliseringsangrep mot SV (Arbeiderbladet 4.9.1973). Dette året finner en slike angrep også i Aftenpostens ledere der sterke politiske nedvurderinger av Anders Langes Parti har som mål å hindre stemmelekkasje fra det egen leir: "Man er sikkert også klar over at det farligste ved å gi sin støtte til et parti som gjør særlig innhugg i de borgerlige partiers velgergrunnlag, er at man samtidig støtter venstrekreftene i vårt samfunn." heter det under tittelen "Stort ansvar" (Aftenposten mg.nr. 6.9.1973). I valgdagens aftennummer er skattenekterpartiet igjen ledertema under tittelen "Narrespillet" (af.nr. 10.9.1973). Tilsvarende eksplisitte mobilisering gjennom angrep er også å finne i Dagbladet-lederen "Uklart Senterparti" i 1973: "En stemme på Senterpartiet kan være en stemme til en regjering hvor Høyre er med." (Dagbladet 6.9.1973). Foran dette valget var Venstre erklært motstander av å ha Høyre med i en eventuell ny samlingsregjering.

Også *talerør-rollen* er enkel å finne igjen i avisenes politiske angrep fra lederplass. Dette skjer når "egne" politikeres angrep i valgkampen siteres eller refereres mer eller mindre passivt på lederplass. Avisen framstiller seg også som talerør når angrep fra valgkampmateriell, valgprogram eller egen partipresse videreformidles. En slik talerør-rolle for en Høyre-politiker inntar Aftenposten i lederen "Regjeringens stabile priser": "I et av valgprogrammene i radio spurte Bernt Ingvaldsen om hvorfor Arbeiderpartiet i sitt program denne gangen har sløffet det tradisjonelle løfte om de stabile priser." (af.nr. 6.9.1961). I Dagbladet-lederen "Selvfølgelig, sier Selvaag" skaper lederen inntrykk av hele avisen som et slikt talerør, siden det refereres til et større oppslag med Venstres førstekandidat i Oslo, Helge Seip, der han får støtte for sin kritikk av Arbeiderpartiets boligpolitikk og deretter støtte for sin egen (Dagbladet 6.9.1965). At Seip også er sjefredaktør i Dagbladet svekker ikke inntrykket av avisen som Venstre-talerør.

De fleste politiske angrep i de tre avisenes valgkampledere dreier seg imidlertid om politiske angrep der avisen er den som angriper, selv om det skjer til fordel for partiet. Kritikken kan med andre ord ha oppstått i avisen selv og skaper et inntrykk av avisen som en noe mer selvstendig aktør, selv om avisen fremdeles framstår som en del av valgkapparatet ved at den tette partiloyaliteten er gjennomgående klar. I disse angrepene tar avisen rollen som en av partiets *krigere* i valgkampen.

Kriger-rollen kan inntas ved at lederen åpner angrepet eller ved at den svarer med motangrep når partiet angripes, slik det skjer i den opphetede debatten rundt budsjettlekkasjen i valgkampinnspurten 1969. I lederen "Lekkasjen" retter Aftenposten skarpe angrep mot redaktør Olav Brunvand i Arbeidernes Presskontor fordi han sprer rykter om at regjeringen vil øke skattene i budsjettet for 1970: "Vi begriper ikke hva slags samvittighet det skal til for å fortsette denne trafikken"

(Aftenposten mg.nr. 1.9.1969). I en underleder noen dager senere går avisen enda tøffere til verks i forsvaret av Borten-regjeringen: "Hr. Brundvand har intet respektabelt motiv for sin handling og resultatet blir derefter." (Aftenposten mg.nr. 4.9.1969).

Etter finansminister Cappelens lansering av skatteletter en uke foran valget i 1965, ser det ut til at Aftenposten og Dagbladet angriper først. Det skjer gjennom Dagblad-tittelen "Saltomortale av Cappelen på Hønefoss" (7.9.1965) og Aftenposten-ironiseringer under tittelen "Visse revisjoner": "Nu er det naturligvis så at noe er bedre enn intet, og det gleder oss at finansministeren gir uttrykk for at han er oppmerksom på saken." (Aftenposten mg.nr. 7.9.1965).

Ikke minst i lederspaltene oppfølging av kringkastingsdebatter framstår avisene som krigere for partiet. På lederplass kjempes det videre for å skape eller befeste et inntrykk av at partiet seiret eller at motparten tapte ordduellene.

Krigrerollen er uten tvil den angrepsrollen avisene inntar hyppigst i de fem valgkampene, kanskje ikke overraskende siden de fleste av angrepene ser ut til å bli utløst av hendelser i valgkampen. Avisene framstår som del av partienes smidige forsvars- og angrepsstraffer som står klar til å utnytte alle strategiske muligheter i den ordkrigen som valgkampen jo er.

Også i angrepsposisjon finnes en mer distansert rolle, *den kritiske kommentatoren*, som angriper partier med kritiske vurderinger uten at det tilsynelatende skjer i tjeneste for noe annet parti. Av de tre avisene er det bare Dagbladets lederskribenter som slik observerer og vurderer valgkampen fra en posisjon som tilsynelatende befinner seg utenfor det politiske spillet. Som nevnt i 4.2.1. karakteriseres flere av Dagbladets ledere i 1973 av et språk som bærer mer preg av akademisk maktanalyse enn av valgkampretorikk. I de tre kritisk kommenterende lederne vurderes henholdsvis Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og valgkampen. Den første bærer tittelen "Kristelig maktpolitikk" (Dagbladet 5.9.1973), den andre avsluttes med følgende punchline: "Lysten på taburettene er så stor at her kan man intet forsverge." (Dagbladet 6.9.1973). I lederen som kommenterer valgkampen slås det fast at den har vært "en av de minst spennende valgkamper på lenge" med "mangelen på skikkelig meningsutveksling partene imellom" som et av de tydeligste trekkene. Som nevnt i 4.2.1. er det bare Venstre som vurderes positivt i den analysen som følger. (Dagbladet 8.9.1973).

Vi har sett at alle de tre avisene også i de politiske *angrepene* på lederplass inntar rollene som mobiliseringsredskap og talerør for sine partier. De går gjennom en *krigerrolle* også inn som del av partiets årvåkne og bevegelige tropper i valgkampen med angrep på politiske motstandere når det åpner seg strategiske muligheter, og med forsvar av partiet når det angripes av motparten. Den mer *distanserte kommentatorrollen* er det bare Dagbladet foran 1973-valget som inntar, men også i disse kritiske og tilsynelatende mer selvstendige kommentarene kan man se et forsvar av Venstres interesser foran valget.

4.2.3. Oppsummering

I det foregående er forekomsten av agitasjon og angrep registrert når det forekommer i lederne, også der begge deler forekommer i samme leder. Vi har sett av tabell 4.2. at

slike utsagn finnes i 201 av de 214 lederne i utvalget. Sorterer man disse lederne etter hvilken av de to argumentasjonstypene som dominerer⁵⁶, vil man kunne se hvordan *hovedvekten* i argumentasjonen utvikler seg.

I tabell 4.2.3. finnes prosentandelen av de hovedsakelig angripende lederne fra hver avis i hver valgkampinnspurt. Kolonnen til høyre viser forekomsten av hovedsakelig angripende ledere i hver avis, nederste rubrikk viser forekomsten foran hvert valg.

Tabellen viser en overvekt av angripende ledere i alle aviser. Overvekten av angripende ledere er størst i Dagbladet der 66 prosent av alle de "politiske lederne" domineres av angrep på andre partier enn Venstre. I Aftenposten er forskjellen mellom antall angripende og agiterende ledere minst. Bare foran valget i 1957 finner en imidlertid overvekt av agiterende ledere i materialet. Overvekten av angripende ledere er størst foran de tre valgene på 1960-tallet.

Ser man på de enkelte avisukene danner Aftenpostens klare overvekt av agiterende ledere i 1957 og Dagbladet nesten like klare overvekt av angripende ledere i 1973 ytterpunktene i utvalget.

Tabell 4.2.3. Andelen ledere med overvekt av angrep av alle "politiske ledere".

	1957	1961	1965	1969	1973	Sum
Aftenposten	20 %	67 %	81 %	81 %	57 %	58 %
N =	3 av 15	10 av 15	12 av 19	13 av 16	8 av 14	46 av 79
Arbeiderbladet	71 %	43 %	65 %	72 %	40 %	59 %
N =	10 av 14	6 av 14	13 av 20	13 av 18	6 av 15	48 av 81
Dagbladet	56 %	89 %	57 %	43 %	78 %	66 %
N =	5 av 9	8 av 9	4 av 7	3 av 7	7 av 9	27 av 41
Sum	47 %	63 %	63 %	71 %	56 %	60 %
N =	18 av 38	24 av 38	29 av 46	29 av 41	21 av 38	121 av 201

Overvekten av angrep i hver avis i perioden sett samlet, og i sum for alle avisene hvert valgår bortsett fra det første, peker i retning av et sterkt engasjement i avisenes lederspalter og tyder på en høy temperatur i politikken. Temperaturen ser ut til å være høyest foran valgene på 1960-tallet. Den faller i 1973 i Aftenposten og Arbeiderbladet.

I Dagbladet har vi sett at den kommentatorrollen som viser seg på lederplass i 1973, mer ytrer seg i kritiske ledere mot andre parti enn i agitasjon for Venstre. Det siste forekommer, men dominerer bare to av de ni "politiske lederne". I Nords analyser av ledertekster foran riksdagsvalget i 1998 konkluderer han med at den partiloyaliteten som fremdeles finnes, ytrer seg oftere ved at avisen kritiserer de andre partiene, men unnlater å kritisere det egne, enn ved at det nødvendigvis agiteres for dette partiet (Nord 2001:136). Det er grunn til å spørre om man i Dagbladets nye lederstil foran valget i 1973 ser konturene av uttrykk for partiloyalitet som ligner de Nord fant i svensk presse i 1998.

⁵⁶ Dominans av angrep og agitasjon er her målt etter hvilken type utsegner som fyller flest linjer i lederen og korrigeret i de få tilfellene der tittel og andre trekk ved teksten viser at dette gir en åpenbart gal kategorisering.

4.3. Oppsummering – åpenbare lojalitetsuttrykk

Emnet for dette kapitlet er de åpenbare uttrykkene for partilojalitet som ligger i at lederne inneholder stemmeanbefalinger, politisk agitasjon som konsekvent tjener ett parti og politiske angrep som retter seg mot partiets motstandere og deres politikk. Vi har sett at de åpenbare uttrykkene for partilojalitet i ledermaterialet tegner et bilde av tre aviser som forholdsvis stabilt og aktivt støtter "sine" partier foran de fire første valgene i perioden. Foran valget i 1973 er forekomsten av uttrykk for partilojalitet noe redusert i Dagbladet, mens den holder seg på et fortsatt høyt nivå i Aftenposten og Arbeiderbladet.

Opp til flere stemmeanbefalinger for avisens parti finnes i alle de tre avisene foran alle de fem valgene, selv om Dagbladets i 1973 er uklare. I Arbeiderbladet ligger forekomsten av stemmeanbefalinger på omtrent samme nivå foran alle valgene etter 1961. I Aftenposten reduseres forekomsten fra 1957-nivået foran valgene i 1961 og 1965 for deretter å øke noe foran de to siste. I Dagbladet når forekomsten av stemmeanbefalinger en topp i 1965 for å gå noe tilbake foran hvert av valgene i 1969 og 1973. Hovedtendensen etter 1957 er en bølgebevegelse med redusert forekomst i 1961, utflåting i 1965, økning i 1969 og reduksjon til 1961-nivået i 1973.

Forekomsten av "politiske ledere" i betydningen ledere som inneholder pro/contra-utsagn om politiske aktører og deres politikk, er høyt i alle tre aviser foran alle de fem valgene. I Aftenposten øker forekomsten i perioden. I Arbeiderbladet holder den seg jevnt på eller like under 100 prosent. I Dagbladet er nivået også høyt foran valgene på 1960-tallet, men der ser man en redusert forekomst foran valget i 1973. Ser man på forekomsten av politisk agitasjon og politiske angrep hver for seg, ser man at ledere med politiske angrep forekommer oftere enn ledere som inneholder agitasjon. Andelen ledere med politiske angrep øker fra valg til valg fra 1957 til 1969 i de tre avisene sett samlet. I Aftenposten og Arbeiderbladet er nivået høyt også foran 1973-valget, mens andelen Dagbladet-ledere med politiske angrep og/eller agitasjon da har sunket.

Forekomsten av ledere som inneholder politisk agitasjon tegner en bølgebevegelse med økning fra 1957 til 1961, en reduksjon i 1965 for deretter å øke i 1969 og 1973. Unntaket er Dagbladet som følger de andre avisene til 1973 da forekomsten av agitasjon for Venstre er klart redusert i forhold til de foregående valgkampene.

Hovedinntrykket som tegnes i undersøkelsen av de åpenbare uttrykkene for partilojalitet i de tre avisene er et noe varierende, men hovedsakelig høyt og stabilt partiengasjement foran valgene på 1960-tallet. Forekomsten av åpenbare lojalitetsuttrykk foran 1969-valget markerer et toppunkt i utvalget. Foran dette valget er forekomsten av både stemmeanbefalinger, politiske agitasjon og politiske angrep i lederne økt. Foran valget i 1973 er forekomsten av slike lojalitetsuttrykk sunket noe i Dagbladet, mens hovedinntrykket er at forekomstene holder seg på omtrent samme nivå i Arbeiderbladet og Aftenposten.

Inntrykket av sterk partilojalitet styrkes av at de tre avisene gjennom lederspaltens politiske agitasjon og angrep foran alle de fem valgene framstiller seg i rollen som talerør for "sitt" partis politikere og partiets program. Ledertekstene plasserer også avisen som mobiliseringsredskap for partiet og de legitimerer partiets politikere og valgløfter gjennom å argumentere for og forsøke å dokumentere dets

styringsevne. Avisene fungerer også som krigere for partiet i valgkampen ved å parere angrep og selv gå til angrep på partiets motstandere. Foran valget i 1973 dukker en rolle som mer distansert politisk kommentator opp i Dagbladets lederspalte. Gjennom denne formen for ytringer stiller avisen seg mer utenfor partipolitikken, men også i disse kommentarene er avisen vennligsinnet overfor Venstre og den går til angrep på partiets motstandere.

Det partipolitiske engasjementet i Aftenposten, som i Høyers grunnleggende undersøkelse ble karakterisert som "stabilt" (Høy 1959:34), ser ut til å stige foran alle de tre valgene på 1960-tallet. Også i 1973-utvalget er det høyere enn i 1957. Arbeiderbladet som ble sagt å ha et "sterkt fallende" partipolitisk engasjement foran stortingsvalgene 1950-tallet (ibid.), har den høyeste mulige forekomsten av ledere med politiske angrep eller agitasjon⁵⁷ foran de fire neste stortingsvalgene. Dagbladet som ble karakterisert med et "labilt" partipolitisk engasjement (ibid.) framstår også som labilt foran valgene på 1960-tallet, men variasjonene skjer på et høyt nivå. Utgangshypotesen⁵⁸ om at de tre avisene vil tone ned sin partiloyalitet etter stortingsvalget i 1957 gjennom å redusere det politiske konfliktstoffet på lederplass, kan dermed ikke bekreftes.

Frekvensen av stemmeanbefalinger i lederne foran stortingsvalgene og av "politiske" ledere tegner en bølgebevegelse i perioden med en bølgedal i 1961, en topp i 1965/1969 før en ny dal i 1973. Utgangshypotesen om at det i perioden skulle skje en nedtoning av slike uttrykk, bekreftes ikke gjennom denne måten å undersøke partiloyaliteten på. Men kan det være at uttrykkene for partiloyalitet endrer seg på *andre* måter enn det som synes "på linjene" i ledertekstene? Dette spørsmålet skal drøftes i kapittel 5.

⁵⁷ Se tabell 4.2.

⁵⁸ Se avsnitt 1.3.

5. Implisitte uttrykk for partiloyalitet

”Det finnes like mange ledertyper som det finnes redaktørtyper. Man kan nærme seg emnet fra hvilken kant man vil: til slutt støter man alltid på det personlige. Alle journalistikkens problemer er i siste instans personlige problemer. Og for lederskribenten kan dette problemet bli enda mer smertelig, fordi lederen i høyere grad enn alt annet stoff i bladet, skal representere ”det store Vi”, en upersonlig makt, som efter omstendighetene kan være partibestemt eller gruppebestemt, men som alltid vil bety en hemning på den frie, personlige utfoldelsen.” (Just 1968:40)

Vi har sett at frekvensen av eksplisitte uttrykk for partiloyalitet i betydningen stemmeanbefaling eller i form av agitasjon for et bestemt parti øker foran valgene på 1960-tallet for så å reduseres, men sett under ett går ikke partiloyaliteten uttrykt slik nevneverdig tilbake verken i Aftenposten eller Arbeiderbladet i perioden. I Dagbladet følger frekvensen de to andre avisene til 1969, men i 1973 er tendensen svekket.

I videre undersøkelse av om utgangshypotesen stemmer kan det på bakgrunn av disse funnene, være fruktbart å stille følgende spørsmål: Kan det være at lederne inneholder *andre* uttrykk for partiloyalitet, andre trekk ved tekstene som kan vise andre utviklingsforløp enn de mer åpenbare tegnene på partiloyalitet? Kan utgangshypotesen om at avisene vil tone ned sin partifarge stemme bedre hvis vi ser på mer lavmælte uttrykk for nærhet eller distanse til partiene?

En måte å undersøke om det finnes slike endringer i tekstene, er å se på hvilke litterære og retoriske virkemidler som benyttes for å markere forholdet til det ”egne” partiet og til andre partier. I disse språklige valgene kan det ligge endringer i det jeg vil kalle *implisitte* uttrykk for partiloyalitet – uttrykk for partiloyalitet som ikke er eksplisitt uttalt i lederne, som uttrykkene i kapittel 4 er det, men ligger mer skjult i teksten. Dette kapitlet skal ved hjelp av narrativ teori og retorikkteori undersøke om det skjer endringer i den nærheten eller distansen til partiet som slik kommer til uttrykk i lederens fortellerstil, i leserhenvendelser, og i de virkemidlene skribenten tar i bruk for å oppnå troverdighet.

Man bør kunne anta at de utalte uttrykkene for lojalitet, særlig stemmeanbefaling, men også agitasjon for ”eget” parti og eventuelt dets politiske blokk og angrep på dette partiets politiske motstandere, ikke endres uten at det er tatt bevisste avgjørelser om det på institusjonelt nivå. Her vil dette si sjefredaktøren, men i vesentlige spørsmål om avisens holdning vil også eierne eller styret kunne være konsultert. Spørsmålet om endring av avisens partistøtte foran valg vil høyst sannsynlig være et slikt spørsmål.

Når det gjelder hvordan partiloyalitet *språklig* uttrykkes i teksten, er det grunn til å tro – uten at jeg har klart å finne forskning på det – at det er større rom for de ”personlige problemer” Carl Just fokuserer på i sitatet som innleder dette kapitlet. Hver tekst dannes jo i siste instans av enkeltpersoners individuelle språkvalg. Man kan derfor tenke seg at en eventuell bevegelse mot svakere partiloyalitet først vil vise seg i trekk ved lederne som skapes av slike individuelle valg. Det er eventuelle endringer i eller økt rom for slike valg i ledertekstene jeg vil analysere ved hjelp av narrativ teori med særlig hensyn på hvem ”fortelleren” i teksten er, hvem man henvender seg til og hvilke midler man bruker for å overbevise.

I dette kapitlet er kildene et noe mindre utvalg ledertekster enn i kapittel 3 og 4. I den narrative analysen er kildene de ledertekstene som er overveiende agitatoriske⁵⁹, det vil si de 80 lederne der omtalen av eget parti og dets politikk opptar størst plass. For vurdering av leserhenvendelsen har jeg studert alle stemmeanbefalingene i materialet.⁶⁰ For retorikkanalysen har jeg valgt ut valgdagslederne i hver avis fra de fem valgkampene, men kommer også til å ta inn passasjer fra andre ledere der de viser trekk som utfyller karakteristikken av avisens retoriske stil.

Dette smalere utvalget er gjort i første rekke fordi det her er omtalen av, henvendelsen om og retorikkstilen rundt eget parti som er det interessante og denne finnes hyppigst i agitatoriske ledere og i stemmeanbefalingene. Valgdagslederne må regnes å by på den mest bevisste retorikken. De er også den enklest utskillbare og trolig den mest rikholdige, undersjangeren i materialet og egner seg derfor bedre for innbyrdes sammenligning enn materialet som helhet.

Til dette metodevalget kan det innvendes at jeg da vil kunne få et utvalg der nærheten til partiet kan være uttrykt tettere enn i oppgavens utvalg som helhet. Siden det imidlertid ikke i noen av lederne er funnet angrep på "eget" parti, bare variasjoner i hvor ofte det anbefales å stemme på det eller hvor ofte det agiteres for det, skulle man likevel tro at et utvalg med bare de hovedsakelig agitatoriske lederne vil gi et godt nok bilde av endringer i nærhet eller distanse til det "egne" partiet. Det kan også være like mye grunn til å tro at nærheten uttrykkes enda sterkere når omtalen av eget parti er plassert som motargumenter i ledere som hovedsakelig består av angrep på dets politiske motstandere.

5.1. Hvem er "vi" og hva vet "vi" om partiet?

I dette avsnittet er vi på jakt i ledertekstene etter tekstlige uttrykk for nærhet og for distanse. Som redskap i denne jakten benyttes *forteller*-begrepet i Genettes narrativ teori slik denne tilnærmingen er framstilt av Lothe i "Fiksjon og film" (Lothe 1994:28 og 31-36) og av Hausken i "Medier – tekstteori og tekstanalyse" (Larsen og Hausken (red.) 1999).

Hvordan kan narrativ teori brukes til å analysere ikke bare fortellende fiksjonslitteratur som romaner og noveller, men også "non fiction" som avisledere regnes å være?

For det første vil en skribent som skriver ledere i vår forstand av ordet,⁶¹ kunne sies å skape fiksjon på den måten at han konstituerer et skrivende "vi" som ikke er menneskelig, men skal betegne en institusjon, "det store Vi", "redaksjonen" eller "avisen". I følge narrativ teori vil den som opptrer som menende i lederteksten, den som "forteller", uansett ikke være lik den som skriver, men være et litterært redskap som forfatteren bruker i formingen av en tekst (Lothe 1994:28; Hausken 1999:63 og 69).

At den som skriver lederteksten ikke betegnes med "jeg", men med et institusjonelt "vi", understreker fiksjonen. Om skribenten bruker førsteperson entall

⁵⁹ Se avsnitt 4.2.3. og tabell 4.2.3.

⁶⁰ Se avsnitt 4.1. om stemmeanbefalinger.

⁶¹ Se definisjon i kap 1.

eller flertall er imidlertid ikke avgjørende for en narrativ analyse. Et "jeg" i tekstene ville, i følge narrativ teori, vært like mye av en fiktiv størrelse.

Til dette vil noen innvende at selv om fortellerbegrepet kan brukes på fortellende saktekster og mediebudskap som film og nyhetsreportasjer,⁶² vil ledertekster ikke kunne defineres som narrative tekster og derfor falle utenfor de genrene som kan analyseres ved hjelp av narrativ teori. Som det går fram av det følgende, har jeg imidlertid funnet fortellerbegrepet fruktbart i analysen av ledertekstene med hensyn til å vurdere hvilken nærhet fortelleren i tekstene har til de politiske aktørene som omtales og hvilke fortellertyper som finnes i tekstene (Hausken 1999:64).

Den narrative teoriens begrep *implisitt leser* vil bli brukt i avsnitt 5.2. om ledertekstenes leserhenvendelse. Dette begrepet er en fiktiv størrelse parallelt med den implisitte fortelleren i teksten. Den implisitte leseren er den teksten stiles til, ikke den som faktisk leser teksten, og leseren trenger ikke være nevnt i teksten for å være til stede der (ibid.:63).

Den implisitte fortelleren trenger heller ikke være nevnt i teksten. Hun eller han finnes der bare som den "stemmen" som forteller hvordan noe er. Denne måten å skrive inn fortelleren på gir inntrykk av at det som beskrives er en nøytral og autoritativ gjengivelse av hvordan det forholder seg med det som omtales. Dette kjennetegner de lederne som ikke inneholder noe redaksjonelt "vi" og heller ikke andre referanser til noen forteller, som "en" eller "man". I spørsmålet om nærhet eller distanse vil en slik "usynlig" fortellerstemme være fruktbar å lokalisere i spørsmålet om hvor mye den som forteller gir inntrykk av å vite om de politiske aktørenes tenkemåte og intensjoner. Bruken av en slik usynlig forteller vil ut over dette sees som ett av lederskribentenes overbevisningsmidler. Disse er tema i avsnitt 5.3. om ledernes retorikk.

Når fortelleren er eksplisitt tilstede, kan det i følge narrativ teori vise seg på mange måter. I ledertekstene vil fortelleren være en *autoral forteller*, en forteller som ikke deltar i det som fortelles, men som gjerne kan komme til syne som en kommentator. Når denne autorale fortelleren – enten vedkommende er synlig gjennom et "vi" eller er "usynlig" – er *allvitende*, det vil si når fortelleren synes å vite alt, også hva aktørene i teksten tenker og føler, skaper dette som sagt, en stor grad av autoritet og troverdighet i teksten. Det gir også inntrykk av en stor grad av nærhet mellom fortelleren og de aktørene fortelleren "går under huden på".

Leseren kan for eksempel gjennom bruken av verbet "vil" få inntrykk av stor grad av nærhet mellom Høyres stortingsgruppe og avisen når det heter fra den usynlige fortelleren: "C. J. Hambro har forlatt Stortinget. Men den nye Høyre-gruppe vil føre videre hans og partiets tradisjoner" (mg.nr. 3.10.1957). Samme inntrykk av å "være under huden på" skapes når den usynlige fortelleren i aftenummeret av samme avis 10.9.1965 skriver "Det er samarbeidspartiene villig til å gjøre."

Motsatt uttrykker skribenten *distanse* ved å markere at fortelleren *ikke* vet eller vil gå god for at noe er riktig. Uttrykket "sier at" markerer en slik avstand i følgende sitat: "Arbeiderpartiet og de to andre sosialistiske partiene sier at det gjelder å komme profitt-spekulanter og kapitalutbyttere til livs." (Dagbladet 9.9.1965). I følgende

⁶² For diskusjon av sakprosa og narrativ teori, se Grepstad 1997: 123-125; Aadland 2000. For drøftelse av narrativ teori i medieforskningen, se Hausken 1999:54-69.

setning er det ordet "formodentlig" som markerer at fortelleren ikke mener å vite alt om hvorfor Labour-politikeren Aneurin Bevan vendte tilbake fra samtaler med Sovjetledelsen atskillig mer skeptisk til nedrustning enn da han dro: "Disse samtalene har formodentlig gjort et meget sterkt inntrykk på ham." (Aftenposten af.nr. 4.10.1957).

Nærhet mellom avisens forteller og det som omtales, kan altså uttrykkes uten at fortelleren nevnes i teksten, men det skaper også et sterkt inntrykk av nærhet til de som inkluderes, når skribenten bruker pronomenet "vi". Eksempelvis skaper lederskribenten inntrykk av nærhet mellom Aftenposten og leserne når det i forbindelse med kong Haakons begravelse heter om den nye kongen: "Vi kjenner ham og holder av ham" (mg.nr. 2.10.1957).

Pronomenet "vi" og dets kasusformer "oss" og "vår/vårt/våre" opptrer ofte i ledertekstene og kan ha flere betydninger. I sin avhandling om spåkendringer i engelske ledertekster mellom 1900 og 1993 har Ingrid Westin blant mye annet målt frekvensen av "vi". Hennes utgangspunkt er Douglas Bibers forskning som konkluderer med at høy frekvens av "vi" er ett av de tydeligste kjennetegnene ved tekster med stor grad av personlig engasjement (Westin 2002:41).

Westin kategoriserer fem ulike betydninger av ledertekstenes "vi" (Westin 2002:43-44).⁶³ Det "vi" som betegner fortelleren i ledertekster, som i "Vi har nevnt noen av de oppgaver Arbeiderpartiet vil stille i forgrunnen..." (Arbeiderbladet 7.9.1965), kaller hun *det redaksjonelle vi*. "Vi" brukt i betydningen "alle" eller "folk flest", som i "Fritida er en viktig del av vår levestandard..." (ibid), kaller hun *generisk*. Det "vi" som en forfatter bruker for å involvere leseren, som i "Når vi leser de fire programmene fra de borgerlige partiene, finner vi nok mye avskrift...", kaller hun *det inklusive autorale vi* (ibid). "Vi" i betydningen "nasjonen", "folket", som i tittelen "Freden i vårt arbeidsliv" (Arbeiderbladet 8.9.1965) kaller hun *det retoriske vi*. Det femte "vi" er det Westin kaller *det spesifikke vi*, det som faktisk betegner dem som snakker eller uttaler seg, som når Dagbladet siterer en fagforeningsformann på lederplass: "Vi vil heller ha ti øre timen som virkelig er verdt ti øre, enn femten øre som kanskje er verd fem..." (Dagbladet 9.9.1965).

Her skal bruken av det spesifikke "vi" i betydningen en bevegelse eller et parti, benyttes som mål på avisens nærhet til dette partiet, denne politisk bevegelsen eller blokken. Forekomsten av slike spesifikke "vi" utenfor sitater oppfattes her som indikasjon på at avisen eller lederskribenten ønsker å uttrykke en stor grad av *nærhet* mellom avisen og partiet, bevegelsen eller den politiske blokken.

Der "man" eller "en" brukes i stedet for et redaksjonelt, generisk, retorisk eller inklusivt autoralt "vi" skaper dette inntrykk av større *distanse* mellom fortelleren og emnet, som når Aftenposten i stedet for "Går vi" skriver "Går man et stykke utenfor Oslo, nærmere bestemt til Holmestrand, ser man et annet typisk eksempel" (af.nr. 6.9.1973).

Et tredje litterært virkemiddel som markerer nærhet eller distanse til personer eller organisasjoner i teksten, er hvilken *synsvinkel* den allvitende fortelleren i teksten har. I eksemplene ovenfor markerer Dagbladet 9.9.1965 for eksempel at avisen og dens allvitende forteller ikke ser saken fra Arbeiderpartiets synsvinkel. Tekstanalysene i forrige kapittel har vist at alle de tre avisene ser sakene fra "eget" partis synsvinkel

⁶³ Westin bruker de engelske termene *editorial*, *generic*, *inclusive authoral*, *rhetorical* og *specific we*. Begrepen som er brukt her, er forfatterens oversettelser av disse.

når det deler synsvinkel med noe parti. Derfor kommer jeg i dette kapitlet ikke til å gå nevneverdig inn på hvordan synsvinkelen brukes for å markere nærhet og avstand i tekstene.

Tabell 5.1. Ledere med overvekt av agitasjon

	1957	1961	1965	1969	1973	Sum
Aftenposten	12	5	7	4	6	34
Arbeiderbladet	4	8	5	5	9	31
Dagbladet	4	2	3	4	2	15
Sum	20	15	15	13	17	80

Utvalget av kildene som er underlagt narrativ analyse er de 80 lederne som domineres av politisk agitasjon.⁶⁴ Disse fordeler seg på aviser og årganger som vist i tabell 5.1.. Slike ledere finnes med andre ord i alle tre avisene i alle årganger, selv om de er noe ulikt fordelt. Det forekomsten sier om agitasjonsintensiteten i de ulike avisukene er behandlet i avsnitt 4.2.3.. Her skal vi gå nærmere inn på hvordan avisene i disse lederne uttrykker nærhet eller distanse til partiet gjennom måten skribenten framstiller forholdet mellom det redaksjonelle "vi" og partiet og dets politikk.

Fellestrekket ved de lederne som er analysert ved hjelp av narrativ teori, er at de har en *autoral* og mer eller mindre *allvitende forteller*. Denne allvitende fortelleren er så nær det "egne" partiet at det i alle aviser på et eller annet tidspunkt i hver valgkamp *garanteres* ikke bare for at partiets synspunkt er den riktigste og beste tolkningen eller holdningen i de sakene som omtales, men det *garanteres* også i stor grad for at det partiet lover kommer til å bli gjennomført. Formuleringene skifter. Garantiene kan inneholde generelle formuleringer, som nå Dagbladet slutter lederen "Venstre garanterer" 11.9.1965 med: "Vi vet at partiet vil vise seg tilliten verdig." De kan også inneholde mer konkret innsyn i hva partiet kommer til å gjøre i framtida, som når Aftenposten garanterer for at en borgerlig regjering vil bli dannet hvis det blir borgerlig flertall i 1957: "Da vil det nok bli en råd også med en regjering. Ingen behøver å være engstelige for det." (Aftenposten mg.nr. 7.10.1957). Garantien som finnes i Arbeiderbladets valgdagsleder i 1973 viser i enda sterkere grad hvordan en slik allvitende forteller uttrykker nærhet mellom avisen og partiet: "En valgseier for Arbeiderpartiet vil øyeblikkelig utløse en rekke viktige reformer og politiske framstøt." (Arbeiderbladet 8.9.1973).

Unntakene er lederne i Dagbladet og Aftenposten i 1973 der det *ikke* garanteres for at noe parti kommer til å gjennomføre sine løfter hvis det kommer i regjeringsposisjon. Årsaken kan her ligge i sak, nemlig at ny regjeringsmakt ikke var realistisk verken for Venstre eller Høyre. Venstre var ikke innstilt på å gå i regjeringssamarbeid med Høyre og Det Nye Folkepartiet og satt derfor neppe igjen med noen realistiske alternativer. Høyre ville neppe bli invitert inn i noen regjeringer etter det skismaet EF-saken hadde skapt i borgerlig leir. Nå kan det sies at regjeringsmakt ikke var særlig realistisk i 1957 heller. Vi har dessuten sett at den politiske temperaturen var temmelig lav rundt 1957-valgkampen, men tonen ser

⁶⁴ Se avsnitt 4.2.3.

likevel ut til å ha vært mer entusiastisk da enn i 1973. Jeg velger derfor å tolke den mer distanserte fortellertonen i Aftenposten og Dagbladet i 1973 som uttrykk for en svakere identifisering, en noe større avstand mellom partiet og avisen.

Tab. 5.1.1. Antall "vi" i snitt per "politisk"⁶⁵ leder de siste sju avisdagene før stortingsvalget⁶⁶

	1957	1961	1965	1969	1973
Aftenposten	2,60	11,94	4,63	5,66	3,04
Arbeiderbladet	6,17	10,10	7,67	5,78	3,79
Dagbladet	5,60	4,17	7,60	5,77	2,89

Av tabell 5.1.1. ser vi at pronomen i første person flertall forekommer sjeldnere i alle de tre avisene i 1973 enn i årene før. Særlig i Dagbladet, men også i Aftenposten, dukker "en" og "man" i 1973 hyppigere opp som den som vurderer og konkluderer i ledertekstene, eller lederteksten skrives uten noen eksplisitt nevnt forteller. I gjennomsnitt finnes det i 1973 bare rundt tre "vi" per leder i disse to avisene mot i underkant av fem i Aftenposten og underkant av åtte i Dagbladet og Arbeiderbladet foran valget i 1965. I 1957 fantes det 2,6 "vi" i hver Aftenposten-leder og 5,6 i hver Dagbladet-leder når man ser bort fra lederne i forbindelse med kong Haakons begravelse.⁶⁷ Særlig i Dagbladet må "vi"-bruken med andre ord kunne sies å ha endret seg sterkt i perioden. Legger man Bibers teori til grunn (Westin 2002:43), kan man si at ledertekstene i alle de tre avisene i 1973 gir inntrykk av redusert personlig engasjement i forhold til 1960-tallets valg, for Arbeiderbladets og Dagbladets del også klart lavere enn i 1957.

Aftenpostens og Arbeiderbladets ledere viser et noe annet bilde enn Dagbladets. Der ligger "vi"-bruken på topp i 1961, godt over de andre avisukene i utvalget. De tre avisene ligger imidlertid på omtrent samme "vi"-nivå i 1969 og 1973. Totalt sett ligger hyppigheten av "vi"-former noe høyere i Arbeiderbladet enn i de to andre avisene.

Westin finner fra 1940 og særlig etter 1960 en redusert bruk av "vi" i ledertekstene i engelske broadsheetaviser. Hun mener at årsaken til reduksjonen ligger i sakene lederne omtaler og ikke i at det personlige engasjementet i teksten er redusert. Storbritannias var nærmest konstant involvert i kriger fra 1900 til 1945, noe som gjorde det naturlig med hyppig bruk både av det retoriske "vi", nasjonen, og av det redaksjonelle "vi", siden lederne svært ofte refererte til "vår" krigskorrespondent (Westin 2002:45). Reduksjonen hun finner i andre teksttrekk som markerer personlig engasjement, ser hun imidlertid som indikasjoner på redusert engasjement og økt "matter-of-factness" i språket i ledertekstene (ibid:48).

⁶⁵ Med "politiske ledere" menes ledere med enten politisk agitasjon for "egen" fløy og/eller angrep på politiske motstandere. Se avsnitt 4.2..

⁶⁶ Gjennomsnittlig forekomst av "vi"-former er regnet ut ved å dele totalt antall "vi"-former i de "politiske lederne" i de sju avisdøgnene på 1/100 av det samlede antall linjer i de "politiske" lederne i de samme sju avisdøgnene.

⁶⁷ I Aftenposten inneholder de tre ledere som omtaler kongebegravelsen, i snitt tolv "vi". Dagbladets og Arbeiderbladets ene begravelsesleder inneholdt henholdsvis 24 og 30 "vi".

Når det gjelder norske ledertekster mellom 1957 og 1973 er det liten grunn til å tro at endringen skulle komme av at sakene lederne omtaler i seg selv skapte behov for å bruke flere "vi" på 1960-tallet enn i 1957 eller i 1973. Jeg velger derfor å tolke den reduserte bruken av "vi" som endring i retning av svakere uttrykt personlig engasjement i de "politiske" ledertekstene i de tre avisene.

Uttrykkene for *nærhet* mellom fortelleren og partiet markerer et sterkere engasjement i Arbeiderbladets ledere enn i de to andre avisenes. Både i 1957, 1961, 1965 og 1973 finnes det ledere i Arbeiderbladet der "vi" og "arbeiderbevegelsen" kan forstås som ett gjennom at "vi" viser til begge samtidig eller til et "vi" som det er vanskelig å tolke som annet enn å inkludere begge. Skillet mellom avis og bevegelse er i disse lederne sterkt redusert eller helt borte.

I 1957 finnes dette trekket i lederen 1.10. der det heter i åpningen: "Våre politiske motstandere søker også under denne valgkampen å få det til at arbeiderbevegelsen representerer en trussel mot friheten." I siste avsnitt heter det: "Stadig ny og stadig større frihet er arbeiderbevegelsens mål."

I 1961 uttrykkes den sterke nærheten når det heter om Arbeiderpartiets programinnhold i hovedlederen "En politikk for 1960-åra": "Det er en samfunnssolidarisk politikk vi ber om fullmakt til å føre videre." (5.9.1961). Noen dager senere handler det om forhåndsspekulasjoner. Under tittelen "Spennende i Oslo" heter det at felleslisten mellom Høyre og Kristelig Folkeparti i Bergen "på forhånd har" erobret "vårt partis siste mandat" (underleder 9.9.1961).

I Arbeiderbladets lederen 7.9.1965 uttrykkes en enda sterkere identifisering ved at lederen bærer tittelen "Vårt program" over en presentasjon av Arbeiderpartiets program. 13.9.1965 er "vi" lik arbeiderbevegelsen i lederen "Reservene avgjør valget": "For arbeiderbevegelsen kan det ellers bli helt avgjørende om vi greier å samle kreftene om Arbeiderpartiet."

Under tittelen "Program for A-regjering" beskrives i 1973 Arbeiderpartiets regjeringsbragder fra 1945 til regjeringen Bratteli, før det slås fast at: "Vi skal videre. På programmet for neste periode står videreutvikling av bedriftsdemokrati og prinsippvedtak om å gjøre forretningsbanker og forsikringsselskaper til samfunnsinstitusjoner." (Arbeiderbladet 3.9.1973).

Også i Dagbladets ledere finnes det sammenfall mellom fortellerens "vi" og partiet. Under tittelen "Noe å satse på" skriver avisen i 1957:

"Venstre står for trygghet og for sunn sans i politikken, men også for en klar og aktiv framskrittslinje. For initiativ i innenriks- og utenrikspolitikk. / Det er ikke den konservative tryggheten vi vil styrke i politikken, verken den konservatismen som representeres av Høyre eller av Arbeiderpartiet." (Dagbladet 5.10.1957).

I 1961 finnes flere slike tilfeller der avisen åpenbart ser seg og Venstre som del av samme enhet. Under tittelen "Skal forskjellene fortsette?" skriver avisen "Venstre er enig i å heve satsene i alderstrygden. Det har partiet sagt fra i Stortinget og i sitt eget program. / Men vi kan ikke stanse med dette. Det er også en samfunnsoppgave å skape en alminnelig folkepensjon, slik at alle kan få et rimelig utkomme når alderen melder seg" (Dagbladet 8.9.1961). I siste bolk av valgdagslederen "Til valg" veksles det mellom Venstre og vi på en måte som også skaper et inntrykk av at dette "vi" er lik partiet Venstre (Dagbladet 11.9.1961).

Også etter 1961 finnes det stor grad av nærhet og garanti for Venstres valgløfter i Dagbladet-lederne, men det har vært vanskelig å finne senere tilfeller av at parti og avis uttrykkes som ett på denne måten.

I Aftenposten finnes slike sammenfall mellom avisens redaksjonelle "vi" og partiet bare i 1961-utvalget. I valgdagslederen "I dag" heter det i en kommentar til Gerhardsens opptreden i "partilederdebatte Kringkastingen og Fjernsynet": "Ja, det mener utvilsomt statsministeren og hans meningsfeller, men det mener ikke vi i de borgerlige partiene." (mg.nr. 11.9.1961). I lederen "Selsomt jubileum" står det "vi i Høyre" (mg.nr. 7.9.1961). Lørdag før valgdagen heter det under tittelen "Valgets store mål" som åpenbart er "Det store mål for oss i opposisjonen": "La oss samles om det store mål, og la oss gå til urnene mandag i den tro og forvisning at vi kan seire og at vi skal seire." (mg.nr. 9.9.1961).

Foran de tre siste valgene i perioden agiterer Aftenposten flittig for Høyre og Høyres politikk og uttrykker omfattende allvitende nærhet til partiet. Det ser likevel ut til at avisen konsekvent på en eller annen måte uttrykker skillet mellom avis og politiske grupper, selv om distansen også der er en relativ størrelse, for eksempel i lederen "Hvis vi vil": "Vi tror det er gjort helt klart at får vi en borgerlig regjering etter valget, vil boligsaken bli tatt ganske annerledes alvorlig enn det sosialistene har villet til nå." (Aftenposten mg.nr. 6.9.1965).

Om Aftenposten byr på få vi-identifikasjoner med partiet, byr avisen på flest tilfeller av den typen sammenfall mellom fortelleren i teksten og partiet som komme til uttrykk gjennom eksplisitt, direkte sitat fra partiprogrammet, det vil si at avisen er gjort til en tydelig kanal for partiet i valgkampen. Som det heter i lederen "Husleiereguleringen": "Det gir oss anledning til å henvise til boligposten i Høyres program", og deretter kommer et 14 linjers sitat (Aftenpostens mg.nr. 3.10.1957). Slike tilfeller avtar også etter 1965.

I Dagbladet finnes lignende ledere med redegjørelser for partiets program, men de er formulert i avisens eget språk og inneholder som oftest også argumentasjon mot politiske motstandere. Lederen 30.9.1957 er en slik tekst. Under tittelen "Innsats mot bolignøden" redegjøres og argumenteres det grundig for Venstres boligpolitikk samtidig som Arbeiderpartiet kritiseres. Inntrykket av avisen som kanal for partibudskapet er sterkt også her, selv om avisens forteller er til stede og skaper inntrykk av at avisen ikke er fullt så passivt formidlende som Aftenposten når den siterer Høyres program på lederplass. I 1973 finnes også et sterkt sammenfall mellom Venstres syn og avisens i lederen "Ansvar for oljen" (Dagbladet 4.9.1973). Sammenfallet uttrykkes her ved at Venstres syn refereres og at avisen deretter argumenterer videre for dette synet uten at noen overgang eller avstand markeres. Dette avviker imidlertid så sterkt fra den måten Dagbladet i 1973 ellers uttrykker seg i forhold til Venstre at det må vurderes om formuleringene kan komme av hastverk eller manglende tekstkompetanse.⁶⁸ Etter 1965 er det vanskeligere å finne slike ledere i Aftenposten og Dagbladet, mens Arbeiderbladet heller ikke på denne måten ser ut til å ha endret inntrykket av stor nærhet mellom parti, bevegelse og avis.

⁶⁸ Utisiktede uttrykk i teksten kan være en feilkilde i alle tekstene som er analysert. Her er dette påpekt fordi uttrykket i denne teksten er et sterkt avvik i materialet fra Dagbladet i 1973.

Som en oppsummering av den narrative analysen kan en si at den reduserte bruken av "vi", særlig at avisene slutter å bruke "vi" om partiet, den økte bruken av distansemarkører og færre mer eller mindre direkte sitater fra partiprogrammene i Dagbladets og Aftenpostens ledere skaper et hovedinntrykk av at fortellerne i de to avisene er mindre allvitende og får større distanse til "eget" parti i løpet av perioden. Denne utviklingen til større distanse ses gradvis fra 1965 da "vi" ikke lenger brukes om partiet, men størst forskjell sees mellom 1969 og 1973 ved at de to avisene i 1973 ikke lenger uttrykker garantier for "sine" partiers programløfter. I Arbeiderbladet er det vanskelig å se en lignende endring i uttrykket.

Frekvensen av "vi"-former i alle betydninger, skaper imidlertid inntrykk av sterk økning i engasjementet i de "politiske" lederne i Aftenposten og Arbeiderbladet fra 1957-valget til 1961. Engasjementet ser så ut til å minke fram til 1973. I Dagbladet følger dette uttrykket for engasjement omtrent samme bilde, men uten den toppen i 1961 som en finner i de to andre avisene.

5.2. Leserhenvendelse

"I blader og aviser skrev man ofte mer *om* folket enn for folket og til folket," skriver Høyer om norsk presse på 1880-tallet. Skribentene henvendte seg i all hovedsak til en sosial elite, borgerskapet (Høyer 1992:229).

Hvis det er slik at det i våre tre avisene i løpet av denne oppgavens periode tas strategiske valg eller dag-til-dag-avgjørelser om å appellere til bredere lesergrupper, skulle man tro at dette ville avtegnet seg i en endring av hvem lederskribentene ser som sine implisitte lesere,⁶⁹ dem lederskribenten skriver til. For eksempel burde en da kunne se en endring fra henvendelse til den politiske eliten til en direkte tale til den allmenne leseren.

I sine studier av de første politiske skriftene i Danmark-Norge i nyere tid, har skriftkulturgransker Kjell Lars Berge sett på hvordan den offentlige menings sjangrer etableres i kongeriket Danmark-Norge (Berge 1998). Hans materiale av pamfletter, tidsskriftartikler og avisinnlegg fra eneveldets tid henvender seg til en allmennhet som ikke er begrenset av andre trekk enn at de kan lese, bor der skriftene distribueres, er opptatt av samfunnets vel og har penger å betale skriftet med.

I denne offentligheten utvikler det seg ulike lesekulturer og stiler som retter seg mot ulike grupper av publikum, for eksempel ser Berge skiller mellom borgelige, mer dannede og dempede overlegninger som praktiseres i "tilskuertidsskiftene", og den folkelige "kranglekulturen" som utfolder seg i pamfletter og aviser (ibid:147).

Ser man på hvem som er adressat for 1770-talets påpekninger av hva som er galt i kongeriket og hvordan det bør endres, må det være "Kongen i København" (ibid:140) som er den implisitte leseren. Han er den som kan få bøtt på uvesenet.

I 1814 innføres et begrenset representativt demokrati i Norge og sjangeren "den offentlig mening" endres og får nye elementer. I følge Berge legges det – ikke minst i skolen – vekt på å dyrke fram en dannet debattform inspirert av den klassiske retorikken (ibid.:156). Skriftene henvender seg fortsatt til en opplyst allmennhet, men nå arbeides det for å skape en kultur for offentlige ytringer som passer seg et samfunn

⁶⁹ Se 5.1. for definisjon av "implisitt leser".

der politiske beslutninger skal taes etter drøftinger i demokratisk valgte forsamlinger (ibid:155-156).

Adressaten for de offentlige meningene må med andre ord være endret fra kongen til de som *nå* kan endre tingene, de borgerne som har stemmerett. Ved den politiske polariseringen utover i århundret og etablering av partivesenet rundt 1884 endret den offentlige menings sjangrer seg igjen slik at det knapt var mulig å skaffe seg troverdighet på avispapir uten at man valgte side i stridighetene (Høyér 1998:526).

Den politisk interesserte offentlighet var skarpt delt inn i leirer, og pressen med den. To av avisene i utvalget ble som nevnt i kapittel 2, etablert som meningsaviser for å fungere som talerør for sine politiske fløyer eller partier, den tredje var etablert som forretningsforetak, men fant mye av grunnlaget for sin vekst ved å bli del av partipressesystemet. Dette er det sjangerhistoriske utgangspunktet for valgkamplederne i utvalget.

Partivesenet har gjennomgått en utvikling til massepartier etter 1900 og trenden i min periode er at norske partier i tråd med den rådende trenden i Vest-Europa forsøker å endre seg videre til "catch all"-partier" (Kirchheimer 1966), det vi i Norge kaller "folkepartier". Høyér påpeker at det er i avisenes økonomiske interesse å forsøke å appellere til bredere lesergrupper enn dem som tradisjonelt sokner til eget parti. Samtidig er partiene i ferd med å trekke en lignende konklusjon. Det ville med andre ord være underlig om man ikke i ledermaterialet fant en økende grad av henvendelse til lesere flest.

Hvem er så den implisitte leseren for partipressens lederartikler i perioden fra 1957 til 1973? Er det den opplyste allmennheten? Er det den politiske leiren man selv tilhører? Eller forsøker man å overbevise velgerne i sin alminnelighet, de som jo i siste instans kan handle slik at tingene endres? Her er det som sagt, en økende grad av henvendelse til den siste gruppen det er interessant å spore.

Lederne der det bedrives mer generelle polemikk eller agitasjon er rettet generelt til en anonym politisk offentlighet. De har i 1957 preg av å være skrevet fra hver sin politiske leir. Som nevnt i kapittel 3 er denne posisjonen stabil i alle de tre avisene.

For å finne endringer i hvem lederne skrives til og om denne implisitte leseren "utvider" seg fra lesere innenfor "egen" krets mot å bli "alle", har jeg studert de lederne som mest direkte omtaler de som kan endre politikken, dvs de lederne som inneholder klare utsagn om hvordan velgerne bør stemme ved valget. Dette metodevalget er gjort ut fra tanken at hvis slike endringer finnes, bør de kunne forventes å være synlige der. Nedenfor siteres og kommenteres alle omtaler av og henvendelser til velgerne som finnes i ledermaterialet.

5.2.1. Aftenposten – Mest direkte, til likesinnede

Aftenpostens lederskribenter omtaler i 1957 velgerne som "det norske folk" og "velgerne" i sin første velgerappell (mg.nr. 30.9.1957).

Deretter henvender man seg til leseren med uttrykkene "...alle krefter må settes inn..." (af.nr. 30.9.1957), "...hvis alle meningsfeller møter frem..." (af.nr. 4.10.1957), "Ingen kvinne må sitte hjemme valgdagen!" "Sier kvinnene nei (...) er valget avgjort." (mg.nr. 5.10.1957), "Bruk Høyres liste..." (mg.nr. 5.10.1957), "Sitt ikke hjemme på valgets dag!" (af.nr. 5.10.1957), "velgerne" senere omtalt som "de" (mg.nr. 7.10.1957)

og "...en appell til alle kvinner og menn..." "...må ikke en eneste Høyre-stemme gå tapt..." "Møt frem..." (af.nr. 7.10.1957).

Vi ser at lederskribenten i Aftenposten 1957 i de fleste tilfeller omtaler velgeren i tredje person. Bare ved de tre tilfellene av imperativ (mg. og af.nr. 5.10.1957, og af.nr. 7.10.1957) fremstår teksten som en direkte henvendelse til en alminnelig leser. Det er med andre ord den *indirekte* omtalen av velgerne, ikke den direkte henvendelsen, som dominerer lederne. To av lederne (af.nr. 30.9.1957 og af.nr. 4.10.1957) ser ut til å være rettet til et valgapparat mer enn til velgerne. Den obligatoriske lederen om kvinnene (mg.nr. 5.10.1957) virker også som den er mer rettet til dem som skal få kvinnene til valglokalet enn den er en oppfordring til kvinnene om å gå selv.

I 1961 brukes uttrykk som "vi i Høyre" og "vår stemmeseddel" (mg.nr. 7.9.1961), "...la oss gå til urnene mandag..." og "...vi må stemme slik at..." (mg.nr. 9.9.1961). På valgdagen heter det: "...vår appell er: /Gi opposisjonen et regjeringsflertall." (mg.nr. 11.9.1961). I 1965 lyder det slik når Aftenposten oppfordrer til å stemme: "La oss møtes ved urnene i dag for å gi Stortinget et klart flertall med et nytt grunnsyn..." (mg.nr. 13.9.1965), "...alle som ønsker en slik fornyelse, vil i dag benytte sin stemmerett." "I dag har vi retten..." (mg.nr. 13.9.1965). Foran begge disse valgene henvender lederskribenten seg direkte til de velgerne de omtaler, men dette er ikke alle velgere. I 1961 skriver man helst til Høyre-folk. I 1965 stiles begge stemmeanbefalingene til de leserne som støtter opposisjonen.

I 1969 er Aftenpostens lederskribenter tilbake i den mer indirekte stilen med omtale av velgerne i tredjeperson og med preg av at den primære henvendelsen går til valgapparatet:

"Men det er én ting førstegangselgerne bør merke seg ved dette valg..." (af.nr. 3.9.1969), "...det ga seere og lyttere et klart og greit bilde av hva valget dreier seg om..." (mg.nr. 6.9.1969) og "Klarer vi å gjenta velgermobiliseringen fra den gang..." (mg.nr. 8.9.1969). Bare valgdagens ettermiddag henvender man seg direkte til leserne som vil støtte samarbeidsregjeringen: "...det er din stemme som kan være avgjørende..." (af.nr. 8.9.1969).

I 1973 omtales velgerne bare i tredjeperson. Formuleringene her bærer likevel preg av å ha velgerne, ikke et valgapparat, som den ideelle leser: "Hjemmesitterne vil forsøke å unndra seg ansvar." "...ved å unndra seg ansvar, kan de komme til...", "Det må de være klar over." (mg.nr. 7.9.1973), "velgerne", "Vi har så mye tillit til norske velgere at...", "Man er sikkert også klar over..." (af.nr. 7.9.1973), "Vi våger å tro at folk flest på egen hånd vil være i stand til å gjennomskue..." (af.nr. 10.9.1973).

Tendensen i Aftenposten ser allerede fra 1961 ut til å være at lederskribenten i sine stemmeanbefalinger i større grad henvender seg til leseren enn til partiapparatet. Fra indirekte henvendelser i 1957 retter skribenten seg direkte til likesinnede lesere i 1961 og 1965 før de indirekte henvendelse igjen dominerer ved de to siste valgene.

5.2.2. Arbeiderbladet – Til velgerne via arbeiderbevegelsen

I 1957 omtaler også Arbeiderbladets lederskribenter helst velgerne i tredjeperson: "Avgjørelsen om hvordan landet skal styres er nå innanket for velgerne selv." (3.10.1957). På valgdagen heter det: "I dag er det velgerne som har ordet. De skal

avgjøre...”, ”Vi håper at alle velgerne som er klar over hva som står på spill, gjør sitt...”, ”I dag må ingen sitte hjemme.” (7.10.1957).

Noen direkte henvendelser finnes også: ”...tenk også på de unge...”, ”Stem for dem også.” (4.10.1957). Også en av lederne dagen etter henvender seg nært til leseren: ”Disse tankene vil vi gjerne dele med våre lesere...” (5.10.1957). Valgdagslederen med sin henvendelse til ”...alle velgere som er klar over hva som står på spill..”, må tolkes mer som en oppfordring og oppildning til et valgkampapparat enn som en appell til lesere flest.

I 1961 holder Arbeiderbladet fremdeles sine lesere på armlengds avstand med tredjepersonsamtale av velgerne i de fleste ledere med stemmeanbefalinger. Også foran dette valget appelleres det til lesere flest samtidig som valgapparatet oppildnes: Det skal ”...vise seg om ikke velgerne synes det samme...” (9.9.1961) ”Her ligger en særlig appell til førstegangselgerne om å bruke stemmeretten...” og tenke på hva som kan oppnåes ”...hvis alle Arbeiderpartiets velgere mobiliserer...” (9.9.1961). ”Arbeiderpartiet innbyr velgerne til...” heter det et annet sted (11.9.1961) og ”I dag kan velgerne sørge for at denne gode utviklingen fortsetter.” (11.9.1961).

I 1965 reduseres distansen noe ved mer direkte henvendelse, men dette året styrkes igjen preget av at stemmeanbefalingene også er oppfordringer og instruksjoner til et valgkampapparat og til de mest aktive i den bevegelsen som skal mobilisere: ”Vi ber velgerne være klar over dette...”, står det tirsdag før valgdagen (7.9.1965). ”Vi har den tillit til dette flertallets sunne dømmekraft at vi tror det på valgdagen vil mønstre...”, heter det i en underleder dagen etter (8.9.1965). ”Velgerne kan vise Lindebrække at det finnes et tredje alternativ...” (9.9.1965). Lørdag før den første søndagen med åpne valglokaler i Norge fortelles det i hovedlederen ”...hva vi skal og må gjøre i norsk arbeiderbevegelse...”, ”Vi bør ta denne lærdommen med oss...”, ”Det er mandagens store og sentrale spørsmål som vi alle må gi svar på.” (11.9.1965). På valgdagen har hovedlederen enda mer preg av kaderinstruks når det formaneres om at ”...hele arbeiderbevegelsen i dag må ta ut reservene...”, og snakkes om ”...våre potensielle velgere. La oss i dag forsøke å få de fleste av dem fram til urnene.” (13.9.1965).

Tonen fra 1965 føres videre i 1969 når det heter at nå ”...skal de norske velgerne avgjøre hvilken regjering landet skal ha...” (4.9.1969). Det skrives indirekte om ”De over 300 000 unge som denne gangen kan stemme for første gang...” (5.9.1969). ”De aller fleste vet...” og ”Alle er også klar over...”, heter det lørdagen før valglokalene åpnes (6.9.1969). Valgdagslederen er åpenbart rettet internt i bevegelsen: ”For dem som vet hva en sterk og samlet arbeiderbevegelse har betydd og vil bety (...) skulle valget være enkelt.” (8.9.1969).

I 1973 er det ikke skjedd store endringer selv om inntrykket av kaderinstruks er svakere. Vi finner fortsatt tredjepersonsamtale, distanse og internkommunikasjon i bevegelsen: ”Til alle de velgere som spør (...) har vi et godt råd: / Les tipunkterklæringen” (3.9.1973). ”Det er viktig at de fagorganiserte er klar over” (4.9.1973). ”For alle som ønsker en avklaring...”, ”...alle de som ønsker en Arbeiderparti-regjering i de kommende år”, ”De må gi sin stemme til Arbeiderpartiet.” (6.9.1973). ”... nå er det velgerne som har det avgjørende ord...” (8.9.1973). ”I dag kan hver enkelt yte sitt” (10.9.1973).

Hovedinntrykket i Arbeiderbladets stemmeanbefalinger er at skribenten henvender seg indirekte til leseren, i særlig grad til en elite i arbeiderbevegelsen som forstår hva som er viktig og som skal få andre til å stemme riktig. I 1973 ser vi mindre av denne "kaderhenvendelsen", men ellers er preget det samme som foran de tidligere valgene.

5.2.3. *Dagbladet – Velgeren er en tredje person*

Dagbladet retter i 1957 stemmeanbefalingene til sine lesere i formuleringer som: "Din stemme mandag..." (3.10.1957). Her går man ikke via noe politisk eliteskikt, men også i Dagbladet ser de ut til å foretrekke indirekte tiltale: "For Oslos velgere må det være en oppgave å sette inn Eva Kolstad på Stortinget..." (5.10.1957). Eller som det heter på valgdagen: "Vi retter denne appellen til alle fordomsfrie og radikalt innstilte velgere ... en appell til samfunnsinteresserte kvinner og menn..." (7.10.1957).

I 1961 retter de ingen direkte appell til leserne ut over den bydende eller engasjerende tittelen: "Til valg" over en valgdagsleder som omtaler Venstres program i forstørrende og rosende vendinger (11.9.1961). Den andre av Dagbladets stemmeanbefalinger i 1961 er den svært indirekte henvendelsen etter at Venstres skattesyn er framstilt som det beste: "Stemmeseddelen mandag bestemmer også skatteseddelen i årene framover." (9.9.1961).

I 1965 henvender lederskribenten seg mer intenst til leseren og velgeren, men fortsatt foretrekker skribentene å omtale adressaten i tredje person: "...nå er det opp til landets velgere å vise dem..." (8.9.1965). "Vi tror velgerne vil merke seg det." (10.9.1965). "Vi håper velgerne har merket seg dette." "Venstre ber om velgernes tillit." (11.9.1965). "Vi håper velgerne er enige med oss." "Godt valg!" (13.9.1965).

I 1969 er tonen igjen noe mer distansert: "Venstre håper at flest mulig førstegangselgere vil bruke partiets lister i år." (5.9.1969). "Vi mener Venstre fortjener å bli vist tillit..." (6.9.1969) heter det lørdagen før valget. På valgdagen er man opptatt av: "De som i dag velger Venstre..." (8.9.1969).

I 1973 henvender lederne seg fortsatt til leserne i tredje person. Den svake partianbefalingen bidrar til inntrykket av distanse: "Oslos velgere har mandag muligheten for å uttrykke sin støtte (...) Hun trenger denne støtten", heter det om Eva Kolstad (7.9.1973). Dagen etter er man nærmest manende: "Valgets tid er inne. La det bli til større gagn for vårt demokrati" (8.9.). På valgdagen er ikke bare Venstre, men også leseren og velgeren unevnt i denne oppfordringen om å støtte kvinnelige kandidater: "De fortjener stor oppslutning både fra kvinner og menn." (10.9.).

Bortsett fra i 1961 henvender Dagbladets ledere seg i stor grad til leseren om velgerne, men avisen henvender seg ikke til leseren som velger ved direkte tiltale. Velgerne omtales i tredje person. Ledertekstene gir ikke inntrykk av at man henvender seg til noe valgkampapparat mellom avisen og velgeren.

5.2.4. *Oppsummering*

Stemmeanbefalingene i de tre avisene gir inntrykk av at lederskribentene i perioden sjelden henvendte seg direkte til alminnelige lesere. Velgerne omtales hyppig, men oftest i tredje person. I Aftenposten og Arbeiderbladet henvender man seg i noen få av lederne til leseren i første person. Svært mange av disse to avisenes leserhenvendelser ser imidlertid ut til å ha en politisk elite som skal påvirke andre, mer enn den allmenne

leser eller velger, som målgruppe. I løpet av perioden ser en mindre av denne "kaderhenvendelsen" i de to avisene, men ledertekstene ser fortsatt ut til å henvende seg internt i hver sin politiske bevegelse.

Leserhenvendelsen i Dagbladet avviker noe fra dette bildet. Her er hovedinntrykket at velgerne omtales, men ikke tiltales. Her finner en heller ikke samme preg av internkommunikasjon som i de to andre avisene. Henvendelsen blir likevel ikke mer allmenn i perioden. Den mer distanserte kommentatorrollen som kom fram i studiet av Dagbladets "politiske ledere" i kapittel 4 og stilendringene som er emne for avsnitt 5.3. gjør snarere Dagbladets implisitte leser mer elitepreget.

Det skjer i perioden få endringer i Leserhenvendelsen i de tre avisene som kan tolkes som noen vending bort fra partiene. I Aftenposten og Arbeiderbladet blir den implisitte leseren noe mindre elitepreget, mens Leserhenvendelsen i Dagbladet ser ut til å endre seg i motsatt retning. Dagblad-elite ser imidlertid ut til å være en intellektuell elite mer enn en parti-elite.

5.3. Retoriske virkemidler

"Den ledende artikkel bygger man best opp av tre hoveddeler: 1. Fakta, noen opplysninger som man legger til grunn. 2. Logikk, tankeføring frem til et resultat, og 3. Konklusjon."
Redaktør Hans Aarnes (Sitert i Just 1968:39)

"Lederen er skrevet som en åpen argumentasjon med premisser og konklusjon. Konklusjonen kan stå først eller sist." (Roksvold 1997:16)

Litteraturen om norske lederartikler sier noe om sjangerkrav til ledere, men sitatene over peker på hvor åpne sjangerkravene er når det gjelder argumentasjonsstilene og retorikken lederskribentene benytter. Friheten i valg av stil synes relativt stor. Her finner hver avis og kanskje også hver skribent, sin stil og sin argumentasjonsmåte. Som nevnt i innledningen til dette kapitlet, vil den enkelte lederen være skapt gjennom personlige språkvalg samtidig som sjangerkonvensjonene og avisens egne konvensjoner skal følges. I ledernes retorikk vil det derfor også være rom for den tendensen til "at avisene stillferdig frigjør seg fra partiet" som Wale mener kan ha preget perioden (Wale 1972:5-6). En analyse av overbevisningsmidlene i lederne kan derfor være en vei til å identifisere uttrykk for partiloyaliteten i avisene, og sammenligning av retorikken over tid kan gi inntrykk av om lojaliteten framheves sterkere eller om den framstår som svekket.

Her skal ledermaterialet analyseres med hensyn på om det i løpet av perioden skjer endringer i retorikken i de tre avisene. For å gjøre framstillingsformen tilgjengelig er hovedvekten i analysen lagt på de 15 valgdagslederne, med henvisning til hovedtrekk ved resten av ledermaterialet der dette er fruktbart for å belyse tendenser i materialet som helhet.

Tema for dette kapitlet er en undersøkelse av de retoriske virkemidlene som brukes i lederne. Med retoriske virkemidler menes her de språklige argumentative elementene lederskribenten bruker for å overbevise leserne om at det som sies er til å stole på eller for å overtale leseren til å handle slik lederen tilrår. I det følgende skal tekstene

analyseres med utgangspunkt i teknikkene som er beskrevet i den antikke retorikkteorien.

Den antikke retorikk læren har hatt en renessanse i akademisk teksttolkning de siste tiårene. Retorisk analyse av norske avistekster synes ikke å være noen omfattende litteratur, men særlig i det akademiske miljøet rundt Georg Johannesen er det gjort flere analyser av norske politiske taler og tekster.

Framstillingen vil særlig trekke på Øivind Andersens bok om klassisk retorikkteori (Andersen 1995) og Johannesen-studenten Ottar Grepstads retoriske teori om norsk sakprosa (Grepstad 1997) der de moderne skriftsjangrene kategoriseres ut fra retorikkteorien. Her er også tatt samme stilling som Grepstad gjør til bruk av terminologi ved at "den retoriske forståingsmåten" blir sett som viktigere enn å "få med flest mulig av dei greske og latinske termane" (Ibid:64). Med *den retoriske forståelsesmåten* menes her en oppfatning av teksten som handlings- og hensiktsorientert kommunikasjon som ut fra situasjonen og emnet er formet gjennom valg av sjangrer og tekstlige virkemidler, gjerne basert på forelegg eller stilmønster (Ibid:64-66).

Når jeg velger å benytte klassisk retorikkteori i stedet for nyere teorier for tekstanalyse, har dette sin årsak i at den klassiske tradisjonen har vist en overraskende slitestyrke og synes å egne seg godt til materialet der de fleste tekstene må kunne sies å ha likhetstrekk med den klassiske sjangeren "den politiske talen".

I følge klassisk retorikkteori faller politisk debatt inn under det som kalles *deliberativ* retorikk (Andersen 1995:29). Vi har i avsnitt 4.1 og 4.2. sett at 13 av de 15 valgdagslederne inneholder konkrete stemmeanbefalinger og at 201 av de 214 lederne i utvalget – 94 prosent – inneholder politiske pro-/contra-utsagn. Vi har i avsnitt 5.1. sett at særlig lederne fra første del av perioden skaper inntrykk av at avisen er et talerør for partiet, den er partiets organ. Lederne fyller dermed i stor grad formålet som i antikkens retorikkteori settes opp for den politiske talen: Den skal tilskynde eller fraråde bestemte politiske handlinger (Aristoteles 2002:43).⁷⁰ Dette var i følge Aristoteles en retorikk som var mer høyverdig enn *rettstalen* fordi "den politiske oppgave er både mer æreful og af større betydning for samfundet end beskæftigelsen med private aftaler og forpliktelse" (ibid: 30). Han så den trolig også som mer vesentlig enn festtalen eller *hyllingstalen*, den tredje av formene han deler taler inn i. I det minste bruker han mest plass på å gi råd om den politiske talen. Denne inndelingen hindrer ikke at politiske taler i stor grad låner retoriske virkemidler som i følge de teoretiske sjangerkravene hører inn under de to andre taleformene.

Den politiske talens tid er *framtida*.⁷¹ Dens emne er hva som bør eller ikke bør skje eller gjøres. Den politiske talens viktigste overbevisningsmiddel skal være *logos*, fornuften, de argumenter som ligger i saken selv. Den politiske talerens plikt er å *belære* (Andersen 1995:29).

⁷⁰ Sitatet og referansen til Aristoteles retorikklære viser til 2002-utgaven av Thure Hastrups danske oversettelse. Originalteksten er trolig satt sammen av forelesningsmanuskripter skrevet over flere år på 300-tallet f. Kr. (Hastrup 2002:11).

⁷¹ Denne presentasjonen av de tre talesjangrene bygger på Andersens framstilling av den antikke retorikkteorien. Han baserer den i hovedsak på Aristoteles, Ciceros og Quintilians retorikkskrifter (Andersen 1995:28-43).

De to andre talesjangrene i klassisk retorikkteori er rettstalen og fest- eller hyllingstalen. Rettstalens tid er *fortid*, den dreier seg om å anklage eller forsvare personers handlinger. I stor grad dreier dette seg om å etablere og å argumentere for eller mot ulike versjoner av hva som har skjedd. Her er *pathos*, det å spille på tilhørernes følelser, det viktigste overbevisningsmiddelet. Rettstalerens plikt er å *bevege* tilhørerne, i første rekke dommerne.

Festtalen eller hyllingstalens tid er *nåtid*, dens formål er å virke følelsesmessig på tilhørerne i det den framføres, å rive dem med og sette dem i den intenderte stemningen. Her er det ikke nødvendig å overbevise. Det er nok at den som lytter i øyeblikket lar seg overtale til å godta at ting forholder seg slik taleren påstår. Hyllingstalen skal rise og – særlig – rose. Dens viktigste overbevisningsmiddel er *ethos*, beskrivelser av egenskaper som gjør personer troverdige, det vil si av personens moralske habitus. Festtalerens plikt er å *behage* og hans viktigste stilmidler er forstørrelsen, oppgraderingen eller overdrivelsen. I rettstalen og den politiske talen kan stilmidlene variere mer.

I sin applisering av klassisk teori på moderne norske sakprosattekster deler Grepstad inn tekstene i seks teksttyper. Partipressens ledertekster ser i stor grad ut til å falle inn under det Grepstad kaller *argumentative* tekster i motsetning til utgreiende, fortellende, skildrende, pedagogiske eller rettledende tekster. En argumentativ tekst forutsetter en tvil hos leserne, skriver Grepstad, den er "årsaks- og konsekvensorientert og prøver å bestemme forholdet mellom fenomen, basert på kontrast eller motsetnad. Drøftinga i argumenterende tekster endar gjerne i oppfordring til handling eller haldning" (Grepstad 1997:504).

Ledertekstene i den sterkt partiløse pressen kan sies å være politisk argumenterende tekster, men hvilken type politisk argumenterende tekster er de? For partiavislederne i valgkampinnspurten gjelder det særlige forholdet at lederne i større grad enn politiske taler flest, skal virke i *nåtid*. De skal overtale i større grad enn å overbevise. Formålet med lederne like før valget og i særlig grad med *valgdagslederne*, er å bevege leserne til i løpet av dagen å gå til stemmelokalet og stemme på avisens parti. Formålet er ikke i løpet av talen å overbevise om noe som leseren ikke trenger å handle på før vedkommende har fått tenkt seg godt om. Valgdagslederne kan ligne på den politiske krisetalen der en skal overbevise noen om at tilstanden er uholdbar og bevege dem til å handle i forhold til denne akutte krisen, slik Cicero framstilte situasjonen i Roma da han på 60-tallet f.Kr. holdt sine berømte taler for å få rebellen Catilina utvist eller å få ham til frivillig å forlate byen (Cicero 1971).

I valgdagstalene er situasjonen mindre dramatisk, men tidshorisonten er kortere. Dermed går valgdagslederne i partipressen videre enn den politisk talens sjanger. Lederen skal definere dagen som en situasjon der mye står på spill og der den enkelte kan og bør vekkes til handling. I valgkampinnspurten, og særlig i valgdagslederne, er det selvsagt sentralt å argumentere for bestemte måter å løse politiske problemer med langsiktig virkning. Samtidig er det viktig å fordømme andre partier og disse partienes programmer og politiske handlinger i fortiden for deretter å hylle det egne partiet og forstørre dets bragder og vyer. Men det viktigste er det som skal skje *nå*, å få velgerne til å stemme og påvirke *hvordan* de stemmer.

Ledere i en partinær presse vil høyst sannsynlig hente overbevisningsmidler fra alle de tre klassiske talesjangrene. Skribentene kan i stor grad bruke ethos-argumentasjon for å overdrive eget partis overlegenhet og bruke pathos for å spille på tilhørernes følelser slik at de blir revet med. Logos-argumenter vil naturlig nok være til stede, men overtalelsen er som sagt, viktigere enn overbevisningen.

Et spørsmål i dette avsnittet er da om inntrykket av oppildnende tilskynding i valgkamp- og særlig valgdagslederne, endres i løpet av perioden. Det andre er om lederne går over fra å være *argumenterende tekster* til å få preg av andre teksttyper.

Hver avis har sin retoriske stil. Selv om skribentene skifter, tyder studier av ulike avisers journalistikk på at stilen "sitter i veggene" (Østlyngen og Øvrebø 1998:360). Måten å skrive på i et avishus ser ut til å være en svært slitesterk del av avisens kultur. Hvis lederne endrer retorisk stil i perioden, vil det derfor være et sterkt tegn på endring.

Partier synes også å ha sin retoriske stil. Når aviser og partier er så sammenfiltret som disse tre avisene og partiene har vist seg å være ved inngangen til 1960-tallet, må en også regne med likhetspunkter i retorisk stil. Dersom avisenes retorikk endres fra *likhet* med partiets retorikk til større *ulikhet*, bør det kunne tolkes som et tegn på distansering.

Usikkerheten ved en slik sammenligning vil selvsagt være at en identifisering av utviklingen i et partis retoriske stil verken er enkel å gjennomføre eller absolutt pålitelig. Sentrale trekk i Arbeiderpartiets stil tidlig i perioden og Høyres stil i hele perioden er imidlertid beskrevet av Anders Johansen i hans bok om politisk retorikk (Johansen 2002). Venstres retorikk er beskrevet av Grepstad (Grepstad 1984). Grepstads framstilling er i hovedsak basert på landsmøtetaler i Venstre etter 1973, men med enkelte tilbakeblikk. Det kan reises spørsmål ved om Grepstads framstilling kan brukes som sammenligningsgrunnlag for lederne i perioden 1957 til 1973.

En sammenligning mellom Johansens beskrivelser av retorikken i Høyre og Arbeiderpartiet og ledertekstene i Aftenposten og Arbeiderbladet i begynnelsen av perioden tyder på sammenfall i stil. Tilsvarende synes det å være mange likhetstrekk ved Dagbladet-lederne tidlig i utvalget og Grepstads framstilling av retorikken i Venstre-talene fra de første årene etter 1973. Jeg velger derfor å la sammenligningen av lederstilene og talestilene ta utgangspunkt i Johansens og Grepstads framstillinger, med forbehold om at her kan finnes flere feilkilder. Det som imidlertid synes klart, er at de tre partienes stil har karakteristiske innbyrdes forskjeller og at det samme gjelder de tre avisenes lederstil.

Arbeiderpartiets retorikk var fra mellomkrigstiden sterkt preget av Martin Tranmæl som var Arbeiderbladet redaktør fra 1921 til 1949. Hans talestil skal ha vært voldsom. Han beskrives som en brennende og flammende taler, "lik en vulkan som slynget ut ild og aske", skriver beundreren Håkon Lie.⁷² Tranmæl slynget ut sine beskyldninger og "overbeviste med intens følelsesstyrke", ble det også sagt.⁷³ Einar Gerhardsen som tok over som partiets store taler i etterkrigstiden, hadde en mer naturlig, nesten intim, talestil, men også han spilte på publikums følelser med inderlighet i framførelsen. Der

⁷² Fra Håkon Lie (1988) Martin Tranmæl – et bål av vilje. Oslo:Tiden. Sitert etter Johansen 2002:96.

⁷³ Ibid.

Tranmæl ropte, skal Gerhardsen ha brukt lavmæltighet til å understreke poenger. Arbeiderbevegelsens tillitsmenn og -kvinner fikk opplæring i retorikk. I partiets "Håndbok i agitasjon og propaganda" som kom tidlig i etterkrigstiden, finner Johansen en bevissthet om etterkrigstidens krav om denne mindre voldsomme, mer naturlige talestilen (Johansen 2002: 98-100).

Et eksempel på Gerhardsens pathos-pregede talestil er ironisert over i Aftenpostens leder "Gerhardsens redsel" som siterer Arbeiderbladets valg møtereferat: "Selv ikke når Høyre har stort møte i Njårdhallen blir det sagt et ord om Høyres program, sa hr. Gerhardsen, og la til: "Det er faktisk nesten slik at en blir redd." " (Aftenposten mg.nr. 9.9.1965).

Høyre-ledernes retorikk i etterkrigstiden er på den andre siden preget av en distansert og upersonlig stil, i følge Johansen. Her tales det i velformede setninger dominert av "gammelmodige dannelsesidealer", en "kulturkonservatisme som sitter i kroppen på dem, og som hindrer dem å kommunisere åpent og naturlig". Flinkhet, stivhet og lett teatraliske offentlige opptredener preger partilederne. Dette gjelder etter Johansens mening de fleste Høyre-ledere siden 1960-tallet, men han trekker fram Kåre Willoch som et særlig godt eksempel: "Hans vennlighet tok form av høflighet, hans sinne av subtil ironi." (Johansen 2002:71-72).

Venstres retorikk ser ikke ut til å vært preget verken av strategisk plassert inderlighet, av propagandaopplæring eller av borgerlige dannelsesidealer. Grepstad mener tvert om at partiets ledere ikke ser ut til å mestre retorikkens register. "Talane er formlause, men sterkt formaliserte." Med formalisering mener han en hang til bruk av formaliserte påstander. I de landsmøtetalene Grepstad analyserer blir partiets slagord til slike sentenser, en måte å slå fast et politisk budskap på uten å argumentere. "Mennesket i sentrum", Venstres slagord siden valget i 1957, holder stand også utover på 1970-tallet. En grunnleggende sentens også før splittelsen på Røros er "Vi er ikke i de blinde krefters vold". I Venstre repeteres det stadig at man ikke tror på determinisme verken fra snever interessekamp eller økonomiske teorier. Men mest av alt finner Grepstad at venstretalerne snakker om Venstre, og de gjør det "med pathos og vellæte" som kan sammenlignes med måten Gerhardsen omtaler arbeiderbevegelsen. Etter Grepstads mening hadde venstrefolkene lært denne inderlige partiomtalen av 1950- og 1960-tallets store Venstre-politiker Bent Røiseland (Grepstad 1984:278-281). Men kampretorikken som både Grepstad og Johansen (Johansen 2002:116-117) ser som et karakteristisk trekk ved Venstres storhetstid før 1920, er det lite igjen av på 1970-tallet. Derimot refereres det flittig til tidligere Venstre-bragder (Grepstad 1884:278).

I det følgende vil jeg presentere retorikken i de tre avisenes valginnspurtledere år for år med særlig vekt på valgdagslederen. Stilen i hver avis oppsummeres for seg før jeg vurderer om den endrer seg, om lederne viser tegn til skifte i retorisk sjanger. Til slutt drøftes om den retoriske stilen i avisene sammenfaller eller er forskjellig fra partienes stil.

5.3.1. Aftenposten – Hyllest, ironi og økende saklighet

De første av Aftenpostens valginnspurtledere i 1957 preges av den mest pompøse retorikken en kan tenke seg, panegyrikken rundt en konges død. Også når vi ser bort

fra de tre lederne rundt kongebegravelsen, tar hyllingstalene mye plass i denne lederuken. C. J. Hambro tar ikke gjenvalg og valget er et farvel med Høyre-kjempen, noe Aftenpostens lesere blir gjort oppmerksom på i hele to hovedledere. Her finnes mange store og ærbødige ord.

I angrepene på politiske motstandere denne lederuken brukes eufemismer, ironi og følgende dannede ord og uttrykk: "tvilsomme", "egnet til å villed" og "forkludrer begrepene". Blant de sterkeste beskyldningene ser ut til å være påstanden om at Arbeiderpartiet har stått for vedtak "som andre mener bidrar til å uthule de grunnsetninger folkestyret bygger på" (mg.nr. 2.10.1957).

Valgdagslederen⁷⁴ bærer tittelen "Hva valget gjelder". Overbevisningsmiddelet er i første rekke *ethos*. Først "rises" Arbeiderpartiet for maktglede. Deretter roses og hylles Hambro som går ut av Stortinget ved dette valget. Høyremannen og helten fra april dagene 1940 omtales i forstørrende vendinger som "I sin mektige tale på det store møtet i Colosseum i går understreket odelstingspresident C. J. Hambro valgets alvorlige betydning". Velgerne bes til slutt med adskillig *pathos* å stemme Høyre for Hambros skyld. "Den takk synes vi de skal gi ham. Han fortjener det."

Det meste som ligner argumentasjon i lederen består av sitater og referatbiter fra Hambros "mektige" tale ved Høyres valgkampavslutning. Valgdagslederen ligner til forveksling en hyllingstale, men inneholder også klare trekk fra rettstalen med sin fortidsvending. Den avsluttes med den tilrådingen som sjangeren politisk tale krever.

I 1961 bærer Aftenpostens valgdagsleder tittelen "Idag". Overbevisningsmiddelet ser i åpningen ut til å være *logos*. Her argumenteres tilsynelatende edruelig for at Gerhardsen hadde rett da han sa at uansett valgresultat, vil ikke Norge gå under. Nederst i første spalte dukker det imidlertid opp tegn på at lederens viktigste stilmiddel er *ironi*: "Ja, det mener utvilsomt statsministeren, men det mener slett ikke vi". Mot slutten anlegges et beskjedenhetstopos: "Vi skal ikke bruke de store ord...", før slutten er nedtonet intens: "Men det er ikke desto mindre et viktig valg...", og til slutt, bydende og med utropstegn: "Gi opposisjonen et regjeringsflertall!"

Ironi, noen ganger på grensen til foraktlighet, kan stå som ett av to stikkord for denne lederuken. Denne syrlige eller lett beske tonen ytrer seg i angrep, ikke minst overfor Arbeiderpartiets "strev" med å "overbevise velgerne om at det eksisterer bare ett regjeringalternativ". "...det luftes megen fedrelandsbekymring i den forbindelse." (mg.nr. 5.9.1961). Dagen før het det om Brattelis uttalelser i "Kringkastingen": "...en ting er å kolportere den slags nonsens fra små talerstoler i "de kirkestille dale", noe helt annet er det å si sånt i fjernsynet og bokstavelig talt ansikt til ansikt med hele velgerflokket".

Det andre karakteristiske trekket i Aftenposten i 1961 er igjen et vel høystemt og oppstyltet tonefall. Som det heter i valgdagslederen, tilsynelatende helt uten ironi: "Vi må lytte til tidens egen røst, og den taler ikke våre sosialisters tungemål." (11.9.1961). Enda tydeligere kommer dette trekket fram når det kombineres med naiv hyllest, som i lederen "En god spørretime" om NRK-spørretimen med Høyres politikere:

⁷⁴ Som valgdagsleder i Aftenposten regnes her morgennummerets hovedleder på valgdagen.

”Vi tror den var den beste, ikke fordi spørsmålene var noe særlig anderledes og bedre enn de ellers har vært, men fordi de ble besvart så beundringsverdig friskt og klart av stortingsrepresentantene Johan Møller Warmedal og Kåre Willoch. Alle som fulgte programmet – enige eller uenige i de synsmåter de forfektet – vil måtte innrømme at de mestret kryssforhøret med fremragende saklighet og veltalenhet, og at de efterlot et sterkt inntrykk av at det nok er noe i det, når Høyre mener og sier om seg selv at det er det ledende opposisjonsparti.” (mg.nr. 6.9.1961).

I 1965 bærer valgdagslederen tittelen ”Et nytt grunnsyn”. Den begynner svært saklig med valgkalkyler før overbevisningsformålet blir tydelig: ”Dette altså til eftertanke for dem som mener at min enslige, lille stemme gjør ingenting fra eller til.” Temperaturen skrues noe opp i midtpartiet, men fortsatt dominerer fornuftargumentasjonen. I siste tredel legges vekten sterkere på: ”Det er vårt håp at det skal vinne frem i dag...”, før siste avsnitt der det spilles på følelser når leseren bes om å støtte et borgerlig samfunnssyn: ”...båret frem av kvinner og menn fra alle lag av folket som vil fremgang og vekst for alle og på alle felter, og som såvisst ikke fantaserer om å sette klokken tilbake.” Her gjentas ”alle” med intensiverende effekt, og slike intensitetshevende gjentakelser finnes også i fortsettelsen før lederen slutter med en tilråding i form av en direkte, medrivende leserhenvendelse: ”La oss møtes ved urnene idag for å gi neste Storting et klart flertall med et nytt grunnsyn.”

Denne lederen fyller i enda større grad enn de to tidligere valgdagslederne fra Aftenposten, sjangerkravene i politiske taler. I tillegg til saksargumentasjon og en stadig sterkere intensivering av handlingstilrådingen, legges det vekt på å belære, men også å behage gjennom en nokså bevisst komposisjon. Også i denne intense teksten skinner Aftenpostens dannede og litt kjølige tone gjennom i uttrykk som ”til eftertanke”, ”det er vårt håp att” og til slutt i ”la oss møtes” i stedet for et bydende ”møt frem”. Valgdagslederen i Aftenposten i 1965 er en politisk tale med sterkt ironisk islett og med en stil som best kan karakteriseres som neddempet roping eller dannet intensitet.

”Hr. Brunvand har intet respektabelt motiv for sin handling...” (mg.nr. 4.9.1969). Aftenposten-ledernes sterkeste uttrykk står på trykk i uka før valget i 1969. De fleste av kraftuttrykkene gjelder som det siterte, lekkasjen av et hemmelig budsjettnotat fra Finansdepartementet til Arbeidernes Pressekontor. Byrået og Arbeiderpartiet benyttet notatet til å gi inntrykk av at den borgerlige regjeringen – tvert imot regjeringspartiernes valglofter – planla å øke skattetrykket.⁷⁵ ”Det er dette som har vært motivet, og det var når sant skal sies, både et lurvete og lumpent motiv.” skriver Aftenposten på lederplass (ibid). Redaktør Olav Brunvand blir regelrett æreskjelt i *to* Aftenposten-ledere denne siste uka i valgkampen (mg.nr. 1.9. og 4.9.1969). Særlig i den siste lederen benyttes kraftuttrykk som i sitatene over, før lederen konkluderer med at saken bør ”...undersøkes med alle lovlige og tjenlige midler”.

Brunvand er imidlertid ikke den eneste av avisens meningsmotstandere som får det glatte lag. Også Einar Førde og andre radikale politikere bak postskort-aksjonen mot friidretts-EM i juntaens Athen, får sitt pass påskrevet: ”Skulle den slags metoder vinne innpass i vårt samfunnsliv, tror vi veien er kort til oklokratiet. Det er et gresk ord – i likhet med demokrati – og det betyr kort og godt pøbelvelde.” (af.nr. 5.9.1969).

⁷⁵ Se avsnitt 2.2.1.4.

Tonen i valgdagslederen "De seks mandater" (mg.nr. 8.9.1969) står i sterk kontrast til dette dannede raseriet. Her er det igjen *logos*, saksargumentene, som preger starten, men til forskjell fra de forrige års valgdagsledere og lederne tidligere i samme uke, holdes denne neddempte og fornuftspregete argumentasjonen gjennom hele lederen. Her refereres, muligens med et snev av ironi, til Bortens spådom om tap av to mandater på borgerlig side: "...vi på koalisjonssiden vil være kisteglade for endog et så magert resultat." Her henvises med litt klarere ironi til Arbeiderpartiet som har "...strevet for at folk skal tro..." at et regjeringsskifte vil gjøre en stor forskjell. Det vil – eller kan – ikke Aftenpostens lederskribent overbevise om. "Folk er nok stort sett av den i og for seg meget forstandige mening..." at resultatet blir noenlunde bra uansett regjering, hvis bare konjunkturerne blir bra, heter det fornuftig fra Akersgata 51 på valgdagen.

I valgdagslederen 1969 finnes svært lite av Aftenpostens vanlige, offensiv ironi mot Arbeiderpartiet. Sluttavsnittets tilråding er heller ikke sterkt preget verken av bevisst behagende språk, av pathos eller annen forsterkning av budskapet: "Klarer vi å gjenta velgermobiliseringen fra den gang, er vi temmelig sikre på at regjeringen Borten får sin fullmakt forlenget. Og dermed blir da appellen den kanskje noe banale, men dog særdeles meningsfylte:/ Bruk stemmeseddelen!" Dette er i beste fall en politisk tale, men den virker lite oppildnende og forsøker knapt å overbevise, selv om den kommer med en tilråding til slutt.

Lederne "Fire gode år" i morgennummeret lørdag (6.9.1969) og "Vi vet hva vi har" i aftennummeret på valgdagen (8.9.1969) er klarere appeller med pathos-preg og direkte henvendelse til leseren: "Og det er din stemme som kan være avgjørende." (ibid). Særlig i den første av disse skaper en bevisst komposisjon økende intensitet.

I sum kan en likevel si at retorikken i Aftenpostens valgkompledere i 1969 er utvidet med hardere og iltre uttrykk, og de virker som de er skrevet med mindre formbevissthet enn foran de andre valgene. Her er også mindre av den naive panegyrikken. Med Aftenpostens i utgangspunktet svært ornamenterte språk, er her likevel mye å gå på. Selv de kraftigste uttrykkene og de mest fornuftspregede passasjene fra 1969 føres fram i et omstendelig, distansert og relativt dannet språk. Høyre og den borgerlige siden omtales fortsatt i tillitsfulle vendinger.

Også i 1973 kan en finne relativt harde uttrykk i Aftenpostens ledere. Arbeiderpartiet er fortsatt skyteskive, men foran dette valget er Anders Lange målet for de kraftigste uttrykkene. I "Narrespillet", avisens siste leder til leserne på valgdagen, beskyldes han for svindel i følgende indirekte formulering:

"De siste febrilske utspill føyer seg naturlig inn i rekken, sammen med partiformannens anmeldelse av Norsk Gallup Institutt for svindel. Det forekommer oss at partiformannen med sin anmeldelse har gått over bekken etter vann." (af.nr 10.9.1973).

Den ironiske stilen benyttes fortsatt når svakere angrep skal formuleres, som i åpningslinjene i lederen "Dialog og samarbeid": "Selvros skal man lytte til for den kommer som kjent fra hjertet. Og Arbeiderpartiets hjerte er stort for tiden." (mg.nr. 3.9.1973). Panegyrikken ser imidlertid ut til å være forlatt, selv om det fortsatt ligger snev av den i forsikringer som denne: "Høyre har kjempet i motvind i det siste, men har kjempet godt og begynner nå å se positive resultater." (mg.nr. 4.9.1973).

Fornuftsargumentasjon tas nå oftere i bruk. Skattelederen "Ansvaret for skattene" er et forsvar for Høyres skattepolitikk under Borten-regjeringen og partiets troverdighet i valgkampen. Den er agiterende, men også saklig argumenterende og så godt som blottet for ironi og naiviteter.

I valgdagslederen "Valgets mulighet" 10.9.1973 anlegger lederskribenten igjen en offensiv tone fra startens angrep på Arbeiderpartiet, gjennomgående advarsler mot sosialisme og sterk ris og ros også til borgerlig hold, for der "...har forholdene heller ikke vært særlig oppmuntrende...". De tre mellompartiene i regjeringen Korvald har nemlig vært preget av "stormannsnykker". Lederen leverer så en relativt nøktern analyse av trusselbildet et radikalisert Arbeiderparti sammen med en styrking av venstreopposisjonen representerer, og en vurdering av regjeringssituasjonen med klar farge og gjennomgående bruk av forsterkende ord som "sikkert ikke", "langt mer", "roper på" før slutten med tillit omtaler "en sterk borgerlig front" som den en kan stole på. "De borgerlige partiers" *ethos* males deretter i alvorstungt språk som vil overbevise leseren om at den "sterke" borgerlige fronten er den eneste mulige veien til "...det vårt land har bruk for...".

Lederen fyller kravene til en politisk tale. Den er interessant fordi den gjør mindre bruk av ironi og pathos, men aller mest fordi lederskribenten først kritiserer de andre borgerlige partiene for deretter å ende på dem som det beste samarbeidsalternativet for Høyre ut fra en oppfatning av at dette er "de borgerlige partiers fellesansvar". I denne lederen er det med andre ord dukket opp en nøkternhet og et tvisyn i argumentasjonen som er vesensforskjellig fra Aftenpostens festtaletakter i valgdagslederen fra 1957.

Oppsummert kan en si at Aftenpostens ledere blir stadig mer argumenterende i perioden. Følelsetemperaturen varierer. Hovedtendensen er at lederne blir mindre pathos-pregete, men også i 1973 spilles det på frykt (for sosialismen) og forakt og raseri (mot Anders Lange).

De første valgårenes ledere preges av panegyrikk mer enn tilråding. Lederne har et klart preg av rettstalens fordømmelse og "frifinnelse", men framtidsvendingen blir etter hvert mer dominerende.

Foran de tre første valgene føres det hele tiden et formbevisst, dannet og relativt behersket språk i lederne. Skal budskapet forsterkes, skjer det gjerne gjennom intensiverende gjentakelser og forsiktige uttrykk for opprørhet. Ironi er det hyppigst brukte stilmiddelet ved siden av hyllestens forstørrelse.

Foran de to siste valgene byr Aftenposten-lederne på atskillig hardere beskyldninger mot Høyres motstandere, men fortsatt føres et relativt dannet og distansert språk. En annen viktig endring er tendensen til dreining fra naiv og forstørrende festtaleretorikk i 1957 mot en anelse mer tvisyn og pragmatisme på valgdagen i 1973.

5.3.2. Arbeiderbladet – Fornuft og følelser

Arbeiderbladets hovedleder 7.10.1957 har fått tittelen "Velgernes dag". Allerede i åpningen slås det klart fast hva teksten har som mål: "Valgkampen er over. I dag er det velgerne som har ordet. De skal avgjøre hvem som skal styre landet i fire år framover." Her er det ingen tvil verken i åpningen eller fortsettelsen om at lederen

fyller den politiske talens plikt til å *belære*. I en stil som tilsynelatende preges av *logos*-argumenter, beskriver lederen hvordan de borgerlige har endret taktikk ved å slutte å basere valgkampen på klager over Arbeiderpartiet og i stedet se framover. "Derfor dominerer løftene i år den borgerlige valgkampen. Høyre har gått lengst." Så følger en beskrivelse av Høyres løfter om "praktisk talt alt" med klar fraråding og fyldig bruk av ironi. Samtidig slår altså fortellerstemmen seg selv på munnen ved å bruke så mye av plassen på valgdagen til å klage over at de borgerlige har klaget så mye over Arbeiderpartiet.

Først i andre spalte kommer skribenten til Arbeiderpartiets politikk, den som skal tilrås. Her preges argumentasjonen av *pathos* med vekt på skremsler om at dårligere tider kan komme hvis ikke landet styres etter "en klar politisk vilje som peker framover". Lederen minner om "...omstillingprosesser som ikke kan overlates til 'kreftenes frie spill' ...", peker på "Varsler ute fra verden..." om "...innskrenkninger og åpne trusler om arbeidsløshet...", lederen spiller på redselen for "...brudd i veksten og velstandsutviklingen..." og – ikke minst – på redselen for tap av "...trygghet for arbeidsplassene...". Lederen slutter autoritært og bydende med en påminnelse om at partiet tapte mange Oslo-stemmer på grunn av hjemmesittere ved forrige valg: "Det er ikke store krav som stilles til dem." "I dag må ingen sitte hjemme." (Arbeiderbladet 7.10.1957). Denne lederen fyller sjangerkravene til en politisk tale med både belæring og tilråding. Den er også i all hovedsak framtidsvendt. Overbevisningsmiddelet er mer *pathos* enn *logos*.

Arbeiderbladets ledere i 1957 er mange og de er bevisste i tonen. Her holdes arbeiderbevegelsens tankegods og kravene om "samfunnsmessig styring" høyt. Her voktes arbeiderbevegelsens interesser på mange fronter, samtidig som det settes inn støt der de borgerlige synes svakest, i deres mangel på felles linje. Ved siden av dette selvsikre, aktive og årvåke inntrykket et det særlig fortidsvending og *pathos* som kjennetegner Arbeiderbladets lederretorikk i valgkampinnspurten 1957. Fortidsvendingen brukes i retorisk deduksjon ved hjelp av eksempler.⁷⁶

I lederen "Det fjerde valg" viser tittelen til at 1957-valget er det fjerde valget etter andre verdenskrig. Her finnes også både *pathos* og eksemplum i rikt monn. Leseren minnes om at "...det står ikke helt bra til ute i verden...". Den vellykkede gjenoppbygningen, sysselsettingen og den stabile økonomien i Norge vises til som prov på Arbeiderpartiets styringsevne og tjenlige linje. Her må styres og deles også i åra som kommer. "Disse tankene ville vi gjerne dele med våre lesere foran det fjerde stortingsvalg etter krigen. Vi har en levende følelse av at det fjerde valget vil bli like viktig som det første", heter det til slutt i en tone som er både intim og dramatisk (5.10.1957).

Valgkamplene i Arbeiderbladet 1961 minner i stor grad om 1957-lederne, men nå slås det an en enda mer intim tone. Valgdagslederen "De svimlende muligheter" fyller kravet om framtidsvending til fulle. Den belærer også og kommer for så vidt med stemmeanbefaling, i det minste er det ingen tvil om hva avisen mener at leseren skal velge. Men denne lederen minner lite om de mobiliseringslederne vi ellers finner i valgdagsavisene. Arbeiderbladets leder på valgdagen i 1961 er den mest svermeriske

⁷⁶ Romersk *exemplum*: henvisning til hendelser i fortiden eller almene erfaringer som skal tjene som bevis på at en handling eller politikk er tilrådelig eller må advares mot (Andersen 1995:151-152).

teksten i hele utvalget. Her spilles på følelser fra begynnelse – ”En ny verden ligger foran oss.” – til slutt: ”Hvis vi ser dristig framover, kan vi foran oss se en verden som vi alle med trygg rot i grend og by kan føle er vår.”

Mellom disse to sitatene har lederskribenten bedt leseren se ”...fram mot en spennende framtid...” der ”...det åpner seg muligheter som ingen drømte om”. Her påstås med suggererende bruk av gjentakelser og stigende tretalls-rytmer at ”I sitt program og i alt sitt arbeid søker Arbeiderpartiet å se det enkelte mennesket, føle dets problemer, dets håp og lengsler.” Skribenten spiller på bevegelsens stolthet med høytidelige vendinger som ”Mange oppgaver har vi lagt bak oss.” Det spilles åpenbart også på kontrasten mellom lederens høye mål for politikken og den tallkrangelen rundt produksjonsstatistikken som gikk i valgkampens siste uke: ”Arbeiderpartiets endelige mål er ikke de ting som kan leses ut av en statistikk, men trivsel og glede ved livet.”

Arbeiderbladets valgdagsleder i 1961 fyller de fleste sjangerkravene til en politisk tekst, men den har lite preg av argumentasjon og kan neppe sies å fungere godt til rask mobilisering. Lederen er så sterkt preget av *pathos*-argumentasjon at den går over i det utopiske. Her spennes en virkelig høy himmel over politikken.

Det kan man ikke i samme grad si om lederne tidligere i uka der det blir finregnet på statistikk, regnet opp kroneløfter og pirket på borgerlige inkonsekvenser. Men også på slutten av ledere som ramser opp ”brødkrav”, kan vi bli minnet om utopiene:

”Gjennom alle enkeltsaker og praktiske arbeidsoppgaver ser vi at et nytt samfunn er i ferd med å ta form, et samfunn som gir rikere muligheter. En planmessig politikk kan i 1960-åra føre oss et langt skritt videre.” (5.9.1961).

”Reservene avgjør valget”, valgdagslederen i 1965, er ikke svermerisk. Den er gjennomsyret av belæring og mobiliseringsiver. ”I dag er det velgerne som har ordet.” heter det *pathos*-preget i første setning. Til forveksling likt åpningen i Arbeiderbladets valgdagsleder åtte år tidligere, men nå er det virkelig alvor. Allerede i neste avsnitt gjøres det klart at her må mobiliseres og hvorfor: ”Selv små forskyvninger i stemmetall kan gi store utslag.” Deretter veksler lederen mellom *logos*-argumentasjon rundt de knappe marginene, og oppildnende *pathos*. Her får leseren vite at ”De som har evne til å mobilisere sine siste reserver, vil vinne det store slaget”. Leseren minnes på at ”...vi stort sett har det trygt og godt i Norge...” før det spilles på frykten for at det gode skal gå tapt. Her skremmes med at stemmer til SF og NKP kan føre Høyre til regjeringkontorene. Deretter beskrives i detalj hva høyrepolitikken kan føre med seg av vanstyre både i statlig og privat økonomi, ikke minst vil den gi ”uro i vårt arbeidsliv”, mens ”Arbeiderpartiet og arbeiderregjeringen vil fortsette sitt banebrytende arbeid med å bygge opp det nye Norge...” hvis de får flertallet.

Så mye står altså på spill. Derfor formaner leserne om å velge ”...med alvor og omtanke...” og bidra til å mobilisere hjemmesitterne: ”Mesteparten av dem er våre potensielle velgere.” En slik mobilisering av reservene ”...vil sikre arbeiderstyret for fire nye og viktige år.”

I denne lederen er det de harde politiske realiteter det mobiliseres for, men også *det* skjer med betydelige innslag av *pathos*. Skribenten får forbitrelsen etter Kings Bay-saken til å klinge i bakgrunnen gjennom advarslene mot å stemme SF eller NKP.

Også tidligere i uka har industriskandalene ligget mellom og på linjene. Foran dette valget påstås det igjen at valget "...kanskje er det viktigste i Norge etter krigen..." (6.9.1965). Inntrykket av årvåkenhet og aktiv stil er fortsatt til stede, men gjennomgående er inntrykket at skribentene bruker mindre pathos og noe mer sakargumenter.

Pathosen har fortatt seg enda mer når vi kommer til det siste valget på 1960-tallet, men det ser også fantasien ut til å ha gjort. Første halvpart av lederen "Vår alles dag" er til forveksling lik valgdagslederen fra 1965. Mønsterrette åpningssetninger som "Før denne dagen er over, har det norske folk talt." og "Nå er det velgerne som har det avgjørende ordet." vitner ikke om engasjement. Like etter minnes det om at valget blir spennende, at små marginer kan velte det borgerlige flertallet og at den vinner som mobiliserer reservene.

Både i denne og de andre lederne denne uka skrives det nokså nøkternt og fornuftspreget. I 1969 henvises det sjelden til helhetstenkning, det slås ingen høy himmel over arbeiderbevegelsens politiske prosjekt. I stedet agiterer man mer internt og for det meste uten voldsomme ord: "For dem som vet hva en sterk og samlet arbeiderbevegelse i regjeringssstilling har betydd og vil bety i vårt nordiske demokrati, skulle valget være enkelt."

Derimot brukes det svært skarp lut når de sedvanlige skremslene mot hjemmesitting – og dermed et mulig passivt ansvar for et nytt borgerlig flertall – hamres inn. Leseren minnes om at demokratiet må vernes og brukes hvis det skal bestå: "Weimar-republikken hadde verdens mest demokratiske forfatning, men den døde rett og slett av mangel på indre liv. Opp av ruinene steg hitlerismen, som siden også truet vår egen frihet".

Valgdagslederen i Arbeiderbladet i 1969 virker ikke særlig omsorgsfullt komponert som tekst. Formuleringene er preget av vane, men omtalen av partiet har fått noen uvanlige innslag av nøkternhet i forhold til de tidligere valgdagslederne i utvalget. Lederens hovedformål er å mobilisere. Den voldsomme pathosen som brukes for å vekke hjemmesitterne, gjør at resten av lederen virker enda mindre entusiastisk. Kraftuttrykkene framstår som manér. Heller ikke andre ledere denne uka tyder på sterke følelser. 1969-lederne i Arbeiderbladet står for avisens bunnnotering når det gjelder formbevissthet.

I 1973 ser det ut til at lederskribentene har fått ny inspirasjon. Her vises større retorisk vitalitet selv om ikke valgdagslederens åpning bærer preg av det. "I dag" heter valgdagslederen og den åpner alvorstungt med setningen: "I dag er det norske demokratiet på prøve." Også ved dette valget ligger hovedtrykket i valgdagslederen på den fellespolitiske idéen om at demokratiet må pleies, skal det fungere. Sunnhetsmetaforer brukes og det norske folkestyret anno 1973 omtales som en organisme som skranter: "Et demokrati må også mellom valgene vise sin livskraft. At 14 politiske partier denne gangen appellerer til velgerne, er ikke noe tegn på demokratisk sunnhet. De mange partiene er tvert om et sykdomstegn."

Med de raske regjeringsskiftene etter 1971 i underteksten, skremmes det med at valget kan gi et storting fylt av "rot og permanent krisestemning" hvis altså velgerne ikke foretar "den sanering som er nødvendig". "For første gang etter krigen er det

norske demokrati satt på en alvorlig prøve.” Det spilles med andre ord høylytt på pathos-strengen i en rik retorikk i første tredel av denne lederen. Den skremmer, stemmer til alvor, den fordømmer og belærer. Den bruker metaforer for å dokumentere stort behov for legedom og opprensning.

Vendepunktet kommer der andre gangs gjentakelse av tittelen viser leseren at vi er kommet til et viktig poeng: ”I dag blir det avgjort hva slags regjering Norge skal ha.” Og så tegnes Arbeiderpartiets og statsministerkandidat Brattelis trygghet og forutsigbarhet opp i kontrast til farene ved et borgerlig flertall som kan sette Anders Lange i vippeposisjon. Deretter beskrives Arbeiderparti-alternativets vern om velferdsstat og demokratisering igjen i fast og rolig agitasjon. Ingen skal være i tvil om hva som er medisinen mot det som plager norsk folkestyre. Etter stadig hyppigere gjentakelser av ”I dag” avsluttes det slik: ”De borgerlige kreftene er mer splittet enn noen gang før. Arbeiderpartiet er det sterke kraftsentrum på venstresiden i norsk politikk.”

Arbeiderbladets valgdagsleder i 1973 er velkomponert, den bruker mange retoriske virkemidler og gjennomført billedbruk med sykdoms/sunnhetsmetaforikken som gjennomgående og effektfull erstatning for en manglende logosargumentasjon. Lederen er likevel framtidsvendt og den belærer. I denne lederen snakkes det igjen om et større politisk prosjekt, men det nevnes ikke i samme grad som fram til 1965. Ser man nøyere etter i 1973-lederens gjennomførte etablering av motsetningspar, er det mer stereotype begreper og ideologier det handler om midt oppi alt det høystemt praktiske. Her stilles ”demokratisk sosialisme” mot ”kapitalisme”, sykdom mot kraft, trygghet mot krise, Arbeiderpartiet mot resten. Den utopiske himmelen som slås over valget, er ikke nevneverdig høy. Alle tegn i lederen tyder på at Arbeiderbladets lederskribent både velformulert og engasjert kjemper for sitt parti, men de ideologiske stereotypiene og inntrykket av ”salg” mer enn virkelig alvor gjør at teksten får mer preg av reklametekst enn av politisk agitasjon.

Arbeiderbladets valgdagsledere byr på den beste propagandaen i utvalget. Så er da også partiet i første del av denne perioden det eneste som blir kalt masseparti i Norge (f. eks. Alnæs 2000:80). Både i valgdagslederne og i materialet ellers skremmer og stemmer avisens lederskribenter til alvor, belegger med eksempler og lover trygghet og velstand, ja, til og med lykke. Komposisjonen er bevisst og gir – særlig på noen av valgdagene – formfullendte tekster. Lederne er også lagt opp med økende intensitet ved gjentakelser, rytme, ordstilling og økende bruk av styrke i uttrykkene eller ved at stemmen ”senkes” til det intime. Valgdagslederne – bortsett fra den i 1969 – plasserer valgkampen inn i et større, noen ganger utopisk, politisk prosjekt. I løpet av perioden blir denne himmelen lavere og konsentrasjonen om enkeltsaker tydeligere.

I Arbeiderbladets valgdagsledere spilles det i omfattende grad på pathos som overbevisningsmiddel. Både i valgdagslederne og i utvalget ellers bruker Arbeiderbladets lederskribenter mye fortidsvending i form av *exemplum*. Tidligere hendelser skal bevise at noe kommer til å skje igjen. At Norge har kommet til vekst og velstand under ”arbeiderstyret” i gjenoppbyggingsårene, blir et bevis på at Arbeiderparti-regjering også i de kommende årene må være best egnet til å gi framgang. Henvisningene til økonomiske kriser og ustabile borgerlige regjeringer i mellomkrigstiden skal fungerer som bevis for at en borgerlig regjering i nåtid vil føre

til "rot" og arbeidsledighet. Lav frammøteprosent kan føre til "hitlerisme". Slike deduksjoner kobles temmelig konsekvent til det pathosfylte ved at de borgerlige knyttes til vonde minner og Arbeiderpartiet til de svært positive. Dette er gjennomgående brukt som dokumentasjon for tilrådingen eller frarådingen i tekstene.

Ellers fyller lederne kravene til politiske tekster gjennom sin vending både mot en nær og en utopisk framtid, gjennom sin belæring og sin klare tilråding. Valgdagslederne er mobiliseringsledere. De holder seg i alle de fem valgkampinnsputtene innenfor kategorien "argumenterende" tekster. Vanemessig argumentasjon i valgdagslederen i 1969 og ideologiske klisjéer i 1973 kan være tegn på et noe redusert engasjement, men alle andre tegn peker i retning av at Arbeiderbladets lederskribenter identifiserer seg med partiet og kjemper for dets prosjekt.

5.3.3. Dagbladet – Fra tilråding til analyse

"Samfunnssynet i høysetet" heter Dagbladets valgdagsleder i 1957 og den begynner med de påpekningene som synes å høre til sjangeren "valgdagsleder": "I flere uker har nå partiene talt til velgerne. I dag er det velgerne som har ordet." Derfra går lederskribenten rett på det som er lederens hovedpoeng:

"Det står i dag til hver og en av oss å avgjøre om Arbeiderpartiet også i neste periode skal styre etter eget forgodtbefinnende – suverent og sjølgodt – eller om partiet skal tvinges til å ta hensyn til det fellesskapet vi alle føler som nordmenn og dermed være nødt til å søke saklig samarbeid om løsningen av samfunnsoppgavene." (7.10.1957).

Når motparten er diskreditert, går skribenten over til å rose Venstres innsats. Allerede i ansatsen anbefales Venstre for leserne som "...en garanti for at det nettopp blir ført en samfunnsmessig politikk, uten skjeling til spesielle grupper...". Her framstår skribenten som retorisk bevisst ved at det brukes gjentakelse av "Vi gjør det fordi ...". I framstillingen av Venstres innsats settes igjen Arbeiderpartiets "sjølgodhet" og "feite" valgløfter i kontrast til Venstres kamp for "...mennesker som lever på skyggesiden i samfunnet, eldre mennesker, pensjonister, sinnssyke, åndssvake, vanføre osv. ...". Partiet har gjentatte ganger markert med sine forslag at "...tida nå er inne for en virkelig aktiv sosialpolitikk...".

Etter denne bevisføringen for partiets gode vilje og behovet for "...å få satt samfunnssynet i høysetet i norsk politikk...", anbefales Oslo Venstres kandidater før sluttappellen med gjentatt bruk av partislagordets "videre fram":

"Venstre vil videre fram. Velgerne bør denne gangen vise partiet sin tillit. Vi retter denne appellen til alle fordomsfrie og radikalt innstilte velgere. Ved å stemme Venstre går ikke bare partiet videre fram. Da bidrar en også til å føre videre fram en rekke oppgaver som ligger og venter på å bli løst, takket være et uvillig arbeiderparti. Vi anser dette som valgets hovedsak. Det bør derfor også være en appell til samfunnsinteresserte kvinner og menn om å bruke Venstres liste når de går til urnene."

Valgdagslederen er argumenterende og åpner som en rettstale med sin nedrakking på motparten og framheving av egen parts dyder, men går så over til den politiske talens sterke tilråding. Den belærer og er sterkt framovervendt når eksemplene som skal bevise Venstres gode evne og vilje, er tilbakelagt. Her er noe pathos rundt de "svake" som Arbeiderpartiet har lagt "...hindringer i veien for hjelpen til...". Partiets liste omtales også i forstørrende vendinger som "preget av ungdom og dyktighet" med

kandidater som har "solide kunnskaper og aktiv vilje". Bortsett fra dette er lederen temmelig nøktern. Den har en rett-på-sak-stil. Språket, med sine slagord og adjektivfraser, ligner mer på reklamespråk blandet med normalprosa enn på et politisk agitasjonsspråk. Argumentasjonens oppbygningen virker bevisst, men formuleringsevnen er ujevn.

Dagbladets ledere byr på flere retorisk gode passasjer denne uka, men jevnt over er ikke dette verken stor eller storslått retorikk. Retorisk oppbygning synes bevisst, men virkemidlene er enkle. Gjentakelse er mye brukt for å forsterke budskapet. Bokstavrim brukes for å behage og skape slående formuleringer, men de får noe klisjéaktig over seg. Komposisjonen i valgdagslederen med nedrakking på motparten, framheving av Venstre og en tilrådene slutt ser ut til å være et mønster som går igjen. Det som imidlertid skiller disse lederne klart ut er preget av fornuftsargumentasjon, om den er aldri så ujevnt formulert.

I 1961 har Dagbladets valgdagsleder fått en atskillig mer suggererende form. Etter den bydende tittelen "Til valg" går skribenten rett på en oppramsing av det leseren skal se som valgkampens sentrale saker, og slår fast: "Alt dette er saker der Venstre har spilt en ledende rolle i debatten." Deretter utdypes omtalen av sakene med opptrappende gjentakelse av partinavnet: "Det var Venstre som....", "Venstre tok den opp.....", "Venstre har gjennom hele valgkampen..." (11.9.1961).

Her argumenteres sakpreget *mot* Arbeiderpartiet og Høyre, men mest *for* Venstres syn i hver enkelt sak som nevnes. Hovedinntrykket er likevel at dette er en leder som også spiller sterkt på leserens følelser gjennom stadige forsterkende gjentakelser, gjennom henvisningene til "svake grupper" og gjennom hyllesten av partiet: "Vestres syn vinner fram gjennom tyngden i argumentene og ved at partiet er aktivt til å ta opp dagens problemer..." heter det tidlig i lederen.

Slutten kommer som et poengtert toppunkt i den stigende rytmen: "Venstre kan aldri følge opp den klassekamptanken som deler folket i to, en "borgerlig" og en "sosialistisk" blokk. Hele folket i arbeid og samarbeid er Vestres linje."

Rett-på-sak-preget holder seg også i Dagbladets øvrige 1961-ledere. Det samme gjør tendensen til bedre komposisjon enn i 1957. Her anes også retorikk med klassiske forbilder, som i lederen "Bremseklossene bort fra samferdselen" (6.9.1961). Etter et raskt riss over elendigheten og vanstyret i første del, åpner andre bolk med gjenklang fra Cicero: "I årevis skal vi få svi for den somlete starten vår med utbygging av virkelige motorveier i hovedstadsområdet."

Bokstavrim går fremdeles igjen, ikke minst i titlene. Det samme gjør Venstre-slagordene. Her tas i bruk noen flere retoriske virkemidler og en mer suggererende, propagandapreget stil. Språket ser også ut til å flyte litt lettere for skribentene.

"Selvfølgelig, sier Selvaag" er tittelen på første leder i 1965-utvalget fra Dagbladet. Bokstavrimenes tid er med andre ord ennå ikke forbi (6.9.1965). Også gjentakelsenes metode brukes fortsatt. Valgdagslederen bærer tittelen "Nye tider, nye menn". Her tar imidlertid Dagbladets lederskribent i bruk nye virkemidler. Et lett oppstyltet språk dukker opp midt i den ujevne normalprosaen. En tendens til svada og pompøsitet er også lagt til. Ikke minst finnes her naiv lederdyrkelse å la Aftenposten. Etter innledende fraser om at "I dag skal for alvor velgerne avgjøre hvordan landet skal

styres", og at "vi" får godta resultatet hvordan det enn blir, kommer anbefalingen: "La oss likevel i ellevte time få uttale vår faste overbevisning om den betydning det nettopp i år har å styrke Venstre. Som Helge Seip, førstemannen på Venstres liste i Oslo, sa det på partiets avslutningsmøte i går: - Venstre er garantien for fornyelse med framskritt." Lignende ros og opphøyelse av kandidatene og partiet gjentas lengre nede.

Det manes også til alvor foran "det mest spennende valget siden frigjøringen", før skribenten denger løs på Arbeiderpartiet som "trett av makten og beruset av sin egen ufeilbarlighet har avslørt seg som en dårlig leder av samfunnslivet". Det er med andre ord nødvendig med ny ledelse som "virkelig vil framskritt". Og dermed er det duket for ny hyllest av førstekandidaten, avisens sjefredaktør: "Venstres linje er klar, som Seip sa i går." Valgdagslederen går så over til det som synes å være en favorittøvelse i Dagbladets valgkampledere, nemlig å belære leserne om hvor mange viktige saker Venstre har reist og vunnet fram med.

I denne valgdagslederen er det ikke mye sakargumentasjon. Sammen med lederen "Venstre garanterer" som sto lørdagen før valget samme år (11.9.1965), er valgdagslederen fra 1965 den mest agiterende valgkamplederen i Dagblad-utvalget. Tidligere samme uke er det imidlertid brukt fornuftsargumenter og holdt en mindre høystemt stil. Samtidig merkes ilterheten og behovet for å finne svake punkter i Arbeiderpartiet. Det langes ut når avisen får valgkampinformasjon i Utenriksdepartementets konvolutt: "Ingen privat butikk" er tittelen over den sterkt emosjonelle lederen der utenriksminister Halvard Langes "sammenblandinger" gjøres til enda et tegn på regjeringspartiets "selvtilfredshet" og at det er på tide å skifte ut en regjering som er begynt å tro at "staten og departementene er deres egen lille butikk" (8.9.1965).

"Politisk sett har ikke årets valgkamp vært av de mest interessante." (8.9.1969). Slik åpner valgdagslederen i Dagbladet foran valget i 1969. Et nytt trekk kan skimtes i Dagbladets valgkampledere: Kommentaren – det utenforstående, vurderende blikket. Selv om her finnes både skryt av Venstre og klar tilråding om å stemme på partiet, skjer det fra en distanse. Valgdagslederen i 1969 er i lange passasjer mer en analyse av valgkampen enn en mobiliserende tekst. Her heter det: "De nære ting har preget diskusjonen (...) Dette kan i år føre til mindre valgdeltakelse". Et annet sted i lederen belæres leseren om ulike sider ved Norges "...nærmest utrolig stabile politiske klima...".

Lørdag før dette andre valget med adgang til å ha søndagsåpne valglokaler, er lederen "Til valg med Venstre" atskillig mer preget av å skulle mobilisere enn valgdagslederen er det. Her er distansen mellom parti og avis nesten borte og det brukes oppildnende virkemidler for å "selge" inn Venstres stemmeseddel, men også til å avgrense partiet i forhold til Borten-regjeringen. Argumentasjonen er likevel relativt sakpreget.

Også ellers i uka brukes det en del plass på å fremme Venstre-saker og dokumentere Venstres evne og vilje til det gode, men det er ikke lenger Arbeiderpartiet som ser ut til å være hovedmotstander. Et mer komplisert forhold til de andre partiene i koalisjonen er kommet til sammenlignet med 1965. I valgkampinnspurten 1969 rettes det på lederplass i Dagbladet skarp kritikk mot statsråder fra Høyre og Kristelig Folkeparti.

Gjentagelsene av partinavnet og lederhyllesten fra 1965 er borte i 1969. Det samme er suggesjonen. Her finnes likevel innslag av høytidelig språk og slående formuleringer som denne varianten av de årlige sparkene mot Arbeiderpartiet: "Det er en tafatt og fargeløs opposisjon som har slitt seg gjennom valgkampen."

Distansen mellom avis og parti er ytterligere markert i valgkampinnspurten 1973. Lederne skrives i en mer upersonlig, utenforstående stil. De analyserer i enda sterkere grad enn i 1969. Mens lederskribentene i de to andre avisene på valgdagen 1973 agiterer for eget parti, vier Dagbladets lederskribent valgdagslederen til analyse og kommentering av at de siste meningsmålingene spår lav valgdeltakelse: "Foreløpig synes svikten i partiloyalitet å ha gitt seg utslag i en svikt også i tiltroen til våre politikere." Ingen steder i valgdagslederen kan man si at skribenten tilrår eller frarår det å stemme på noen bestemt måte. Det snakkes heller ikke om framtida, bortsett fra at det tennes et lite varselbluss for demokratiet ved "...et fenomen som Anders Lange...". Valgdagslederen i Dagbladet i 1973 har bare ett av de kjennetegnene de antikke læremestrene mente måtte til i en politisk tale, den belærer.

Den kjølige og distanserte analyserende stilen preger de fleste lederne denne uka. Ett for ett tar lederskribentene for seg de politiske partiene under titlene "Kristelig maktpolitikk" (5.9.1973), "Uklart Senterparti" (6.9.1973) og "Venstre foran valget" (7.9.1965). Det er ikke vanskelig å se at avisen er vennligst stemt overfor det siste partiet. Tonen er den samme distanserte som i lederne om de andre, men her er vennlige ord om at "Venstre har bevist sin livskraft..." og om de vanskelighetene partiet har hatt etter splittelsen på Røros.

Senterpartiet og Kristelig Folkeparti omtales derimot i nærmest foraktende vendinger. Om Senterpartiet heter det: "En stemme til Senterpartiet kan være en stemme til en regjering der Høyre er med. Lysten på taburettene er så stor at her kan man intet forsverge." (6.9.1973). Kristelig Folkeparti beskyldes for å bruke abort-saken taktisk. Pathos blir med andre ord brukt i angrep, men ikke i agitasjon i Dagbladets ledere i 1973. Den gamle partifargen synes best når man ser hvem partiet *ikke* går til angrep på.

Dagbladets valgkampledere endrer seg flere ganger i perioden. Dagbladet-folk likte å si at dette var avisen med de beste pennene, men de beste lederskribentene hadde den ikke. De første lederne i utvalget er relativt tørre og vanepregete tekster i tilnærmet normalprosa og med et lite register av retoriske virkemidler. Gjentagelser og bokstavrim går igjen, ikke minst gjennom hyppig sitering av parti-slagordene. I 1961, og enda sterkere i 1965, tar lederskribentene i bruk en mer suggererende stil og lederne framstår klarere som mobiliseringstekster.

I 1969 er det skjedd en ny endring ved at et distansert, analyserende blikk merkes i tekstene. De har imidlertid fortsatt den politiske talens kjennetegn, de argumenterer for Venstres saker og rår folk til å stemme på Venstre. I 1973 er den analyserende, kjølige, akademisk drøftende stilen blitt det dominerende trekket ved ledertekstene. 1973-stilen preges mer av rettskalens anklager og fordømming av handlinger i fortid, enn av den politiske talens framtidsvendte drøftinger og anbefalinger. Loyaliteten til Venstre ses i 1973 lettere hvis man undersøker hvilket parti lederskribenten *ikke* angriper enn ved å lete etter noen politisk tilråding.

5.3.4. *Sammenfall mellom avisenes og partienes retoriske stil?*

Sammenligner en retorikken i de tre partiene med de tre avisenes overbevisningsstil, er det enkelt å finne ut hvilken avis som hørte til hvilket parti.

Arbeiderbladet-ledernes kraftfulle veksling mellom fornuftsargumenter og pathos, deres dramatiske bruk av eksempler og bevisste propagandastil bærer preg av et parti med talere både av Martin Tranmæls, Haakon Lies og Einar Gerhardsens kaliber. Det skjer en viss endring til et mindre voldsomt språk i perioden. Gerhardsen-teknikken med de lavmælt intense, nærmest intime henvendelsene finnes også, selv om materialet helt til de siste valgene også har innslag av svært høyrøstet "tale". Dette ser ut til å være en avis mer preget av Tranmæls og Lies stil enn av Gerhardsens. I løpet av perioden skjer det små endringer i disse trekkene ved Arbeiderbladets lederretorikk. Karakteristikken i Arbeiderbladets historie passer like godt i 1973 som i 1957: "Den demokratiske arbeiderbevegelsen var og er et stormfullt ekteskap mellom følelser og fornuft. Arbeiderpressen og arbeiderbevegelsen er to sider av samme sak, av visjon og vilje." (Bjørnsen 1986:334).

På samme måte kan Aftenpostens ledere i stor grad karakteriseres med lignende uttrykk som Johansen bruker om Høyre-ledernes måte å uttale seg på. Ironien, de oppstyltede, dannede konservative formuleringene, flinkheten – alt finner en igjen i Aftenpostens lederspalter. Den naive hyllesten er imidlertid et trekk som ikke nevnes av Johansen. Den forsvinner så å si helt fra lederne mot slutten av perioden.

Av trekkene Grepstad nevner som typiske for Venstres retorikk, finnes hangen til å gjenta partislagord og partinavn i Dagbladet fram til 1965. Formløshet preger også lederne ved at de i større grad enn i de to andre avisene skrives i normalprosa uten synderlige hensyn til rytme og retoriske grep for å intensivere budskapet. I 1973 er denne stilen erstattet av en akademisk stil som muligens kan ligne på Gunnar Garbos, men som ikke finnes i Grepstads beskrivelse av Venstre-retorikken etter Røros.

Når det gjelder Aftenposten og Dagbladet er det begrenset hvor mye en kan slutte ut fra sammenligningen med partiledernes retoriske stil. De to avisenes stiler kan ikke i samme grad som Arbeiderbladets, sies å være skapt av en politisk bevegelse. Aftenpostens stil kan like gjerne kalles en kulturkonservativ stil og Dagbladets en kulturadikal. Stilen i avis og parti er omtrent den samme, men det kan den være uten at det har sin årsak i noen partiloyalitet. Den endringen som skjer i Dagbladet fra 1969 markerer imidlertid et klart avvik fra den stilen Grepstad finner hos partiets talere etter 1972.

6. Fortsatt partipresse?

"Selv om den formelle partitilknytningen opprettholdes, er det en tendens til at aviser stillferdig frigjør seg fra partiet." (Wale 1972:5-6).

Denne oppgavens problemstilling har vært å undersøke om det i lederne i landets tre største aviser i perioden 1957 til 1973 kan spores uttrykk for endringer i avisens partiloyalitet – og i tilfelle hvilke. Tekstanalysene har vist et i utgangspunktet nært forhold mellom lederspaltene i de tre avisene og de tre partienes argumentasjon og strategier i valgkampene. Foran de første valgene i perioden framstår avisene som en del av partienes valgkampapparat og journalistikken er preget av de konvensjonene som gjaldt for det som her er kalt partipressens orden.

Vi har sett at forekomsten av de åpenbare uttrykkene for partiloyalitet i valgkamplederne i landets tre største aviser på 1960-tallet øker langs nesten alle de dimensjonene som er undersøkt. Antall *stemmeanbefalinger* for "eget" parti øker. Frekvensen av *politisk agitasjon* for partiet og *angrep* på dets motstandere øker slik at *hver* leder i de tre avisene den siste uka før valget i 1969 inneholder slike politiske pro/contra-utsagn. Samtidig har antall ledere økt og lederne er blitt lengre. Ikke noe av dette tyder på at avisene tonet ned sitt partiengasjement på 1960-tallet, slik Høyer spådde etter å ha identifisert en klar tendens til svekket kampanjeintensitet foran stortingsvalgene fra 1949 til 1957 og en tilsvarende svekkelse i partipolitisk engasjement i lederne et tilfeldig utvalg dager i 1961 (Høyer 1959 og 1964).

Studerer vi arten av angrep og agitasjon mer nøye, ser vi at avisene foran hvert valg til slutten av 1960-tallet inneholder ledere der avisen framstår som mer eller mindre passivt *talerør* for partiets politikk. I hele perioden 1957 til 1969 finnes ledere der avisen inntar rollen som *mobiliseringsredskap* for partiet og ledere der avisen *legitimerer* partiets politikere ved å ville dokumentere deres styringsevne. Avisen framtrer gjennom lederne også som bevegelige *forsvars- og angrepskrigere* for partiet når strategiske muligheter eller utfordringer oppstår i løpet av valgkampen.

Det synes med andre ord ikke å være noen trekk ved utviklingen i antallet eller arten av "politiske ledere" som tyder på løsning av partibånd i tiåret etter at Høyer første gang fant tegn til at det partipolitiske engasjementet på lederplass var begynt å dale. I stedet finnes mange tegn til at båndene er nære og sterke og flere funn tyder på at de styrkes midt på 1960-tallet.

I dette avsluttende kapittelet skal jeg først sette opp to mulige forklaringer på hvorfor utgangshypotesen ikke kunne bekreftes gjennom studier av de tre avisene. Deretter vil jeg drøfte når "avpartifiseringen" i de tre avisene begynte. Til slutt drøftes hva som må være til stede for at "avpartifiseringen" skal kunne sies å være avsluttet.

6.1. Revitalisering eller feildiagnostisering?

Hvorfor ser utviklingen av det partipolitiske engasjementet i lederspaltene i de tre avisene ut til å ha gått i motsatt retning av Høyers prediksjoner? Her skal settes opp to forslag til forklaringer, som vel må kalles hypoteser siden vi ikke vet nok til å avgjøre hvilken av dem som er mest sannsynlig. Begge har som premiss at den politiske utviklingen må tillegges relativt stor vekt i forklaringsalternativene. For det første

fordi utgangspunktet er den sammenfiltreringen vi har sett mellom partier og aviser i partipressens tid. For det andre: Utviklingen i etermedienes politiske journalistikk, i profesjonsutviklingen og i mediemarkedet ser ut til å ha dratt i retning av en nedtonet politisk lojalitet i lederspaltene. Siden en slik utvikling ikke er funnet før helt i slutten av perioden, er det grunn til å konsentrere hypotesene om de årsaksforklaringene som kan ligge i partiutviklingen og den politiske temperaturen i perioden.

Den første hypotesen er at opphetingen av det politiske klimaet etter valget i 1961 revitaliserte avisenes partipolitiske engasjement og styrket deres partiloyalitet.

I sine studier av norsk presse gjennom mer enn 200 år beskriver Høyer hvordan aviseierne balanserer mellom meninger og marked (Høyer 1995). Fra en situasjon på 1950-tallet der markedsrasjonalen – det å framstå som mindre politisk profilert for å appellere til bredest mulig lesergrupper – så ut til å være den sikreste strategien for avisen, kan opphetingen av det politiske klimaet ha ført meningene tilbake som styrende i de redaksjonelle avgjørelsene. Økningen i det politiske konfliktnivået kan ha skapt en situasjon som lignet på den som er beskrevet i åpningen av denne oppgaven, den politiske polariseringen på sent 1800-tall som gjorde det gunstigst for avisene å velge side. 1960-tallet ser heller ikke ut til å ha vært noen god tid for løsning av partibånd, dersom troverdigheten skulle bevares. Igjen skulle et regime veltes, nå var det "Ettpartistaten" som sto for tur. Dessuten er det høyst sannsynlig at partiene har fått økt behov for å ha de tre største partiavisene som talerør i de stadig hetere kampene etter Kings Bay-krisen. Det kan dessuten være god grunn til å tro at den personlige politiske kampiveren i de partipolitiske rekrutterte lederredaksjonene også ble styrket av at den politiske temperaturen steg.

Et tegn på at det er partiloyaliteten og neppe engasjementet for *enkeltsaker* som slår ut, er at avisene fortsatte som mobiliseringsredskap for sine partier til tross for at den politiske tilnærmingen var kommet langt foran de mest opphetede valgene på 1960-tallet. I tråd med de nye folkeparti-idéene har vi sett at partiene gikk inn for saker mer enn for ideologier og konturene mellom partiene ble mindre tydelige etter som valgprogrammene begynte å ligne på hverandre. Først på begynnelsen av 1970-tallet begynner velgerne å "shoppe" rundt. De skifter parti oftere og lettere. Nå skulle forholdene med andre ord ligge godt til rette for at avisene kunne gjøre det samme uten å tape for mye på lesersiden.

Berge Furre ser bortfallet av Venstre som politisk kraft etter splittelsen i 1972, som en viktig årsak til de økte "vandringene" i velgermassen. Den samme splittelsen må ha vært vesentlig for også å løsne lojalitetsbåndene i de gamle Venstre-avisene og føre også dem ut på politisk vandring, slik vi ser tendenser til i Dagbladet i 1973.

En annen mulig forklaring på at kampanjeintensiteten på lederplass øker foran valgene på 1960-tallet, kan imidlertid være at det synkende konfliktnivået Høyer fant i lederspaltene fra 1949 til 1957 og senere til 1961, ikke *var* uttrykk for løsning av partibånd. Det kan i stedet ha vært et resultat av det uvanlig lave politiske konfliktnivået foran de to valgene på 1950-tallet og foran valget i 1961. Det er denne labre stemningen Furre peker på når han kaller perioden "dei stille år" og som hos Sejersted refereres til som "den rolige og neddempede tonen".

Årsaken til roen var neppe bare kompromisset om fullmaktslovene i 1953. På 1950- og tidlig 1960-tall avspeilet debatten om utopienes og ideologienes død at et lavt konfliktnivå mellom partiene ikke var noe særnorsk fenomen.⁷⁷ Verdikritikken og radikaliseringen som skulle gjøre påstanden om ideologienes død til skamme i 1968, begynte å bryte den rolige overflaten gjennom atomrustningsmotstanden og SFs dannelse i 1961, men ble kanskje ikke identifisert som kime til nye ideologiske skillelinjer? I det minste kan det ha vært nærliggende å spå både evig Arbeiderpartistyre og partipressens snarlige død i årene rundt 1960.

Hvis det skulle vise seg å være slik at kampanjeintensiteten i avisenes lederspalter sank parallelt med dalende kampanjeintensitet i partiene, kan neppe avisenes partipolitiske lojalitet tolkes som redusert uten at man også kan identifisere en slik utvikling i andre variabler. En redusert eller varierende kampanjeintensitet kan i disse årene nettopp sees som uttrykk for at avisens meningsadferd i valgkampene nærmest slavisk følger partienes.

Her har vi ikke undersøkt mer enn tre aviser med enkle metoder og i en periode som kun delvis overlapper Høyers. Videre undersøkelse av flere teksttrekk ved lederne også foran valgene i 1949 og 1953 vil være nødvendig for grundigere drøftelser av disse hypotesene. Hvis en utvidet studie av valgkampene og ledertekstene skulle vise stor nærhet og tette bånd, vil det peke mot at de første tegnene til "avpartifisering" i norsk presse kan ha dukket opp senere enn en til nå har antatt.

6.2. Når begynner "avpartifisering"?

Ledertekstene i tre aviser foran valgene fra 1957 til 1973 er undersøkt med hensyn på graden av politisk agitasjon og angrep for ett bestemt parti og dets politikk i valgkamplederne. Det første funnet som klart peker mot svekket partiloyalitet, finner vi i Dagbladet foran valget i 1973. I denne valgkampinnspurten reduseres forekomsten av stemmeanbefalinger, angrep og agitasjon i Dagbladets ledere. Samtidig viser tekstanalyser endringer i posisjonen avisen inntar i disse utsagnene ved at Venstre foran dette valget omtales i en ny *vennlighetsinnset kommentatorstil*, og de andre partiene i en *lite vennlighetsinnset kommentatorstil*. Denne endringen skaper – trass i den tydelige partisympatien – inntrykk av at avisen beveger seg bort fra partiet, fra å være politisk *aktør* i retning av å bli en *observatør* utenfor det politiske spillet.

Inntrykket av endring i Dagbladet i 1973 styrkes av de endringene som kan skimtes i Dagbladets ledernes retoriske stil i 1969, men som fullt kommer til uttrykk foran 1973-valget. Fra å være argumenterende, men først og fremst agiterende tekster, domineres Dagbladets ledere i 1973 av en akademisk vurderende og drøftende stil. Partifargen i Dagbladet viser seg i 1973 mer gjennom hvilket parti som *ikke* angripes eller kritiseres, enn i hvem det agiteres for.

Undersøkelsen av lojalitets- og nærhetsuttrykk som ligger mer *skjult* i tekstene støtter inntrykket av at vi må fram til 1973 før det skjer tydelige endringer. Foran dette

⁷⁷ Herbert Tingsten skrifter om ideologienes død fra 1952, Judith N. Shklars bok "After Utopia: The Decline in Political Faith" (1957), Daniel Bells bok "The End of Ideology" (1960) og Seymour Martin Lipset framstillinger fra rundt 1960 av det parlamentariske demokratiet som en slags "overrideologi", er sentrale i denne debatten.

valget ser vi en redusert "vi"-bruk, en forandring som skaper inntrykk av mindre personlige engasjementet bak de "politiske" lederne.

I Dagbladet, men også i Aftenposten, ser en imidlertid et annet, svakere tegn til distansering allerede foran valget i 1965 da de to avisen ikke lenger omtaler partiet som "vi" i ledertekstene. En slik distansering ser ikke ut til å skje i Arbeiderbladet. Det er imidlertid uklart om en slik "vi"-bruk var etablert praksis i de to borgerlige avisene, all den tid vi har funnet få tilfeller. Distanseringen i Dagbladet og Aftenposten er heller ikke større enn at fortellerstemmene i alle tre avisenes ledere fortsetter å uttrykke stor grad av nærhet i sin omtale av det "egne" partiet og at de helt fram til 1973-valgkampen framtrer som garantister for at partiets valgløfter vil bli gjennomført hvis det vinner valget. I Arbeiderbladet garanteres det for Arbeiderpartiets løfter også i 1973.

Konklusjonen må derfor bli at forholdet mellom de tre avisene og deres partier må sies å framstå som nært og stabilt til og med valgkampen i 1969. Først i 1973 byr materialet på tydelige tegn til distansering – tydeligst i Dagbladet, noe mindre tydelig i Aftenposten, omtrent ikke merkbart i Arbeiderbladet.

Ser vi på andre sider ved avisens innhold og ikke bare på lederne, finnes det allerede fra midten av 1960-tallet flere tegn som kan tyde på oppmykning om ikke av partiloyaliteten, så i det minste av andre sider ved partipressens orden.

Vi vet at H-en bak Aftenpostens navn i Norsk Aviskatalog ble fjernet i 1963, trolig i første halvår. Vi vet at Aftenpostens politiske journalister sluttet å gå på gruppemøter i Høyres stortingsgruppe nokså raskt etter regjeringsskiftet i 1965. Årsaken skal ha vært at det var upraktisk at de var der. Men uansett årsak, det var åpenbart blitt mulig å bryte denne konvensjonen i partipressens orden.

Vi vet at alle de tre avisene gradvis slapp flere partiers syn til i reportasjer, i debattspalter og på annonseplass i siste halvdel av 1960-tallet. Vi vet at eierne i de tre avisene i årene 1970 til 1975 ansatte redaktører som riktignok hadde partiboka i orden, men var uten den bakgrunnen fra Stortinget og tunge verv i partiene som de avtroppende redaktørene hadde hatt. En kan tenke seg at disse ikke var like parat til å involvere avisen som aktør i partiets strategier. Vi vet at Aftenpostens nye sjefredaktør ikke ønsket å bli medlem av Høyres arbeidsutvalg da han tiltrådte i 1970. Vi vet at Dagblad-journalistene sluttet å gå på Venstres gruppemøter etter partisplittelsen i 1972.

Disse trekkene kan sies å bero på endringer i konvensjonene rundt den politiske journalistikken. De *kan* være, men *må* ikke nødvendigvis være, tegn på løsere partiloyalitet. Så komplisert som bildet av båndene mellom parti og avis var, kan man ende i uklarheter hvis endring i en enkelt av alle de viktige eller uviktige forbindelsene skal være grunn til å si at en "avpolitisering" er begynt. Siden lederne er stedet der avisens politiske syn bestemmes, virker det fruktbart å holde fast ved det synet at det er endringer i politiske holdninger på lederplass og måten de der uttrykkes, som bør være det avgjørende tegnet på om en avis er i ferd med å "avpartifiseres".

"Selv om den formelle partitilknytningen opprettholdes, er det en tendens til at aviser stillferdig frigjør seg fra partiet", skrev Thorbjørn Wale i 1972. Vi har sett at slike stillferdige distanseringer kan spores i perioden. Noen få tegn kan skimtes i 1965, flere i 1973. Men de stillferdige frigjøringstegnene endret neppe lesernes inntrykk av

avisen som partiavis. Det kan ikke ha spilt så stor rolle for lesernes inntrykk av Dagbladet som Venstre-avis at det finnes få stemmetilrådinge foran valget i 1973, så lenge partiet avisen har støttet i nesten 90 år fortsatt omtales vennlig på lederplass og partiformannen troner "optimistisk" på forsiden i valgdagsavisen. Det har neppe heller gjort inntrykk i breie lesergrupper at lederne skifter retorisk stil eller at lederskribentene skifter fra å framstå som aktører til å bli observatører, så lenge Venstre ikke kritiseres.

Kremlologene har nok sett tegnene, men er det sannsynlig at noen løsrivelse i Dagbladet har vært merkbar for leserne før sjefredaktøren foran valget i 1977 høylytt erklærer avisens uavhengighet? I Norsk Aviskatalog sto det V for Venstre. I styreformannstolen satt Venstre-mann Getz Wold. Aksjene var eid av Venstre-folk eller folk fra gamle Venstre-familier. I lederavdelingen satt Venstre-folk.

Det som er enda mer sikkert er at Arbeiderbladet ble oppfattet og måtte oppfattes som en partiloyal avis i 1973, at avisen fortsatt ble oppfattet slik i 1991 og muligens har rester av fargen ennå. I det minste er politisk avdeling godt befolket med tidligere partitillitsmenn.

Heller ikke i Aftenposten kan det sies å ha skjedd nevneverdig løsning av lojalitetsbåndene i 1973. Avisen ble fortsatt regnet som sterkt Høyre-lojal da Egil Sundar tok over som sjefredaktør i 1984. Selv hevder Sundar at den var partipolitisk uavhengig mens han satt som sjefredaktør til 1990 (Sundar 1993:231). Det vil mange være uenig i og hevde at en løsrivelse først kunne skje da han gikk av.

I denne oppgavens periode har vi sett tegn på en stillferdig begynnelse på "avpartifisering" i Dagbladet og Aftenposten fra 1965 og klarere tegn på at partibåndene begynner å løsne i Dagbladet i 1973. I Aftenposten og Arbeiderbladet har vi sett tegn som tyder på et noe svekket partipolitisk engasjement i 1973, men det store flertallet av funn tyder på at begge disse avisene og særlig Arbeiderbladet, er en loyal partiavis i hele denne oppgavens periode.

6.3. Når kan vi si at "avpartifiseringen" er over?

Foran valget i 1977 erklærte Dagbladets redaktør at avisen ved dette valget ville bryte sin mer enn hundreårige tradisjon. Dagbladet ville ikke anbefale leserne å stemme Venstre. Men kanskje "uavhengighetserklæringen" i august 1977 ikke ble oppfattet som en avslutning på forholdet? I Dagbladets styre og representantskap satt fortsatt Oslo Venstres mangeårige stortingsrepresentant Eva Kolstad og flere andre prominente Venstre-folk. I lederavdelingen skrev de Venstre-rekrutterte videre. Kan vi da si at Dagbladet var "avpartifisert" i 1977?

Vi har mange opplysninger som tyder på at båndene mellom de tre avisene og deres partier var sterke og tette i mange år framover og kanskje de er det enda? I Dagbladets design av 2002 troner portrettet av avisens grunnlegger Hagbart Emanuel Berner over lederspaltene og peker tilbake til den meningsavisen Dagbladet i sin tid ble stiftet som.

Først rundt 1990 meldte Aftenposten sine politiske journalister ut av Den Konservative Presses Forening. Først i 1991 solgte Arbeiderpartiet Arbeiderbladet. I 1994 fikk fortsatt arbeiderpartilag rabatt på annonser i Dagsavisen.⁷⁸ Flere av de som

⁷⁸ Undersøkt september 1994.

fremdeles skriver ledere i de tre avisene, ble rekruttert mens forholdet til partiet var tett og nært.

Rundt regjeringsskiftet i mars 2000 finner Paul Bjerke fortsatt klar partiprofil i flere tidligere partiavisers lederspalter. Kanskje kunne en lignende studie av Aftenposten, Arbeiderbladet og Dagbladets lederspalter også gitt grunnlag for den konklusjonen Lars Nord leverer etter å ha studert svenske avisledere rundt riksdagsvalget i 1998:

"Det går varken att hävda att partipressen är död eller att påstå att den lever som förr. Den partipolitiska lojaliteten finns under vissa särskilda omständigheter, men i betydligt mindre omfang än förr." (Nord 2001:186)

Hva skal til for at vi skal kunne si at de tre avisene har sluttet å være partiaviser? Hvor sitter egentlig det som gjør en avis til partiavis? Sitter det i eiernes valg av partinære redaktører? I lederspaltens lojalitet til partilinjen? I partiets monopol på annonse-, debatt- eller reportasjeplass? I hvilke partilag som får rabatt på annonser? Er det lesernes inntrykk som skal avgjøre? Eller er det graden av partiloyalitet på lederplass som skal være vannskillet mellom en partiavis og en "avpartifisert" avis?

I innledningskapitlets begrepsavklaring bestemmes partiloyaliteten som skillet mellom partiaviser og andre aviser i partipressens tid. Lederspalten er det stedet i avisen der partiloyaliteten bestemmes. Så lenge en stabil partiloyalitet i lederspalten opprettholdes, måtte en kunne kalle en avis en partiavis. Men kan man det når de øvrige konvensjonene i partipressens orden er brutt og borte fra spaltene? Det er mulig at man da må nøye seg med å kalle den *en partiloyal avis*.

Partipressen var sammenvevd med partiene langs så mange dimensjoner i så mange år at det ikke er usannsynlig at atskillelsen måtte ta flere tiår. Pågår den fortsatt? Det vet vi vel ikke nok til å svare på. Også her ser det ut til å være behov for mer omfattende forskning og det er mulig den bør skje med åpning for at ikke enkelte lederstandpunkt som faller sammen med meningene til det "gamle" partiet, er tegn på partibånd. Å finne sammenfall i synspunkter på enkelthendelser kan ikke være nok til å avgjøre om det er gammel partiloyalitet eller en kontinuitet i avisens generelle ideologiske orientering som viser seg. En partiuavhengig presse er forhåpentlig ikke nødt til å være holdningsløs.

English Summary: "Today, nobody should abstain."⁷⁹

Party loyalty as expressed in editorials in three Oslo newspapers during parliamentary election campaigns 1957-1973

The purpose of this thesis is to identify changes in party loyalties in Norway's three largest newspapers, as expressed in editorials during parliamentary election campaigns. Corpus is the editorials in *Aftenposten*, *Arbeiderbladet* and *Dagbladet* for the last week of campaigns from 1957 to 1973. At the beginning of the period *Aftenposten* was affiliated an expressing the views of *Høyre*, the conservative party of Norway, in the same way as *Arbeiderbladet* was loyal to the Labour Party (*Arbeiderpartiet*) and *Dagbladet* to the Liberal party (*Venstre*).

In studies using a similar kind of material from the parliamentary elections in Norway from 1949 to 1957 (Høyer 1959 and 1964), party loyalties were found to be tuned down during the first post-war period. This development was predicated by Høyer to continue due to developments in the newspaper market. The thesis aims to verify or falsify this predication. Except from Høyers groundbreaking work, political loyalties as expressed in editorials in this period have not been much studied.

Høyer looked for political agitation and attacks to measure expressions of loyalties. A second aim of the thesis is to identify other signs in the editorials signalling changes in party political closeness or distance. The thesis presents different rhetoric styles applied in the editorials, narrative traits and gives a survey of the topics covered, sources and references, and audiences addressed. The methods used are three different approaches to text analysis. Firstly the simple scoring of contentual traits such as voting advices and political pro/contra arguments, secondly narrative theory used to identify the implicit reader and content of the editorial "we", thirdly theory of rhetoric used to identify changes in argumentative styles.

The three newspapers are at the beginning of the period closely intertwined with their parties and serve as tools in the political campaigns. These loyalties are not found to be tuned *down* but to be tuned *up* before the three elections after 1957. All three papers urge the reader to vote for "its" party or the party's strategy before all five elections. Significant decrease in the newspapers agitation *for* the party and attacks *versus* the party's opponents are not found until the campaign in 1973. Such decrease is to a certain extent found in *Aftenposten* and most significantly in *Dagbladet*, but not in *Arbeiderbladet*.

The close relationship between paper and party is also seen in the identification between the editorial "we" and the party. This is found in all three papers until the elections in 1961. Until the elections in 1969 the editorials in all papers express guarantees for the political promises given by the party in election campaigns.

The most significant changes in the way the editorials express political loyalties, are found in *Dagbladet* before the 1969 elections and particularly before the elections in 1973. These changes are seen as a consequence of the growing conflicts in the Liberal Party leading to the split few months after the 1972 referendum. A majority

⁷⁹ Punchline from *Arbeiderbladet*'s editorial on election day 1957

voted against Norway's entry into the EEC. The increase in the newspapers' political campaigning during the 1960's is mostly found to be a consequence of the increase in political temperature during the decade.

Ledertekstene som er analysert

Stortingsvalget 7.10. 1957

Aftenposten 19 ledere, 14 utgaver, 7 "avisdager"

Mandag morgen 30.9: "Det lar seg gjøre"
Mandag aften 30.9.: 1. "Skoleferien", 2. "Det store mål"
Tirsdag morgen 1.10.: "Ett minutt stillhet"
Tirsdag aften 1.10.: "Avskjeden"
Onsdag morgen 2.10.: 1. "En ny dag er begynt", 2. "Tre mandater"
Onsdag aften 2.10.: "Lønnsoppgjøret i Oslo kommune"
Torsdag morgen 3.10.: 1. "Vaktholdet", 2. "Husleiereguleringen"
Torsdag aften 3.10.: "Forskjellen"
Fredag morgen 4.10.: "Funksjonærenes erfaringer"
Fredag aften 4.10.: 1. "Oslo-valget", 2. "Realiteter og propaganda"
Lørdag morgen 5.10.: 1. "Kvinnene og valget", 2. "Akershus-valget"
Lørdag aften 5.10.: "Sitt ikke hjemme!":
Mandag morgen 7.10.: "Hva valget gjelder":
Mandag aften 7.10.: "Ennu er det tid!":

Arbeiderbladet 14 ledere, 7 utgaver.

Mandag 30.9.: 1. "Alternativet" er bortfalt", 2. "Tilbake til førkrigs-syn"
Tirsdag 1.10.: "I et sikkert spor"
Onsdag 2.10.: "Ved milepelen"
Torsdag 3.10.: 1. "I farlig farvann", 2. "Vi må ikke regne"
Fredag 4. 10.: 1. "En ny holmgang?", 2. "Et tysk problem"
Lørdag 5.10.: 1. "Det fjerde valg", 2. "Rykter avlivet", 3. "En stille krig"
Mandag 7.10.: 1. "Velgernes dag", 2. "Milovan Djilas", 3. "Morgenbladet og indeksen"

Dagbladet 9 ledere, 7 utgaver

Mandag 30.9.: 1. "Innsats mot bolignøden", 2. "Arne Strøm og Romerikes Blad"
Tirsdag 1.10.: "En innsats"
Onsdag 2.10.: "To skatteforslag og to grunnsyn"
Torsdag 3.10. "Ring om arbeidsplassene":
Fredag 4.10.: 1. "Spar oss for Speidel!", 2. "Svar skyldig"
Lørdag 5.10. "Noe å satse på":
Mandag 7.10. "Samfunnssynet i høysetet":

Stortingsvalget 11.9. 1961

Aftenposten 16 ledere, 14 utgaver, 7 "avisdager"

Mandag morgen 4.9.: "Politikk og informasjon"
Mandag aften 4.9.: "En riktig beslutning"
Tirsdag morgen 5.9.: "Unødig bekymring"
Tirsdag aften 5.9.: 1. "Fornem nød", 2. "En lærepenge"
Onsdag morgen 6.9.: "En god spørretime"
Onsdag aften 6.9.: "Regjeringens stabile priser"
Torsdag morgen 7.9.: 1. "Selsomt jubileum", 2. "Demokratisk rett"
Torsdag aften 7.9.: "Rumnormen og de enslige"
Fredag morgen 8.9.: "Hele historien"
Fredag aften 8.9.: "Et regnestykke"
Lørdag morgen 9.9.: "Valgets store mål"
Lørdag aften 9.9.: "Opposisjonens debatt i radio"
Mandag morgen 11.9. "I dag"

Mandag aften 11.9.: "Valgnatten"

Arbeiderbladet 14 ledere, 7 utgaver

Mandag 4.9.: 1. "Et oppfliset alternativ", 2. "Nye boliger i Oslo"

Tirsdag 5.9.: 1. "En politikk for 1960-åra", 2. "En lett sak"

Onsdag 6.9.: 1. "Fint jubileum", 2. "Rente og boligbygging"

Torsdag 7.9.: 1. "I Norge og Norden", 2. "Arbeidsfred ved Hydro"

Fredag 8.9.: 1. "Så enkelt er det", 2. "Et merkelig angrep"

Lørdag 9.9.: 1. "Profetier om valget", 2. "Spennende i Oslo"

Mandag 11.9.: 1. "De svimlende muligheter", 2. "Det spennende valg"

Dagbladet 10 ledere, 7 utgaver

Mandag 4.9.: "Lite tillitvekkende", 2. "Fru Åses mirakel"

Tirsdag 5.9.: 1. "Et spørsmål om rettferdighet", 2. "Klart og riktig"

Onsdag 6.9.: "Bremseklossene bort fra samferdselen"

Torsdag 7.9.: 1. "Politiet og Karl Johan", 2. "Ånden fra Rælingen"

Fredag 8.9.: "Skal forskjellen få fortsette?"

Lørdag 9.9.: "Stemmeseddelen og skatteseddelen"

Mandag 11.9.: "Til valg"

Stortingsvalget 13.9. 1965⁸⁰

Aftenposten 19 ledere, 14 utgaver, 7 "avisdager"

Mandag morgen 6.9.: "Hvis vi vil"

Mandag aften 6.9.: "Skattepolitikk"

Tirsdag morgen 7.9.: 1. "Visse revisjoner", 2. "Fortidens krefter – og fremtidens"

Tirsdag aften 7.9.: "Ingen skandale..."

Onsdag morgen 8.9.: 1. "Høyres vrimmel", 2. "Flukt fra problemet"

Onsdag aften 8.9.: "Spørsmål og svar"

Torsdag morgen 9.9.: 1. "Gerhardsens redsel", 2. "Renten som virkemiddel"

Torsdag aften 9.9.: "Stengte skoleporter"

Fredag morgen 10.9.: 1. "Falskt vidnesbyrd", 2. "Betydelig uenighet"

Fredag aften 10.9.: "Boligkø og tomter"

Lørdag morgen 11.9.: 1. "Erklæring og program", 2. "Synet på samarbeide"

Lørdag aften 11.9.: "Enighet om samarbeide"

Mandag morgen 13.9.: "Et nytt grunnsyn"

Mandag aften 13.9.: "Valget"

Arbeiderbladet 20 ledere, 7 utgaver

Mandag 6.9.: 1. "En løsaiktig invitt", 2. "Lettelser i statsskatten"

Tirsdag 7.9.: 1. "Vårt program", 2. "Komisk i radio og fjernsyn", 3. "For eller mot arbeiderstyret?"

Onsdag 8.9.: 1. "Freden i vårt arbeidsliv", 2. "Falsk SF-propaganda", 3. "Meieriene blir borte", 4. "Stopp spekulantene"

Torsdag 9.9.: 1. "Fare for høyere rente", 2. "Lindebrække forvrenger", 3. "Brann i rosenes leir"

Fredag 10.9.: 1. "Intet er avgjort", 2. "En privat "skandale"

Lørdag 11.9.: 1. "Nødvendig å stå sammen", 2. "Kjell Bondevik sier fra"

Mandag 13.9.: 1. "Reservene avgjør valget", 2. "I en urolig verden", 3. "Hvem er SF's

hovedfiende?", 4. "Sinnhellig advarsel"

Dagbladet 8 ledere, 7 utgaver

Mandag 6.9.: "Selvfølgelig, sier Selvaag"

Tirsdag 7.9.: "Saltomortale av Cappelen i Hønefoss"

Onsdag 8.9.: 1. "U Thant til Østen", 2. "Ingen privat butikk"

⁸⁰ Første år med adgang til å ha valglokalet åpent også søndag.

Torsdag 9.9.: "Å spare seg til fant"
Fredag 10.9. "Tjukkere enn vann"
Lørdag 11.9. "Venstre garanterer"
Mandag 13.9. "Nye tider, nye menn"

Stortingsvalget 8.9. 1969

Aftenposten 16 ledere, 14 utgaver, 7 "avisdager"

Mandag morgen 1.9.: "Lekkasjen"
Mandag aften 1.9.: "Gode argumenter"
Tirsdag morgen 2.9.: " "Samfunn i samarbeide" "
Tirsdag aften 2.9.: "Handicap-omsorg"
Onsdag morgen 3.9.: "Den nye politikk"
Onsdag aften 3.9.: "Velgerens dilemma"
Torsdag morgen 4.9.: 1. "Sjokkbehandling", 2. "Hensikten og middelet"
Torsdag aften 4.9.: " "The Green Berets" "
Fredag morgen 5.9.: "Fast styring"
Fredag aften 5.9.: "Press pr. postkort"
Lørdag morgen 6.9.: 1. "Fire gode år", 2. "Intet alternativ"
Lørdag aften 6.9.: "Overbudspolitikken"
Mandag morgen 8.9.: "De seks mandater"
Mandag aften 8.9.: "Vi vet hva vi har"

Arbeiderbladet 18 ledere, 7 utgaver

Mandag 1.9.: 1. "Teppet går ned i Praha", 2. "Farmand og inntektsutviklingen"
Tirsdag 2.9.: 1. "Kapitalmakt og folkemakt", 2. "Rettferd og likestilling", 3. "Valget i TV"
Onsdag 3.9.: 1. "En skjevare fordeling", 2. "Myrvolls økte skatter og avgifter",
3. "Musikkhøyskolen må reises"
Torsdag 4.9.: 1. "Valget av regjering", 2. "Likhet og statistikk", 3. "Høyere studier og forskning"
Fredag 5.9.: 1. "De unge velgerne", 2. "Laksedød og naturvern", 3. "Sparing og rettferdighet"
Lørdag 6.9.: 1. "Valgets hovedspørsmål", 2. "Oslo-valget",
Mandag. 8.9.: 1. "Vår alles dag", 2. "Fjernsynet og valgkampen"

Dagbladet 7 ledere, 7 utgaver

Mandag 1.9.: "Fru Selmer er medskyldig"
Tirsdag 2.9.: " "Opplysningene" var foreldet"
Onsdag 3.9.: "Nytt utspill i kulturpolitikken"
Torsdag 4.9.: "Sanering av debatten"
Fredag 5.9.: "De unge og valget"
Lørdag 6.9.: "Til valg med Venstre"
Mandag. 8.9.: "Avgjørende valg"

Stortingsvalget 10.9. 1973

Aftenposten 15 ledere, 14 utgaver, 7 "avisdager"

Mandag morgen 3.9.: "Dialog og samarbeide"
Mandag aften 3.9.: "Klarsignalet"
Tirsdag morgen 4.9.: 1. "Siste Gallup", 2. "Avspenning?"
Tirsdag aften 4.9.: "Ansvarlig?"
Onsdag morgen 5.9.: "Politikk er å kunne"
Onsdag aften 5.9.: "Ni år på skole"
Torsdag morgen 6.9.: "Ansvaret for skattene"
Torsdag aften 6.9.: "Miljøvern"
Fredag morgen 7.9.: "Hjemmesitting"
Fredag aften 7.9.: "Stort ansvar"

Lørdag morgen 8.9.: "Efter rusen"
Lørdag aften 8.9.: "Protestene øker"
Mandag morgen 10.9.: "Valgets mulighet"
Mandag aften 10.9.: "Narrespillet"

Arbeiderbladet 15 ledere, 7 utgaver

Mandag 3.9.: 1. "Program for A-regjering", 2. "Kan vi stole på Eika?"
Tirsdag 4.9.: 1. "Gallup – fare og håp", 2. "Et avgjørende Oslo-valg"
Onsdag 5.9.: 1. "To skatteforslag", 2. "Fra protest til handling"
Torsdag 6.9.: 1. "Behov for en sanering", 2. "Kontroll med Nordsjø-oljen"
Fredag 7.9.: 1. "Kampen mot prisstigningen", 2. "Wickman sier fra", 3. "Sprikende staur"
Lørdag 8.9.: 1. "Valgets hovedsak", 2. "Gallup og valg"
Mandag 10.9.: 1. "I dag", 2. "Skien viser vei"

Dagbladet 14 ledere, 7 utgaver

Mandag 3.9.: 1. "Nødtopp fra de blinde", 2. "Ytringsfrihet?"
Tirsdag 4.9.: 1. "Gallup ikke valg", 2. "Ansvaret for oljen"
Onsdag 5.9.: 1. "Kristelig maktpolitikk", 2. "På med beltet"
Torsdag 6.9.: 1. "Uklart i Senterpartiet", 2. "Ungdomsfengselet"
Fredag 7.9.: 1. "Venstre foran valget", 2. "Illeluktende rettssak"
Lørdag 8.9.: 1. "Valgkampen over", 2. "Honnør til NRK"
Mandag 10.9.: 1. "Hjemmesitternes valg?", 2. "Kvinnene og valget"

Kilder

Aviskilder

Usignerte aviskilder henvises til med dato og sidetall.

Der ikke annet enn avisutgave er nevnt, vises det til *lederspaltene* i Aftenposten, Arbeiderbladet og Dagbladet.

Signerte aviskilder er plassert på forfatternavn under *Litteratur*.

Arkivalia⁸¹

Fortrolig notat fra "en gruppe politisk interesserte næringsdrivende" (1954). Boks merket "Valganalyseutvalget 1961-1965 1967 1969"

Vi vil Venstre/ Mennesket i sentrum (1957) Arbeidsprogram for stortingsperioden 1958-1961. Boks merket "ST-VALG 1957"

Innstilling fra utvalget for analysering av valgresultatet 1961. (1961) Boks merket "Valganalyse-Utvalget 1961-1969"

5 gode grunner for å velge VENSTRE. (1965a) Valgbrosjyre. Boks merket "ST.-Valg 1965"

Innstilling fra VALGANALYSEUTVALGET (1965b) Boks merket "Valganalyseutvalget 1961-1969"

Helge Seip, foredrag i Arendal lørdag 23.august (1969a) Boks merket "ST.-VALG 1969"

Modellbrev. Til førstegangsvelgeren (1969b). Boks merket "ST.-VALG 1969"

Praktisk valgkamp (1973). Boks merket "1973 1) Viktige partiuttalelser 2) Viktige utspill i Stortinget 3) Praktisk valgkamp 4) Crotale-saken"

Partiprogrammer

Stortingsvalgprogrammene for Arbeiderpartiet, Høyre og Venstre 1957-1973 er hentet fra følgende CD-rom:

Fjerstad, Liv Inger (red.) (2001) **Vi vil-! Norske partiprogrammer 1884-2001.** Bergen Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste/SND

Programmene henvises til i teksten med partinavnet og årstall for valget. Sidetallet markerer sidetall på mine utskrifter i vanlig A4-format.

Muntlige kilder⁸²

Arne Bonde, journ. VG 1952-1962, nyhetsred. 1962-1967, sjefred. 1967-1977

Gunnar Garbo, stortingsmann 1957-1972, formann Venstre 1965-1970, nestformann fra 1970

Reidar Hirsti, AUF-formann 1955-1958, journ. Arbeiderbladet 1958-1963, sjefred. 1963-1974

Ole N. Hoemsnes, org.sekr. i Unge Høyre 1957-1958, journ. Aftenposten 1964-1977, presseråd Statsministerens kontor 1970-1971.

⁸¹ Ad utvalg av arkivkilder se 2.2.

⁸² Ad utvalg av muntlige kilder se 1.4.2.

Thor Knudsen, journ. politisk avdeling Høyres Pressekontor 1956, red.sekr. 1958, red. 1968-70.

Viking Mestad, formann Oslo Venstre 1967-1970.

Andreas Norland, politisk journ. Aftenposten 1963-1971.

Helge Seip, stortingsmann 1954-1961 og 1965-1973, sjefred. Dagbladet 1954-1973 (permisjon fra 1965), statsråd 1965-1970, formann Venstre 1970-1972.

Arve Solstad, journ. Dagbladet 1965-1969, leder politisk avdeling 1969, sjefred. fra 1973.

Gunnar Stavseth, politisk journ. Aftenposten 1971-1973.

Herbjørn Sørebo, journ./rep.sjef Vårt Land 1956-1964, programsekr. Dagsnytt NRK 1964, leder Dagsnytt stortingsred. 1967, leder Dagsrevyens stortingsred. fra 1972.

Litteratur

Alnæs, Karsten (2000) Femti rike år. Historien om Norge. Bind V. Oslo: Gyldendal

Andersen, Håkon With (1996) "Historieskriving i det senmoderne samfunn" s. 67-76 i Replikk 2/1996, Bergen: Hovedfagstudenter ved det historisk-vitenskapelige og det samfunnsvitenskapelige fakultet ved Universitetet i Bergen

Andersen, Øyvind (1995) I retorikkens hage. Oslo: Universitetsforlaget

Angelshaug, Terje (1984) "Venstres forspilte sjanse" s 238-254 i Grepstad og Nærbøvik (red)

Aristoteles (2002) Retorik. København: Museum Tusculanums Forlag.

Bastiansen, Henrik G. (2001) "Kampen om TV-opinionen: Partipressen og NRK-fjernsynet" i Bastiansen og Meland (red.)

Bastiansen, Henrik G. og **Meland**, Øystein (red.) (2001) Fra Eidsvoll til Marienlyst. Studier i norske mediers historie fra Grunnloven til TV-alderen. Kristiansand: Høyskoleforlaget

Benum, Edgeir (1998) Overflod og fremtidsfrykt. Bind 12 i Aschehougs Norgeshistorie. Oslo: Aschehoug

Berge, Kjell Lars (1998) "Den offentlige meningens genrer" s 136-156 i Johnsen, Egil Børre og Eriksen, Trond Berg (red.) Bind I

Berge, Kjell Lars (2000) "Pressehistoriens plass i sakprosaens historie" s. 33-52 i Ottosen og Hjeltnes (red.)

Berge, Kjell Lars (red.) (2002) Teksthistorie. Tekstvitenskapelige bidrag. Skrifter fra prosjektmiljøet Norsk Sakprosa. Nr. 6. Oslo: Norsk Sakprosa/Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening

Berge, Kjell Lars (2002) "Teksthistorie" s. 5-20 i Berge (red.)

Bergh, Trond og **Pharo**, Helge (red.) (1977) Vekst og velstand. Oslo: Universitetsforlaget

Bjerke, Paul (2001) Fortsatt partipresse? Norske avisers holdning til regjeringsskiftet i mars 2000. Forskningsrapport 46. Volda: Høgskulen i Volda/Møreforskning

Bjørklund, Tor (1982) Mot strømmen. Kampen mot EF 1961-1972. Oslo: Universitetsforlaget

Bjørklund, Tor (1991) Election Campains in Postwar Norway (1945-1989): From Party-Controlled to Media-Driven Campains. s. 279-302. Scandinavian Political Studies. Vol. 14 – No. 3.

Bjørnsen, Bjørn (1984) Har du hjerte? Tusener lider! Arbeiderbladet 100 år 1884-1984. Bind I 1884-1918. Oslo: Arbeiderbladet

Bjørnsen, Bjørn (1986) Har du frihet og sommervarmt vær? Arbeiderbladet 100 år 1884-1984. Bind II 1918-1984. Oslo: Arbeiderbladet

Calmeyer, Bengt (1993) Forsinket oppgjør. Oslo: Tiden

Cicero (1971) Taler. Til norsk ved Henning Mørland. Oslo: Aschehoug/ Thorleif Dahls kulturbibliotek

Dahl, Hans Fredrik, Gudleiv Forr, Leiv Mjeldheim og Arve Solstad (1993) Utskjelt og utsolgt. Dagbladet gjennom 125 år. Oslo: Aschehoug

Dahl, Hans Fredrik (1993) "Da Dagbladet ble Dagbladet" s 395-435 i Dahl, Forr, Mjeldheim og Solstad

Dahl, Hans Fredrik (1995) Mediene og det moderne. Oslo: Universitetsforlaget

Dahl, Hans Fredrik og Henrik G. Bastiansen (1999) Over til Oslo. NRK som monopol 1945 – 1981. Oslo: Cappelen

Dahl, Hans Fredrik (2000) "Den mediehistoriske metoden – finnes den?" s. 60-71 i Norsk Medietidsskrift 2/2000. Bergen: Fagbokforlaget

Dahl, Hans Fredrik (2000) "Gjort og ugjort i Norge" s 3-14 i Ottosen og Hjeltnes (red.)

Dahl, Hans Fredrik (2001) Introduksjon til mediehistorien. Oslo: IMK, UiO

Eide, Elisabeth og Rune Ottosen (red.) (2002) Krigens retorikk. Medier, myter og konflikter etter 11. september. Oslo: Cappelen

Eide, Martin (1993) "Pøbler imellom – På sporet av Dagblad-stilen" s 461-485 i Dahl, Forr, Mjeldheim og Solstad

Eide, Martin (2000) Den redigerende makt. Redaktørrollens norske historie. Kristiansand: Høgskoleforlaget

Eide, Martin (red.) (2002) Til dagsorden! Journalistikk, makt og demokrati. Oslo: Gyldendal

Fafner, Jørgen (1982) Tanke og tale. Den retoriske tradition i Vesteuropa. København: C. A. Reitzels Forlag

Fay, Brian, Philip Pomper and Richard T. Vann (Eds.) (1998) History and Theory: Contemporary Readings. Malden, Ma./Oxford: Blackwell Publishers

von der Fehr, Anne-Lise Mørch (1999) Arbeiderbladets vei til Dagavisen. Fra partiorgan til stiftelse. Hovedoppgave i statsvitenskap. Oslo: Universitetet i Oslo

Flo, Idar (2002) Skisse til ei norsk pressehistorie. Notat til Pressehistorisk fagkonferanse 12.2.2002. Norsk Pressehistorisk Forening: http://www.pressehistorie.no/nyhetsbrev_januar_2002.htm

Flo, Idar (red.) (2002) Vi treng ei ny pressehistorisk satsing i Noreg. Rapport fra pressehistorisk fagkonferanse 12. februar 2002.

Furre, Berge (1991) Vårt hundreår. Norsk historie 1905 – 1990. Oslo: Samlaget

Furre, Berge (1999) Norsk historie 1914 – 2000. Industrisamfunnet – frå vokstervisse til framtidstvil. Oslo: Samlaget

Garbo, Gunnar (1997) Til venstre for Venstre. Erindringer og tanker fra politiske kampår. Oslo: Cultura forlag

Gerhardsen, Einar (1978) Mennesker og politikk. Erindringer 1965-78. Oslo: Tiden Norsk Forlag

- Grepstad, Ottar og Nærbøvik, Jostein (red.)** (1984) *Venstres hundre år*. Oslo: Gyldendal
- Grepstad, Ottar** (1984) "Prøver av Venstres politiske retorikk" s 238-254 i Grepstad og Nærbøvik (red.)
- Grepstad, Ottar** (1997) *Det litterære skattkammer. Sakprosaens teori og retorikk*. Oslo: Samlaget
- Grønli, Tore** (1977) "Norsk industripolitikk" s 100-166 i Bergh og Pharo (Red.)
- Hagemann, Gro** (2003) *Feminisme og historieskriving*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hagen, Nils Ole** (2002) "Misforståelsene i 1905" Norsk og svensk arbeiderbevegelses samarbeid i unionskonflikten i 1905. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo.
- Hastrup, Thure** (2002) "Introduktion" s.9-22 i Aristoteles
- Hausken, Liv** (1999) "Fortellinger" s 53-71 i Larsen og Hausken (red.)
- Heidar, Knut og Jo Saglie** (2002) *Hva skjer med partiene?* Oslo: Gyldendal Akademisk/Makt- og demokratiutredningen
- Heidar, Knut** (1993) "Da storoksen gjorde kuvending" i Dahl, Forr, Mjeldheim og Solstad
- Hellevik, Ottar** (1972) *Gallupdemokratiet*. Oslo: Den Norske Samlaget
- Hexter, J. H.** (1998) "The Rethoric of History" s 59-68 i Fay, Pomper and Vann (Ed.)
- Hirsti, Reidar** (1988) *Medierevolusjonen og det frie ord*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag/ Fritt Ord
- Hirsti, Reidar** (1991) *Partipisken. Kampen om det frie ord i Arbeiderbladet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Høst, Sigurd** (1984) "Avisene i fjernsynsalderen" s 9-38 i Høst (2003)
- Høst, Sigurd** (2003) *Avislandskapets utvikling. Studier av avismønster, utviklingslinjer og lesevaner 1985-2001. II-rapport 1/2003*. Fredrikstad: Institutt for Journalistikk
- Høyer, Svennik** (1959) *Enkelte stiltrekk i avisenes lederartikler foran tre etterkrigsvalg. Noen synspunkter på forholdet mellom en avisredaksjon og dens leserkrets. Magistergradsavhandling i statsvitenskap*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Høyer, Svennik** (1963) *Samfunnsvitenskapelig tekstanalyse*. Oslo: Institutt for Samfunnsforskning
- Høyer, Svennik** (1964) "Pressens økonomiske og politiske struktur" i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr 4, Oslo, s 221-241
- Høyer, Svennik** (1995) *Pressen mellom teknologi og samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget
- Høyer, Svennik** (1998) "Hvordan pressen ble politisk" s 521-531 i Johnsen og Eriksen (red.)
- Johansen, Anders** (2002) *Talerens troverdighet. Tekniske og kulturelle betingelser for politisk retorikk*. Oslo: Spartacus
- Johnsen, Egil Børre og Trond Berg Eriksen (red.)** (1998) *Norsk Litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995*. Oslo : Universitetsforlaget
- Just, Carl** (1968) *Avisen og journalisten. En bok for vordende journalister*. Oslo: Ernst G. Mortensens Forlag
- Kirchheimer, Otto** (1966) "Transformation of the Western European Party Systems" i LaPalombara and Weiner (ed.)

Knutsen, Paul (2002) *Analytisk narrasjon. En innføring i historiefagets vitenskapsfilosofi*. Bergen: Fagbokforlaget

Kaartvedt, Alf (1984) *Drømmen om borgelig samling (1984-1918)*. Høyres historie 1. Oslo: Cappelen

Lange, Even (1998) *Samling om felles mål. Bind 11 i Aschehougs Norgeshistorie*. Oslo: Aschehoug

Langslet, Lars Roar (1989) *John Lyng. Samarbeidets arkitekt*. Oslo: Cappelen

LaPalombara and Weiner (eds.) (1966) *Political Parties and Political Development*. Princeton, NJ: Princeton University Press

Larsen, Peter og Liv Hausken (red.) *Medier – tekstteori og tekstanalyse. Medievitenskap bind 2*. Bergen: Fagbokforlaget

Lie, Haakon (1975) *...slik jeg ser det*. Oslo: Tiden Norsk Forlag

Lothe, Jakob (1994) *Fiksjon og film. Narrativ teori og analyse*. Oslo: Universitetsforlaget

Lundestad, Geir (1977) "Hovedtendenser i norsk politikk 1945-65" s 455-523 i Bergh og Pharo (red.)

Lundestad, Geir (2000) *Øst, Vest, Nord, Sør. Hovedlinjer i internasjonal politikk etter 1945*. Oslo: Universitetsforlaget

Lyng, John (1973) *Vaktskifte. Erindringer 1953-1965*. Oslo: Cappelen

Moe, Erling (1984) "På veg til Røros" s 255-267 i Grepstad og Nærbøvik (red)

Nohrstedt, Stig A. & Rune Ottosen (eds) (2001) *Journalism and the New World Order. Vol. 1. Gulf War, National News Discourses and Globalization*. Göteborg: Nordicom

Nord, Lars (2001) *Vår tids ledare. En studie av den svenska dagspressens politiska opinionsbildning*. Stockholm: Carlssons Bokförlag

Norsk Aviskatalog (1957-1973) Oslo: Norske Avisers Landsforbund. Diverse utgaver.

Olsen, Einar (1996) "Hvem er det som truer ytringsfriheten?" Kronikk i Aftenposten 8.11.1996

Olsen, Bjørn Gunnar (1991) *Tranmæl og hans menn*. Oslo: Aschehoug

Olstad, Finn (1999) *Einar Gerhardsen – en politisk biografi*. Oslo: Universitetsforlaget

Ottosen, Rune (1996) *Fra fjærpenn til Internett. Journalister i organisasjon og samfunn*. Oslo: Aschehoug/Norsk Journalistlag

Ottosen, Rune og Guri Hjeltne (red.) (2000) *Trenger vi en ny pressehistorisk satsing i Norge? Rapport fra pressehistorisk seminar 10. april 2000. HiO-rapport 2000 nr 15*. Oslo: Høyskolen i Oslo

Ottosen, Rune, Lars Arve Røssland og Helge Østbye (2002) *Norsk Pressehistorie*. Oslo: Samlaget

Rokkan, Stein og Per Torsvik (1960) "The Voter, the Reader and the Party Press: An Analysis of Political Preference and Newspaper Reading in Norway" i *Gazette* Vol. 6, No. 3, 1960. Leiden: H. E. Stenfert Kroese

Rokkan, Stein, Henry Valen og Arvid Amundsen (1966) *„Stortingsvalget 1965“ i Politiske valg i Norge. En artikkelsamling*. Oslo: Universitetsforlaget

Rokkan, Stein (1987) *Stat, nasjon, klasse*. Oslo: Universitetsforlaget

Roksvold, Thore (red.) (1997) *Avissjangrer over tid*. Fredrikstad: Institutt for Journalistikk

- Rolland, Asle** (2002) "Bidrag til et makroperspektiv på pressehistorien" s. 32-38 i Flo (red.)
- Rovde, Olav** (1977) "Borgarleg samling" s 397-450 i Bergh, Trond og Pharo, Helge (red.)
- Rüppel, Inez** (2002) "Writing the History of Texts: A Historian's Perspective" s. 73-112 i Berge (red.)
- Raaum, Odd** (1999) *Pressen er løs! Fronter i journalistenes faglige frigjøring*. Oslo: Pax Forlag
- Samuelsen, Reidun** (1997) *Presse vs. Politiker. En studie av bytteforholdet mellom avisjournalister og stortingsrepresentanter. Hovedoppgave i statsvitenskap*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Seip, Jens Arup** (1987) *To linjer i norsk historie*. Oslo: Universitetsforlaget
- Sejersted, Francis** (1984) *Opposisjon og posisjon (1945-1981). Høyres historie 3*. Oslo: Cappelen
- Simensen, Jens O.** (1999) *Meningsbærer eller meningsløs? Om avisenes samfunnsrolle*. Fredrikstad: Institutt for Journalistikk
- Skouen, Arne** (1996) *En journalists erindringer*. Oslo: Aschehoug
- Skre, Arnhild** (1993) "Den heite avissommaren 1963" i *Dag og Tid* 19.8.1993
- Skre, Arnhild** (2001) *Partibinding i pressen 1957 og 1969. Semesteroppgave til kurset "Fra partiloyalitet til journalistikk"*. Journalistutdanningen, Høyskolen i Oslo.
- Slagstad, Rune** (1998) *De nasjonale strategier*. Oslo: Pax Forlag
- Solstad, Arve** (1977) "Leserne, valget og Dagbladet" i *Dagbladet* 23.8.1977:2
- Størmer, Randi Bård** (2001) *Gunnar Larsen*. Oslo: Gyldendal
- Sundar, Egil** (1993) *Kapitlet som aldri ble skrevet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Tønnesson, Johan L.** (red.) (2002) *Den flerstemmige sakprosaen*. Bergen: Fagbokforlaget/Landslaget for norskundervisning
- Wale, Thorbjørn** (1972) *Fjerde statsmakt eller annen partimakt? En studie av norsk dagspresse med hovedvekt på dens forhold til partivesen og politiske myndigheter. Hovedoppgave i statsvitenskap. Stensil nr. 21*. Institutt for presseforskning, Universitetet i Oslo.
- Wale, Thorbjørn** (1983) *Innføring i journalistikk*. 3. utgave. Fredrikstad: Institutt for journalistikk. 1. utgave 1978
- Wasberg, Gunnar Christie** (1969) *Norsk presse i hundre år 1820-1920. Utsyn og overblikk*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Wennevold, Merete** (2001) *Er ein leiarartikkel alltid ein leiar? Kursoppgave til mellomfag*. Nordisk. Oslo: Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo
- Werner, Anita** (1966) "Norske journalister" s 37-72 i *Tidsskrift for samfunnsforskning* hf. 1/1966.
- Westin, Ingrid** (2002) *Language Change in English Newspaper Editorials. Language and Computers: Studies in Practical Linguistics. No 44*. Amsterdam – New York: Rodopi
- Willoch, Kåre** (2002) *Myter og virkelighet*. Oslo: Cappelen
- Østlyngen, Trine og Øverbø, Turid** (1998) *Journalistikk. Metode og fag*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Aadland, Erling** (2000) *Fortelleren og skriveren. En teoretisk og terminologisk oppklaring*. Oslo: Spartacus

Torsdag 21. mars 1935.

Arbeiderbladets første motor

Da smed Hans Jotun fra Sør-Fron
drog pressen
for Holtermann Knudsen.

Hans Jotun hører på Martin Tranmæl.

I disse dager da «Arbeiderbladet» står foran en sver utvidelse, kan det være på sin plass å notere at bladets første «møter» fremdeles går lys levende omkring oppi Sør-Fron i Gudbrandsdalen. Ja, ikke bare levende, men like interessert og glødende som i den tia da han var «ansatt ved Oseopressens». Han deltok således ikke bare ved arbeiderstevnet på Harpefoss Hjør, men også ved valgene, og var naturligvis blandt de ivrigste. Hans er ikke så lite av en original. — han husker årstall og datoer, så et vanlig menneske kan bli svimeslått av det.

— Hvordan kom du til å bli pressemann, Hans? spurte jeg ham en gang.

— Jo, det gikk slik til at jeg kom til Gerdemoen på eksis, og så gikk jeg innover til byen; der traff jeg Holtermann Knudsen som vilde ha en sterk kar til å dra pressen. Det var i den første tia «Arbeiderbladet» kom ut, — ja, det har jo skiftet navn et par ganger da, men det er nå samme bladet.

— Pressa var vel tung?

— Å ja, det var især en gammel dansk presse, et stort beist, som var tung og slitsom.

— Trykte dere bare avisen?

— Nei, vi trykte annet også, bl. a. Jøgers «Bohemen» som blev beslaglagt. Den trykte vi om natta. Og så trykte vi et blad som hette «Mikkelt» — på rødt papir.

— Var det radikalt?

— Ja, gubevare dig, kropp! Undertitelen var «Til helvete med fattigdommen!». O redaktøren var en svensk kolportør Janson, en morosam kar, men bladet var nå temmelig grovt da. Janson skrev vers med mye banning i. Det var liksom et alags krydder det da.

— Men så sluttet du ved pressen da, Hans?

— Jeg blev lei det, og så trasket jeg veien til Sør-Fron igjen. Dette var i 30-årene, og den tia var det slett ikke ualmindelig å gå mellom byen og Gudbrandsdalen. Men jeg har jo hømret ut mangt et jern siden jeg var «ansatt ved Oseopressen», slutter Hans.

Pål Kluston.

PRESSEMINNER

37 år i trøndersk presse

av Andor Opdal

Jeg heter Andor Opdal, og er født 22. april 1936. Som odelsgutt til en middels stor gård i Namdalseid i Nord-Trøndelag, tok jeg sikte på å utdanne meg til bonde. Etter min tid på Skogn Folkehøgskole, Skogskolen på Sønsterud, og Mære Landbruksskule, avtjente jeg militærtjenesten i marinen. Marinens overkommando i Oslo hadde sin egen "leiravis", og jeg ble valgt inn i redaksjonen. Dette var min første befatning med journalistikk. Disse erfaringene gav mersmak, så jeg søkte jobben da Sp-redaktør Haakon Storøy i Nordtrønderen og Namdalen annonserte etter sommervikar i 1960, og fikk den.

Fra første dag som sommervikar ble det en svært selvstendig jobb å skaffe nyheter. Det lite eller ingen veiledning å få, selv om Storøy var en inspirerende redaktør. Det kan nevnes at også Alf Ivar Hildrum, Rolv Amdal og Arne Sellæg har hatt karrierestart i samme avis. I 1961 ble det sommerjobb i Trønder-Avisa, og den skulle bli min arbeidsgiver til jeg ble pensjonist. I tre år var jeg frilanser i avisa ved siden av at jeg arbeidet som distrikssjef i et forsikringsselskap og var lærervikar.

I 1965 tilbød redaktørene Thorbjørn Wale og Gregar Rekaa meg fast jobb i Trønder-Avisa. En svak rygg gjorde at legen frarådet meg å bli bonde, så jeg ble avismann. T-A skulle opprette eget avdelingskontor i Namsos, og jeg fikk oppgaven med opparbeide dette. Det første året hadde jeg kontor i stua, og i begynnelsen brukte jeg min egen lille reiseskrivemaskin. Så fikk jeg et gammelt monster av en Remington som i praksis var ubrukbar. Etter nok et år med reiseskrivemakin, ble jeg endelig innvilget en egnet skrivemaskin. Det var litt av et teknisk framskritt!

Jeg hadde stiftet familie, og tre barn kom i løpet av ett år og to dager. Vi kjøpte hus utenfor selve Namsos hvor jeg innredet mitt eget kontor. En og annen fant da også fram til kontoret, men det meste av kontakt gikk per telefon. Jeg var mye ute på reportasjeturer, og da var min kone ulønnet telefonvakt. Ordnet arbeidstid var det ikke. T-A hadde enda et kontor i Namdalen, nemlig i Harran, der Ola Hjulstad var journalist. Også han hadde samme kontorordning som meg. I de første syv årene av min tid i Namsos, var det knapt noe som het helgafri eller skjerming mot kveldsarbeid etter en lang dag. Jeg fikk etterhvert sommervikar i min ferie. En av disse var Johannes Brandtsæg, som senere ble redaktør og min sjef.

Det var en stri jobb å få namdalingene til å abonnere på T-A. Lokalpatriotismen var stor, men T-A fikk ry på seg for å være en seriøs avis, og abonnentene kom etterhvert. Som et bevis på hvor redd "makta" i Namsos var for T-A og "Steinkjersavisa", kan nevnes at stedets banksjef skal ha ringt rundt til sine venner for å hindre at vi skulle få et sted å holde til.

Da jeg startet i T-A, hadde jeg vært formann i Namdalseid Senterparti, og jeg hadde også hatt flere andre formannsverv, blant annet i idrettslag. Sp-redaktør Rekaa benyttet min politiske erfaring til mye dekning av Sp-møter og reportasjer for å gi SP-reklame i avisa. Etterhvert ble jeg politisk engasjert i Namsos, og startet et Senterungdomslag der sammen med senere fylkesrådmann Audun Østerås og Johan J.

Jakobsen. Østerås og jeg bestemte oss for å erstatte de gamle gjengangerne på Sp sin stortingsvalgsliste med JJJ. Med Rekaa sin velsignelse drev jeg reklame for JJJ i avisa, og Jakobsen ble nominert på 2. plass på stortingsvalgslista. Uten vår aktivitet og mine stadige avisartikler om JJJ, er det ikke sikker at han så raskt hadde blitt rikspolitiker.

Avisene jeg arbeidet i var eid av to selskaper som var gått ut fra henholdsvis Venstre og Senterpartiet. Under EF-striden i 1972 ga det seg utslag i at synet på norsk medlemskap skiftet annenhver dag. Wale (Venstre) var for, mens Rekaa var imot. Som politisk aktiv var det min oppgave å lage stoff for Nei-siden. Dette resulterte aldri i noen åpen strid mellom partene. Som redaktør møtte jeg på landsstyremøter og landsmøter i SP, og jeg var alltid på fylkesårsmøtene. Partilagene ønsket at jeg også kom på deres møter, men dette gikk jeg etterhvert bort fra. Det var ikke sjelden at partilag syntes vi skrev for lite "misjonsstoff". Samme klage fikk venstredaktørene. Redaktørene var selvskrevne medlemmer i partienes fylkesstyre. Det var også vi som refererte fra partimøtene helt opp til midten av 90-årene. Da løste partibåndene seg mer opp, og vi valgte å la partiuavhengige journalister skrive fra slike møter.

Nordtrønderen og Namdalen gikk stadig dårligere, og etter mye strid endte det med at T-A overtok avisa i Namsos i 1977. Jeg ble nærmest tvunget til å ta over som redaktør i Namdalen, som var den ene halvparten av avisa. Den andre var "Nordtrønderen" som var Venstres organ. Samme modell var det i T-A. Jeg beholdt min ansettelse i T-A og var lønnet derfra. Jeg ble medlem i Journalistlaget ganske raskt, og var en tid med i styret i fylkeslaget. Da jeg ble redaktør, gikk jeg over til redaktørforeningen, og var medlem der i de 17 årene jeg var redaktør i "Namdalen". I Nordtrønderen var Georg Bondø redaktør, og selv om vi var ganske ulike som pressemenn, samarbeidet vi stort sett smertefritt.

Teknikken gikk raskt framover i 70-åra. Det ble elektrisk skrivemaskin, fargeband med rettemuligheter og mye annet. Det meste av manusene ble skrevet på papir som ble sendt i brev med Fylkesbilene til Steinkjer. Siste buss gikk klokka 16.30, og etter den tid var det ikke mulig å få sendt film. Skjedde det store hendelser, måtte jeg kjøre filmen til Steinkjer, eller leie drosje for å frakte den. Stoff etter nevnte klokkeslett ble lest inn på bånd og ringt inn. Da satt det noen damer på hovedredaksjonen og skrev av lydbåndene. Ofte ble det også kveldsvakta som fikk den jobben. Det var ikke særlig populært å ringe inn lange kommunestyreferater. I den tida var vi nemlig på alle kommunestyremøtene og de fleste skolestyremøtene. En gang klarte Ola Hjulstad og jeg å ha med litt fra ialt åtte kommunestyremøter på samme dag. Det ble lagt merke til. Namsosavisene maktet ikke det samme, selv om de var flere til å gjøre jobben.

Etter at jeg fikk fjernskriver på kontoret, slapp jeg å ringe inn referatene. De ble skrevet ut både i klartekst og på bånd. Etter lange møter og mye debatt, var det ofte at fjernskriveren gikk varm og oljen ble for tynn. Dermed begynte maskina å "rape", og det som kom ut var uleselig. Da var det bare å la den hvile seg litt. Var det knapp tid til deadline, ble sakene skrevet direkte inn uten bruk av bånd. da var det greit at det var korrekturlesere. Feilslagene kunne bli mange. Dessuten var bokstavene æ, ø og å plassert annerledes på fjernskriveren enn på skrivemaskina. Men etter noen minutter med skriving gikk det bedre med omstillinga.

Det var et enormt framskritt da teleksen erstattet fjernskriveren. Da kunne vi gjøre manusene ferdig på skrivemaskina og fakse de over til alle døgnet tider. Det

samme med annonsemanus. Da jeg hadde avdelingskontor, måtte jeg også ta meg av annonsene.

Da jeg hadde bare T-A, måtte man være nøyaktig med å notere rekkefølge og motiv siden filmen ble sendt utfremkalt til Steinkjer. Det var enklere i NN, for der var det framkallings- og kopieringsutstyr. Med tiden fikk vi også lånt en fotosender i fra VG, og kunne få med bilder som var tatt på kveldstid. Vi hadde ingen spesielle til å ta seg av fotoarbeidet, det måtte alle klare selv. En gang kring 1985 fikk vi vår første bærbar pc. Jeg har aldri vært noe til kar på tekniske ting, og grudde meg svært for det nye. Men etter noen uker satt rutinene i finrgrene, og det gikk greit. Hvor mange ganger vi har gått over til nye systemer i datateknologien husker jeg ikke, men det har gått bra.

Da jeg ble fast ansatt i 1965, fikk jeg omlag 22.000 kroner i årslønn. Jeg syntes at lønna var god, og Wale sa også at dette var langt mere enn jeg egentlig skulle ha hatt. Etterhvert steg lønna, og vi havnet på et forholdsvis høyt nivå. Trønder-Avisa har ligget godt over de andre avisene i fylket. Journalistene fikk skjermingstillegg både for kvelds, helg- og nattarbeid. Redaktørene hadde ikke slike tillegg. Vi hadde en fast årslønn som skulle tilsvare høyeste journalistlønn, pluss et tillegg. Det ble også bedre arbeidstidsbestemmelser, med arbeid hver tredje helg og skiftordninger for kvelds- og nattevakter. I mine år som redaktør i NN gikk også jeg turnus slik som journalistene, men etterhvert ble jeg fritatt for arbeid i helgene. Likevel ble det arbeid mange helger fordi redaktøren ganske ofte ble invitert til jubileer og liknende. Da fikk vi gjennomført en ordning med at ektefeller alltid skulle få anledning til å være med.

Omkring 1972 fikk jeg gehør for økt bemanning ved kontoret i Namsos, som nå var etablert i sentrum av byen. Svein Ildgruben var første kollega. Han var helt blank som pressemann da han startet hos meg, men viste raskt at han hadde anlegg. Etter at vi ble to, kunne vi ta annenhver helg fri. Det var et enormt framskritt. Nå kunne helgene nytest helt ut, istedet for å måtte reise tidlig hjem fram hytta på søndager for å ta ringerunden til politiet.

Det var to lokalaviser i Namsos da jeg etablerte kontor for T-A der. I tillegg til NN var det Namdal Arbeiderblad, og konkurransen ble meget hard. T-A regnet seg som fylkesavis, men vi skulle også ha med mye lokalstoff. Særlig NN var hissig til å sverte T-A på lederplass, og T-A ble konsekvent kalt "Steinkjersavis" for å markere at vi var fiender.

Da jeg startet som journalist, var det kommunalstoffet og reportasjene om steder og mennesker som ble prioritert. Det var opplest og vedtatt at alle kommunestyremøtene skulle dekkes. Det ble ofte hektisk, ikke minst når det var budsjettmøter. Vi skulle også prøve å få tak i saksdokumentene før de andre, og ikke sjelden kjørte jeg og hentet disse når jeg visste at de var klare for postlegging. Dermed slo vi konkurrentene.

Den ideelle rollen som journalist var å få anledning til å reise rundt i distriktet for å lage reportasjer. Det var godt stoff, og vi var alltid velkommen der vi kom. En gang leide jeg en større båt og fartet rundt i veiløse kyststrøk. Vi hadde da avtalt besøk på forhånd. På de fleste stedene jeg kom satt man i "kirkeklærne" og ventet på avismannen. Det vanket alltid kaffe, og middag ble også servert. Befolkninga i slike strøk satte stor pris på at en fylkesavis viet dem interesse. Det resulterte i reportasjer, gjerne på en hel side, som ble lest av en svært stor del av abonnentene. I et område

som ikke var knyttet til vegnettet forøvrig, fikk jeg låne traktor som jeg kjørte rundt med. Det synes litt komisk i dag, men slik var hverdagen, og jeg trivdes med det.

Forvekslinger av navn kunne føre til forvirring i redaksjonen. Det fortelles med stor sikkerhet at redaktør Storøy en dag leste dødsannonсен til en venn og aktet bygdehøvding fra Indre Namdal. Det var bare det at det var to med samme navn fra bygda, og det var den andre som hadde dødd. Mens Storøy satt og skrev en omfattende nekrolog kom bygdehøvdingen tilfeldigvis inn på redaktørens kontor. Der stod han lys levende i døra! Storøy ble hvit i ansiktet, og han leste en lang regle med bannskap, før han rev ut en skuff i skrivebordet og satte en flaske konjakk til munnen. Bygdehøvdingen skjønnte ingen verdens ting av redaktørens reaksjon før det hele ble forklart. Da ble det også en dram på han som var tiltenkt nekrologen.

Jeg hoppet av lasset før NN innstilte. Jeg ble regionleder for T-A i Namdalen, og hadde den stillingen til jeg gikk over på AFP med 60 prosent jobb. Ved fylte 63 år ble jeg AFP-er på full tid. Etter 37 år som avismann var det en lettelse å runde av. Etter den tid har jeg hatt avtale med T-A om å skrive for 1G uten å få pensjonen redusert. Nå er det like før jeg kan tjene 2G, og når man runder 70 kan man tjene så mye man orker ved siden av alderspensjonen. Jeg kan legge til at T-A har en privat pensjonsordning som jeg nyter godt av fra fylte 67 år.

Til slutt vil jeg nevne en episode fra kommunestyremøte i Flatanger som kan tjene som et eksempel på pressens makt. Ordføreren innstilte på avslag på en søknad fra en fisker om 10.000 kroner fra kommunen for å starte taremtottak med følgende begrunnelse: - Hain drekk bærre opp pængen! Da var det at jeg og en kollega stakk hodene sammen. Dette merket ordføreren seg, og kom bort til oss og lurte på hva vi skrev. Jeg sa da at nå var vi sikret storoppslag når kommunen ikke ville bruke 10.000 på et tiltak som ville gi fire nye arbeidsplasser. Svaret mitt fikk ordføreren til å klubbe sammen til et raskt formannskapsmøte ved bordenden. Det ble en ny og positiv innstilling og kommunestyret vedtok enstemmig bevilgninga. Mannen fikk sine 10.000 kroner, men noe taremtottak ble aldri bygd. Ordføreren kjente nok mannen best, men i redsel for å bli uthengt i avisa, ofret de 10.000 kommunale kroner.

”Reportasjen er ved vår kvinnelige journalist...”

av Bjørg Kolltveit

”Reportasjen er ved vår kvinnelige journalist...”. Slik ble en av mine reportasjer introdusert i lokalavisen Ringsaker Blad i slutten av 1960 -årene. Jeg hadde vært med en heimevernsgruppe på øvelse ute i skogen, og levert en situasjonsbeskrivelse som resulterte i denne introen på første side. Jo – jeg ble nok nokså forbanna, kvinnelig journalist”! Men hva hjalp det, omgitt som jeg var av menn på alle kanter. Og selvfølgelig hadde jeg en mannlig sjef. Han hadde begått introen, sikkert i beste mening.

Da jeg i 1975 begynte i Hamar Arbeiderblad, ble jeg etter kort tid den eneste kvinne i en redaksjonstab på 25. Dette var en selsom opplevelse. Spesielt i begynnelsen hadde jeg opplevelser som det ikke er videre hyggelig å tenke tilbake på. Kjønnsdiskrimineringen, for ikke å si jente-forakten var et faktum, spesielt var dette tydelig når de spisse albuer stakk seg fram. Det som såret meg aller mest, var da jeg etter et halvt års ansettelse ble sendt til USA på reportasjereise i 1975, i samband med kong Olavs rundreise i statene under det store emigrantjubileet. Dette var et drømmeoppdrag, men en kommentar som kom meg for øre fra en kollega, holdt på å ta knekken på meg. Den er for grov til å refereres, og gikk ut på antydninger og hentydninger som gikk på mitt kjønn. I dag ville den ha vært gjenstand for injuriesak og stor oppstuss. Det var mannshersketeknikk på det verste, og jeg var totalt uforberedt. Det var like før jeg avlyste reisen.

Jeg er sjeleglad jeg var 35 år ”gammel” da jeg begynte i yrket i 1969. Dermed hadde jeg en viss sjøltillit som kom godt med. Egentlig tror jeg at jeg bet rimelig bra fra meg, ettersom jeg etterhvert følte meg både respektert og godtatt.

Det er likevel mange episoder som jeg i ettertid smiler av. Som den gang en ”important” forretningsmann kom på kontoret, og ville snakke med en journalist. Han hadde en god nyhet. ”Ja, vær så god, her er journalisten, ” sa jeg. Da målte han meg misbilligende fra topp til tå – og så kom det: ”Jeg mente en nyhetsjournalist”.

Heldigvis kunne også min sjeldenhet i yrket, føre til motsatte reaksjoner. Dette hjalp jo bra på sjøltilliten. Som for eksempel da jeg skulle ta sertifikat. Da jeg førte opp ”journalist” under rubrikken yrke, kikket den bilsakkyndige meg over brillene og sa:”Det er vel ikke så mye verdt som å teste deg, så flink som du må være.”

Det som er skjedd i presseyrket i løpet av 30 år, er ikke mindre enn fantastisk. Ikke bare med hensyn til kjønnsfordelingen, men også type stoff. Jeg forsøkte flere ganger å bevege meg litt bort fra det harde nyhetsstoffet, og få bedre oppslag på såkalt ”human touch”-stoff, som i dag har stor utbredelse. Det var det ikke særlig stor forståelse for. Jeg fikk holde meg til nyhetene, dermed basta. Slik ble jeg også satt på plass da jeg tilbød meg å dekke et av de første 8. mars-arrangementene først på 1970-tallet. ”Kvinnfolkstoff” fnyste vedkommende på desken, og ville ikke ha noe slikt vås. At halvparten av leserne var kvinner, var nok ikke noe argument på den tida.

At det går an å skrive seg inn i journalistikken, har vel de aller fleste på min alder (født 1934) erfart. Det var vel stort sett slik en kom seg inn i yrket på den tid. I dag stilles store krav til bakgrunn og utdanning, rimelig nok. Det hadde ikke jeg, da

jeg fikk status som journalist på slutten av 60-tallet. Det verste var at jeg aldri en dag hadde tenkt at jeg skulle inn i yrket.

Jeg giftet meg tidlig, fikk tre barn og var "husmor" og hjemmевærende. Da eldstemann var 12 år, og jeg hadde god tilgang på barnevakt (svigermor i huset), tok jeg meg en deltidss kontorjobb i Ringsaker Blad, som hadde redaksjon i Moelv.

Ved avdelingskontoret i Brumunddal skulle jeg betjene skranken, noe som i all vesentlig grad betydde kundekontakt og abonnementsarbeid. På den tid var Østlendingen-konsernet på konkursens rand, og datter-avisen Ringsaker Blad bar preg av dette. Da avisens eneste journalist sluttet, ble redaktør Ola Gjerstad igjen alene som skrivende.

I jobben min ved skranken mottok jeg en del lokale nyheter fra folk som kom innom. Dette formidlet jeg videre til redaksjonen i Moelv. Stor var min forbauselse da jeg så at "lappene" mine kom på trykk i den form de var skrevet. Og så kom beskjeden fra redaktøren: skaff deg fotoapparat og ta bilder!

Lydig gjorde jeg dette. Og etter hvert sendte redaktøren meg ut på jobb. En av de første var en pressekonferanse ved Langmoen A/S, der flere kjente næringslivsjournalister fra Oslo var til stede. Det var en beintøff opplevelse fra en ny verden. Jeg ble faktisk vist en del oppmerksomhet nettopp fordi jeg var eneste kvinne i presse-staben, og jeg følte meg alt annet enn vel. Jeg tror jeg skjulte usikkerheten min ganske godt, og avslørte ikke hvilken "svindler" og dilettant jeg var. Vel hjemme ringte jeg tilbake til konserndirektøren ved Langmoen A/S og gikk gjennom pressemeldingen avsnitt for avsnitt helt til jeg forsto. Og stoff og bilder kom på trykk!

Etterpå hadde redaktøren uttalt at han hadde hatt dårlig samvittighet for å sende meg inn i en slik "ulveflokk", men at han var særdeles godt fornøyd med utfallet. Overfor meg sa han aldri et rosende ord. Det kunne få konsekvenser: kanskje jeg kom til å kreve lønn for strevet? Kontordame-lønn til sju kroner timen – kunne han få billigere arbeidskraft i redaksjonen? For fortsatt hadde jeg 21 kroner dagen, samme hvor lang arbeidsdagen var. Jeg ymtet frampå om jeg kanskje skulle få betalt for de timene ekstra jeg brukte i jobb for redaksjonen. Men det var nei, Østlendingen-konsernet hadde ikke penger! Slik fortsatte det. Jeg syntes den nye jobben var så artig at jeg bare godtok avslaget. Hva hadde jeg, en ubetydelig kontordame å stille opp med?

Forholdet som skrivende ubetalt medarbeider fortsatte, inn til jeg dekket åpningen av Hotel Hedemarken i Brumunddal. Jeg hadde møtt redaksjonssjef Sverre Østhagen i Hamar Arbeiderblad i jobbsammenheng før, og ved kaffebordet spurte han meg om jobben min. Jeg fortalte at jeg ikke hadde noen organisasjonstilknytning og at jeg tjente 21 kroner dagen (tre timer a sju kroner). "F..! Dette skal styreformann Thor Solberg få svi for!" sa Østhagen, som ikke akkurat var kjent for å spare på konfekten. Det viste seg at mine daglige timer som journalist lå godt innenfor kravene til opptak i Norsk Journalistlag. Dermed satte Sverre Østhagen seg i sving og sørget for medlemskap. Og nå måtte Østlendingen plutselig betale meg 24.000 kroner i årlig lønn, - svimlende den gang!

En annen ting var at Østlendingen sa takk for sist til meg da de ansatte journalist nummer to i Ringsaker Blad. En ung mann med kortere ansiennitet enn meg ble ansatt på skala I, mens de holdt meg nede på skala II. Dette ble det organisasjonssak av, og de måtte bite i det sure eplet og lønne meg etter skala I. Men

igjen klarte avishuset Østlendingen å vise smålighet, og styreformann Thor Solberg fikk det siste stikk. Etter pålegget om å lønne meg i skala I, gikk det likevel et helt år før jeg fikk dette. Dette forklarte styreformannen med "budsjettmessige årsaker". I ettertid karakteriserte daværende redaktør Knut Ramberg i Gudbrandsdølen dette som en klar diskrimineringssak. Han ga overfor meg klart uttrykk for at slik hadde aldri en mannlig journalist blitt behandlet!

Ett av de store lyspunktene for en uerfaren kvinne i journalistikken ble leder ved Institutt for Journalistikk, Thorbjørn Wale. Han var rask til å sette seg inn i min situasjon, og oppfordret meg sterkt til å søke kunnskap og viten. Dette førte til at jeg deltok i det meste ved den lokale kurs- og møtevirksomhet på det faglige plan, i tillegg til at jeg søkte en rekke kurs ved Institutt for Journalistikk. Jeg fikk ikke avslag på ett eneste ett av de kurs jeg søkte, og slik var det også for mange av mine medsøstre. Vi fikk i høy grad føle Wale's store respekt for oss, og hans omsorg for at vi utviklet oss faglig. Han hadde en egen evne til å stimulere kvinnelige medarbeidere i norsk presse, spesielt de med svak formell bakgrunn, og de som jobbet ved avdelingskontorer. Han åpnet også veien for at jeg ble en av de første studentene som fikk hospitere ved Darlington University of Journalism i 1980. Norsk presse mistet en dyktig støttespiller for kvinnelige journalister ved Thorbjørn Wale's død.

Dersom noen skulle ha det inntrykk av at jeg var i evig kamp mot kjønnsdiskriminering i min tid i pressen, er dette totalt feil. Jeg har følt stor respekt blant kolleger og overordnede. Det er derfor bare en flik av mine opplevelser jeg her har fortalt. Men i lys av hva som har skjedd på likestillingens område, synes jeg det har en plass i historien. Jeg fryder meg stort over alle de flinke jentene i norske medier i dag. De er likestilte med gutta. Og unnskyld meg, - ofte synes jeg de går gutta en høy gang! I allfall blir de ikke diskriminert! Jo, da verden har forandret seg!

Guttedrømmen ble oppfylt!

av Reidar Venberget

En reportasje i Glåmdalens julebilag i 1945 vakte min interesse for journalistikk. Da var jeg elleve år gammel, og ble fullstendig grepet av det spennende i å lage avis. Jeg ville bli journalist. Men det gikk elleve år, før drømmen ble realisert. En klubbkamerat av meg i idrettslaget var ferdig med gymnasen, og fikk et vikariat som journalist ved Østlendingens avdelingskontor i Kongsvinger. Han anbefalte og overlot sin frilanspost som orienteringsskribent i Glåmdalen til meg.

Dermed var jeg løsmedarbeider, som det het den gang, i 1956, med 15 øre per linje i betaling. Etter bare to – tre meldinger ringte redaksjonssekretær Egil Toreng i Glåmdalen og ba meg komme til avisen for en prat. Der ble jeg tilbudt et sommervikariat på Flisa-kontoret. Kjell Magne Fredheim skulle ha ferie.

Jeg var ikke mye i tvil om hva jeg skulle gjøre, selv om betalingen, 150 kroner uka, nok virket noe lav. Akkurat da drev jeg i skogen, med grøfterensking, og på gode dager var jeg oppe i 100 – 120 kroner per dag. Likevel slo jeg til. Jeg visste at til vinteren kunne det holde hardt å tjene 150 kroner i uka på skogsarbeid. Og nå hadde jeg sjansen til å få drømmen oppfylt.

Etter endt vikariat på Flisa fortsatte jeg som sommervikar i hovedredaksjonen, for de tre journalistene der skulle også ha sommerferie. Etter det bar det tilbake til Flisa, til ett års vikariat. Fredheim var kommet inn ved Journalistakademiet. Dermed var jeg i gang. Og nå først begynte alvoret. Det politiske liv kom i gang igjen etter sommerens dvale, og det var ikke bare bare.

I Hof kommune, senere slått sammen med Åsnes, var alle representantene på fornavn. Mange av stedsnavnene var lokale kallenavn, så som "Korea", "Balkan", "38. breddegrad", "Stua hennes Marte" og "ved den store steinen". Det ble endel etterarbeid med å få satt inn de offisielle navnene, research heter det visstnok med et finere uttrykk.

En annen sak var kommunestyremøtenes lengde. De startet gjerne ved 0900-tiden lørdag, det var ikke noe som het lørdagsfri den gang. Møtene varte i opptil 12 og 14 timer. De startet ofte med diskusjon om det skulle serveres alkoholholdig øl til middagen, det vil si lapskausen. Utfallet av avstemningen var aldri gitt, men var avhengig av hvor mange varamenn som møtte og deres stemmegivning.

Mange av representantene var taletrengte, og grep ordet både to og tre ganger i samme sak. Det hendte sågar at de tok ordet for fjerde gang og talte i mot hva de hadde sagt de første gangene. Da kom det fart i referentenes penner! Tre lokalaviser, Glåmdalen, Østlendingen og Hedemarkens Amtstidende, var som regel tilstede i kommunestyremøtene. Noen ganger hendte det at en av de andre hadde forfall, og ba om å få gjennomslag. Det vil si blåkopi av mitt referat. Men det var aldri snakk om betaling, bare en gjentakelse av stående avtale om gjengjeld ved anledning.

Da vikariatet var over, fikk jeg tilbud om å begynne som lærling i hovedredaksjonen i Kongsvinger. I Glåmdalens eget avishus i Engens gate 1 holdt redaksjonen til i annen etasje. Der hadde redaktør Halvor Steffensen sitt trekantete hjørnekontor, med dør fra trappeoppgangen, og fra redaksjonen, som besto at ett stort

rom. Der sto to skrivebord mot hverandre, mellom dem, på en svingarm, telefonen. I en krok et lite skrivebord, men uten egen telefon. I samme rom var også et skap med vaskeservant i. Under den, flaskene med filmfremkaller og fikservæske, samt den sorte fremkallerboksen med filmspiralen i.

Avisen hadde eget mørkerom på loftet, egentlig et lite kott, og klisjemaskin ute i gangen. Det hendte ofte, altfor ofte, at noen tømte fikser på fremkallerflasken, slik at både den og filmen ble ødelagt.

Skrivemaskinene våre, små reiseskrivemaskiner, sto på en uttrekkbar plate i skrivebordet. Bare en skrivemaskin sto på eget skrivemaskinbord. I et tilstøtende rom sto et vanlig bord, mens hele ene veggen var dekket av klisjearkivet. Slik var hovedredaksjonen i Glåmdalen, da jeg kom dit i 1956.

Avisens opplag og volum økte, fra åtte til ti og tolv sider, og behovet for større presse og mer plass, både til redaksjonen og de andre avdelingene, trengte seg på. Nytt tilbygg sto klart i 1957. Redaksjonen disponerte da en stund over flere kontorer enn ansatte. Redaksjonssekretær Torengs kontor var så stort, at hele den redaksjonelle staben fikk plass til sine morgenmøter der. Kaffekjelen sto og putret på kokeplata i hjørnet. Den kaffekjelen sto på støtt.

Med meg som siste tilvekst besto redaksjonen av fire journalister, fordelt med to på dagvakt, en på ettermiddagsvakt og en på nattvakt, sammen med nattredaktøren. I tillegg kom to avdelingskontorer, med hver sin journalist.

I slutten av 1950- og begynnelsen av 60-årene økte avisens opplag og annonsemengde jevnt og trutt, og allerede i 1966 ble nok et nybygg innviet og tatt i bruk. Her fikk redaksjonen en hel etasje for seg selv, og hele den redaksjonelle staben utgjorde etter hvert et tretti-talls medarbeidere. I det nye bygget, der offsetpressa hadde sin plass i en ekstra dyp kjeller, var det en stor og romslig kantine på toppen. Avishuset hadde heis, til stor forlystelse for nabolagets unger, og deres venner. I blant sto den bom fast, så journalister som ville ha sitt stoff på trykk, gikk helst trappene. I hvert fall opp.

På slutten av 50-årene hadde redaksjonen to fotoapparater; en rolleiflex, den var gjevnest å bruke, andrevalget var en flexaret, egentlig en kopi av "rolleien", og fullt brukbar. Rullefilmen ga plass for 12 bilder i størrelse 6 x 6 cm. Men før den og min tid hadde redaksjonen i flere år bare hatt en Makina med uttrekk (belg) og utskiftbart bakstykke for rulle- eller platefilm. I følge eldre kollegaer et tungvint kamera. Utpå 60-tallet tok vi i bruk kompaktkameraene, med utskiftbare linser og 135-film. En periode ble det kjøpt inn film i metervis. Den lå i blikkbokser, og vi måtte stå i mørkerommet og spole opp egne ladninger med film i brukte kapsler. Fordelen var at du kunne legge inn film for mer enn 36 bilder.

En nevenyttig venn av redaksjonen, også brukt som frilans, fikk tak i avløpsrør som han tettet igjen i den ene enden. Med rørene på høykant kunne filmene dyppes i hel lengde nedi. Ett rør for fremkalling, ett med vann og ett for fix. Da slapp vi spiralen og boksen når film skulle fremkalles. Dessuten kunne vi fremkalle flere filmer samtidig. Langt senere fikk avisen kjøpt inn ferdigproduserte tanker for dette bruk. Og tørkeskap. Før det ble en avdanket hårføner brukt til å tørke våt film. Men som regel ble filmen tørr, mens journalisten skrev ut reportasjen. De fleste startet med å fremkalle filmen, tenne røyken og drikke en kopp kaffe, før skrivearbeidet tok til. Jeg har aldri røykt, så da ble det filmfremkalling og skriving direkte, fulgt av

bildekopiering og klisjekjøring.

Med offset-trykking og -produksjon på 1970-tallet ble klisjemaskinen satt på gangen. Da gjorde også datamaskinen etter hvert sitt inntog i redaksjonen, og dermed andre arbeidsrutiner. Og når fargefilmen overtok helt, og fremkallermaskinen sto foran døra til mørkerommet, da var det helt slutt på mørkeromsarbeidet. Skanning av film ble typograf-arbeid. Bare fotografene fikk skanne film til datasystemet. Vi skrivende som fortsatte å ta bilder, kunne bare blinke ut det negativet vi ønsket, etter å ha sett på filmen med lupe eller i en betrakter.

Utviklingen har tatt nye sjumilsteg, til bærbare PC-er og digitale kameraer. Medarbeiderne kan sende tekst og bilder til redaksjonen via mobiltelefon. Den biten har jeg ingen erfaring fra. Men jeg har vært med på å ta mot meldinger via telefon fra UPI (United Press International), og skrevet av direkte, eller fra diktafon. Også referater fra medarbeidere utenbys ble tatt opp på diktafonen, når det var for sent med tog eller buss.

Reidar Venberget (t.h.) og Ola Matti Mathisen (Østlendingen, senere Gudbrandsdølen & Lillehammer Tilskuer) klar med hvert sitt fotoapparat en gang på slutten av 1950-tallet.

I min avis, Glåmdalen i Kongsvinger, har utskiftingen av gammel teknologi med ny vært diktert ut fra et ønske om modernisering og få bedre og mer velegnet utstyr. Før det første datautstyret ble kjøpt, var en redaksjonell gruppe på besøk i Norsk Data i Oslo, og i avisen Østlendingen i Elverum. En større gruppe leide småfly og fløy til

Åbo i Finland for å se på Hastech hos den finske Europa-importøren. Avisen valgte Hastech. Et enkelt og greit skriveredskap, men du verden så vanskelig vi syntes det var i startfasen! Men journalister og typografer samarbeidet om å løse problemene, i stedet for å krige og kive om rettigheter. Som klubbleder fikk jeg god kontakt med de andre klubbene i avishuset, både på dette og andre områder.

Litt om transport, og hvordan vi tok oss til og fra de ulike oppdrag. I mine første år i avisen ble det brukt buss og tog. Det var den gang det alltid gikk et tog. Men hastet det, benyttet vi drosje til og fra møter og pressekonferanser. Avisene kunne spleise, vi konkurrerte ikke på det området. Etter hvert som folk skaffet seg bil, man måtte ha kjøpetillatelse den gang, etablerte vi kontakter som kjørte oss. Knut Kjernsby på pressa drev gardsbruk attåt, og hadde bil. Han kjørte mange ganger. Og til sportsstevnene i helgene stilte traktor- og landbruksmaskinselger Henry Waalberg (far til ishockeykeeper Tore Waalberg) opp. Han var dessuten lokalkjent i hele vårt avisdistrikt. Sykkel ble benyttet, og jeg hadde lett motorsykkel, før jeg anskaffet bil, VW Boble.

Jeg har vært klubbformann/leder i redaksjonen i 21 år, halvparten av de årene jeg har arbeidet i Glåmdalen. Var formann i 15-16 år fra midten av 60-tallet. I den perioden var jeg også medlem i landsstyret i Arbeiderpartiets Presseforbund, i en periode også medlem i forbundsstyret. I begynnelsen av 60-tallet var jeg i et par perioder medlem i landsstyret i AUF, og var en tid nokså aktivt med i arbeiderungdomsarbeid, med velsignelse fra avisens ledelse.

Her passer det å ta med at forholdet mellom parti og avis var godt. Det hendte nok at avisreferatene var rause med besøkstall på partimøter og med å framheve partisynspunkter. Men Glåmdalen var tidlig ute, sågar først her i landet, med å ta inn politiske innlegg fra politiske motstandere. Dette falt partiets mest trauste tilhengere tungt for brystet. En av veteranene sa til og med opp sitt abonnement av den grunn. Men han leste avisen på aldershjemmet.

Jeg har vært leder i redaksjonsklubben i to omganger til senere, på 80- og -90-tallet. Samtidig har jeg også vært de ansattes representant i Glåmdalens styre. Glåmdalens tre LO-tilsluttede klubber engasjerte seg sterkt mot at avisen skulle bli med i A-pressekonsernet. Det hjalp lite, anført av styreleder Grethe Fossum og sjefredaktør Sturle Lyberg, lot generalforsamlingen seg overtale til konserntilslutning i 1989. De samme klubbene stilte seg skulder ved skulder, til protest mot å flytte trykkingen fra egen presse i Kongsvinger til Media Østs nye trykkeri på Lillestrøm, da det forslaget ble reist. Ingen ting hjalp. Store innkjøringsproblemer ødela mye for avisens opplag. Glåmdalen mistet mange abonnenter før alle vanskene var løst. Da det var som verst ble Glåmdalen stilt fri, og kunne få velge annet trykkeri. Både Dagbladet og Hamar Arbeiderblad ble vurdert, men ledelsen valgte å fortsette på Lillestrøm.

I perioden 1956-98, de årene jeg arbeidet i Glåmdalen, har Halvor Steffensen, Egil Toreng, Sturle Lyberg, Bjørn Taalesen og Rune Jørgensen vært redaktører. Toreng var redaktør lengst, fra 1968 til 1985. Lyberg (1986-91) vil bli husket for at han skiftet avislogo (1987) og fikk avisen med i konsernet. Bjørn Taalesen, som senere ble sportssjef i TV 2, startet sin journalistkarriere i Glåmdalen som sportsmedarbeider, mens jeg var sportsredaktør. Da han kom tilbake til avishuset som redaktør i 1992, var rollene byttet om. Han var sjefredaktør, mens jeg var blitt reportasjesjef og assisterende redaksjonssjef. Han gikk tilbake til den gamle logoen og fjernet

”organet”, det vil si at avisen var organ for Arbeiderpartiet

Glåmdalen hadde en markant bladstyreformann i Reidar M. Olsen. Han ble valgt til formann i 1945, og var aktivt med på å bygge opp avisen etter krigsårene. I hans 35 år lange formannstid økte opplaget fra 10.000 til 22.000. Avisen gjennomgikk to store utbygginger, og skiftet presse like mange ganger, mens han med stø hånd ledet styret.

Han var også kjent for sine rammende uttrykk. Det ene var; journalister har ikke lønn, de har apanasje! Det andre var; - Vi reiser alene (uten koner), da blir det bare halvparten så dyrt, og dobbelt så morsomt!

Avslutter Oslo Høyres

Søndag kveld møte

STORTINGS

ER Store nye oppgaver

REGJERING

Søndag kveld
Arbeiderpart

et Norge uten

NORSK PRESSEHISTORISK FORENING

Norsk partipresse har vært under avvikling i tiårene etter andre verdenskrig. Men når begynte egentlig avpartifiseringen, og hvordan er den kommet til uttrykk i spaltene?

Denne boka tar for seg partiloyaliteten i landets tre største aviser i tidsrommet 1957 til 1973.

De fleste vil være enig i at en oppløsning av båndene mellom parti og avis innebærer at flere enn ett partis syn slippes til i debattspaltene eller på reportasjeplass, og at andre partier får annonsere i avisen. Men en definitiv oppløsning forutsetter at den også synes på lederplass, det stedet der avisens politiske syn kommer til uttrykk.

Arnhild Skre undersøker partiloyaliteten hos lederskribenten i landets tre største aviser foran stortingsvalgene fra 1957 til 1973. Hun finner at oppløsningen av partibåndene gikk saktere på lederplass enn andre fremstillinger har gitt grunn til å tro. Tidligere antagelser om en jevn oppløsning utover på 1960-tallet finnes det heller ikke holdepunkter for. Tvert imot knyttes båndene tettere foran flere av valgene i dette tiåret. Avisene garanterer på lederplass for partienes valgløfter. De trykker ledere som er forlengelser av partienes valgagitasjon i andre fora, og fremtrer som partienes talerør og parate krigere.

Først foran valget i 1973 vitner lederspaltene om en viss oppløsning av båndene mellom parti og avis, helt tydelig i Dagbladet, men med noen tegn til distansering også i Aftenposten. I Arbeiderbladet uttrykkes imidlertid forholdet til Arbeiderpartiet foran dette valget like tett og nært som i 1957.

Arnhild Skre er kulturjournalist i Aftenposten. Hun har skrevet flere bøker, essays og artikler. *I dag må ingen sitte hjemme* er hennes hovedfagsoppgave i historie.

Pressehistorisk skrifter innleder en serie presseminner. I dette nummer vil Bjørg Kolltveit (f. 1934), Andor Opdal (f. 1936) og Reidar Venberget (f. 1934) fortelle om sin tid i norsk presse.